

KRUISGEZINDEN EN SEPARATISTEN

Door

DR. J. C. VAN DER DOES

Waar openbaart zich de Gereformeerde Kerk in Nederland?

door

W. W. SMIT

BEDIENAAR DES GODDELIJKEN WOORDS TE ZALK

Tweede ongewijzigde druk
T. WEVER - FRANEKER

**STICHTING GIHONBRON
MIDDELBURG
2016**

Inhoud.

1. De Eerste Synode der Afscheidenen
2. Het allereerste Begin der Kruisgemeenten
3. De Losmaking van Woerden
4. Moeizame pogingen om tot een nieuwe vaststelling der Kerkregering te geraken
5. Het Aanvragen der Vrijheid
6. Waar openbaart zich de Gereformeerde Kerk in Nederland?
7. De Nieuwe Leraars in de Kerken onder het Kruis
8. Een nieuwe pennenstrijd in 1849
9. De Algemene Kerkelijke Vergaderingen der Gereformeerde Kerken onder het Kruis
10. Ds. Cs. van den Oever:
 1. Zijn leven
 2. Maatschappelijke Nood
 3. Verhouding tot Land en Volk
 4. Tekening van de godsdienstige toestand
 5. Evangelieverkondiging
 6. Het conflict van 1858, door Ds. v. d. Oever verteld
 7. Het conflict van 1858, van andere zijde belicht
11. Een Meteor aan de Kerkelijke Hemel
12. Een nieuw conflict niet Ds Cs, van den Oever
13. Pogingen tot hereniging tussen Kruisgezinden en Separatisten
14. Een nieuw schisma bij de Kruisgemeenten
15. Het boek "De Gereformeerde Kerk in Nederland"
16. De Vereniging van Kruisgezinden en Separatisten
17. De Gereformeerde Gemeenten
18. Ds A. van den Oever en ds. M. Ozinga

Aan de Lezer.

De teboekstelling van de Geschiedenis der Afscheiding, liet altijd nog een leemte, zoolang er geen aandacht gewijd was aan de geschiedenis van de Gereformeerde Gemeenten onder het Kruis. De leden dezer gemeenten, Kruisgezinden werden ze in de wandeling genoemd, werden in vele opzichten aangetrokken en afgestoten door de Afscheidenen of Separatisten, Inderdaad voelden beide partijen zich dikwijls als de stammen Juda en Efraïm, die elkaar benauwden en benijdden, maar die toch bogen voor dezelfde God, streefden naar de handhaving van dezelfde belijdenis.

In het jaar 1837 was het schisma de tweespalt, de scheiding, tussen beide groepen begonnen; voortdurend was er aanraking, contact, maar ook herhaaldelijk heftige strijd, De predikanten stonden elkaar wel eens hun kansels af, dan was er blijdschap onder de luisterende schare, die daarin zag een teken van verbroedering, een openbaring van de eenheid; maar meer nog was er reden tot grote droefheid wegens broederstrijd, die in brede n kring de scheur weer groter maakte.

Het was mijn taak de oorzaak van de tweespalt op te sporen. Ik moest daartoe de aandacht vestigen op zaken, die van algemene bekendheid zijn. Toch vlei ik miJ. dat door de behandeling, vanuit dezen ooghoek gezien, er weer enig nieuw licht geworpen is op die bekende dingen, als het aanvragen der Vrijheid, en de totstandkoming van een nieuwe kerkenorde in 1837.

Daarna heb ik de geschiedenis behandeld van 1^e kruisgemeenten, voor zover dat mogelijk was. De gemeenten onder het Kruis hadden van 1844 af, elk jaar tot 1869 een algemene vergadering, daarvan verscheen een gedrukt verslag, de zogenaamde "Notulen" in de boekhandel voor enkele stuivers verkrijgbaar gesteld.

Een volledige verzameling van die "Notulen" heb ik nergens aangetroffen. Ook zijn een aantal brochures, pamfletten, vlugschriften, "weerklinken." "afgeperste zelfverdedigingen" onvindbaar. Maar er is gelukkig nog wel een en ander over en daaruit stelde ik mijn verhaal samen. Zo had ik gelegenheid het licht te laten vallen op de man, die een tijdlang de leiding had bij de Kruisgemeenten en die daarin zoon overwegende betekenis had, dat de kerk wel naar hem genoemd werd: ds Van den Oever. Ook hij heeft kennis gemaakt met schisma en ban, in 1858 liet een groot deel hem in de steek. Het deel dat overbleef verenigde zich in 1869 met de Afscheidenen.

Met dit jaar had ik mijn beschrijving als beëindigd kunnen beschouwen. Maar daarmee waren de verschillende groepen, die ook nu nog onder de gereformeerden in ons land tot openbaring komen, niet voldoende belicht. Ik heb enkele woorden gewijd aan de Evangelische Kerken, een aftakking van de Kruisgemeenten; ook aan de gemeenten van v. d. Oever na het conflict in 1858. Zoveel mogelijk heb ik getracht de geschiedenis der groepen met het heden te verbinden, waartoe ik bij verschillende personen, die althans de zoons van Van den Oever gekend hebben, inlichtingen heb ingewonnen.

Daarbij had ik gelegenheid de geschiedenis der Afscheiding, die ik in mijn werk: De Afscheiding in haar wording en beginperiode (Uitgave Meinema) tot 1854 behandeld had, te vervolgen tot 1869.

Een werk als dit, hoe nodig het is, loopt gevaar, zeer verkeerde voorstellingen te wekken, Men zou de indruk kunnen krijgen, dat de geschiedenis dezer groepen een aaneenschakeling van strijd is geweest.

Die voorstelling is onjuist. De geschiedschrijver grijpt naar de feiten, die belangstelling wekken, afwijken van het gewone. Een huis kan jaren lang staan, zonder

dat het opvalt; maar als er een brand in heeft gewoed of als er een moord in is begaan, dan is het getekend.

Bij Kruisgezinden en Separatisten werd elke Zondag driemaal voor een belangstellende gemeente gepreekt, door de week dikwijls tweemaal per week; de leden hingen aan elkaar, zorgden voor elkaar, droegen in menig opzicht elkanders lasten en elkanders leed; men was blij met de blijden en bedroefd met de bedroefden. Daarvan, van al die grote, belangrijke arbeid, die duizenden tot zegen was, bevat dit boek heel weinig, daarover kan men niet schrijven; ik vertrouw echter dat de ernstige lezer hier en daar wel een beenwijzing naar dit werk zal vinden.

Ik mocht heel veel steun ondervinden, waarvoor ik bij dezen hartelijk dank. De kerkenraad der Gereformeerde Kerk te Amsterdam gaf mij toegang tot haar archief, de heer W. van der Have te Rotterdam verschafte mij belangrijk materiaal en de heer J. P. van den Tol te Nieuw-Beijerland leende mij een zeldzame brochure. Aan dezen allen en zo velen, die ik niet noem, mijn dank.

Het gebeurt eeltige malen, dat dezelfde zaak in verschillende hoofdstukken ter sprake komt, waardoor het de schijn heeft, alsof er onnodige doublures voor komen.

De lezer zal merken, dat dit onvermijdelijk was en dat er ook wel over de behandelde zaak enige nieuwe gegevens worden meegedeeld.

Van harte hoop ik, dat ook dit werk, dat een zo veelszins belangwekkende stof behandelt, aan velen welkom mag zijn.

J. C. v. d. DOES.

1. De eerste Synode der Afscheidenen

Op de eerste Synode der Afscheidene Gemeenten - dat was in het jaar 1836 - heerste er nog vrede en aangename rust onder de broederen. In het exemplaar van de Handelingen dezer Synode, dat het eigendom is van de bibliotheek der Vrije Universiteit te Amsterdam, staat op de voorpagina met de eigen hand van ds H. P. Scholte geschreven; "Den broeder ouderling D. Hoksbergen, lid der jongst gehouden Synode ter gedachtenis!"

Hoksbergen zou weldra een van zijn tegenstanders worden.

Tien dagen lang was de vergadering bijeen. Ze werd geopend met gebed, waarbij alle aanwezigen neerknielden; ze werd gesloten met de bediening van het Heilig Avondmaal door ds H. de Cock.

Twee der behandelde onderwerpen op de Synode zijn voor ons doel van belang. In de eerste plaats de zaak van de kerkenordering. Moest de Dordrechtse kerkenordering al dan niet gehandhaafd worden? De gevoelens liepen daarover zeer uiteen. De praeses, ds Scholte, verzocht daarom aan elk der leden over deze zaak zijn gedachten te laten gaan, dan zou men in een volgende zitting tot een bepaald besluit komen, Inderdaad werd er de volgende dag weer lang en breed over gehandeld. Het verslag spreekt van veelvuldige gesprekken, die er over gehouden werden. Het handhaven van de kerkenorde zou immers zeer moeilijk zijn, gezien het schreiend gebrek aan leraren en de noodtoestand der kerk, als gevolg van den Onderdrukking. Evenwel in beginsel viel het besluit, dat de regelmaat der kerkenordering gevolgd zou worden, voor zover zulks door de omstandigheden mogelijk gemaakt werd.

Een tweede vraagpunt was de zaak der oefenaars. Moesten die al dan niet toegelaten worden? En zo ja, hoe was dan hun kerkelijke positie? In welke verhouding stonden ze tot de predikanten? Mochten ze de Sacramenten bedienen? Vastgelegd werd, dat niemand tot de bediening van het herders- en leraarsambt zou worden toegelaten zonder het afleggen van een examen. Was dit met goeden uitslag geschied, dan mocht de geslaagde nog niet het ambt uitoefenen, alvorens hij daartoe wettig geroepen en geordend was. Het woord oefenaar kwam niet in de Bijbel voor, ook niet in de oude kerkenordering; daarom wilde de Synode dat ambt ook niet erkennen. Wel werd het toegestaan, dat iemand zijn gave ten nutte der gemeente besteedde door, naar begeerte der gemeente, Gods Woord eenvoudig en bekwaam uit te leggen en toe te passen, Maar zo iemand moest zich onthouden van het uitspreken van de zegen, de bediening der Sacramenten en het gebruik maken der sleutelen. Het werd ook verboden met iemand een verbintenis aan te gaan, waardoor deze zou verplicht worden op elke dag des Heeren de gemeente met de verklaring van Gods Woord te stichten.

In deze besluiten lagen de kiemen der conflicten, die in de volgende jaren tot uitbreking zouden komen.

Feitelijk kwam er op deze Synode nog een verschil tot openbaring. In zekeren zin zou men kunnen zeggen, althans aannemelijk kunnen maken, dat de twee bovengenoemde geschilpunten alleen de inrichting, de leiding, de regering der kerken betroffen, het navolgende heeft op de leer betrekking. Scholte en de Cock dachten niet eenstemmig over de kerk en over de doop. Volgens Schalie bestond de kerk uit gelovigen. Allen, die belijdenis des geloofs hadden afgelegd, waren lidmat en der kerk, Misschien of zeer waarschijnlijk waren er onder hen mensen, die alleen met de mond en niet met het hart beleden; daarom moest er voortdurend vermanend gepredikt worden en opgewekt tot zelfonderzoek en zelfbeproeving. Maar naar de aard der liefde moesten allen, die belijdenis afgelegd hadden en zich niet in leer of leven kwamen te misgaan,

voor ware kinderen Gods gehouden worden, Dezen hadden recht zich te scharen aan de tafel des Heeren, hun kinderen moesten gedoopt worden. Nu waren er ook personen, die meeleeften met de kerk, doch geen belijdenis gedaan hadden. Mochten hun kinderen ook gedoopt worden? Ds Scholte was van mening, dat dit niet mocht.

Tegen deze opvatting had ds de Cock bezwaar. In zijn gemeente waren er belijdende leden, volwassen doopleden en jeugdige doopleden, De volwassen doopleden gingen trouw ter kerke, leefden kerkelijk goed mee, doch hadden geen vrijmoedigheid om belijdenis des geloofs af te leggen. Ds de Cock noemde hen "bijwoners." Maar deze predikant was van mening, dat de kinderen van deze "bijwoners" wel degelijk recht hadden op de doop.

Op de eerste Synode werd over deze zaak wel gesproken, maar het blijkt toch niet, dat er kwestie over kwam, De Synode aanvaardde het standpunt van ds Scholte, "Niemand" - aldus haar beslissing - "mag erkend worden als lidmaat van de kerke Christi dan op *belijdenis des geloofs* en geenszins ten gevolge van het van buiten leren van enige waarheden." En ook bepaalt ze: "De lidmaten der kerke Christi zijn verplicht om aan hunne kleine kinderkens het teken en zegel des H. Doops in de gemeente te doen toedienen." Over de volwassen doopleden werd niet gesproken, maar het ligt voor de hand, gezien deze bepaling, dat hun kinderen van de doop uitgesloten waren.

Nauwelijks was de Synode uiteengegaan, of in de kerken rezen allerlei moeilijkheden, De zaak van de H. Doop werd op de verschillende classicale en provinciale vergaderingen besproken en daarin kwam Noord tegen Zuid en Oost tegen West te staan, De scherpste formulering van het geding las ik in een beslissing, genomen door de provinciale vergadering van 23 September 1837, waar de vijf Noordelijke provinciën bij elkaar waren; "Alle gedoopten in de gemeenten, dienen krachtens de beloften Gods als lidmaten beschouwd te worden en mitsdien behoren hun kinderen gedoopt te worden, al ware het, dat zij om de een of andere reden de beproevingsbelijdenis om tot het gebruik des H. Avondmaals toegelaten te worden nog niet hadden afgelegd, vermits men hen als lidmaten der gemeente moest blijven beschouwen, totdat zij om wettige redenen van de gemeente waren afgesneden."

2. Het allereerste begin der Kruisgemeenten.

De bakermat der Kruisgemeenten moet gezocht worden in het kleine vissersdorpje Noordwijk aan Zee.

Feitelijk biedt de gang van zaken daar geen enkel verschil met dien in de andere plaatsen, Er is een klein groepje, dat zijn godsdienstige behoeften niet bevredigd vindt door de prediking in de Hervormde Kerk. Daarom komen de leden ervan op Zondagavond bij elkaar om te spreken over gedeelten uit de Bijbel of om te handelen over de "bevindingen." die men ervaren heeft. Dat geschiedde te Noordwijk al sinds 1790. Gedurende de periode der Franse overheersing, inzonderheid voor de vissersbevolking zo noodlottig, werd de behoefte aan dergelijke samenkomsten vooral niet minder. Sinds 1820 werd de bespreking meer in een dogmatische richting geleid. De behandeling van de inhoud van de Heidelbergse Catechismus nam een ruime plaats in, Ook de samenbinding tussen de leden werd hechter.

Hun actie trad in een nieuwe fase - feitelijk was dat overal zo - toen de broeders vernamen, dat ds Cock en ds Scholte zich afgescheiden hadden. Zij aarzelden niet dat voorbeeld te volgen, Zij besloten zich eveneens af te scheiden van de Hervormde kerk en zich te verenigen onder de leer en de tucht der vaderen, met gebondenheid aan de Drie Formulieren van Enigheid. Hun besluit werd tot een daad door het zenden van

een acte aan de predikant ds Bakker op 23 Augustus 1835, waarin verklaard werd, dat de ondertekenaars "zich niet langer kunnen verenigen met alle de menselijke inzettingen, waarbij onze kerk (de Ned. Herv. Kerk) niet meer in de verdediging staat tegen de vijf verschilpunten der Remonstranten en zij dus als leden begeeren geschrapt te worden." Zij voegden er een afzonderlijk schrijven aan de predikant bij, waarin zij hem de verzekering gaven, dat "dit niet uyt opstand geschiede, maar alleen uyt liefde tot de waarheid."

Van de vorming der gemeente werd kennis gegeven aan ds H. P. Scholte, die daarvan met blijdschap kennis nam, het duurde echter nog tot Vrijdag 27 November 1835, voor deze in Noordwijk kwam. Op dien datum werden de kerkenraadsleden bevestigd - dat waren de ouderlingen Cornelis Waasdorp en Pieter Barnhoorn en de diaken Cornelis van der Wiel - en een kind gedoopt, Dat het publiek buiten de vergaderzaal zich daarbij niet onbetuigd liet, behoeft niet medegedeeld te worden; in dien tijd kon men ten opzichte van de Afscheiden niet anders verwachten.

Ondanks de ongunst der publieke opinie, groeide het kleine groepje spoedig aan. De gemeente telde na korten tijd 60 à 70 leden. Op aanwijzing van de burgemeester vroegen ze in de zomer van 1836 verlof om te vergaderen, wat welwillend werd toegestaan.

Maar van een zijde, waarvan men het niet zou verwachten, werd de nieuwe gemeenschap tegengewerkt, De gemeente wenste als voorganger Cors Noorduyn, visser van beroep. 45 jaar oud, die langen tijd ouderling geweest was in de Hervormde Kerk en op de avonden, als de gezelschappen bijeenkwamen, leiding had gegeven aan de besprekingen en zich daarbij had doen kennen als een der zake kundig en ingeleid voorganger.

Er was een gemeente, er was een voorganger; nu ontbrak er nog maar één ding, dat was de ordening, De voorganger was wettig beroepen; het beroep moest door de klassikale vergadering goedgekeurd worden, dan kon de beroepen voorganger bevestigd en met oplegging der handen geordend worden, Om nu die handelingen verricht te krijgen, werden er herhaaldelijk brieven gericht tot ds Scholte, De brieven bleven echter onbeantwoord. Ook de Synode, die 2-12 Maart 1836 te Amsterdam bijeenkwam, wenste geen gevolg te geven aan het verzoek van Noordwijk. Nog werd een poging beproefd, toen ds Budding in Mei 1836 in het vissersdorp kwam. Hij preekte er en na afloop had er in tegenwoordigheid van de kerkenraad een gesprek plaats tussen ds Budding en Noorduyn over de verschillende punten van de leer, Volgens de kerkenraad was ds Budding over het gehoorde zeer tevreden. Hij beloofde, dat Noorduyn bevestigd zou worden. En toch kwam er niets van.

Toen besloot de kerkenraad zichzelf te helpen, De Raad zond namelijk aan Cors Noorduyn op 15 November 1836 een acte van roeping en bevestiging in de overtuiging, dat zoals de kerk te allen tijd recht heeft leraars te beroepen, zij ook in tijden van verwarring recht heeft die te bevestigen. Noorduyn liet zich de keuze welgevallen en deed op 20 November 1836 zijn intrede met de woorden; "Ik heb u onder Mijn volk gesteld tot een wachttorens, tot een vesting; opdat gij hun weg zoudt weten en proeven." (Jer. 6; 27).

Feitelijk was er nu een breuk gekomen met de andere Afscheiden Gemeenten. De breuk was echter niet onheilbaar, Men liet elkaar niet los. Vandaar dan ook, dat, als er in de loop van 1837 (Maart) te Utrecht een provinciale vergadering gehouden wordt, de gemeente te Noordwijk daarvan bericht krijgt en dan ook een afgevaardigde zendt, de ouderling Cornelis Waasdorp, die ook toegang tot de vergadering kreeg. Maar hij kwam met een slechte boodschap thuis. De Synode wilde de bevestiging van

Noorduyn niet erkennen, keurde die streng af. Noorduyn bezat wel gaven om een stichtelijk woord te spreken, maar geen gaven om als Herder en leraar in de gemeente en in de wereld te verkeren.

Die boodschap geeft het antwoord op de vraag: Waarom gaf ds Scholte en de andere leraren geen antwoord? We kunnen hun gedragingen ten opzichte van deze en dergelijke gevallen wel begrijpen. Een tiental predikanten was uit de Hervormde Kerk getreden, zij wilden "de vervallen hut" weer opbouwen en nu hadden zij toe te zien, dat de bouwers geschikt waren voor hun taak. Voor zover zij er invloed op konden uitoefenen, moesten zij zorgen, dat er mannen tot de dienst des Woords geroepen werden, die aan een innig geloof ook een goed gefundeerde kennis paarden.

Maar Noordwijk was zeer tevreden met zijn leraar. De gemeente wilde hem niet verlaten; moest er een losmaking plaats vinden, dan zou men zich liever van de band aan de andere gemeenten, die te knellen begon, bevrijden. Een aanleiding daartoe werd gemakkelijk gevonden.

Op dezelfde Provinciale Synode, waar Cornelis Waasdorp zo onvriendelijk bejegend was, werd er een begin gemaakt met de vaststelling van een nieuwe kerkenorde. Een alleszins lofwaardig pogen, doch een pogen, dat gevaren in zich verborg. Men had immers herhaaldelijk betoogd, dat men zich gebonden achtte aan de leer en de tucht der vaderen en nu ging men toch maar aan het veranderen, Of men daar tegenoverstelde, dat er een principieel verschil bestond tussen belijdenisschriften en kerkenordeningen, het verschil ontging aan zeer velen; men begreep het niet of wilde het niet begrijpen. De gemeente te Noordwijk verklaarde, dat zij vasthield aan de onveranderde Dordtse kerkenorde; zij riep medestanders op om zich met haar te verenigen. Aan die roepstem gaven broeders uit Maasland, Katwijk, de Haag, Vlaardingen, Oude Wetering en Lisse gehoor, kleine groepen, die eerlang tot kerken zouden aangroeien. De grondslag voor de Gereformeerde Kerken onder het Kruis was daarmee gelegd in 1837.

Even loop ik op de verdere geschiedenis vooruit, om de ontwikkeling van Noordwijks gemeente niet uit het oog te verliezen. Noorduyn bleef aan de gemeente verbonden van 1835 tot December 1852.

Op 31 Dec. 1852 overleed hij. Tijdens zijn leven had hij twee jongelingen tot predikant opgeleid: Jan Plug en Jan Passchier, De laatste werd zijn opvolger, diende de gemeente van 1854 tot 1858. Daarna was de gemeente van 1858 tot 1873 herderloos. In deze periode valt de vereniging van de Kruisgemeenten met de Afscheiden kerken (1869).

Het levensbericht van ds Jan Passchier luidt als volgt:

Hij werd geboren 15 April 1834 te Noordwijk-Binnen. Zijn vader had een touwslagerij; de bedoeling was, dat de zoon ook in dat vak zou opgeleid worden. Zijn godvruchtige moeder koesterde evenwel de wens, dat Jan, opgegroeid tot man, als predikant zou kunnen optreden. Deze wens werd vervuld. In 1854 werd hij predikant te Noordwijk, Van Noordwijk vertrok hij naar s-Gravenmoer (N,13.); daar heeft hij 29 jaar gestaan en kreeg hij in 1887 om gezondheidsredenen emeritaat.

Hij vestigde zich toen in Numansdorp waar een kleine, arme en vacante Gereformeerde kerk was, De gemeente had geen middelen om een predikant te onderhouden en nu diende ds Passchier deze gemeente gedurende elf jaar. Het kostte hem buitengemeen veel inspanning. Als hij op Zondagmorgen gepreekt had was hij zo uitgeput, dat hij moest gaan rusten, wilde hij des middags in staat zijn om de dienst waar te nemen.

In 1898 was hij niet meer in staat om op te treden. Hij vertrok toen met zijn gezin naar

Dordrecht, vandaar verhuisde hij naar Rotterdam, doch het meest trok hem toch de streek, waar hij geboren was. Daarom verhuisde hij naar Noordwijk aan Zee, waar hij 14 Maart 1901 overleden is.

3. De losmaking van Woerden

Feitelijk is de gang van zaken te Woerden gelijk aan die te Noordwijk. Daar was ook ontevredenheid over de leer, die in de Hervormde Kerk verkondigd werd. Een aantal broeders scheidten zich af en vormden een zelfstandige groep. Zij kozen ouderlingen en diakenen, die op kerkelijke wijze door een der Afscheiden predikanten bevestigd werden.

Tot zover liep alles goed, maar al heel spoedig kwamen er bezwaren, Woerden lag dichter bij het centrum dan Noordwijk en zo waren daar de broeders op de hoogte van de kwesties, die er gerezen waren over de doop de kerk en het verbond der genade. De kerkenraad meende te moeten waarschuwen tegen het insluipen van valse leringen en zo werd er een schrijven gericht naar de Provinciale Synode te Utrecht (1837), waarin een waarschuwende vinger werd opgestoken en protest aangetekend tegen sommige opvattingen.

Op het schrijven kwam geen antwoord, De kerkenraad wist niet, of het protest al dan niet was aanvaard. Eerst op een classicale vergadering in Augustus 1837 hoorde de ouderling Flier, dat de inhoud van het protest niet ontvankelijk verklaard was, In Woerden hoopte men nu, dat de Algemene Synode anders zou oordelen. Maar die hoop bleek ijdel, De Synode ging op de volgens hen, de verkeerde weg voort door een kerkenorde te ontwerpen en die verplichtend te stellen voor de gemeenten. Dat was voor de gemeente te Woerden te kras. "Zij had het reglementair genootschap niet verlaten om van de ene dwaling in de andere te vallen." Een flauwe hoop was er nog, dat ds de Cock het voor Woerden zou opnemen. Hij werd uitgenodigd om de sacramenten te komen bedienen, doch hij weigerde. Ook de andere predikanten wilden niet komen. Klaarblijkelijk wilden zij de gemeente dwingen zich te onderwerpen aan de besluiten te Utrecht.

Maar de gemeente te Woerden wenste dat niet te doen. Na lang aarzelen deelde Flier aan de kerkenraad mee, dat de Heilige Geest hem bepaald had bij Handelingen 20:28; *"Zo hebt dan acht op uzelf en op de gehele kudde, over dewelke u de Heilige Geest tot opzieners gesteld heeft om de gemeente Gods te weiden, welke Hij verkregen heeft door zijn bloed."*

Dat woord, volgens de uitlegging van Cave en Arnold, werd richtsnoer voor de kerkenraad, Aan de gemeente werd meegedeeld, dat de kerkenraad in de bestaande behoefte zou voorzien door zelf tot de bediening der sacramenten over te gaan onder goedkeuring der gemeente, Daartegen had nagenoeg niemand der lidmaten bezwaar, Na veertien dagen droeg de kerkenraad de uitvoering van het plan op aan broeder Flier, die "gelijk weleer een Matthias onder de apostelen met gemene toestemming tot het leraarsambt werd verkozen." Reeds de volgende Zondag werd er overgegaan tot de bediening van de H. Doop.

Tegenover de andere gemeenten verdedigde A. Hier zijn optreden in een brochure: Verantwoording tegen de lasteringen van H. P. Scholte door A. Flier, ouderling der Christelijke Gereformeerde gemeente te Woerden; Zwolle, C. A. Rigter, 1838, het boekje verscheen met de goedkeuring van de "visitatores librorum" in de Provincie Overijssel, die in de verantwoording niets gevonden hebben, dat strijdig is met Gods Woord en de aangenomen Formulieren van Eenheid.

Deze goedkeuring werd gedateerd 2 Juli 1838 en ondertekend te Zwolle door A.

Schouwenberg, D. Hoksbergen en W. W. Smit.

In een voorrede aan de Christelijke Lezer deelt de auteur mee, dat hij tot schrijven werd genoopt voor "de eer des Allerhoogsten en het belang van de gemeente des Heeren." het is dus "geen afgeperste zelfverdediging."

Dan vervolgt de auteur: "Lezer! het is voor de eerste maal, dat ik dezen jongeling uitzende; zijn naam is Jozef, hij heeft een veelvervige rok aan, en doet hem niet in de kuil, want daar mocht nog een Juda komen, welke hem daar weder uit haalde."

Flier verhaalt de aanleiding tot zijn schrijven. Ds Scholte schreef in "De Reformatie." dat op hem - Flier - toepasselijk was 2 Tim, 3: 8 en 9, Daarin wordt gesproken over mensen, die de waarheid tegenstaan, die verdorven zijn van verstand en verwerpelijk aangaande het geloof. Flier laat dit niet op zich zitten. Hij gaat zich verantwoorden. Op jeugdigen leeftijd legde hij een zuivere belijdenis af van de woorden der waarheid hij ds van Wanen predikant te Woerden, Op 28-jarige leeftijd werd hij door een ernstige ziekte overvallen: een verlamming, die twaalf jaar duurde; "daarop bezocht de Heere mij met ene ziekte, welke zes jaar geduurd heeft, waarvan ik drie jaar tussen bed en stoel verkeerd heb en drie jaren zo zwak was, dat ik mijn tijdelijk beroep niet koude waarnemen."

Vervolgens herstelde hij zodat hij "tot nu toe een betamelijke gezondheid mocht genieten." Tijdens zijn langdurige ziekte was hij veel met zichzelf bezig, met de toestand zijner ziel; daarover spreekt hij uitvoerig in zijn geschrift. Na langdurige strijd ging hij over in Christus; "door Hem werd ik tot de Vader gebracht, ik verloor mij in de eeuwige liefde Gods en zonk weg in mijn eigen nietigheid en onwaardigheid, het was mij onbegrijpelijk groot, dat de Heere naar mij - de allergrootste van alle zondaren - had omgezien; ik had nu ontvangen die witte keursteen, waarop een nieuwen naam geschreven staat, die niemand kent, dan die hem ontvangt."

Na zijn ommekeer voelde hij zich ten nauwste verbonden aan het "lieve volk van God"; zo kan hij het niet gedogen, dat een ds Scholte hem lastert, want dan zou dat een oorzaak kunnen zijn, dat hij voor personen, met wie hij dagelijks omgaat en die zwak staan in het geloof, minder nuttig zou kunnen zijn.

Met de predikant Scholte raakte hij in geschil over het leerstuk vast de doop. De doop is volgens hem in de plaats der besnijdenis gekomen; derhalve is het zijn - Fliers - mening, dat "het zaad van allen die zich in de zichtbare gemeente bevinden, gerechtigd is om de doop te ontvangen en dat de doop daaraan ook moet bediend worden, zo lang de ouders niet van de gemeente zijn afgesneden, Door de doop worden de jonge kinderen als door het teken des verbonds in de Christelijke kerk ingelijfd." Tegenover dat gevoelen staat dat van ds Scholte. Deze heeft zijn gedachten over de H. Doop niet neergeschreven, doch ze zijn aan Flier bekend geworden uit een stuk van J. A. Wormser, dat geheel het gevoelen van ds Scholte uitdrukt. Volgens Flier is dat stuk niet eenvoudig; doch "het is Hem voorgekomen, dat de draad hier fijn is gesponnen en de dwalingen listig en bedekt wonden voorgedragen onder redenen, die een schijn hebben."

Over deze zaak en het protest, dat Woerden over de inhoud van liet stuk van Wormser uitbracht, had Hier een onderhoud met Scholte op de classikale vergadering te Utrecht 3 Augustus 1837, Volgens de optekening van Flier aldus:

Ik vroeg aan de Heer Scholte, of het stuk van de Woerdense Gemeente aangaande de Gereformeerde leer des Doops al of niet was aangenomen en mede goed- of afgekeurd was geworden?

Scholte: Dat is verworpen geworden.

Ik. Dominé! dan hebt gij wel toe te zien wat gij doet, want er spreken getuigen uit de kerk in en de Heere Jezus zegt: dat in de mond van twee of drie getuigen alle woord zal bestaan.

Scholte, Geloofst gij het Artikel van de Dordtse Vaderen aangaande de leer des doops?

Ik: JA. Geloofst gij dat zelf ook?

Scholte, Ja.

Ik: Waarom geeft gij dan aan dit artikel ene andere uitlegging dan de Gereformeerde Kerk?

Scholte: Dat doe ik niet.

Ik. Worden in het Doopsformulier alleen ware gelovigen bedoeld?

Scholte. JA.

Ik: Dan moeten alle onze kerkvaders ons schrikkelijk misleid hebben, want dan hebben zij de Doop geheel anders bediend, als zij gesteld hebben, Welke is dan uw gedachten van onze voorvaders?

Scholte. Dat laat ik voor hunne rekening. (Hij beriep zich daarbij op Verschuur.)

Ik: Justus Vermeer staat daar recht tegenover.

Scholte, Vermeer is ook maar een mens.

Ik. Vermeer spreekt zelf niet; maar de kerk, dewijl zijn boek is goedgekeurd van vijf professoren.

Verder vroeg ik: blijft gij bij het gevoelen over de doop voorkomende in het tijdschrift de Reformatie van December 1836.

Scholte: Ja.

Ik: Dominé! zijt gij het eens met de ouderling Smedes?

Scholte: Ja.

Ik: Dominé, indien een lidmaat een zuivere belijdenis doet en naar buiten onberispelijk wandelt en zo iemand een kind te dopen heeft en gij hem vraagt: "Geloofst gij waarachtig bekeerd te zijn?" En deze lidmaat zulks met neen beantwoord, zoude aan dezès zaad het bondzegel des doops ook moeten worden bediend?

Scholte, Neen.

Ik. Kunt gij geloven, dat allen die met hun kinderen tot u komen om dezelve te laten dopen, gelovigen zijn?

Scholte. Ja.

Ik. Wat grond hebt gij daarvoor?

Scholte. De zuivere belijdenis, betoond in handel en wandel en werkzaamheden daarmede.

Ik: Ik vrees, dat gij door zulken handel vele huichelaars zult maken, ik voor mij kan niet geloven, adat iemand een gelovige is, zo lang hij het Recht Gods niet kent en het hem niet door de genadewerking des Heiligen Geestes gegeven wordt naar Jezus te vluchten; een gelovige weet daar wel wat van en kan daarvan rekenschap geven, dat Petrus ook wil dat de gelovigen doen zullen aan een iegelijk, die hun datzelve afvordert (1 Petrus 3 v. 15).

Scholte. Dan oordeelt gij.

Ik: Indien mij dit uit genade te beurt gevallen is, kan ik het dan ook niet beoordelen?

Het was niet alleen het stuk van de doop waarover er geschil ontstaan was. Ds Scholte had een "vragenboekje" uitgegeven: *Kort onderwijs in de leer der waarheid en de praktijk der godzaligheid*. Daarvoor schreef hij een voorrede en die was volgens Flier niet gereformeerd, doch remonstrants. In een ander geschrift "leerde en dreef" hij de afval der heiligen. Bovendien wordt in "De Reformatie" de bevinding der werking van God, de Heiligen Geest, geloochend en een inblazing genoemd.

Na lezing van een stuk van ds Scholte over het geloof, maakte Flier de volgende opmerking:

Arme man! ik vrees, dat gij geen geloof kent, dat gij met hoog water vastgeraakt zijt en dat gij met laag water niet zult losraken: is er dan anders geen geloof als het allergrootste? Moeten het bij u allen eikenbomen der gerechtigheid zijn? Waar zult gij dan heen met die gekrookte rietjes en rokende vlaswieken, die de Heere Jezus niet wil verbreken noch uitblussen? Moet een Heman (Ps. 88: 15) met Judas door u op een lijn worden gesteld?

Al deze redenen bewogen Flier om zich tegen ds Scholte te verzetten. Met ds Budding voelde hij zich meer verenigd. Die heeft wel te Woerden gepreekt, doch hij weigerde een kind van de gemeente te dopen, omdat de vader als veerman van Utrecht op Leiden ook somwijlen op de dag des Heeren de veerbeurt waarnam. Flier achtte deze weigering verkeerd. Er was geen reden om de man de doop voor zijn kind te weigeren, want hij was noch gecensureerd, noch afgesneden.

Het schrijven van A. Flier bleef niet onbeantwoord, In de sterke neiging tot individualisme, die in die periode tot openbaring kwam, was men het niet vaak met elkander eens en men was ook niet gezind een onjuiste mening of opvatting onweersproken te laten, zo komt er dan een tegengeschrift. Het is getiteld: Nodige toelichting op het naschrift van het werkje van A. Flier tegen de predikant H. P. Scholte te Utrecht door J. van Steenwijk, lid der Woerdense gemeente. Het kwam uit te Utrecht bij J. Hoedemaker 1838.

Van Steenwijk vertelt, dat hij voor vier maanden vernomen had, dat de ouderling Flier vrijmoedigheid had verkregen om de bondzegelen aan de gemeente uit te reike. Hij kon het aanvankelijk niet geloven, doch moest dit wel aannemen, toen ouderling Blonk hem dat mededeelde. Hij schreef daarom een brief aan de kerkenraad om die "uitzinnigheid" te voorkomen, Hij grondde zijn bezwaren op de volgende argumenten: de ouderlingen hadden volgens de Kerkenorde geen recht om de bondzegelen uit te reiken; Israël had in de woestijn ook wel veertig jaar gewacht "voor de uitwendige verbondstekenen" in het lichaam waren aangebracht. Lange tijd had de gemeente de bondstekenen te licht geacht; dat ze nu niet uitgereikt werden, was hun rechtvaardige straf, Hij eindigde: "Nu dan, geliefde ouderlingen, dewijl ons heden de priesters ontbreken om de ark te dragen, laat ons dan niet heengaan en de ark op een wagen zetten, opdat door het struikelen der runderen niet iemand de handen uitsla en hem iets ergers overkome, laat ons in nederigheid, ootmoedigheid en lankmoedigheid op de Goddelijke beloften ter verzorging Zijner Kerk liever wachten."

De brief werd door de kerkenraad gelezen, Ouderling Blonk had al dadelijk verklaard, dat hij zich met de inhoud er van niet kon verenigen. De kerkenraad vond eveneens, "dat de redenen, die in de brief waren voorgebracht, te luttel en te gering waren."

De Zondag daarop begaf van Steenwijk zich ter kerke, Alles was geheel gewoon. Er werd een psalmvers aangeheven, daarna ging de ouderling Flier voor in gebed. Hij bad: "De Heere zou verdere vrijmoedigheid en ondersteuning tot het voorgenomen werk geven, Hij zou de struikelblokken, die in de weg gelegd worden. wegruimen, en de gemeente voor scheuring bewaren, doch bijaldien er scheuring ontstaan mocht, het zoude ook goed zijn; want dan zoude toch het goede koren blijven en het kaf van de dorsvloer wegvliegen."

Van Steenwijk wist nu genoeg: het kwaad was ten volle besloten. Ouderling Flier las vervolgens een predicatie en maakte bekend, dat op de twee volgende Donderdagen

van 7 tot 9 uur, zitting zou gehouden worden door de kerkenraad om de bezwaren aan te horen tegen het plan, dat gevormd was, Zij die niet kwamen, werden geacht er mee in te stemmen. Op brieven zou geen acht geslagen worden.

Op de eerste Donderdag verscheen er niemand; zij die er tegen waren, hadden volgens van Steenwijk vrees voor de kerkenraad. Op de tweede Donderdag, het was Hemelvaartsdag, had van Steenwijk gelegenheid naar de kerkenraad te gaan. Daar trof hij aan de ouderling A. Hier, de diaken O. Geerling, de voorlezer G. Noppe en de gemeenteleden F. Bol en M. Hogendoorn. Van Steenwijk bracht zijn bezwaren te berde, het plan van Flier was strijdig met Gods Woord en de leer, hetgeen duidelijk bleek uit het formulier van bevestiging der ouderlingen.

Flier grondde zich op zijn ervaringen. "Ik ben nu al wel bijna een jaar voor God werkzaam geweest, opdat Hij een weg mocht openen ter bediening van het bondzegel des loops aan de kinderen der gemeente; aanvankelijk durfde ik het niet op mij nemen, tot de Heere mij bepaalde bij het eten van de toonbroden door David." Daartegen plaatste van Steenwijk zijn overtuiging, dat een ouderling naar onze leer niet bevoegd was de bondzegelen te bedienen, zodat hij niet geloofde, dat de Heere hem bij het noodzakelijke eten der toonbroden had bepaald, maar dat het een verzoeking van Satan was.

Daarop Flier: "Zo, denkt gij dat?" En dan tot G. Noppe: "Hebt gij wel licht in die passage met David?"

Niemand gaf antwoord, waarop Flier zei: "David moest koning worden." Hij vervolgde; "Zo gij mij niet voor lerend ouderling erkent, dan leg ik de boel neer en stap van alles af; ik onderwijs de kinderen niet meer; gij kunt thuis blijven en dan hebt gij dit op uw geweten."

Van Steenwijk merkt vervolgens op: "Als de Heere u geroepen had, zoudt gij ook de gaven daartoe hebben, maar die zijn u niet geschonken. Er is bij u noch gave, noch roeping." Dan herinnert hij hem aan het verhaal van de profeet, die naar Bethel gezonden was om tegen het leugenaltaar te prediken en aan wie verboden was brood te eten of water te drinken. Hij deed dat toch, daartoe verleid door een ambtgenoot, en werd op de terugweg gedood door een leeuw. Dit werd toegepast op de situatie.

Flier werd daarop zeer toornig en zei: "Gij zijt een scheurmaker en dat hebt gij allang gezocht."

Hiermee liep het onderhoud af. Een paar dagen later had van Steenwijk een onderhoud over deze zaak met ouderling Blonk, die niet op de vergadering tegenwoordig was geweest. Maar ook dit bracht de partijen niet dichterbij elkaar. Blonk werd driftig en zei: "Ik geloof, dat uw goddeloos wijf u tegen ons opstoot."

Daartegen bracht van Steenwijk in, dat wat hij gezegd had, tot welzijn der Kerk en der gemeente was.

Het protest van Van Steenwijk, dat blijkt uit het verdere verloop der geschiedenis, heeft hem niet gebaat, A. Flier zette door. De ganse gemeente nagenoeg scheidde zich met hem af van de reeds gevormde groep.

Natuurlijk, dat Flier en Noorduyn weldra elkander zouden opzoeken; ze hadden gemeenschappelijke belangen. Ze zouden steun krijgen uit het Oosten van het land, waar het weifelend optreden van ds de Cock onzekerheid had gebracht en de besluiten van Amsterdam en Utrecht de ontevredenheid gaande gemaakt hadden.

4. Moeizame pogingen tot een nieuwe vaststelling der Kerkinrichting

Ook over deze zaak kwam strijd en ook nu weer krijgt bij de geschiedschrijvers ds Scholte de meeste schuld. Men vergoelijkt wel zijn optreden, maar toch hij heeft misgetast.

Geheel billijk is dat oordeel niet. De Synode van 1836 had bepaald, dat voorlopig, voor zover het mogelijk was, de regelmaat der Dordtse kerkenorde gevolgd zou worden, maar tevens vastgesteld, dat op een volgende algemene vergadering daarover nader gehandeld zou worden. Was het nu zo vreemd, dat verschillende classicale vergaderingen zich met deze zaak bezighielden? Elke week immers kwamen de gemeenten voor vragen te staan, die zij individueel niet konden oplossen: attestaties, beroepen, predikbeurten, verkiezing van ouderlingen en diakenen, alles vroeg om regeling.

Zoo is het te begrijpen, dat ds Scholte de zaak der kerkregering op de Provinciale Synode, gehouden in Juli en Augustus 1837, aan de orde stelt. Hij zelf had het ontwerp daartoe opgesteld; hij wilde nu zien, hoever het in de gemeenten zou worden gewaardeerd. Dat hij het aan de gemeenten zou opleggen, was uitgesloten; daarvoor was hij te veel overtuigd van het zelfbeschikkingsrecht der afzonderlijke gemeenten. Trouwens het was ook niet zijn doel, dat deze kerkenorde ingevoerd zou worden; hoogstens kon het ontwerp dienst doen als leidraad bij de eerstvolgende bespreking op de Synode. In dit verband is het dan ook merkwaardig er op te wijzen, dat zijn ontwerp op de Synode te Utrecht, die korten tijd daarop gehouden is, zelfs niet genoemd is. Er is een andere schets tot leidraad gebruikt.

Maar nu delen we enkele bijzonderheden over het ontwerp van ds Scholte mee.

De kerkenordening, vastgesteld door de Provinciale Synode van Zuid- Holland, Utrecht, Noord-Brabant en Gelderland in Juli en Augustus 1837, werd getekend door ds K P. Scholte als president en door afgevaardigden van zeventien classes, waarbij we de volgende bekenden noteren: de Haag: A. M. C. van Hall; Dordrecht: L. van Loon, J. van Ham; Gorinchem: K. Middelkoop; Schoonhoven: H. van Erk, G. L. de Hoop; Oudewater: W. Griffioen; Utrecht: H. G. Klijn, E. Takken, C. v. d. Berg; Loosdrecht: F. H. Reimerink; Bommel: W. van Haaften; Almkerk: G. F. Gezelle Meerburg; Klundert: B. H. Ploeg; Genderen: Tennis Boll; Veen: A. t Hooft.

Deze kerkenordening telt 41 artikelen.

Het eerste artikel draagt de stempel van ds Scholte:

Art. 1. De gemeente des levenden Gods erkent geen ander Hoofd, Gebieder en Wetgever der Kerk dan de Heere Jezus Christus en kent daarom aan niemand op aarde enige heerschappijvoerende macht in of over de kerk toe dan aan Hem alleen.

We wijzen met nadruk op:

Art. 5. Daar niemand in eens anders hart zien kan en de Heere alleen een kenner der harten is, zo kunnen wij de Hypocrieten of geveinsde belijders niet van de ware en oprechte afscheiden, zo lang zij zichzelf niet openbaren door woorden of daden.

Men zal dus iemand als lidmaat der Kerk erkennen op belijdenis des geloofs, wanneer die belijdenis niet wordt tegengesproken door woorden of daden.

Feitelijk zijn met deze artikelen de voornaamste dingen uit deze kerkenorde meegedeeld. Zeer zeker zijn de andere artikelen ook belangrijk, ze hebben hun betekenis, maar typerend zijn ze niet, Trouwens, ds Scholte hechtte niet zoveel aan een kerkenorde. De hele wijze van dienst, die God van ons eist, is volgens hem in de Heilige Schrift beschreven, het beste middel om in alles te doen en te handelen, zoals

het in een geordende kerk behoort, is samen Gods Woord te lezen, De kerkenorde, die hij ontwierp, bevatte dan ook geen samenstel van allerlei regelen om in bepaalde en voorkomende gevallen toegepast te worden, neen, ze behelsde slechts de algemene lijnen; deze moesten volgens het Woord van God in de gemeente worden nageleefd.

Op de Synode te Utrecht in 1837 gehouden, werd onder leiding van Van Velzen een nieuwe kerkenorde ontworpen. Ik wijs er op dat dit geschiedde onder leiding van Van Velzen en niet onder die van Scholte. Als Grondslag werd gebruikt de Dordtse kerkenorde; deze zou echter volgens de gelegenheid van de tijd voor de komende periode worden gewijzigd.

Over deze zaak breekt nu de twist los. Een groot deel van de gemeenten, onder leiding van ds de Cock wilde vasthouden aan de Dordtse kerkenorde, Afwijking daarvan was immers afbuiging van de Gereformeerde lijn. Bij de Cock sloot zich nagenoeg het gehele Noorden aan. Tegenover hem stelden zich alle predikanten, het Westen en het Zuiden. In een volgend hoofdstuk heb ik gelegenheid meer op de bijzonderheden in te gaan; nu geef ik hier de algemene lijn.

De nieuwe kerkenordening bestond uit honderd artikelen, verdeeld in vier hoofdstukken, het eerste hoofdstuk trekt het meest de aandacht, want daarover ontstonden de geschillen. Het heeft tot opschrift: Over de kerk en de kerkelijke regering in het algemeen. We schrijven enige artikelen af:

1. Allen die belijdenis des geloofs afleggen en dien overeenkomstig wandelen, moeten met hunne kinderen als lidmaten der Gemeente Christi erkend worden.

2. De belijdenis des ,geloofs bestaat in de toestemming des harten, openbaar gemaakt door de erkenning met de mond van al de hoofdstukken der Christelijke religie, De wandel bestaat in het verzaken der wereld, het leiden van een leven, overeenkomstig Gods geboden en de onderwerping aan de Eeuwigen Koning Jezus Christus.

3. Hoewel er hypocrieten zijn, die zich onder de goeden vermengen, en het daarom nodig en nuttig is, dat een iegelijk zichzelf beproeve en op de anderen acht neme, mag nochtans niemand, die deze geloofsbelijdenis aflegt en zodanigen wandel leidt, van geveinsdheid verdacht worden.

4. De genoemde belijders en hunne kinderen moeten als lidmaten erkend blijven, tot zoolang zij wegens hun leer of wandel van de Gemeente worden afgesneden.

Deze afsnijding behoort dán alleen plaats te hebben, wanneer de leer of wandel stellig blijkt, onbestaanbaar te wezen met het verbond der genade, hetwelk God met Zijne Gemeente heeft opgericht, en dat zodanige daden gepleegd worden, waarop God de uitwerping gedreigd heeft.

5. Zolang iemand niet van de Gemeente is afgesneden, heeft hij ook recht, de tekenen en zegelen des genadeverbonds voor zich en zijn zaad te ontvangen; tenzij dan, dat hij door de Raad der Kerk voor een tijdlang onder censuur is gesteld. Met dien verstande echter, dat de censuur wel op de persoon, maar niet op zijn zaad betrekking heeft.

6. Naardien de Heere Jezus Christus alle macht is gegeven in de hemel en op de aarde en Hij in het bijzonder van God tot Koning is gezalfd over Sion, de berg Zijner heiligheid, daarom mag niemand, hetzij wereldlijke overheid, hetzij enig ander mens, enige macht of uitoefening van gezag in of over de Kerk toegelaten worden.

Feitelijk is het overbodig iets over de betekenis dezer artikelen of uitspraken te zeggen, want ze zijn ingetrokken. Maar ze hebben toch hun werk gedaan. Immers, het verslag der Synode werd uitgegeven met een voorrede, opgesteld door ds van Velzen, waarin er op werd gewezen, dat de kerken verplicht waren, zich aan deze kerkenorde te onderwerpen.

"t Was mogelijk." aldus de voorrede, "dat er sommigen zouden opstaan, die onder

schoonschijnende taal de gemeenten zouden trachten te vervoeren, tweedracht te zaaien en de kerken op te zetten tegen haar dienaren, maar alle beroerders der gemeenten zouden als Korach, Dathan en Abiram de plagen des Almachtigen ondervinden."

Ondanks deze waarschuwing kwam er verzet, ernstig verzet; verschillende gemeenten verklaarden openlijk, dat ze zich niet aan deze kerkorde zouden onderwerpen. Eerst trachtten de predikanten de gemeenten te dwingen, doch dat lukte niet. De tegenstand was te groot. De Synode van 1840 bepaalde dan ook, dat alle sedert de Afscheiding aangenomen kerkenordeningen terzijde gesteld moesten worden, Alleen de Kerkenorde van Dordrecht werd gehandhaafd. Zelfs verscheen de volgende verklaring:

Wij verklaren, dat wij de Dordtse kerkenordering erkennen met terzijdestelling van al datgene, hetwelk wij vroeger betrekkelijk kerkenordeningen vervaardigden, oordelende en hopende, dat zulks tot stichting van de Gemeente des Heeren verstreken zal. Een geruimde tijd toch is dit tot twist in de Gemeente geweest en buiten dezelve werd reeds gezegd, dat de Afscheidenen zich even als velen, met het maken van nieuwicheden ophiielden. En hoezeer wij ook in gemoede overtuigd zijn, dat wij de stichting der Gemeente bedoelden, konden wij deze beschuldiging nochtans niet ontgaan.

Zonder de minste verandering erkennen wij dus deze kerkenordering als de onze; nademaal de Gemeenten als van zelve de weg zullen aangewezen zien, om naar gelegenheid van tijd en plaats zodanig te handelen, als tot stichting nodig zal bevonden worden, behoudens de geest in deze Kerkenordering uitgedrukt.

Terwijl wij erkennen door onvoorzichtigheid met het veranderen der Kerkenordering de Gemeenten ontrust te hebben, niet inziende dat die verandering zodanige gevolgen van verwarring zoude hebben, zo wenschen wij dat nu door terzijdestelling van alle eigengemaakte kerkenordeningen en door de erkenning van datgene, hetwelk onze Vaders daargesteld hebben, de gemoederen in rust gebracht mogen worden.

Met schaamte en schulderkennis zien wij thans terug op hetgene dat vroeger door ons gedaan is en oorzaak kan geweest zijn van veler onenigheden in de Kerk en onlusten buiten dezelve.

Deze verklaring werd getekend door de predikanten A. C. van Raalte, A. Brummelkamp en S. van Velzen onder dagtekening van November 1840.

Deze daad kon echter de scheiding, die er ontstaan was, niet herstellen.

De gemeenten te Zwolle, Kampen en Zalk hadden onmiddellijk in 1837 op aandrang van ds de Cock verklaard, dat ze zich niet aan de besluiten van Utrecht wilden onderwerpen. Toen enigen tijd daarna ds de Cock tot een ander inzicht was gekomen en overtuigd werd, dat hij in zijn verzet te ver was gegaan, wilde hij Zwolle, Kampen en Zalk ook tot andere gedachten brengen, doch deze waren daartoe niet te bewegen. In Kampen was Hoksbergen en in Zwolle Schouwenberg voorganger. Dezen verklaarden zelfs, dat ze in geen gemeenschap wilden leven met degenen, die zich aan de Utrechtse besluiten onderwierpen. Op 18 Juli 1838 maakten ze zich los uit het verband. In 1840 (11 Juni) werd er door deze gemeenten een vergadering te Mastenbroek gehouden, waar besloten werd een vijftal broeders te ordenen itot predikant: A. Schouwenberg, W. W. Smit, A. Flier, D. van de Werp en D. Hoksbergen, De laatste wilde zich echter niet door de Vergadering laten ordenen, het recht daartoe kwam volgens hem aan de afzonderlijke gemeente toe; hij bleef dus op

zichzelf staan, In 1841 was er weer een Vergadering; daar waren ook de voorgangers K. Noorduyn en H. C. Wijst. Van 1844 af, - in dat jaar was er een Algemene vergadering te Linschoten, - werden geregeld elk jaar samenkomsten dezer gemeenten gehouden.

5. Het aanvragen der vrijheid.

Na langdurig wikken en wegen vaardigde de Regering 5 Juli 1836 een Koninklijk Besluit uit, waarmee zij zich noodgedwongen neerlegde bij de vorming van een nieuwe kerkgemeenschap.

Inderdaad - noodgedwongen! Met allerlei middelen: toepassing van verouderde wetsbepalingen, onjuiste uitlegging van wetsartikelen en plagerijen had zij het ontstaan willen tegenhouden der nieuwe groepering en de enige, ongedeelde Hervormde Kerk willen handhaven. Doch de hardnekkigheid, waarmee de beweging werd doorgezet, de tegenstand ook van hooggeplaatste ambtenaren, de adviezen van de Raad van State en de groeiende ontevredenheid, die in de pers tot uiting kwam, noopten de regering een stap achteruit te gaan. In beginsel was al bereid de nieuwgevormde gemeenten te erkennen. De erkenning werd echter niet zonder meer verleend. Ze moest aangevraagd worden en de regering stelde daarbij haar voorwaarden.

Deze voorwaarden keren we het best kennen uit het Koninklijk Besluit van 14 Februari 1839, waarbij in Utrecht toestemming werd verleend om een gemeente van Afgescheidenen te stichten. In Artikel 2 lezen we:

Deze gemeente zal hare openbare eredienst uitoefenen in het gebouw, genaamd Soli Deo Gloria vroeger gebruikt van de godsdienstoefeningen der Rooms Catholijken van de Clerezy en gelegen op de Nieuwe gracht te Utrecht.

Deze bepaling was een uitvloeisel van één van de voorwaarden. Men moest opgeven, waar het kerkgebouw gevestigd was. Een andere voorwaarde was, dat de leraar en de leden van de kerkenraad genoemd moesten worden.

Artikel 3 luidt in overeenstemming hiermee:

Als eerstbedoelde opzieners derzelve gemeente worden erkend H. P. Scholte (tevens belast met de prediking en de bediening der sacramenten), H. G. Klijn, E. Fokke en P. W. Lothes; mitsgaders de diakenen J. Veldhuyzen en A. M. van Beugen.

De verdere voorwaarden waren: de vereniging van een genoeg aanmerkelijk aantal personen; de aanwijzing van een gebouw; de overlegging van een reglement; het indienen van een door hen individueel getekend adres; de verklaring, dat zij zelf zullen zorgen voor eredienst en armen zonder ooit aanspraak te maken op 's Lands schatkist, noch op goederen, inkomsten, rechten of titels van het Hervormd of enig ander kerkgenootschap.

Over het aanvragen der vrijheid, dat het eerst door ds Scholte namens de gemeente te Utrecht geschiedde, ontstond veel strijd, Alle predikanten en vele gemeenten stemden er mee in; er waren er echter ook, die zich niet aan het vragen om de vrijheid wilden onderwerpen.

Tot hen behoorde ds Ledeboer, die met de door hem gevormde gemeenten afzonderlijk bleef staan; bovendien waren er enige gemeenten, die los van ds Ledeboer waren en eveneens weigerden de vrijheid aan te vragen. Een juist overzicht van de gemeenten, die zich niet aan het K. B. van 5 Juli 1836 onderwierpen, is moeilijk te geven. Die het w el deden, waren bij de regering bekend, werden

opgenomen in de jaarlijkse statistieken; die het niet deden, komen in de officiële gegevens niet voor.

Feitelijk ligt een groot deel van den Oorzaak, waarom zich velen niet aan het vragen der vrijheid onderwierpen, bij de Afgescheidenen zelf.

In het lezenswaardige boek van N. J. Engelberts, getiteld: *De Gereformeerde Kerk in Nederland, haar regt verdedigd en haar standpunt geschetst*, te Zwolle J. Vlaanderen Oldenzeel 1869, wijst de auteur, die een vooraanstaand en klaarblijkelijk een ontwikkeld leraar der Kruisgezinden is, met nadruk er op dat de Afgescheidenen voor de rechtbanken, in hun pers, in adressen en smeekschriften aan de Koning steeds maar weer betoogd hadden, dat men niet was een rustversturende secte, maar de oude Gereformeerde gezindte, die sedert de Hervorming alhier bestaan had, Men wenste niets anders te zijn dan de voortzetting der Gereformeerde Kerk, die tijdens de Republiek een tijdvak van heerlijken bloei had beleefd en de krachtige hefboom was geweest, die regering en volk opgeheven had tot godsvrucht en krachtig politiek optreden.

De Afgescheidenen wensten als historisch Gereformeerde Gemeente terug te keren tot de leer en dienst en tucht der vaderen, Dat was telkens en telkens weer met nadruk betoogd. En nu plotseling, onverwacht en ongedacht, werd het roer omgewend. De gemeente Utrecht lei het hoofd in de schoot. Natuurlijk, dat daardoor verwarring moest ontstaan. Men had de schepen achter zich verbrand.

Of nu een dergelijk boud optreden van de eerste Afgescheidenen als hierboven geschetst is, geheel gerechtvaardigd was, meen ik te moeten betwijfelen. Misschien was er recht van spreken geweest, wanneer, zoo- als in de Schotse kerk geschied was, de grote massa zich verklaard had voor de afscheiding; nu in Nederland slechts een in het begin verdwijnend klein deel zich bij hen aansloot, hadden ze hun eis niet zo hoog moeten stellen.

Op principiële en historische gronden keurt Engelbert's het aanvragen der vrijheid af en zijn argumenten zijn klemmend. Toch heeft hij volgens mij ongelijk, omdat ten slotte er een praktijk was, die niet paste op of bij zijn betoog. Theoretisch staat hij in zijn recht, doch hij miskent de realiteit.

Daar komt nog iets anders bij. Het aanvragen van de vrijheid was toch in feite niets anders - dat heeft de praktijk bewezen - dan een kennisgeving van het ontstaan of bestaan der gemeente. Bemoeide de regering zich met de leer? Ze dacht er niet aan, dat te doen. Wilde ze invloed uitoefenen op de internen gang van zaken in de kerk, zoals dat geschied was tijdens de Republiek? De regering had niet de minste plannen in die richting. Ze was niet van zins invloed uit te oefenen op de keuze van kerkenraadsleden, de beroeping van predikanten, op de aanvang, duur, gang of sluiting der diensten. De gemeenten bleven in leer, inrichting en bestuur geheel onafhankelijk, veel en veel onafhankelijker dan de kerk geweest was in een vroegere periode; ze hadden alleen te voldoen aan enkele administratieve bepalingen en bovendien, en dat was wel een van de hoofdredenen van het verzet: de gemeenten moesten afstand doen van de titels en rechten der Hervormde Kerk. Ze moesten dus de naam Gereformeerd loslaten; vandaar later de naam van Christelijk Afgescheidenen. Ze mochten ook de kerkorde van Dordrecht niet invoeren; daarvoor moest een andere kerkenorde in de plaats komen.

De regering zag al heel spoedig het overtollige van haar voorwaarden in. Misschien had zij de hoop gekoesterd, dat door de eis van het aanvragen van erkenning de gemeenten in haar ontplooiing belemmerd zouden worden. Die verwachting is niet vervuld; zo werd dan ook het K. B. van 5 Juli 1836 betrekkelijk spoedig van kracht

beroofd.

Den 23^{ste} November 1852 werd aan de verschillende kerkenraden der Afgescheiden Gemeenten bericht, dat de regering de vroeger gevorderde betuigingen, dat de gemeenten zullen zorgen voor het verzorgen harer armen en de instandhouding haar godsdienst, alsmede dat zij geen aanspraak zullen maken op de goederen en titels van het Hervormde Kerkgenootschap overbodig geacht worden en alzo ingetrokken zijn. Maar er kwam in de verhouding der gemeenten ten opzichte van de Staat geen verandering. De "vrijheid" behoefde niet meer aangevraagd te worden; maar de toestand der gemeente, haar inrichting en naam bleven onveranderd. Dat ds Scholte in zijn vragen om de vrijheid dan ook een principiële fout begaan heeft, kan ik niet inzien. Dat zou het geval geweest zijn, als de regering ook eisen gesteld had ten opzichte van de leer en van de kerkinrichting.

De opmerking kan gemaakt worden, dat de regering de Dordtse kerkenorde voor de Afgescheiden gemeenten niet wilde aanvaarden.

Dat is juist. Doch de regering had daarvoor haar redenen; één ervan was, dat de regering niet van plan was de rechten, welke die K. O. haar gaf, uit te oefenen. De artikelen, daarop betrekking hebbende, waren dood, konden niet toegepast worden. Dat begrepen de Afgescheiden predikanten zeer goed. Die hebben dan ook met ernst en toewijding aan de totstandkoming van een nieuw statuut gewerkt. Ook al, omdat nieuwe tijden nieuwe maatregelen vereisten. Bovendien had een tweehonderdjarige praktijk in het leven der kerk wel wat ervaring opgeleverd. Terecht werd door de verdedigers van de wijziging der K. O. de opmerking gemaakt, dat in de korte periode van 1568 tot 1618 een vijftal malen de K. O. gewijzigd was, terwijl na 1618 de toestand tot 1816 onveranderd was gehandhaafd. En daar komt dan nog bij dat het niet de wens was der kerke N. die veroorzaakte dat de K. O. niet gewijzigd werd tijdens de Republiek; de regering had zich daartegen verzet, ook al blijkt het feit, dat zij niet gedoogde, dat er een Nationale Synode gehouden zou worden ondanks de bepaling in de K. O., dat die elke drie jaar bijeen moest komen.

Bekend is, dat op de Synode te Utrecht (zie boven), die in 1837 (28 September en volgende dagen) bijeenkwam, een nieuw ontwerp-K. O. besproken en aangenomen is. Deze telt honderd artikelen en is verdeeld in vijf hoofdstukken:

1. Over de Kerk en de Kerkelijke Regering in het algemeen;
2. Van de Diensten;
3. Van de Kerkelijke Samenkomsten;
4. Van de Leer, Sacramenten en Gebruiken;
5. Van de Censuur en Kerkelijke Vermaning.

Artikel 1 luidde, zoals wij reeds zagen: "Allen die belijdenis des geloofs afleggen en dienovereenkomstig wandelen, moeten met hun kinderen als lidmaten der Gemeente Christi erkend worden." het was nodig een bepaling als deze op te nemen, In het statuut van elke vereniging - hier van een kerk - is het nodig, dat er bekend gemaakt wordt, wie al of niet lid zijn, op welke wijze men lid wordt en hoe men zijn lidmaatschap verliezen kan. Daartegen kan geen verzet rijzen; natuurlijk wel tegen de inhoud der bepalingen.

Nu kwam er in de eerste plaats verzet tegen de verandering op zichzelf. Een deel der gemeenten wilde de oude K. O. onveranderd handhaven. In het hierboven genoemde werk van Engelberts betoogt de auteur, dat de verandering niet noodzakelijk was voor de Kerk, omdat de noodzakelijkheid niet gebleken was; dat de verandering niet doelmatig was in dien tijd, omdat men leefde in een tijd van vervolging; dat de

verandering niet onbeduidend was in het doel. Dat dit laatste inderdaad het geval was, bewijst Engelberts uit het feit, dat ds van Velzen hen, die zich tegen deze K. O. verzetten, vergelijkt niet Korach, Dathan en Abiram en hen dreigt met de "toorn Gods" en "de plagen des Almachtigen."

Dan acht Engelberts deze wijziging niet onschadelijk voor de leer. Hij wijst daarbij op de eerste vijf artikelen, Die waren volgens hem niet ondubbelzinnig en niet duidelijk gereformeerd. Samenvattende komt de schrijver van "De Gereformeerde Kerk" tot de conclusie, dat de verandering onder deze omstandigheden niet Christelijk was.

Natuurlijk, dat bij dit geschilpunt de nadruk gelegd werd op de leer, hier het vraagstuk van de kerk. Het eerste artikel, hierboven afgedrukt, gaf daartoe aanleiding. In dit opzicht heeft Engelberts gelijk, Dat blijkt ook wel uit het volgende.

In het jaar 1839 legde Scholte het hoofd in de schoot, boog zich voor de regering en vroeg om de "Vrijheid." Natuurlijk moest hij voldoen aan de voorwaarden, Nu zou men denken, dat hij de Utrechtse kerkenorde overlegde als regel van leven, maar dat deed hij niet; hij diende in: Reglement der Christelijke Afscheidene Gemeente te Utrecht met ene voorrede door H. P. Scholte, bedienaar des Goddelijken Woords, Amsterdam H. Höveker.

Dit reglement is een wijziging van de K. O" door de Synode te Utrecht gemaakt, het telt 80 artikelen, is dus aanzienlijk korter. Maar de beide stukken staan niet los van elkaar; het ene is niet gemaakt zonder het andere te raadplegen.

Wanneer we nu de beide eerste artikelen vergelijken, treft ons een merkwaardige overeenstemming en een merkwaardig verschil, Artikel 1 luidt in het Synode-besluit:

Allen die belijdenis des geloofs afleggen en dienovereenkomstig handelen, moeten met hunne kinderen als lidmaten der gemeente Christi erkend worden.

Het daarbij behorende artikel in het Reglement der Gemeente van Utrecht luidt:

"Allen, die in de naam van de Drieëenigen God gedoopt zijn, hun geloof in dien God belijden en die belijdenis door hunne wandel niet tegenspreken, kunnen in de gemeente als lidmaten erkend en aangenomen worden.

Men voelt het verschil tussen het moeten uit het eerste en het kunnen uit het tweede stuk, Tegen dat moeten had dan ook menigeen bezwaar. "Waar of wanneer" - vraagt Engelberts - "heeft de Synode der Christelijk Afscheidenen de macht van God ontvangen om in geloofszaken van moeten te spreken, gelijk zij in het eerste artikel doet? Moet men geloven, dat allen, die belijdenis des geloofs afleggen en dienovereenkomstig handelen, lidmaten der gemeente Christi zijn, zonder dat men zelfs denken mag, dat iemand een hypocriet zou zijn?"

Dan vervolgt hij: "De Synode zegt, dat er hypocrieten zijn - in het derde artikel - en dat men op elkander acht geven moet, en evenwel wordt verboden, niet te zegge N. maar te denken, dat iemand een hypocriet zou zijn. In het reglement van Scholte komt dit derde artikel niet voor."

Zoals bekend is, stond de Cock op de Synode in zijn opvatting tegenover de andere predikanten, Gewoonlijk wordt Scholte zijn grootste tegenstander genoemd, en inderdaad stonden de Cock en Schalie herhaaldelijk tegenover elkaar. Maar van Raalte, Brummelkamp en van Velzen stonden evenzeer tegenover de Cock als Scholte. Hun geschil liep over de opvatting van het wezen der kerk, was een gevolg van tegenstellingen op historisch en psychologisch gebied.

De Cock en Scholte, om bij deze twee te blijven, hadden een geheel verschillenden levensgang gehad. Scholte had van der jeugd af neiging gehad tot de orthodoxie, Reeds vroeg had hij zich aangetrokken gevoeld tot die theologie, welke nu bekend staat als die der Gereformeerde richting; hij stond reeds als student tegenover zijn

hoogleraren. De Cock was op datzelfde punt aangeland na langdurig onderzoek en na reeds enige jaren als predikant te zijn werkzaam geweest. Hij had zich eerst heel rustig gevoegd naar zijn hoogleraren, was voor hun opvatting gewonnen geweest en had een tijdlang in de geest van zijn tijd gepreekt.

Natuurlijk moest de Cock, eenmaal tot een andere overtuiging gekomen, veel scherper oppositie voeren, hij zag veel meer de dreigende gevaren, wist bij ervaring, dat er onder het koren veel kaf verscholen was.

Daar kwam ook de tegenstelling bij op historisch gebied, De Cock was op en top lid van de Hervormde Kerk geweest; die had de liefde van zijn hart. Die kerk was oorspronkelijk de Staatskerk, zij telde duizenden leden, die lid waren om het gewin, om het ambt, om de traditie. De predikanten waren van dat feit op de hoogte, hadden dus tot taak de naam-Christenen, de hypocrieten, ernstig te waarschuwen. De Cock zag dat gevaar ook in de nieuwe formatie; in de nieuw ontstane kerk moest ook het onkruid aanwezig zijn. Scholte dacht daar anders over. De vrije kerk bestond uit leden, die voor hun overtuiging stonden, er ook voor wilden lijden; waarom zouden zich de hypocrieten bij haar voegen? Zij zouden zelf wel voelen, dat ze onder de Afgescheidenen niet hoorden.

In dit verband wil ik er even op wijzen, dat Scholte niet de man is, die het geschil op de spits heeft gedreven. Dat is mij duidelijk geworden uit het feit, dat hij zich in zijn reglement veel voorzichtiger uitdrukt, dan in de door Van Velzen geredigeerde kerkorde.

Het aanvragen van de vrijheid is langen tijd de grote strijdvraag geweest tussen de Kruisgezinden en de Separatisten. Er waren ook andere geschilpunten, geschillen over de leer en over de toepassing der kerkorde, maar die zonken in het niet bij de aanvraag om erkenning. Telkens als de Kruisgezinden en de Separatisten met elkander in aanraking kwamen, en dat geschiedde herhaaldelijk, brak de strijd uit over de erkenning, De Afgescheidenen mochten hun tegenstanders verwijten, dat hun leraren onrechtmatig en niet volgens de wettige verordening hun ambt uitoefenden, dat ze zich in het ambt ingedrongen hadden - de Kruisgezinden werden van aangevallenen aanvallers door hun vroegere broeders te verwijten, dat ze om "een schotel linzenmoes hun eerstgeboorterecht verkocht hadden." dat ze zich gebogen hadden onder een regering, die onrechtmatige dingen van hen had geëist, dat ze daardoor het recht van de Koning der Kerk hadden miskend.

Het geschil is zo dikwijls behandeld, zo uitgeplozen, dat het ten slotte doodgepraat is. En het merkwaardige is, dat in de Kruisgemeenten op de duur, in later tijd, er minder afwijzend tegenover de vraag der erkenning is stelling genomen, terwijl er daarentegen bij de Afgescheidenen soms zeer vinnig de staf over is gebroken, Van beide geven we enige voorbeelden.

Dat de Kruisgezinden zich ook onderwierpen aan de wetten en alzo niet uitsluitend zich bogen onder de enige Koning der Kerk, moge blijken uit het verhandelde op de Algemene Vergadering der Kruisgezinden te Dordrecht 1858.

Tot recht verstand diene, dat in Westelijk Duitsland vele Gereformeerden woonden, zo was er in Embden een gemeente van de Gereformeerde kerk onder het Kruis. Embden lag in het koninkrijk Hannover, In die gemeente was ds R. G. Kamans tot leraar beroepen. Maar de regering van Hannover wilde hem niet in zijn ambt erkennen en weigerde hem het burgerschap. Zo kon ds. Kamans niet bevestigd worden, Immers de wereldlijke overheid verbood dit. En nu doet de gemeente al het mogelijke om de regering tot toestemming te bewegen, doch tevergeefs, de overheid blijft bij haar

weigering. En dan, ... legt de kerkenraad het hoofd in de schoot, hij berust in de weigering en de Algemene Vergadering keurt die gedragslijn goed, zij gaat er toe over het beroep en de aanneming daarvan te vernietigen. De kerk boog also voor het gezag van de staat; niet anders, misschien nog wat erger, dan ds Scholte gedaan had in 1839, Immers zij verbrak op aandrang der regering de band met de predikant, die door haar wettig beroepen was, en de andere gemeenten stemden met deze handelwijze in.

Ook op de Algemene Vergadering te Zwolle in 1866 hadden de Kruisgemeenten over de aanvraag om erkenning te handelen, De aanleiding daartoe was het feit, dat ds W. G. Smitt, predikant te 's-Gravenhage, en 71 leden der gemeente zich tot de Hoge regering gewend hadden met het verzoek om erkend te worden, Over die aanvraag is een protest van de kerkenraad te Zwartsluis binnen gekomen, Verschillende sprekers voeren over deze zaak het woord.

Tenslotte wordt aan een commissie van drie opgedragen daarover met een voorstel te komen. De volgende dag komt de commissie reeds met een advies. Zij erkent, dat er hoogst gewichtige redenen zijn om tot de stap van het aanvragen der vrijheid over te gaan, maar toch keurt zij de daad af. De kerkenraad had niet mogen besluiten de naam van Oud-Gereformeerd aan te nemen.

Bovendien de vrijheid van godsdienst wordt door de Grondwet gewaarborgd; het is dus verkeerd iets als vergunning te vragen, wat aan de kerk historisch en wettelijk als recht toekomt. Tenslotte mag de kerk haar vormelijk bestaan niet afhankelijk maken van een bij de wet vastgesteld termijn.

De vergadering is het met deze opvatting eens; zij keurt de daad ten strengste af en oordeelt, dat de kerk van 's Gravenhage haar daad ongedaan moet maken, wil zij kerkelijk met de andere gemeenten verenigd blijven. De afgevaardigden van de Haag berusten in dit besluit.

Daartegenover beluisteren wij nu een uitspraak van een Afgescheiden predikant, ds R. Sybrandi. Deze schrijft in "De Bazuin" van 14 Februari 1868: "Van ganser harte betreur ik het en noem het vragen van vrijheid "een ellendige misgreep."

Men versta dit echter wel: niet het vragen om door de Regering erkend en in de rei der kerkgenootschappen opgenomen te worden, maar het vragen van vrijheid in verband met de voorwaarden, die aan dezelve waren verbonden. Dat is m.i. niets minder geweest als voor de toen verleende vrijheid, die wij krachtens de grondwet rechtmatig bezaten, maar ons wederrechtelijk, op grond van een paar artikelen uit de Code Pénal betwist werd, onze rechten als Gereformeerden over te geven en als gunst van de regering te vragen, wat ons rechtmatig toekwam.

6. Waar openbaart zich de Gereformeerde Kerk in Nederland?

Het bovenstaande opschrift is de titel van een brochure; in zijn geheel luidt deze titel: *Waar openbaart zich de Gereformeerde Kerk in Nederland? Of, aanwijzing van het kerkelijk standpunt der Gereformeerde Kerk onder het Kruis tegenover de Hervormden en de Christelijk Afgescheidenen.* Het geschrift kwam uit te Zwolle bij C. A. Richter, 1845.

Het werkje was zijn oorsprong verschuldigd aan een besluit, genomen op de Algemene Vergadering der Gereformeerde Gemeenten onder het Kruis, gehouden 9-12 September 1845 te Rotterdam. Dit was de tweede algemene vergadering; de eerste werd in 1844 te Linschoten gehouden.

Op die tweede vergadering hadden de broeders het nodig geoordeeld het kerkelijk

standpunt openbaar te maken tegenover de beide andere Protestantse Kerken, de Hervormde en de Christelijk Afscheidene. Men was van mening, dat dit het doelmatigst kon in de vorm van een samenspraak. Zo heeft de schrijver hier als sprekers ingevoerd drie waar bekeerde mensen, die "ten opzichte van het genadeleven der waarheid, zoals dat bij mensen in Christus bevindelijk gekend wordt, geen het minste verschil hebben." Zij zijn echter kerkelijk gescheiden, Ten Dal vertegenwoordigt "de godzaligen" in de Hervormde Kerk; Berghuis behoort tot de Afscheidenen; Vroomhart is lid van de kerk onder het Kruis.

De schrijver van de samenspraak is ds W. W. Smitt, predikant te Zalk, die in één maand de brochure klaar had; hij ondertekende de voorrede op 15 October 1845. Natuurlijk, dat het werkje kerkelijk goedgekeurd moest worden; dat geschiedde door ds C. van den Oever, predikant te Rotterdam en ds W. H. Van Leeuwen, predikant te Woerden.

Vroomhart, Berghuis en Ten Dal krijgen het eerst over de Hervormde Kerk, Zestien van de zes-en-vijftig bladzijden zijn daaraan gewijd. Vroomhart die de leiding heeft bij het gesprek, vat zijn taak tamelijk eenvoudig op. Hij leest artikel 29 der Geloofsbelijdenis voor, toetst daaraan de toestanden in de Hervormde Kerk en komt dan tot de conclusie, dat deze de ware kerk niet is. Ten Dal sputtert aanvankelijk wel wat tegen, doch hij is niet opgewassen tegen de beide anderen en moet het opgeven, Nog één verdedigingsmiddel blijft hem over: "Denk eens, dat ik gezind was mijn kerk te verlaten, bij wie zou ik mij dan moeten aansluiten?" Nu begint natuurlijk de strijd tussen Vroomhart en Berghuis, waarbij Ten Dal aanvankelijk de rol van de neutralen toeschouwer speelt, maar al heel spoedig tot Vroomhart overhelt.

Natuurlijk komen alle geschilpunten tussen beide groepen aan de orde. Eerst wordt er gewezen op de verdeeldheid der Afscheidenen.

Er is een groep in de Noordelijke provincies (Groningen, Friesland, Drente, Noord-Holland), een tweede groep (Gelderland, Overijssel) waar de leraren arbeiden, die aan de school te Arnhem gekweekt zijn, en dan is er nog een derde groep wier naam (Schone) men liever niet noemt. Berghuis beweert, dat de Kruisgezinden van de Afscheidenen zijn uitgegaan en dat de Afscheidenen de zuivere Gereformeerde Kerk vormen.

Dat bestrijdt Vroomhart. Het is juist omgekeerd: de Afscheidenen zijn uitgegaan van de Kruisgezinden en de ware Gereformeerde Kerk wordt door de laatsten gevormd. Vroomhart deelt dan mee, dat de kerkenraad van Zwolle schriftelijk de gemeenschap opgezegd heeft met allen, die afweken van de leer en de verordeningen der Dordtse vaders, Bij Zwolle sloten zich nog, zes andere gemeenten aan uit Overijssel, bovendien twee uit Zuid-Holland (Woerden en Noordwijk) en één uit Utrecht (Linschoten). Deze waren dus de voortzetting van den Oude Gereformeerde Kerk, de andere weken daarvan af.

Berghuis tracht zich wel te verdedigen door te wijzen op een brochure van Johs, Andriessen te Sneek, die op het titelblad had laten drukken: "die als afgescheidene van de Hervormde Kerk in 1835 zich genoodzaakt vond in 1837 zich af te scheiden van de Afscheidenen." maar dat was een min nauwkeurige uitdrukking, een vergissing van Andriessen geweest.

Berghuis moet zich ook maar niet beroepen op het feit, dat de Utrechtse kerkorde, die in 1837 ingevoerd werd, in 1840 weer losgelaten is, want het is maar al te zeer bekend, dat verschillende predikanten dat met tegenzin gedaan hebben en het aanvaarden der Dordtse kerkenorde is toe te schrijven aan de begeerte om de onkundige menigte zand in de ogen te werpen.

De Afscheidene tracht nu van aangevallene aanvaller te worden door te wijzen op

het feit, dat de leraars van de Kruisgezinden niet wettig geordend zijn, Maar die aanval wordt afgeslagen met de opmerking, dat deze leraars wettig geroepen zijn door de gemeenten.

Dan komt Vroomhart met zijn argumenten. De Christelijk Afgescheidenen hebben de erenaam Gereformeerd prijs gegeven. Ze wijken ook af van de Gereformeerde leer, immers vele hunner leraars prediken een algemeen en welmenend aanbod van genade aan alle mensen, die onder het Evangelie leven. Zij zijn dus van gevoelen, dat Gods macht zich niet zover uitstrekt als Zijn genegenheid om zondaren te zaligen. Zij leren twee verbonden, het Verbond der Werken en het Verbond der Genade, en schakelen dus uit het Verbond der Verlossing, waardoor het "bevindelijk Christendom de bodem ingeslagen wordt."

Zij spreken dus in hun predicaties niet tot de waarachtig bekommerde en heilzoekende kinderen Gods, zij durven bevindelijke openbaring van Christus dweperij noemen. Als laatste geschilpunt wordt dan het aanvragen der vrijheid besproken.

De brochure is vlot en helder geschreven; W. W. Smitt heeft handig betoogd en zijn standpunt goed uiteengezet. Inderdaad een vlugschrift, dat voor de Christelijk Afgescheidenen niet aangenaam was. Zij zijn verplicht ds Smitt hierop te antwoorden. Ds de Vos zal hem van repliek dienen.

Ds H. A. de Vos had te Zwolle de oprichting van de Gemeenten onder het Kruis meegemaakt; hij was daar zelf leraar bij de Afgescheidenen geweest, later te Marum. In 1846 gevoelt hij zich geroepen aan ds W. W. Smitt, zijn vroegere collega te Zwolle, een "brief of broederlijke terechtwijzing" te richten in antwoord op de hiervoor besproken brochure.

Daarin veroorloofde hij zich te schertsen met het "kerkje spelen" bij de Kruisgemeenten. Schertsen brengt altijd gevaren met zich mede; een grap begreep men van die zijde niet, alles was ernst, bittere ernst.

En zo is het te begrijpen, dat ds. de Vos de volle laag krijgt. "Uw geschrift." wordt hem gezegd, "is opgepropt met leugens." Neen, het is niet zoals ds de Vos beweert, dat het bij de Afgescheidenen alles volgens de oude traditie gaat; zij, de gescheidenen zijn een toonbeeld "van de grootste ordeloosheid."

De strijd is een typerend voorbeeld van de bittere wijze, waarop mannen, van wie men verwachten zou, dat ze naast elkander zouden staan, elkaar bestreden en beledigden. We geven van beide brochures een enigszins breed excerpt.

De titel van het werkje van ds de Vos luidt aldus: *Brief of broederlijke terechtwijzing aan de heer W. W. Smitt, schrijver van het boekje: Waar openbaart zich de Gereformeerde Kerk in Nederland?* door H. A. de Vos, leraar der Christelijk Afgescheidene Gemeente te Zwolle. Zwolle bij J. B. Bosch. 1846.

Ds de Vos begint met een historisch overzicht. De gemeente van Zwolle had indertijd de heer Smitt, die toen nog als luitenant bij de schutterij in functie was, tot haar leraar beroepen. Maar de heer Smitt bedankte. Hij was reeds enige tijd lang als "oefenaar" opgetreden, hij wenste niet als predikant de gemeente te dienen, want hij was wel geroepen om te prediken, maar niet om te dopen. In dezen tijd werd de Synode te Utrecht gehouden (1837). Spoedig daarop volgde een provinciale vergadering - 18 November 1837 - te Nieuwleusen, waar een brief van ds de Cock voorgelezen werd, waarin deze woorden:

Met droefheid, broeders, ben ik te Zwolle geweest. Wij hebben pogingen tot vereniging beproefd, zo bij de kerkenraad als bij de broeders Hoksbergen en van Enk, maar vruchteloos, daar zij geen opheldering wilden. Ikzelf, broeders, ben in dezen een

voornamelijk medewerkende oorzaak van die strijd, en waarlijk uit overtuiging, maar bij nader inzien door te ver gedreven wantrouwen en vrees voor verlies van enig gedeelte onzer gereformeerde leer en praktijk.

Op een volgende kerkvergadering te Nieuwleusen (18 Juni 1838) werd een verklaring ingediend, ondertekend door de leden van de Zwolse kerkenraad, de broeders A. Schouwenberg, H. van der Sluis, C. T. van Ommen en N. van Beek, waarin zij alle vereniging opzeggen met de Christelijk Afscheidenen. Deze broeders en de kerkenraden van Zalk en van Kampen willen zich niet onderwerpen aan de besluiten van Utrecht. Oorzaak van hun optreden was. Het opstellen van de nieuwe kerkorde. In 1840 werd deze kerkorde echter ter zijde gesteld.

Voor de Synode bijeenkwam, waarop het besluit daartoe genomen werd, was er een vergadering te Mastenbroek gehouden, waar besloten werd enigen tot leraars aan te stellen. Op de daaropvolgende Zondag werd door de ouderling A. Schouwenberg de heer W. W. Smitt tot predikant geordend door hem de handen op te leggen, des avonds ordende ds Smitt de heer Schouwenberg. Deze handeling had zelfs onder hun medestanders geen instemming, er werd tegen geprotesteerd door de ouderling H. van der Sluis en de diaken van der Bent.

Ds. de Vos acht de scheiding tussen de Kruisgezinden en de Separatisten niet een gevolg van principiële oorzaken, doch meent, dat ze voortvloeide uit persoonlijke motieven. Uitvoerig en zakelijk spreekt hij ook over het prijsgeven van de naam "Gereformeerd." Hij acht, dat niet door het aanvragen van de vrijheid, maar veeleer door de daad van afscheiding zelf, de naam "Gereformeerd" is prijsgegeven. Dan gaat hij in op de beschuldigingen van afwijking van de Gereformeerde leer, die volgens ds Smitt bij de Afscheidenen getolereerd wordt.

Ds Smitt beweert, dat er bij de Afscheidenen zijn, die een algemeen en welmenend aanbod van Christus prediken aan allen, die onder het Evangelie leven. Ds de Vos erkent, dat de inhoud van zijn evangelieprediking zodanig een voorstel is. Hij betoogt de juistheid van deze prediking met vele citaten van gereformeerde theologen.

Uitvoerig handelt de Vos dan over het wezen der kerk en de bediening der Sacramenten. Hij heeft hier ook de gelegenheid ds Scholte te verdedigen. Hij maakt over dezen de volgende opmerking:

"Doch daar de naam Scholte voor velen reeds een schrikwoord is en Scholtiaans een gecanoniseerde ketterij zo zullen velen, die uw boekje lezen, zonder zelve door te denken, uw voorstelling toestemmen. Gaat het zaad der verdenking, hetwelk gij strooit welig op dan zal er wel geen andere vereniging te hopen zijn dan op de verklaring, dat uw zaak alleen de rechte is en uw kerkgemeenschap de echt gereformeerde kerk. Ik herinner mij nog dat gij toen ik de eerste maal hier (te Zwolle) was te uwen huize in 1842, tegen mij ziedet: dat gij het wel met mij zoudt vinden, mits ik moest mij van sommige leraars afscheiden. Helaas, wat zoude ik mij vergist hebben! Want, nadat ik hier door de gemeente was beroepen en haar diende, niet zonder zegen, en gij zaagt, dat gij met mij uw zaak niet kondet bevorderen, toen werd er uitgestrooid, dat ik dwaalde, onbekeerd en Scholtiaans was."

Tenslotte trekt de Vos de volgende conclusies; "Sommige leerpunten, bij ons geleerd, worden door u dwalingen genoemd; ik heb bewezen, dat ze juist de gereformeerde leer zijn en de gevolgen, die er in liggen opgesloten, door ons worden ontkend; dat de stelling; bij de Afscheidenen worden de sacramenten niet bediend naar de instelling van Christus, ongegrond, onbewezen en vals is; dat ds Smitt een valse voorstelling der zaak geeft in het aanvragen der vrijheid."

Over dat vragen der vrijheid had ds Smitt vroeger dan ook een andere mening. Daarover maakt de Vos de volgende opmerking: "De gemeente van Zwolle deed een beroeping op U, toen gij nog bij de Schutterij in functie waart hetgeen U een goed inkomen verschafte; die roeping zeidet gij niet te kunnen volgen, omdat gij wel gezonden waart om te prediken, maar niet om te dopen, Naderhand liet ge U zonder roeping der gemeente in hun midden als leraar bevestigen en rekent het nu een grote zonde, wanneer men U niet erkent als een dienaar Gods." Tenslotte zegt ds de Vos, dat ds Smitt de scheiding van Kruisgezinden en Separatisten heeft gewild en nog tracht te bevorderen.

Op de brief van ds de Vos aan ds Smitt, de broederlijke terechtwijzing, schrijft ds Smitt een antwoord, We hadden dit verwacht. De broeders stonden voor hun overtuiging, waren spoedig gekwetst door tegenspraak, prikkelbaar en zenuwachtig, Reeds van tevoren zijn we geneigd de bittere woorden, die gebezigd worden, niet in hun volle zwaarte op de weegschaal te leggen, maar ook in dit geval zijn ze nog kwetsend genoeg en kan het ons niet anders dan bedroeven, dat mannen, die zo dicht bij elkander stonden en voor hetzelfde doel streden, elkander zo grievend konden beledigen.

Want beledigend is het stuk van ds Smitt stellig. Reeds in de titel ligt een verwijt: Antwoord op een brief of (zogenaamde) broederlijke terechtwijzing van H. A. de Vos, voorheen leraar bij de Christelijk Afgescheidene Gemeente te Zwolle, thans te Marum door W. W. Smitt, bedienaar des Goddelijken Woords." Zwolle, C. A. Rigter 1846,

Bitter en grievend is deze brochure, zo spreekt ds Smitt in zijn stuk nergens van ds de Vos, zelfs niet van de Vos, hij spreekt hem aan met Vos. Van verschillende personen worden allerlei lelijke dingen meegedeeld, Jan Willem van der Bent had eerst ingestemd met de bevestiging van Smitt, Schouwenberg en Van der Werp. Met tranen in de ogen had hij met zijn vriend van Beek in tegenwoordigheid van de heer Ridderinkhof en diens gade de dag na de bevestiging betuigd, dat God hun de genade verleend had, dat hunne ogen hunne leraars mochten zien en dat de Heere nu Zijn gemeente gered had. Maar in diezelfde week hebben deze personen een revolutie tegen ds Smitt bewerkt, Later had van der Bent van ds de Vos gezegd: "Is Vos een dominé? die is goed om de vromen in de grond te slaan en om de nabij-christenen op hunne valse gronden neder te zetten en op te bouwen."

Uitvoerig gaat Smitt de verschillende beweringen van de Vos over het gebeurde op de Provinciale vergaderingen na toetst die aan de waarheid en acht ze alle te licht, het boek van Vos zit "opgepropt met leugens."

Hatelijk wordt ds Smitt, als hij een breed citaat geeft uit een predicatie van "Vader" Hellenbroek over Hooglied 2 vers 15: "Vangt gijlieden ons de vossen, de kleine vossen, die de wijngaarden verderven; want onze wijngaarden hebben jonge druifkens."

"De vossen" - aldus Hellenbroek - "zijn dieren van schrandere loosheid, ze zijn van een bedrieglijke praktijk, ze hebben hun verblijfplaatsen in holen onder de aarde, hun holen hebben een enge toegang, die holen hebben verscheidene wegen en uitgangen; ze zijn zeer moeilijk te vangen, ze weten in de holen van andere dieren in te sluipen, ze kunnen goed veinzen; ze zijn wreed."

Dat alles wordt geestelijk overgebracht op de ketters. Het geheel is een levendige allegorie, toegepast op kerkelijke toestanden, en de allerlaatste toepassing van ds Smitt is: "Ik twijfel niet, Vos, of allen die U van nabij kennen, zullen in de voordracht

van Hellenbroek uw beeld levendig afgemaakt vinden."

Dan gaat ds Smitt in op de dogmatische geschilpunten, over "een algemeen en welmenend aanbod van Christus aan allen, die onder het Evangelie leven." en over de Doop. Hij tracht aan te tonen, dat er afwijkingen van de Gereformeerde leer bij de Afgescheidenen geduld worden. Ook in deze brochure vallen de zwaarste slagen op ds Scholte. De naam van Scholte is voor velen reeds een schrikwoord en Scholtiaans is een gecanoniseerde ketterij. Als de Vos het - zwak - voor Scholte opneemt, maakt ds Smitt de opmerking, dat ds Scholte "in strijd staat met de Gereformeerde leer, ja, dezelve schandelijk aanvalt."

De laatste opmerking van ds Smitt luidt: "Ik eindig met u de verzekering te geven, dat, ofschoon ik mij met uw kerkelijke gemeenschap en handelingen volstrekt niet kan verenigen, het mij hoogst verblijdend zal zijn, wanneer ik te eniger tijd nog eens zal mogen vernemen, dat de Heere terecht gebracht heeft, en geenszins strekt het mij tot genoeg, dat ik door u genoopt ben om daadzaken en richtingen in uw doen en schrijven te moeten openbaar maken, die u voor ieder onpartijdige als een drog-redenaar kenmerken."

7. De nieuwe leraars in de Kerken onder het Kruis.

De kerkenraad van het eenvoudig dorpje Zalk, gelegen in Overijssel, geeft kennis, hoe de gemeenten onder het Kruis in het bezit geraakten van de nieuwe voorgangers. Voor de volledigheid noemen we de namen van de leden van de kerkenraad: de broeders Zwier Stoel en Jan Podt, ouderlingen, en Gerrit Wienen en Tennis Eckelboom, diakenen. De aanleiding tot de mededeling is het hiervoren behandelde geschrift van H. A. de Vos, "Broederlijke Terechtwijzing aan W. W. Smitt."

In dat geschrift deelt ds de Vos enige zaken mee, die volgens de kerkenraad rectificatie behoeven, en hij doet dat in een gedrukt stuk met als motto: "De dochter Zions is overgebleven als een hutken in de wijngaert, als een nachthutken in de comcommerhof, als ene belegerde stad."

Hij vertelt, dat er al onmiddellijk na de Synode van Amsterdam in 1836 geschillen voorkwamen over de kerkorde, maar inzonderheid over de doop. Om deze op te lossen kwamen de leraren de Cock, Scholte, van Velzen, Brummelkamp; van Raalte, Budding en Meerburg bijeen te Zwolle.

Evenwel, er kwam geen eenheid; na drie dagen van samenspreking bleek het, dat de broeder's het niet eens waren. Ook de Synode te Utrecht bracht de eenheid niet, Integendeel, de gemeenten werden in de geschillen betrokken, vooral door de invoering der nieuwe kerkorde.

In Kampen werd door de gemeente Hoksbergen tot ouderling en voorganger gekozen. In Zalk kon men tot een dergelijke keuze niet overgaan, daar er nog geen kerkenraad was, Wel was er een gemeente, doch de verkiezing van de kerkenraad had nog niet plaats gehad. De leden ervan moesten bevestigd worden door ds Brummelkamp en deze weigerde dat te doen, omdat de Zalker gemeente zich niet aan de Utrechtse kerkorde wilde onderwerpen. Ten einde raad werd de kerkenraad te Zalk bevestigd door de Zwolse ouderling A. Schouwenberg.

Op de spoedig daarop gehouden classicale vergadering te Mastenbroek (9 Juni 1838) werd over deze zaak langdurig gesproken, Ds de Cock, die daar de leiding had, meende, dat de broeders Hoksbergen en Schouwenberg zich schuldig maakten aan overtreding van kerkelijke wetten, Die vergadering was het echter niet met hem eens, Tegen 18 Juni 1838 werd er een nieuwe vergadering belegd. Deze werd geleid door ds van Velzen, die met aandrang de noodzakelijkheid bepleitte van het aanvaarden der nieuwe kerkorde, Weer kwam er verzet, doch minder krachtig, Toen volgde het voorstel om de kerkenraden van de gemeenten Zalk, Kampen en Zwolle onder censuur te stellen, in de eerste plaats de broeders Hoksbergen en Schouwenberg, omdat ze zich in eens anders dienst hadden ingedrongen, en vervolgens de overige kerkenraadsleden, omdat ze dat niet verhinderd hadden, Zwolle wilde zich daaraan niet onderwerpen en maakte zich los uit het verband.

Bij Zwolle sloten zich de gemeenten te Kampen, Mastenbroek, Deventer, Hasselt en Rouwen aan. Hun afgevaardigden verlieten de vergadering. Op 28 Juni 1838 vergaderden daarop verschillende personen uit Woerden, Linschoten, Oudewater, Hattem, ten einde zich onderling te verstaan. Zij besloten een nieuwe gemeenschap te vormen, en te blijven staan op de grondslag der Afscheiding, De hoop was, dat op de duur een leraar zich bij hen zou voegen.

Ds Budding werd daartoe aangezocht, maar ook die liet hen in de steek, Wel voegde zich af en toe een gemeente bij hen, vooral na het aanvragen van de "vrijheid." waarmee in 1839 een begin werd gemaakt.

Den 11den Juni 1840 had er weer een Algemene Vergadering plaats te Mastenbroek, Daar werd weder gesproken om over te gaan tot de "bediening der bondzegelen." Zou

het niet mogelijk zijn, zo vroeg een der broeders, dat zij die als behulpzels de gemeenten dienden, tot leraars aangesteld werden voor de gemeenten onder het Kruis. Indien deze vraag toestemmend werd beantwoord, dan zou dit moeten geschieden volgens Artikel IV der Dordtse Kerkenordering en moesten de voorgestelde broeders zich aan een examen onderwerpen. Over het algemeen was men het met het voorstel eens, maar enkele broeders, o.a. Hoksbergen, wilden geen examen. Het was toch te dwaas om de voorgangers, die reeds lang predikten, te verplichten een examen te doen. En dan: was het in orde, dat de Algemene Vergadering de leraren aanstelde, moest dat niet geschieden door de afzonderlijke gemeenten?

Dit laatste bezwaar werd ondervangen door de bepaling, dat de broeders, die in het algemeen werden gezonden, ook voor de gemeenten in het bij zonder beroepbaar waren.

Er werd een commissie van zes personen benoemd, die het examen zou afnemen. In de boezem van die commissie ontstond weer meningsverschil. Een der examinatoren maakte de opmerking, dat "het kinderachtig was, dat kinderen mannen zouden onderzoeken, dat de beroepen personen allen bij de gemeenten en onder ons bekend waren als bekwame en rechtzinnige mensen."

Over deze zaak werd lang gehandeld. Artikel IV der K.O. schreef het onderzoek wel voor, doch klaarblijkelijk zagen zoowel examinatoren als examinandi het dwaze, althans het overbodige van een examen in. "De examinatie." aldus was het oordeel, "betekende in het onderhavige geval niets." Indien de gemeenten aanmerking zouden maken op de overtreding van Artikel IV, dan konden deze toch nog altijd van de beroepen predikant een examen eisen. Dat was na lang heen en weer praten de eindconclusie.

"Hierop werd aan de geroepene Leraars voor de kerk onder het Kruis een zending verleend." Dat waren de broeders A. Schouwenberg, W. W. Smitt, D. van der Werp. A. Flier en D. Hoksbergen.

Schouwenberg was ouderling te Zwolle. W. W. Smitt was luitenant van de schutterij een vriend en medestrijder van ds de Cock; met dezen had hij de gemeente te Urk gesticht. D. van der Werp was onderwijzer, hij had een conflict gehad wegens zijn beginsel met prof. Hofstede de Groot, was ontslagen en had ds de Cock tijdens diens schorsing en in de eersten tijd van de Afscheiding als secretaris ter zijde gestaan. A. Flier was voorganger in Woerden, D. Hoksbergen diende reeds geruime tijd de gemeente te Kampen als voorganger en ouderling.

Het was reeds zeer laat geworden, toen de bovenstaande conclusie genomen was. Er was geen tijd meer om de leraars in hun bediening in te zegenen.

Trouwens, wie moest dat doen? Er was geen wettig geordend leraar beschikbaar, die hun de handen zou opleggen. Er werd nu besloten de bevestiging te doen plaatsgrijpen op de eerstvolgende Zondag te Zwolle in de samenkomst der gemeente. Niet alleen in strijd met de kerkorde, maar ook met het bevestigingsformulier, dat in de aanhef de zinsnede bevat, dat de beroepen leraar driemaal aan de gemeente is bekend gemaakt.

In de morgendienst las de ouderling A. Schouwenberg het formulier en legde W. W. Smitt en van der Werp de handen op.

En in de avondgodsdienst oefening werd A. Schouwenberg bevestigd en ingezegend door W. W. Smitt.

De gehele zaak was een verrassing voor de Zwolse gemeente. Zelfs de ingewijden wisten er niet van. de avond te voren - Zaterdag - had Schouwenberg de ouderling van der Sluis iets van het geheim onthuld door de waarschuwing: "gij moet niet schrikken, als gij morgen wat vreemds ziet op de Dijk."

De gemeente kon in haar geheel deze handeling niet goedkeuren. Velen stonden op toen zij het bedrijf in werking zagen, en verlieten de vergadering; ook de ouderling van der Sluis. Zelfs van der Werp begon te wankelen; hij had geen vrede met het gebeurde.

De ontevredenen kwamen in de loop der week bijeen; ze werden door de diaken van der Bent, die zich tot hun leidsman had opgeworpen, ingelicht omtrent het gebeurde. De beroering nam ook naar buiten toe en tot stilling daarvan werd een classicale vergadering belegd te Langenholte. Daar werd de vraag gesteld, hoe men toch tot de bevestiging, welke daad veel van een overrompeling had, had durven overgaan. Het heeft daar in Langenholte wel gespannen, de golven gingen er hoog.

"Smitt." vroeg de diaken van der Bent, fel verontwaardigd, "hoe zijt gij daartoe gekomen?" waarop Smitt repliceerde: "gij zijt mij geen antwoord waard."

Het doel, dat men zich van de classicale vergadering had voorgesteld, werd niet bereikt. De broeders kwamen niet tot elkander. Een deel wilde, dat de bevestigde predikanten hun ambt zouden neerleggen en dezen waren daartoe niet te bewegen.

De breuk was voorlopig onheelbaar. De kerkenraad van Zwolle "vloei"de door." schaarde zich aan de zijde der Afscheidenen; verscheidene leden konden of wilden op dezen weg niet volgen, doch hielden zich afzijdig.

Smitt werd in zeven gemeenten tot predikant beroepen. Hij nam na een tweede beroep van Zalk aan en verbond zich daar aan de gemeente op 21 Augustus 1841. Een vijftal jaren was hij er met zegen werkzaam. Hij overleed in 1846, in de ouderdom van 42 jaar.

Smitt was geboren in 1804. 24 Maart 1836 huwde hij met Lambertina Lindeboom. Uit dit huwelijk werden onder meer geboren: Jacobus Everhardus, vader van Ds W. W. Smitt te Bennebroek, geestelijk verzorger van de Stichting "Vogelenzang" aldaar; Willem Gerrit, predikant te 's Gravenhage, vader van Prof, Dr P. A. E. Sillivis Smitt, Gereformeerd predikant o.a. te Rotterdam en Amsterdam, daarna hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam; en Johannes Gesinus Smitt, in leven predikant der Evangelische Gemeente te Amsterdam. Een van de zusters van Lambertina Lindeboom, Petronella, huwde met Ds D. Klinkert, Christelijk Gereformeerd predikant te Rotterdam, en aldaar overleden in 1898. Haar dochter Willemina werd de moeder van Dr W. G. Harrenstein, thans Gereformeerd predikant te Santpoort.

Bij het overlijden van ds Wolter Wagter Smitt werd de behoefte gevoeld om op de eerstvolgende Zondag een gedachtenisrede uit te spreken. De aangewezen man daarvoor was ds C. van den Oever, de leraar van Rotterdam; deze was door ds Smitt in het ambt gesteld en bovendien een van zijn beste vrienden.

Ds Van den Oever verklaarde zich bereid en zo sprak hij dan de rede uit, die enige tijd later in druk verscheen, Op het titelblad staat afgedrukt: Lijkpredikatie over Joh. V: 35: "Hij was een brandende en lichtende kaars" op de Weleerwaarden Heer Wolter Wagter Smitt, in leven leraar bij de Gereformeerde Gemeente onder 't Kruis te Zalk, door Cornelis van den Oever, leraar bij de Gereformeerde Gemeente onder 't Kruis te Rotterdam, uitgesproken te 's Heerenbroek op de 13 September 1846. Rotterdam bij A. Zwanenburg 1846.

In een lijkrede als deze werden meermalen onbekende levensbijzonderheden van de besproken persoon meegedeeld. Daarom hoopten we ook hier een en ander over het leven van ds W. W. Smitt te vinden. Helaas, we werden in die verwachting teleurgesteld. Ds Van den Oever weet zelf heel weinig van zijn leven te vertellen. Hij erkent dit zelf en zegt: "ik wil nu niet van zijn geboorte en kindse levensjaren spreken, als eensdeels mij niet genoeg bekend en ten anderen minder noodzakelijk bij deze

gelegenheid, wij zullen meer spreken van zijn bediening." En dan vervolgt hij: "Nauwelijks was hij twee-en-twintig jaar oud, of God betoonde hem, dat hij een uitverkoren vat was, trok hem uit het verderf der wereld en nam woning in zijn hart."

Hij kon evenwel niet als predikant optreden, want hij had niet te Groningen, Leiden of Utrecht gestudeerd, hij was "krijgsmann" geworden, Maar dat voldeed niet aan zijn begeerte, hij wenste de strijd aan te binden met geestelijke wapenen.

Langs moeilijke wegen en ondanks veel tegenstand, waarvan ons helaas niets vermeld wordt, bereikte hij zijn doel, "kwam hij aan de tijd, dien God bepaald had, dat hij zijn werk van God hem opgelegd, publiek zou verrichten."

Dan treft de predikant een vergelijking tussen Johannes de Doper en de overleden voorganger, aldus: "Johannes niet geleerd bij Gamaliël, Smitt niet geleerd te Groningen of te Leiden; Johannes niet bevestigd door de Hoge priester, Smitt niet bevestigd door die afwijkende leraars van het Hervormde genootschap; Johannes van God gezonden om een stem des roependen te zijn. Smitt van God gezonden en van de gemeente van Zalk en Zwolle geroepen om Gods Woord onder u op de rechte wijs te verkondigen." zo was hij "een brandende en lichtende kaars sinds het 30ste jaar zijns levens, wanneer hij als leraar openbaar zijn vlam en licht gaf. Pas 42 jaar bereikt hebbende, heeft zijn laatste licht geschenen in de gemeente van Zalk op 's Heeren dag, de 31ste Augustus, waar hij des morgens nog sprak over Psalm 73: 3 en des middags uit de Catechismus over de woorden: "Uw koninkrijk kome!"

Waarop hij tehuis komende, ten bedde neerzeeg, totdat hij na van elk afscheid genomen te hebben, zijn wens en bede verkreeg, daar hij dikwijls naar zijn zang- en bloemtijd verlangd had en ten laatste zacht en zalig in de Heere ontsliep op 9 September, des avonds te 6 uur."

Dit zijn de mededelingen omtrent de persoon van ds Smitt. Men zal begrijpen, dat de predikant, die de lijkrede uitsprak, welke in druk 46 pagina's telt, nog heel wat meer en wat anders te behandelen had. Getrouw volgens zijn plicht heeft hij de tekstwoorden ontleed, uitgelegd en verklaard; maar het grootste deel van zijn predicatie wordt toch gevuld door de toepassing.

Daarin heeft hij dan de gelegenheid om zijn tegenstanders ernstig onder handen te nemen. Hij kon verwachten, dat er onder zijn gehoor zich velen zouden scharen, die eertijds bij de kruisgemeenten behoorden, maar zich van deze hadden afgekeerd en tot de Christelijk Afgescheidenen waren overgegaan. Die zullen zich wel niet erg op hun gemak gevoeld hebben.

Zij hoorden zich toeroepen: "Och, zijn er nu niet wel hier tegenwoordig, die u voor een korten tijd in zijn licht hebt willen verblijden, maar daarna alsof gij met de hond tot uw uitbraaksel en met de gewassen zeug tot de wenteling des slijks wedergekeerd waart, zijt gij hem niet tot smart geweest, als hij u getrouw waarschuwde en gij misschien integendeel hem lasterde, gij die eertijds zo luide riep: *Hosanna, maar daarna als met uw daden: kruist hem, kruist hem ...*

Waar kwam het vandaan, dat gij hem door uw daden voor een leugenaar en bedrieger uitmaakte, alsof hij van God niet gezonden was, maar zichzelf had opgeworpen? Klaagt uw geweten u voor God niet aan? Prangt het u niet van binnen? Maar nu is die verachte fakkel uit uwe ogen. Heeft uw hart niet geslagen, als gij hem die niet meer is, het hart scheurde? God zal het gewisselijk bezoeken. Zo gij bekeerde mensen zijt, zult gij misschien levenslang in duisternis moeten omzwerven tot uw dood toe, En zijt gij niet bekeerd! O wat zal die eeuwigheid dan voor u te zeggen zijn. Eenmaal zult gij hem dan zien blinken als de sterren aan het firmament, maar u buiten geworpen, als de Heere wraak van u nemen zal."

Tot de gemeente wordt ook uitvoerig gesproken; ieder krijgt zijn deel, voor elk heeft de predikant niet een, maar vele woorden, Tenslotte vat hij het samen: "Maar hoewel hij dit alles zo was, zulk een man voor de vrouw, zulk een vader voor de kinderen, zulk een leraar voor de gemeenten, zo onmisbaar, evenwel moest de noodkreet opgaan: hij is niet meer, hij zal tot ons niet wederkomen!

O, gemeente van Zalk en Zwolle! Mijn hart is overstelpt bij het aandenken van zulk een gemis. Geen wonder, dat het klaaglied werd aangeheven: Och, och, o onwaardeerbaar verlies! Hier verliest een Abigaïl niet een Nabal, maar een beminnelijke David. Hier verliezen de kinderen niet een tirannieke Herodes, maar een verzorgende Jacob, de gemeenten niet een Hymeneüs of Alexander de kopersmid, maar een liefderijken Johannes en ik niet een Achitofel, maar een dierbaren Jonathan, O, mijn hart is ontroerd, ik kan u bijna niet toespreken. Hier zijn plaats door mij vervuld op dit oogenblik en hij er nooit weer staan. Waar is hij? Zijn huis ledig, daar vindt ik een bedroefde zwangere weduwe en vijf schreiende wezen; ook is hij niet meer onder zijn vrienden of magen. Maar gemeente, ga eens met mij ter stad uit, daar verre achter die heuvelen, kom tred dit veld eens met mij in, och, hier moet ik bijna bezwijken, daar is een graf en ziedaar wezen, die hun lieven vader bewenen. Het is mijn broeder, uw leraar, hij heeft de Raad Gods uitgediend, hij is ontslapen en bij zijn vaderen gelegd."

Bleef ds Smitt tot op het eind van zijn leven getrouw aan de Kruisgezinden, met de anderen was dit niet het geval. Ds van der Werp werd later predikant bij de Christelijk Afgescheidenen. Ook Schouwenberg kwam terug. We lezen n.l. in "De Stem" van 14 December 1852:

De Kerkenraad te Zwolle heeft de Gemeente een verblijdend bericht mee te delen, dat namelijk die broeder Albert Schouwenberg weder als lidmaat dezer gemeente wenst erkend te worden. Hij heeft ongevergd voor ons erkend, dat hoewel het spreken als broeder tot de Gemeente in 't openbaar hem nimmer een gewetensbezwaar was geweest, hij echter op de duur geen vrede bij de eenmaal gedane stap gehad heeft, te weten de aanmatiging van het leraarsambt in gemeenschap met de heer W. W. Smitt alhier, en dat hij deswege het ook na verloop van tijd nu reeds lang heeft nagelaten, alzo uit te oefenen. Hebbende reeds voor enigen tijd vrijwillig de gemeenschap met de gemeente, genaamd Geref. Gem. onder het Kruis, afgebroken. En nu met volle vereniging des harten weder terug treedt tot de gemeenschap der Chr. Afg. gemeente alhier, achtende - nu ook het hem vroeger bezwarende aangaande de vrijheid is opgeheven - deze gemeente nog als de eigenlijke uitgegane kerk van 1834.

Hij doet dit met de wens en de bede, dat ook de anderen, die op dergelijke manier leraars zijn geworden, alzo moeten terugkeren, ten einde al Gods volk weer verenigd te samen wone als in de dagen voor 1837.

8. Een nieuwe pennenstrijd in 1849.

Op de Synode der Afscheidenen in 1849 te Amsterdam van 11 tot en met 18 Juli gehouden, kwam ook de zaak der vereniging met de Kruisgezinden ter sprake, Bij de Synode was namelijk een schrijven ingekomen van de Vergadering der verenigde Gereformeerde Gemeenten onder het Kruis, ondertekend door C. van den Oever, praeses, en C. Noorduy en J. Plug, leraren.

Het verslag der Synode herinnert er aan, dat vroeger "deze mensen" met de Afscheidenen verenigd waren, doch zij hadden zich onder aanvoering van wijlen luitenant W. W. Smitt na de Synode van Utrecht in 1837 van hen afgekeerd, Zij hadden, ofschoon zij zelfs geen Leraar onder zich hadden, gehandeld als waren zij de kerk des Heeren en als hadden zij macht om leraars uit te zenden en de Bondzegelen te bedienen.

De Afscheidenen hadden hen uitgenodigd om op deze Synode te verschijnen, doch zij waren niet verschenen, maar hadden een brief geschreven, waarin zij hun handelwijze zochten te rechtvaardigen, In hun schrijven beweren zij dat de Afscheidenen zijn afgeweken van het beginsel der Scheiding, dat de aanstelling der leraren van de Kruisgemeenten geschied is overeenkomstig Gods Woord en de kerkorde en dat de wettigheid der leraren, die uit de Hervormde Kerk zijn getreden, betwist kan worden.

Op dit schrijven wordt door de Synode van de Afscheidenen een uitvoerig schriftelijk antwoord gezonden, De Synode kan niet op elk punt, dat in het schrijven van de Kruisgezinden aangeroerd wordt, ingaan - want, gebeurde dat, dan zouden ze wel een boek moeten schrijven. Nu geven ze een korte samenvatting van de geschiedenis. De eerste Afscheidenen organiseerden de gemeenten onder het bestuur van kerkenraden, classen, provinciale en nationale synoden, Zij wilden in alles - in leer èn kerkregering - gereformeerd zijn, Gij Kruisgezinden, waart ook bij hen aangesloten, maar gij hebt hun leraars verlaten; zonder ordening van leraars hebt gij uzelf van leraars voorzien, Als reden geeft gij op dat ds H. P. Scholte allerlei nieuwigheden invoerde, dat de Gescheidenen afstand deden van de rechten en naam der Ned. Herv. Kerk. Evenwel, gij ontleent uw redenen niet aan de Geloofsbelijdenis of aan de Schrift, In de Belijdenis worden de merktekenen der ware kerk opgegeven. Aan die kenmerken voldoen - volgens het schrijven - niettegenstaande haar gebreken, de Christelijk Afscheidene gemeenten. Daarentegen is de kerkelijke toestand bij de Kruisgemeenten - alweer volgens het schrijven - in lijnrechten strijd met Gods Woord, met de Formulieren van Enigheid en met de Kerkorde, zo verklaren de ondertekenaars van de brief, dat de Kruisgezinden zich schuldig maken aan openbare scheurmaking, indringing in de Heilige Bediening en ontheiliging der Sacramenten.

Het schrijven is scherp en puntig, eigenlijk afwijzend. Het draagt de ondertekening van W. A. Kok, D. J. van der Werp en S. van Velzen. De laatste had het opgesteld, de beide eersten tekenden als voorzitter en secretaris van de Synode. Het was daarom misschien beter geweest, dat ds van Velzen alleen getekend had, Van der Werp toch had oorspronkelijk zelf tot de Kruisgezinden behoord, was door hen geordend; zijn naam moest de reeds heersende ontstemming tot uitbarsting brengen.

Die bleef niet uit. Vooral ook omdat ds Ledeboer en zijn groep zo geheel anders door de Synode bejegend worden. Aan dezen "broeder" was ook geschreven en in tegenstelling met voorheen had ds Ledeboer nu geantwoord, Zijn mening is, dat door het aanvragen der vrijheid de gemeenten de Koning der Kerk verloochend hebben. Ds Ledeboer is nog met de Gescheidenen verenigd, in zoverre zij het Gereformeerde

geloof belijden en daartoe wedergekeerd zijn, maar met uitzondering van de vrijheid, Hij heeft geen geloofsvrijmoedigheid zich bij hen te voegen, maar hij wenst, dat de Heere dat te Zijner tijd doen zal, De vergadering is het met dezen wens van harte eens en laat voorlopig de zaak hangende.

De Kruisgezinden waren over het verloop der onderhandeling verbolgen. Zij hadden gehoopt, dat op hun vergadering de Afscheidenen zouden verschenen zijn, zij hadden hen daartoe uitgenodigd, Maar ze waren niet gekomen, zelfs geen schrijven was tot hen gericht. Ondanks deze weinig vriendschappelijke bejegening hadden ze een, zo zij meenden, broederlijk schrijven tot de Afscheidenen gericht en daarop was het bovenstaande antwoord gekomen. Vooral ds Van den Oever is er pijnlijk door getroffen. Het schijnt, dat hij in dezen tijd de vereniging wenste; hij is bitter teleurgesteld en hij ontlast zijn gemoed in een brochure: *Afgeperste Verdediging of Antwoord op het Uitgegeven Verslag van de Synode der Christelijk Afscheidenen*, gehouden te Amsterdam van de 11 tot de 18 Juli 1849.

Tot verdediging der Gereformeerde kerk en onderrichting der eenvoudigen door Ds. van den Oever, *Leraar der Gereformeerde Gemeente onder 't Kruis te Rotterdam*. Rotterdam bij A. Zwanenburg 1850.

Ds Van den Oever moet zijn opgepropt gemoed ontlasten. De Afscheidenen hebben hem bitter gegriefd. Hij is met smaad en vijandschap overladen, zodat "de gedurige onderdrukking wel een wijze zou kunnen dol maken." Hoe meer hij van vrede sprak, des te meer waren de anderen aan 't oorlogen en zo schrijft hij daartoe bovendien door velen "geperst" deze brochure.

In het verslag der Synode van 1849, zegt hij wordt niet alleen mijn geliefde, nu in de Heere ontslapenen, zalige broeder W. W. Smitt aangerand, maar ook de gehele zuivere Gereformeerde Kerk veracht en verkracht, De leden ervan worden als "scheurmakers uitgekreten." Hij wil dus over de voornaamste stukken, die in het verslag voorkomen, zijn opmerkingen maken.

In 1849 hadden verschillende Gemeenten der Christelijk Afscheidenen het verlangen te kennen gegeven tot verenigen. Ook vele Kruisgezinden voelden daarvoor. De laatsten belegden nu een vergadering te Zwartsluis en nodigden daartoe uit allen, die volgens de eenmaal op de Synode te Dordrecht verstelde leer wensten te verenigen.

De vergadering werd inderdaad gehouden, doch er verscheen niemand van de genodigden, In de loop van Juni ontving ds Van den Oever enkele brieven met het verzoek om op de vergadering der Synode te Amsterdam te komen. De Gereformeerde Gemeenten onder het Kruis namen na overleg het besluit daar niet te verschijnen, maar toch wilden ze zich niet onbetuigd laten. Ze zonden een uitvoerig schrijven, het opschrift is alreeds merkwaardig. Zij schrijven niet aan de Synode, doch aan "de Weleerwaarde Vergadering der Christelijk Afscheiden Gemeenten." In het begin van het schrijven blijkt de geprikkeldheid: "Wij willen uw uitnodiging niet onbeantwoord laten, hoewel onze uitnodiging door u niet beantwoord is."

Dat is echter maar een begin. De Afscheidenen zouden nog meer onaangename opmerkingen te horen krijgen: het schijnt niet juist te zijn, dat gij gescheidenen, met ons verenigen wilt op de grondslag van de leer en de tucht der vaderen; immers wij hebben u daartoe in Zwartsluis uitgenodigd, persoonlijk heeft Van den Oever een aantal brieven geschreven, doch op die brieven zijn en geen antwoord, of brieven van bittere vijandschap getuigend, gekomen.

Alleen de leraar Bos uit Hattem was verschenen; anderen, die wensten te komen, waren daarvan door bedreigingen afgehouden. Niet allen zijn gelukkig zo vijandig

gestemd. De Kruisgezinden hebben onder de Gescheidenen warme vrienden: ds Krugling van Spijk, ds Post van Zwolle, ds Middel van Gorkum. Dezen hebben zelfs wel hun kerkgebouwen afgestaan om predikanten van de Kruisgezinden er in te laten optreden.

Dan wordt betoogd, dat het aanvragen der vrijheid door de Gescheidenen voor hen een onoverkomelijke hinderpaal is om te komen tot vereniging. De Gescheidenen hebben zich onderworpen aan de eisen der regering; ze hebben afstand gedaan van alle rechten op de kerkelijke goederen der Hervormde Kerk; ze hebben de naam Gereformeerd losgelaten. Nooit zal de vereniging plaats kunnen grijpen, als deze dingen niet ongedaan gemaakt worden.

Aan de Kruisgezinden wordt verweten, dat hun leraren niet gestudeerd hebben en niet wettig geordend zijn, dat hun leraren zichzelf opgeworpen hebben en de gemeenten dus een secte uitmaken. In de brochure wordt nu getracht duidelijk te maken, dat dit verwijt onjuist is. Bovendien, vraagt de auteur, waar hebben uw leraars gestudeerd? Bij liberale hoogleraren en onder een liberaal kerkbestuur! moet het antwoord luiden. Daarentegen onze leraars zijn naar het woord van Hand. VI gekozen door de gemeenten, onderzocht en geordend door de ouderlingen, Niemand werd toegelaten tot het leraarsambt, of hij had eerst behoorlijk examen afgelegd en bleek het, dat hij niet zuiver of recht in de leer stond dan werd hij opnieuw onderzocht en viel het niet goed uit dan werd hij geschorst. Zo ging het met de leraar W. C. Wust.

Het schrijven werd opgesteld door ds Van den Oever en mede-ondertekend door K. Noorduyn en J. Plug.

Op deze brief kwam een antwoord in, ondertekend door W. A. Kok, v. d. Werp en van Velzen. V. d. Oever vindt het bevreemdend, dat Van de Werp dit ondertekende. Die heeft zich immers ook door de Kruisgemeen ten laten ordenen in 1838, doch ziende met de Leviet van Richteren 18, 19 en 20, dat een gehele stam voordeliger was dan één man, verliet hij die gemeenten. Hij werd profeet, profeteerde, dat hij commandant van Delfzijl zou worden en met een koets met vier paarden rijden, en eindelijk geen commandant kunnende worden te Delfzijl en de vier paarden wat zwak zijnde om zulk een zware commandant voort te trekken, zo is hij eindelijk op zijn voetjes te Leeuwarden geraakt en daar op een preekstoel gekropen, maar hoe, dat weet ik niet." Dat laat Van den Oever zwart op wit drukken; het is voor hem "een wonder, als zulk een man zijn consciëntie niet is toegeschroeid."

Dan wijst v. d. Oever er op dat naar het voorbeeld van ds Scholte de Afgescheidenen afgeweken zijn van de zuiverheid der leer; ze hebben bovendien de kerkelijke tucht niet juist gehandhaafd, ze hebben zichzelf en hun kinderen van hun erfgoed beroofd en als Ezau het eerstgeboorterecht verkocht voor vleeselijke rust.

Aan het slot deelt de schrijver het volgende mee: "vooral dat laatst bekende teken, dat die wonderdoende God onder ons heeft verricht, toen Hij met Zijne bezoekende roede, de Cholera ons land bezocht, die duizenden het leven kostte, en als God mij verwaardigde voor Hem in het stof te mogen vallen met bidding en smeking om de bewaring van onze gemeente, waarop mijn God mij beloofde en toezeide, dat ik goedsmoeds zonde zijn en niet zou vrezen, want dat er geen verlies van iemands leven onder ons zou geschieden, ik het mocht geloven, dat God dat (doen zonde, en daarom tot bemoediging van de benauwde zielen onder ons (in het midden van de woedende pest, als ze aan de linker- en rechterzijde vielen) hun die blijde boodschap mocht toeroepen, waarvan honderden mensen getuigen zijn, dat ik hun van de predikstoel mocht toeroepen, dat ze nu zouden zien met welk een God ze te doen hadden; en gelijk de Heere gesproken heeft, alzo heeft Hij gedaan, want niet één onzer is

weggeraapt." (bldz. 106a).

Feitelijk hebben we met het bovenstaande de gevoerde pennenstrijd voldoende getypeerd. Maar volledigheidshalve delen we mee, dat ds F. A. Kok een tegenbrochure schrijft.

En tegen deze weerlegging van Kok schrijft Van den Oever op zijn beurt dan weer een antwoord. De titel luidt: Antwoord op de Wederlegging der Afgeperste Verdediging enz., van F. A. Kok, leraar der Christelijk Afgescheidenen van de Gereformeerde kerk; door Cs van den Oever, Leraar der Gereformeerde Gemeente onder 't Kruis, waarachter geplaatst is een brief, geschreven aan F. A. Kok te Schoonhoven. Rotterdam bij A. Zwanenburg.

Mijn plan was van dit werkje, of liever deze brochure - ze telt 32 bladzijden - een excerpt te geven. Maar dat is onmogelijk. V. d. Oever kapittelt zijn collega op heftige wijze en daarmee is feitelijk alles gezegd; argumenten kan ik er niet in vinden.

Hij begint met een lofrede op het stadje Schoonhoven, dat begunstigd is niet inwoners als de (heer Kok. Hij zal niet diens gehele geschrift bespreken, doch slechts een paar punten.

Ds Kok - hij noemt hem voor het gemak gewoonlijk kortweg Kok - verwijt aan zijn collega dat zijn geschrift vol is van "slangenfenijn" doch hij moet maar naar zijn eigen product kijken: dat is geschreven met een pen, die "niet anders dan in het helse venijn van vijandschap gedoopt" is. V. d. Oever heeft volgens Kok de Kruisgemeenten uit waarheidsovertuiging verlaten, doch ieder, die daar meer van wil weten, moet maar eens gaan informeren in Zalk of in Uithuizermeden. Kok beweert, dat het onnodig was voor de Kruisgezinden om de Afgescheidenen te verlaten, daar alle fundamentele leerstukken tijdens hun uittreden nog in de kerk waren.

Daarop repliceert Van de Oever: "Gij noemt ons verlaten van u scheuring en oproerig, omdat de formulieren nog in de kerk waren; ja man, die zijn in de liberale kerk ook nog, maar ze gebruiken ze niet gelijk het behoort. Zo was het ook met ulieden, maar ik heb u in het vorige boekje al aangetoond, dat wij niet van u, maar gij ulieden van ons hebt afgescheurd en dat gij wel degelijk van de fundamentele waarheid zijt afgeweken. En gij allen waart met de nieuwigheden van Scholte ingenomen en hebt zijn nieuw gemaakt opstel van 73 artikels ondertekend, waartegen zo veel getrouwen in den lande hebben geprotesteerd als Hoksbergen, Andriesse, P. Schaap A. Flier, W. W. Smit."

Dan komt er een bespreking van de aanvulling "onder het kruis." In dit verband debiteert v. D. Oever de volgende lieflijkheden: "indien het in ulieder macht was, gijlieden zoudt ons aan het Kruis hangen, gelijk de Joden de Heere Jezus! Dat gij alle mensen afraadt zich met ons te verenigen, is de zuivere waarheid; dat doet gij! En dat is ook de les van uw grootvader Cajafas: "indien wij hem alzo laten geworden, ze zullen allen in hem geloven."

Met nadruk herinnert Van de Oever aan het feit, dat door de Synode in 1836 aan Z. M. de Koning een adres was gezonden, waarin gemeld werd, dat zij zich niet afscheidden van de Gereformeerde kerk, dat zij inderdaad waren de oude Nederlandse Gereformeerde kerk. Dat had van Velzen onderstreept in zijn verdedigingsrede te Heerenveen; ook de Cock stond op dat standpunt. Diezelfde mening wordt nu door Van de Oever verdedigd; in zijn kerkgemeenschap wilde men aan die gedachte vasthouden. De Afgescheidenen echter hadden de naam "Gereformeerd" losgelaten, en om de "vrijheid" gevraagd.

De brief, die als aanhangsel bij het werkje gevoegd is, is in dezelfde toon geschreven.

V. d. Oever zelf voelde, dat hij scherp geweest was; hij voegt er daarom bij: "Vele van die weke, zachte mensen zullen de toon dezes briefs wel wat te hard en te scherp vinden; en ik heb mij zeker van die mensen geen klein oordeel op de hals gehaald, Maar ik zal of behoef mij er niet aan te bekreunen, daar ik bewust ben, dat zo een gruwelijk listige en boosaardige verdraaiing van de blanke, zuivere waarheid met geen andere taal kon uiteengezet worden."

Aan welke zijde men zich ook stelt, een dergelijke animositeit is te betreuren, Men had ook moeten bedenken, dat èn Separatisten èn Kruisgezinden nog veel vijanden hadden.

Een merkwaardig bewijs daarvan vond ik in "De Stem." Er is een ontvanger van de registratie, die zijn boeken eens doorziet en dan merkt, dat er enige posten niet betaald zijn, Er is iemand in 1835 tot boeten veroordeeld; de boeten zijn hem geschonken, maar de kosten niet.

En nu gaat er twintig jaar later een schrijven naar hem van de volgende inhoud:

Bestuur der Registratie.

M.

Jan Frederik Zeebuit, pred. bij de Afgescheidenen te Leerdam, wordt verzocht om binnen acht dagen ten kantore van registratie te Hoogeveen te voldoen de som van f 151.49 voor kosten, waartoe UEd, zijt veroordeeld bij vonnissen van de 21 Jan, en 15 April 1835.

Vermits een vervolging bij lijfswang vooral in uwen maatschappelijken toestand zeer onaangenaam zoude zijn, raad ik u, ten spoedigste, althans binnen 8 dagen, franco te berichten, of de betaling al dan niet zal volgen; uw vroeger onvermogen verschoont thans niet meer, uw inboedel is er goed voor.

Deze waarschuwing is gegeven tot voorkoming der kosten van vervolging, de 29 April 1854.

De Ontvanger van Sonsbeeck.

9. De Algemene Kerkelijke Vergaderingen van de Gereformeerde Kerken onder het Kruis.

Feitelijk is deze titel misleidend. Ik kan slechts van enkele dezer vergaderingen iets mededelen, Dat ligt niet aan mij en ook niet aan de broeders, die vergaderden. De laatsten zorgden, dat er een nauwkeurig verslag van elke vergadering in druk verscheen; de notulen der vergadering; voor de luttele prijs van vijftien centen werden ze verkrijgbaar gesteld, Moet het daaraan geweten worden, dat ze zo weinig bewaard zijn gebleven? Een volledige collectie heb ik in ieder geval nergens aangetroffen, En dat is te betreuren. Men zou er een nauwkeurige geschiedenis van de groei en de bloei, de strijd en het leed der Kruisgemeenten aan hebben kunnen ontleen.

Ik heb voor mij liggen de notulen der vergaderingen, gehouden van 6 tot en met 8 Mei 1851 te Apeldoorn; van 14 en 15 September 1852, gehouden te Zwartsluis; die van 7 en 8 September 1853, gehouden te Zwolle; die van 1 en 2 Augustus 1854, gehouden te Rotterdam. Van elk dezer vergaderingen, maar inzonderheid van de eerste delen we iets mede.

Daar zijn ze dan bij elkaar gekomen de 6den Mei 1851 te Apeldoorn; afgevaardigden van zestien gemeenten; uit vijf gemeenten zijn lastbrieven zonder afgevaardigden binnen gekomen; twee gemeenten hebben niets van zich laten horen. Als afgevaardigden fungeren ds C. van den Oever van Rotterdam, ds Noorduin uit Noordwijk, ds Sterkenburg uit Haarlem, ds Kloppenburg uit Amsterdam, ds van Leeuwen uit de Helder, ds Plug uit Zwartsluis, ds Klinkert uit. Zwolle. De andere gemeenten zijn vertegenwoordigd door ouderlingen.

Op Dinsdag 6 Mei, "des voormiddags." werden er allerlei zaken behandeld "betreffende broedertwisten en geschillen, teneinde die zo mogelijk uit de weg te ruimen, opdat men als broeders mocht samenzijn. Door Gods onafhankelijke genade mochten wij het voorrecht genieten, dat na lang over- en-weerspraak alles broederlijk bijgelegd werd."

De "voor-de-middag" was dus uitstekend geslaagd. Gesterkt kwam de vergadering in de namiddag weer bijeen. Deze samenkomst werd met spanning tegemoet gezien. Immers, er zou gehandeld worden over vereniging met de Christelijk Afgescheidenen, Merkwaardig: in principe waren allen er voor, gevoelden allen, dat de vereniging noodzakelijk en een eis van Gods gebod was. In het geheim hadden sommigen er voor hun personen voor gewerkt. Ds Sterkenburg had reeds pogingen daartoe aangewend, zou dit eerlang opnieuw doen. Ook ds van Leeuwen ging niet geheel vrij uit in dit opzicht. Nu had hij ook reeds onder de Afgescheidenen een ambt bekleed; hij was onderwijzer geweest aan de school, uitgaande van hun kerk, te Amsterdam.

Er waren er echter ook, die er niet aan dachten te verenigen. Tot dezen reken ik ds Van den Oever.

Men verwachtte dien middag een commissie uit de Afgescheidenen om over de vereniging te spreken, Die commissie bestond uit niemand minder dan ds S. van Velzen van Amsterdam en ds Postma uit Zwolle. De commissie werd als bewijs van het grote gewicht, dat men aan de te bespreken zaak hechtte, vergezeld door een zestal predikanten uit verschillende delen van het land. Een van dit zestal was ds Eskes, predikant te Bunschoten; deze werd "vijf dagen na deze samenkomst plotseling uit de strijdende Kerk opgeroepen."

Even kan ons de vraag bezighouden, van wie het verzoek tot deze bespreking was uitgegaan. Met blijdschap kunnen we constateren, dat de band tussen beide groepen nimmer geheel verbroken was. De leden ervan mochten elkaar soms vinnig bestrijden, toch bleven er allerlei vlakken van aanraking. Zo werd in de regel door de

Afgescheidenen aan de Kruisgezinden de datum meegedeeld, waarop een Synode gehouden zou worden, Dit was nu wel niet geschied door de roepende kerk, maar officieus hadden ze de tijding ervan ontvangen door een schrijven van ds Eskes op last van de Provinciale Synode van Noord- Holland aan ds Klinkert te Zwolle. Deze had de uitgestoken hand niet afgewezen, doch een antwoord gezonden, dat toegelicht werd in een mondelinge bespreking van hem met ds Postma. Ook had ds van Leeuwen een brief aan de Synode gericht. Eigenlijk kunnen beide partijen getuigen, dat ze de besprekingen niet geopend hebben, en toch gaan ze beide niet vrij uit in dit opzicht; het was een voortdurend afstoten en weer aantrekken.

Maar nog altijd laten we de commissie wachten, De vergadering is inmiddels geopend door ds Sterkenburg. De broeders hebben gezongen Ps. 25: 2 en 3 en de voorzitter heeft het gebed uitgesproken. Dan wordt de commissie binnengenoemd. Plechtig doet ze haar intrede. Het is doodstil geworden in de zaal, niemand spreekt, alleen hoort men af en toe het geschuifel van een stoel. Als allen zijn gezeten, richt ds Sterkenburg het woord tot de heren en vraagt, wat het doel van hun komst en hun begeerte is. In het volle gewicht van zijn waardigheid staat dan ds Van Velzen op en doet een treffelijke aanspraak. Het uitgangspunt van zijn rede was Johannes 17: 22b: "Uw hart zal zich verblijden en niemand zal uw blijdschap van u wegnemen."

Het woord sloeg in bij de vergadering, met belangstelling werd er naar geluisterd. "De hanen der broederen stemden er volkomen mee in, ze waren er mee verenigd." Natuurlijk, dat ds van Velzen ook sprak over de grondslag der vereniging: de leer en kerkregering der Gereformeerde Kerk in Nederland. Ook daarmee kon men zich van harte verenigen; met nadruk merkten de Kruisgezinden op dat dat de grondslag was van hun kerk, zij hadden alzo niets te wijzigen.

Maar nu kwam de uitwerking, de toepassing, en daarin was de moeilijkheid verscholen. De commissie hierboven genoemd, had een nauwkeurig omschreven opdracht. Zij was deze: Eerst moest de verklaring afgelegd worden, dat allen instemden met de leer en kerkregering, en dan wilden zij de predikanten onder hen ook als zodanig erkennen; "zij laten echter de manier van zending voor hun rekening." Dat was het oude zeer van 1837. Dan zat er ook nog het aanvragen van "de vrijheid." De commissie hoopte, dat dit vergeven en vergeten zou zijn. Feitelijk was dat dan ook loodgepraat, zo hoopte men en zou er naar streven, dat van weerskanten niet meer gesproken zou worden over datgene, wat achter was; de commissie betuigde haar smart. "Dat er alrede zo vele jaren in verwijdering van elkander zijn doorgebracht."

Men ziet het: de Afgescheidenen gaan heel ver naar de tegenpartij toe; die krijgt het volle pond, Men krijgt de indruk, dat zij zelf ook het bezwaar inzien van het aanvragen der vrijheid. Zij trachten alleen voor zichzelf de schijn te redden. Dat gevoelden de Kruisgezinden wel en die stellen hun eisen. De Kruisgezinden wilden, dat de Afgescheidenen "de vrijheid" zouden intrekken en herroepen en bovendien, dat ze de naam van Afgescheidenen zouden laten varen en zich voortaan zouden noemen: Gereformeerden onder het Kruis.

Over deze twee punten werd in den brede gehandeld, De commissie betoogde, datt dit intrekken van de vrijheid de verhouding tot het Rijk in geen enkel opzicht zou wijzigen, weshalve het overbodig was; en wat de naam betreft, daarover wilde de Synode nog wel in nader overleg treden, Men werd het niet met elkaar eens; daarom werd besloten, dat de Kruisgezinden in een volgende vergadering de zaak nog eens onder het oog zouden zien en schriftelijk de eindbeslissing zouden mededelen. "Met wederzijdse zegenwensen en met gebeden en dankzegging tot de Heere zijn daarop de broeders van elkaar gescheiden."

Den volgende dag kwam de zaak bij de Kruisgezinden opnieuw aan de orde. De morgenzitting werd besteed met de behandeling van enige huishoudelijke zaken. Ds D Klinkert, die enigen tijd tevoren te Zwolle aller innig genoeg zien wij daartoe als het ware de eersten stap en de eerste schrede gedaan.

Uitvoerig behandelt het schrijven dan de geschilpunten en komt in de conclusies tot de eisen, die we hierboven mededeelden.

De slotalinea luidt:

Waarmede wij ons, onder aanbeveling van Ueerw. medewerking en daarstelling van voorgestelde zaken na hartelijke toebidding van des Heeren genaderijken zegen, met nederige hoogachting noemen.

Uw liefhebbende medebroeders en opzieners der Gemeente
Onzes Heeren Jezus Christus.

De brief is ondertekend door Cs van den Oever, praeses, en
W. H. van Leeuwen V. D. M., scriba.

Zou het eerste stuk van dezen brief opgesteld zijn door de laatsten ondertekenaar en het laatste door de eersten?

Geheel knapte de draad nog niet af. De Synode der Afgescheidenen besloot Kie Provinciale Vergadering te vragen een onderzoek in te stellen bij de gemeenten over het al of niet herroepen van de vrijheid. Maar daarmee was de zaak op de lange baan geschoven. Wat kerkelijk kapot gemaakt is, heelt zeer langzaam. Het zou nog bijna twintig jaar duren vóór de vereniging, die nu reeds mogelijk en dus noodzakelijk was, tot stand kwam.

De vergadering gaat tot andere zaken over. W. C. Wust was leraar te Giesendam; hij is als zodanig "geëxcommuniceerd." wil verzoenen, maar moet schuld belijden en zich aan een nieuw examen onderwerpen. De toeneming van het aantal gemeenten maakt een nieuwe classisindeling noodzakelijk. In 1845 waren er twee; dat was toen vastgesteld op de Algemene Vergadering.

Nu zijn er vier classes:

I. Rotterdam, omvattende: Rotterdam, De Lier, Oosterland, Oud-Vossenmeer, Schoorthoven, 's Gravenmoer, Gouda. Den Haag, Noordwijk.

II. Haarlem, omvattende: Haarlem, Krabbendam, de Helder, Zeg- waArt. Oude Wetering.

III. Amsterdam, omvattende: Amsterdam, Naarden, Utrecht, Linschoten, Tricht, Apeldoorn.

VI. Zwolle, omvattende: Zwolle, Zalk, Zwartsluis, Kampen, Rouwen, Wanneperveen, Rijssen, Bierum.

Zo nadert de vergadering tot haar eind. Maar naar de gewoonte der broeders geschiedt dit niet, of een uit hun midden, door loting daartoe was geëxamineerd (6 November 1850) werd een akte van lidmaatschap verleend. Hij was predikant van Zwolle en had als zodanig pogingen aangewend om broeder D. Hoksbergen, die zich aan het verband had onttrokken, weer met de anderen te verenigen. De vergadering hecht haar goedkeuring aan dat pogen. Er zal een commissie naar Kampen gezonden worden, die de opdracht heeft zo mogelijk de verzoening tot stand te brengen; maar dan moet broeder Hoksbergen zich eerst onderwerpen aan een klein onderzoek bij wijze van een "examina."

In de namiddag wordt dan gesproken over de vereniging. De broeders brengen hulde

aan de bedoeling der Synode van de Afscheidenen, zijn ook dankbaar, dat hun een commissie gezonden is, maar - er blijven bezwaren. De Afscheidenen stellen het aanvragen van de vrijheid voor als een bijzaak. Zij doen dat niet; het is voor hen een punt van groot gewicht. Zij blijven dus vasthouden aan de eis, dat de vrijheid ingetrokken wordt en dat de naam Gereformeerd gehandhaafd blijft. Dan gaat er een schrijven naar de Synode der Afscheidenen, waarvan we de aanhef hier laten volgen.

Genade, liefde en vrede worden ons allen rijkelijk verleend van den Onveranderlijken Verbonds-God Zijns volks; dit is de wens en bede onzer harten, Amen!

Wij rekenen ons hoogst gelukkig, het groot voorrecht te mogen erlangen, om als opnieuw de eersten steen gelegd te zien tot vestiging van het, naar ons gevoelen, enige fundament of grondvest, waarop het gebouw der ware Kerk en Gemeente in ons Vaderland gebouwd en voltrokken kan worden; wij bedoelen de stichting der zuivere Gereformeerde leer en rechten der kerk en de nauwe en hechte vereniging onder haar belijders. Reeds lang, dit is al te wel bekend, heeft een scheuring in het midden van dat lichaam kennelijk en voor velen smartelijk, plaatsgegrepen en wensen een algehele sloping en ruïne alhier in ons Vaderland ten gevolge te hebben; hoewel in zeker opzicht daaronder, wat het gemeen betreft, de fundamentele gronden van onze Gereformeerde leer bewaard bleven in de boezem vooral van twee hoofdpartijen, voor zoverre ons bekend is, die der Gereformeerde Gemeenten onder het Kruis en der Christelijk Afscheidenen. Thans echter mogen wij de dageraad van dien blijden, lang verwachten morgenstond als zien aanbreken, waarop een nieuwe aaneensluiting van die twee hoofdpartijen kan geboren worden. Door wederzijdse toenadering alleen is die vereniging denkelijk en mogelijk. Tot onze grote blijdschap en onzer aangewezen, houdt een leerrede; ditmaal deed dat broeder Noorduijn over Hebr. 10: 23 en 24. En dan, na psalmgezang en dankzegging, wordt "na onderlinge begroeting en toereiking van de rechterhand der gemeenschap de vergadering finaal gesloten en zijn de broeders in de naam des Heeren van elkaar gescheiden."

Deze Algemene Vergadering is ook van belang, omdat erop vastgesteld werd een "reglement op het examina van personen tot kerkelijke ambten en bedieningen."

De aanstaande predikant zal onderzocht worden in:

I. Stellige, wederleggende en praktikale godgeleerdheid.

II. Bijbelsche en kerkelijke geschiedenis.

III. De predikkunde en de plichten van het Herders- en Leraarsambt.

De stellige godgeleerdheid heeft de student te leren uit "het geacht werkje" van A. Franken: De kern der Chr. leer, De wederleggende uit: P. Nahuis, Kort begrip der Chr. religie, 2de stukje. De praktikale uit W. Brakel, Redelijke Godsdienst. Samenvatting is: P. van Maastricht, De stellige, wederleggende en praktikale godgeleerdheid.

Voor Bijbelse en Kerkgeschiedenis worden genoemd: G. Kulenkamp. Hist. School- en Huisbijbel; het werkje van J. Leidekker, Meyer of Zalm.

De examinandus dient ook iets te weten van Bijbelse Aardrijkskunde en Natuurkunde van Palestina.

De predikkunde. De candidaat krijgt een tekst, waarover hij binnen een uur zal moeten handelen.

Dan schriftelijk: een teksttafel van een vrije stof; een ontleedtafel van een

Catechismusstof; een verdelingstafel van een lijdensstof.

De candidaat kan ook onderzocht worden in de kennis der Nederduitse taal. Het is ook mogelijk, dat de candidaat onderzocht wenst te worden in de grondtalen, maar dat moet dan geschieden in tegenwoordigheid van twee in die talen bevoegde personen.

De nieuw gekozen kerkenraadsleden hadden een acte van verbintenis te ondertekenen, aldus luidende:

"Wij ondergetekenden, leden der Gereformeerde Kerk in Nederland, verbinden ons onderling bij monde en geschrifte aan de navolgende hoofdpunten, tot vereniging en eenheid der Kerk en haar belijders:

A. Wij nemen aan, onbepaald, geheel en onvoorwaardelijk, de Synode van Dordrecht, van den jare 1618 en 19, wat daarop is vastgesteld en aangenomen.

b. De Staten-Overzetting des Bijbels, naar de authentieke of oorspronkelijke uitgave.

c. De randtekening als zuiver Gereformeerde uitleg des Bijbels.

d. De formulieren van eenheid: de XXXVII artikelen; de Heidelbergse Catechismus, het kort begrip der Chr. religie, de V artikelen tegen de Remonstranten en de Liturgie.

e. De drie eed-formulieren en de overige, bepaald bij prof. Ens en voorkomende in de Post-Acta.

f. De handelingen van de Synode van Dordrecht van 1618, 1619.

g. Het kerkelijk handboekje, bevattende de VII onderscheiden synodes en de Post-Acta.

h. De boeken tot onderwijzing op de scholen en catechisatiën, die zuiver gereformeerd zijn en behoorlijk kerkelijk geaprobeerd.

i. De psalmberijming van 1773.

k. En tevens alles, wat tot de Geref. kerk behoort, zo genoemde als ongenoemde, met derzelver privilegiën of voorrechten.

Dit alles nemen wij ondergetekenden, als belijders van de Gereformeerde Kerk vrijwillig en onvoorwaardelijk aan en keren tot hetzelfde terug, scheidende ons af van en verwerpen bij dezen alles, wat daartegen strijdt en tevens is ingevoerd op de Haagsche Synode van 1816 en daarna; verbindende ons solemneel om niets daartegen te leren of te schrijven, hetzij openlijk of bedektelijk, hetzij directelijk of indirectelijk, en zullen alle dwalingen hiertegen wederleggen en helpen weren en wel zonder inwendige zinsbehouding van welken aard ook, belovende door Gods genade nimmermeer daarvan af te scheiden."

Ook de notulen der Algemene Kerkelijke Vergadering, gehouden 14 en 15 September 1852 te Zwartsluis, lokken uit tot het maken van opmerkingen.

De Voorrede spreekt over de poging tot vereniging. Nog altijd staan beide partijen op hetzelfde standpunt. Wel heeft de Provinciale Synode van Overijssel der Afscheiden kerken een adres ingezonden aan de Tweede Kamer tot intrekking van de vrijheid; zogenaamde vrijheid staat er - dat "zogenaamd" is een geliefd en veel gebruikt woord. In dat adres wordt meegedeeld, dat men de bewuste vrijheid had aangenomen, "om de vervolging te ontgaan." Men erkent dus - aldus de Kruisgezinden - dat men tegen de Schrift en de consciëntieovertuiging had gehandeld. Op het stuk was nog geen antwoord binnen gekomen. In de Voorrede lezen we vervolgens: "Wij wensen bij vernieuwing, dat de grote Koning Zijner kerk de in vele opzichten zoozeer gewenste vereniging, doch op goede, echte en rechte en wettige grondslagen gelegd, tot stand mag brengen."

Dan handelt de Voorrede over *de tekenen der tijden, de bewegingen*, die zoowel in het

statistiek (?) maar ook in het kerkelijke plaats vinden.

In de eerste zitting wordt medegedeeld het examineren van ds Juch, die predikant op Texel is geworden, van A. van den Oever, A. Hazevoet, R. G. Kaanans en N. Wedemeyer.

Ds Sterkenburg heeft een hevig conflict met zijn gemeente; hij is om verscheidene wettige redenen gecensureerd, en geschorst als Herder en leraar te Haarlem. Hij heeft zich niet verootmoedigd en is nu finaal van zijn post ontzet. Dan is ook geëxamineerd D. J. Vos, vervolgens J. Passchier, terwijl A. van den Oever in Haamstede is bevestigd.

Met W. C. Wust van Giessendam is het nog niet in orde. Hij is uitgenodigd op de vergadering te komen, doch moest dat nalaten om de enorme kosten. Men zal hem nu schrijven.

Ook is er een conflict tussen de oud-leraar en ouderling A. Flier, thans wonend te 's Gravenmoer, met zijn leraar ds de Vries. De laatste heeft wel enige fouten gemaakt, doch "A. Flier matigt zich een en ander aan, waartoe hij niet gerechtigd is." Zijn handelwijze wordt afgekeurd.

Dan is er nog een geschil tussen A. van der Hart en H. van der Heul te Rotterdam tegen hun leraar ds C. van den Oever. Ze hebben een brochure uitgegeven: "Het evangelie niet in strijd met de leer der verkiezing of iets over het welmenend aanbod van genade."

Hun leraar predikt volgens hen anti-gereformeerd. De Vergadering keurt hun gedrag af en gaat accoord met de beslissing van de kerkenraad, die hen "afgesneden" heeft, Ze krijgen een brief thuis, waaraan we ontlennen:

Geachte Vrienden.

Dat God, die de eenvoudigen gadeslaat en de nederigen verhoogt, maar ook dat hoog is van starture ternederwerpt, u verootmoedige en brenge tot erkenenis uwer dwaling en verkeerde wegen, om te wandelen in het midden van de paden des rechts, is de bede onzer harten. Dat zij zoo.

Dat is het begin. Dan volgt de opsomming hunner misslagen en vervolgens een berisping, waaraan we ontlennen:

Tevens zoude de Vergadering hier bijzondere redenen kunnen nemen om Ul. te berispen wegens de publiciteit, die gij aan uwe onderhavige feit gegeven hebt, door openbaar in geschrifte u te rechtvaardigen en te verdedigen en alzo wereldruchtig te maken, daar zulke kerkelijke actiën altoos in het lichaam der kerkelijke vergadering moeten te berde gebracht worden en onder de kerkelijke archieven moeten blijven rusten; rechtsdraads ook tegen de ordonnantiën Gods om zulke grieven niet op de straten van *Askalon en Gaza* te laten horen. Alsmede dat gij u als particuliere leden een recht hebt aangematigd om een Apologie in geschrift te stellen, betreffende leerpointen, die rechtstreeks te huis behoren tot de schoolse godgeleerdheid en uitsluitend en definitief het werk is van H.H. Doctoren der H. Theologie en zelfs niet eens tot het ambt en de bediening der gewone dienaren des Goddelijken Woords (V. D. M.), weshalve wij in dezen op Ul, moeten toepassen het bekende gemene spreekwoord: "schoenmaker, houd u bij uw leest" of wat hetzelfde zegt: "kleermaker, bij uw naald."

De zaak der vereniging blijft de Kruisgezinden bezig houden. Op de volgende Algemene Vergadering - zij werd gehouden te Zwolle op 7 en 8 September 1853 -

wordt er weer over gesproken. Er zijn twee brieven ingekomen, een van ds Postma, predikant der Afscheidenen te Zwolle, en een van ds Juch. Predikant der gemeente onder 't Kruis te Texel. Beiden verzoeken de vergadering om, behoudens waarheid en recht, middelen te beramen om tot vereniging te komen. Ze doen weldadig aan, deze brieven; er blijkt uit, dat althans bij enkelen de nood der tijden gevoeld werd. Bij hen bleef de broederband trekken. Waarom zou men niet als één geheel voorttrekken? Waren de geschillen zó groot, dat men niet samen kon wonen? Gold dan niet het woord van de Meester: *Vader, geef dat zij één zijn, gelijk ook Wij één zijn?*

De vergadering besprak de inhoud der brieven; de broeders voelden wel, dat men stond voor een onontkoombare eis. En toch,.. hoe gaarne men tot een oprechte vereniging zou overgaan, voorlopig wenste men zijn eenmaal ingenomen standpunt te handhaven.

De indruk is zo langzamerhand bij mij gewekt, dat meer de vrees om zijn zelfstandigheid te verliezen dan wel de tegenstand tegen het aanvragen der vrijheid de grote drijfveer was, die de vereniging tegen hield. Die indruk is versterkt door hetgeen op deze vergadering geschiedde. Om dit duidelijk te maken is een kleine geschiedkundige uitweiding nodig.

Het jaar 1853 is een fel bewogen jaar geweest in onze vaderlandse geschiedenis. In dat jaar vaardigde de Paus een encycliek uit, waarbij Nederland verdeeld werd in vier bisdommen; in Utrecht zou een aartsbisschop gevestigd zijn. Tot dusver had de Roomse Kerk het recht gemist zich te organiseren. Geweldig was de commotie, die daardoor ontstond. Tientallen brochures, pamfletten, vlugschriften verschenen om te protesteren tegen de komst der bisschoppen; in de kerken werd erover gesproken, allerlei verhalen van vervolgingen deden de rondte. Tenslotte vond de verontwaardiging een uiting in een machtig petitionnement aan de Koning. Het ministerie-Thorbecke viel, er kwam voor in de plaats een ministerie-van Hall, dat olie op de fel bewogen golven trachtte te storten door een Wet tot regeling der onderscheidene kerkgenootschappen."

In het eerste artikel dier wet lezen we: "De bepalingen betreffende de inrichting en het bestuur worden, voor zoveel zij niet reeds aan ons bekend gemaakt zijn, binnen een maand na de afkondiging dezer wet door de bestuurders of hoofden der kerkgenootschappen aan Ons medegedeeld." Welnu de Gereformeerde Gemeenten onder het Kruis zouden zich aan dit artikel onderwerpen en van de gelegenheid gebruik maken haar opvatting uiteen te zetten, Zij immers waren de vanouds bestaande Gereformeerde kerk in Nederland, Dat schreven zij ook aan de Koning:

Sire, De opzieners en ouderlingen enz., maken door deze zich kenbaar als de reeds eeuwen bestaande Gereformeerde Kerk in Nederland.

Op het standpunt der Kruisgezinden een volmaakt overbodige mededeling, Overbodig, en stellig onaangenaam voor de koning, was ook het vervolg:

"...welke volgens besluit der Synode van 1816 van hare belijdenis is afgeweken, waarom zij als oprechte belijders verschuldigd waren, zich van die afwijking te ontdoen en, hunne belijdenis getrouw gebleven zijnde, tot dusver van de kerkelijke voorrechten zijn verstoken en alzo onder het Kruis."

En nu volgt, wat in verband met de houding, die zij tegenover de Afscheidenen hebben ingenomen, een grote inconsequentie is:

verzoekende - de *ruimdruk* is van ons; op dezelfde gronden, waarop het

aanvragen der vrijheid werd afgekeurd, moet ook dit verzoekende worden afgekeurd (v.d.D.) - tevens eerbiediglijk, dat het Uwer Majesteit moge behagen ons in onze oude voorrechten te herstellen, om als de Gereformeerde Kerk in Nederland wederom in de Staat erkend te worden.

Zou door de neerslachtige stemming, waarin de vergadering verkeerde, de inconsequentie niet opgemerkt zijn? Want neerslachtig was de vergadering. Er heerste een gedrukte stemming. Zeer verklaarbaar. Tot dusver was het secretariaat waargenomen door ds W. H. van Leeuwen. Van Leeuwen had carrière gemaakt. Begonnen als ondermeester, was hij spoedig benoemd tot hoofd der Afscheiden School te Amsterdam.

Gelukkige jaren heeft hij er niet gehad. De jongens waren lastig en meester had moeite met de orde, de schoolcommissie was ook niet handelbaar, zo had van Leeuwen conflict op conflict, had ten slotte de school in de steek gelaten, had zich aangesloten bij de Kruisgezinden en was daar als leraar opgetreden. Maar zijn eerzucht was daarmee niet bevredigd, hij wenste in de Afscheiden kerk leraar te worden; vandaar zijn streven naar vereniging,

Ondanks het feit, dat de zeer invloedrijke van den Oever de vereniging tegenwerkte, was er toch contact gekomen tussen beide groepen. Evenwel het plan slaagde niet. Toen besloot van Leeuwen zelf te handelen.

In de notulen der Afscheiden Kerk van Amsterdam lezen we:

2 Nov. 1852.

Ingekomen brief van Van Leeuwen, zich noemende leraar der Geref. Gemeente onder het Kruis, aanmerkende, dat onlangs door de regering is weggenomen hetgeen tot verhindering der vereniging met een groot deel bijdroeg, de vraag doende, wat thans tot vereniging behoort gedaan te worden; ingekomen de verklaring van de regering, dat voortaan de vroeger gevorderde betuigingen door C. A. gemeenten gedaan, dat zij zullen zorgen voor het verzorgen hunner armen en instandhouding hunner godsdienst alsmede geen aanspraak te zullen maken op de goederen enz. van de Herv. Kerk, overbodig geacht warden en alzo ingetrokken zijn.

Dit was het begin geworden van een correspondentie, die leidde tot besprekingen en ten slotte tot gevolg had, dat ds van Leeuwen met zijn gemeente overging tot de Chr. Afscheidenen.

Voor de Kruisgezinden was dit een bittere teleurstelling. Feitelijk was nu geheel Noord-Holland benoorden het IJ voor hen verloren. En het geval bleef niet op zichzelf. Ook ds S. M. Flesch van Dordrecht had zich losgemaakt. Wel bleef een deel van zijn gemeente trouw, doch daardoor was de twist in de gemeente des te heviger geworden. Er wordt met diepe ontstemming in het verslag gewag gemaakt van de schandelijke handelingen en sluwe listen van S. M. Flesch die de kerkelijke censuur wist te ontduiken door een acte van ontbinding te doen drukken, waarin ds C. van den Oever lelijk belasterd werd.

Trouweloos hadden beiden - van Leeuwen en Flesch - hun eed gebroken en hun plicht verzaakt. De gemeenten hadden een knak gekregen; er bleven maar drie classes over: Rotterdam, Amsterdam en Zwolle.

In de volgende vergadering, 1, 2 en 3 Augustus 1854 te Rotterdam gehouden, heerst er opgewekter toon, Een viertal jonge mensen zijn klaar gekomen met hun studie en

hebben met gunstig gevolg examen gedaan voor het predikambt. Het zijn Hermanus van den Oever, J. Passchier, W. Eichhom en J. Holster, Ze zijn inmiddels beroepen te Oud-Vosmeer, Noordwijk aan Zee, Huizen en Vlissingen. Op deze samenkomst is niet gesproken over de vereniging. Veel gewichtige zaken kwamen er niet aan de orde, de besprekingen verliepen nog al vlot. Ds Van den Oever, die voorzitter was, wist de tucht te handhaven.

Aan het slot had nog een pijnlijk en enigszins opvallend incident plaats. Na het sluiten der vergadering - dat was zo de gewoonte - hield een van de broeders voor de leden der vergadering een predicatie. Die moest het waardige slot van de samenkomst vormen, het lid, dat de predicatie zou houden, werd door het lot aan gewezen. Het lot werd geworpen en het viel op ds D. J. de Vos, predikant te Wanneperveen. Het trof wel bijzonder; over dezen predikant was juist een klacht behandeld, tegen hem ingediend door de ouderling R. H. Hoorn.

Nu had de predikant wel gelijk gekregen, maar toch was er twijfel gewekt, of ds de Vos wel een geschikte leraar was. De vergadering kon nu zelf oordelen en ze deed dat ook, Ds de Vos had tot onderwerp van zijn leerrede gekozen Psalm 68: 14: "Al laagst gij lieden tussen twee rijen stenen, zo zult gij toch worden als vleugelen ener duive, overdekt met zilver en welker vederen zijn met uitgegraven geluwen goud."

Geen gemakkelijke tekstkeuze. De stof ging boven het kunnen en kennen van de spreker. Dat bleek al te duidelijk, "Zijn eerwaarde was" - zo lezen we in het verslag - "zoo deerlijk verward en onverstaanbaar in de behandeling, dat er zeer velen, ja de meesten van de leden en hoorders uiteenliepen, zijnde hij geheel verward en onverstaanbaar, zodat sommigen der vergaderingsleden hem meenden te verzoeken, dat hij eindigen zou, dewijl zijn prediking tot schande en ergernis voor de ganse kerk was."

Ds de Vos had begrepen, dat zijn prediking niet in goede aarde gevallen was, Hij wilde maar liever dadelijk heengaan, doch dat vonden de broeders niet oorbaar. Ds de Vos moest blijven; de vergadering werd - hoewel gesloten - de volgende dag voortgezet en langdurig werd over de prediking van ds de Vos gesproken, Men oordeelde, dat deze predikant onbekwaam was om een gemeente te stichten en zo werd hem "broederlijk aangeraden, om naar iets anders om te zien, hetwelk tot zijn onderhoud kon dienen." Dit geschiedde. Ook de Vos maakte zich nu los van de gemeenten. Hij liet zichzelf schrappen als lid.

10. Ds Cs van den Oever.

10.1. Zijn leven.

"Dominee Kees." Zo werd hij door zijn aanhangers in zijn glorieperk genoemd; zo werd mij althans meegedeeld door een zoon van een zijner trouwe volgelingen.

In dien naam schuilt niets minachtends. Integendeel: men kan er in beluisteren een mengeling van sympathie en van gemeenzaamheid. Levend van en voor zijn gemeente, kende hij de levensomstandigheden van al zijn volgelingen, was hij hun tot een leidsman en een vriend, deelde hij in hun lief en leed, Hij stond altijd voor hen klaar, zo afgewerkt kon hij niet zijn door zijn preekbeurten, zijn catechisaties, zijn vergaderingen, of, als er nood was, dan vond hij nog tijd om de zieken te bemoedigen, de treurende te troosten, de stervende bij te staan.

Maar zijn volgelingen hadden hem te volgen. Wee dengene, die het waagde zich tegen hem te verzetten. Dan was hij onmiddellijk klaar met censuur, zelfs met afsnijding, met al de bittere consequenties voor de betrokkene. Van den Oever was een krachtsmens. Niet alleen over zijn gemeente zwaaide hij zonder mededinging de herdersstaf, de gehele groep zag tegen hem op als de leider, de hoofdman, de bisschop. En dat wekt geen verwondering, als men weet, dat door hem drieëntwintig gemeenten gesticht zijn en dat achttien leraars bij de Kruisgemeenten van hem hun vorming ontvingen. Hij had naar de typische uitdrukking "achttien leraars de steek opgezet."

In het begin der negentiende eeuw (1800 of 1801) is hij geboren in het dorpje Valkenburg, gelegen in Zuid-Holland; hij overleed te Rotterdam de Eden December 1877. Veel van zijn levensbijzonderheden, die we hier laten volgen, zijn ontleend aan zijn intree-preek, die hij hield voor de gemeente te Rotterdam. Daaruit deel ik het volgende mee.

Ook Cornelis van den Oever was een man uit het volk. Hij zegt daarvan: "Aangaande mijne afkomst, zij is gering. Mijn vader, een werkmans zoon, gelijk als Jozef, was een timmerman, zodat in deze geleerde wereld ook van mij zeggen mag tot verachting: is deze niet de zoon des timmermans?" Zijn ouders waren niet in staat hem het nodige onderwijs te doen geven; wel bezocht hij de lagere school, doch het plan was Hem daarvan af te nemen, zodra hij de aller-noodzakelijkste kundigheden geleerd had. Op school blonk hij uit; hij was een leergierige knaap, zodat er enige ogenblikken aan gedacht is om hem onderwijzer te laten worden. Er was echter niemand, die bereid was zijn opleiding te bekostigen; het plan werd niet uitgevoerd.

Toen de knaap acht jaar was, verloor hij zijn moeder; een verlies, dat hij op hogen leeftijd nog betreurde. Spoedig daarna verliet hij het ouderlijk huis en moest hij in zijn eigen onderhoud voorzien.

Over zijn vader spreekt hij niet; zijn moeder "hoopt hij eenmaal weder te ontmoeten, als de Heere ook hem zal ontbinden." Hij had twee broeders en twee zusters. Van dezen geeft hij in zijn intreepreek, het volgende getuigenis: "Ik hoop mijne moeder, die mij vroeg ontvallen is, eenmaal weder te ontmoeten, daar ik ook zekerlijk een mijner broeders, die met mij geleefd heeft en nu weggenomen is door de dood, zal ontmoeten, zoals mij de Heere heeft bekend gemaakt. Die mij nog met mij leven - zijn nog levende broer en zusters - wat zal ik er van zeggen? Wij zijn onder één hart gedragen en zij allen zijn in hun uitwendig bestaan beter dan ik, die hun broeder ben. Maar ach! die beterschap kan hen niet behouden, zo God hen niet bekeert. Hoe nauw verenigd ik met sommigen van hen geleefd heb, zo zal er eenmaal een eeuwige scheuring zijn tussen ons."

Tweëntwintig jaar was hij in dienstbetrekking als schippersknecht. Reeds in zijn prille jeugd hadden zich godsdienstige beseffen bij hem geopenbaard, bij het opgroeien werden die echter overschaduwd door andere indrukken. Hij bezocht geregeld de catechisatie, maar een godsdienstig leven leidde hij niet. Wel werd hij bewaard voor uitbrekende zonden, doch te roemen over zichzelf heeft hij niet. Korten tijd na zijn huwelijk had er een omkering bij hem plaats.

Voor het uiterlijk was hij een Godvrezend mens geworden, doch over deze periode in zijn leven kan hij ook de loftrumpet niet steken. Hij was volgens zijn eigen getuigenis Heilig als de Farizeeën en meende langs dien weg in de hemel te komen. Maar, zegt hij "van die hoogte moest ik doodvallen, dat leven moest ik uit mijne hand verliezen." En dat geschiedde ook, want het duurde nog geen jaar, "of hij keerde met de hond weder tot zijn uitbraaksel, ja, met de gewassen zeug tot de wenteling in het slijk." Hij vergelijkt zijn leven in dezen tijd bij de mens, van wie een onreine geest was uitgegaan en wiens huis met bezemen gekeerd was, maar bij wien er zeven inkwamen, bozer dan de eerste.

Drie maanden lang duurde deze tijd van zondige uitspatting; toen overviel hem de vrees voor het einde. Diep berouw groeide in zijn hart. Bidden durfde hij niet. Maar hij werd "in de ruimte gesteld onder het voorlezen der tekstwoorden van Lukas VII: 14 en 15: "Jongeling, Ik zeg u, sta op! en de dode zat overeind." Deze tekst vormde het onderwerp van een preek, uitgesproken door ds Knap. "Toen der tijd een onbekeerd leraar te Valkenburg." Daar werd hij - van den Oever - recht aan zichzelf ontdekt. Hij mocht geloven, dat de Heere hem deelgenoot gemaakt had aan de eerste opstanding en dat de tweede dood niet over hem zou heersen.

Hoe dankbaar hij ook voor dit gebeuren mocht zijn, toch heeft hij geen reden om over zichzelf te roemen, Hij erkent: "nog ben ik in mijzelven steeds tot alle boosheid geneigd en ik heb nog ieder ogenblik belettende en bewarende genade nodig, of ik zoude nog doorvloeien."

Over zijn huiselijk leven heeft hij ook geen juichensstof. In zijn intree-preek tekent hij zijn gezin aldus: "Maar wat is ook mijn huis? Ook daarin is geen waarde, en het is nog niet openbaar, wat er van worden zal. Tot heden toe is het een huis, dood door de misdaden en zonden. En ook daar konden ook wel Ammons, Absaloms en Adonias onder zijn en de Heere weet, wat uit dat gezaaisel zal spruiten. Het is waar, de Heere heeft mij ook beloofd van twee uit hen, dat Hij ze toebrengen zal, die mij op zekere tijd bijzonder het voorwerp van het gebed waren en die ik niet los kon laten, waarop de Heere het mijner ziele beloofd en toegezegd heeft, *dat Hij wilde, dat zij één waren, gelijk Hij met de Vader één was.* Doch Hij moet dat heil nog doen uitspreken, want nog is daar niets kennelijks van. Och, dat de Heere hen allen eens veranderen en bekeren mocht en ik eens zeggen kon met Jozua: *aangaande ik en mijn huis, wij zullen de Heere dienen.*"

De tekening zowel van zijn levensloop als van zijn huisgezin zijn nodig om de schrille tegenstelling te laten uitkomen tussen dat wat hij is, en zijn beroep of ambt. Een groot wonder was het, dat een schaapherder koning werd, maar niet minder is het hier: "een verachte timmermanszoon, een geringe schippersknecht, werd gebracht tot dat eerwaardige ambt, om een dienstknecht van Jezus Christus te zijn; een huisverzorger Gods; een wachter op Sions muren; een herder om de schapjes van Christus te weiden; een arbeider in de wijngaard des Heeren; een medearbeider van Christus; een planter; een natmaker; een engel der gemeente; een opziener."

Wie hem daartoe gebracht heeft? Met een vrij gemoed durft hij uitspreken: "De Heere

heeft mij daartoe gebracht en geen mens." Dat de mensen daartoe niet meegewerkt hebben, bewijst hij aldus: "Ik heb niet voor ene grote som geld dit op de Academie van Leyden of Groningen geleerd; ik heb aan de voeten van die Gamaliëls niet geleerd en ben dus niet door de gunst der groten er ingedrongen en zo door de Cajafassen bevestigd; ook heb ik de gaven tot de bediening van het Woord van anderen niet kunnen overnemen, noch met geld kunnen koopgin; ook was zulks op de straat niet te vinden en dus heb ik er mijzelf niet ingedrongen, maar mij gebracht in ene hogere Akedemie dan te Leyden en te Groningen; het was de hemelse.

Het was geen Gamaliël, die mij leerde, maar de Heilige Geest; het was geen Cajafas, die mijne leer onderzocht en goedkeurde, het was de Drieëenige God zelf, die getuigenis gaf aan het werk, als Hij hetzelve vruchtbaar maakte aan de harten der hoorders."

De grond voor deze laatste, vèrstrekkende uitspraak vindt hij in het feit, dat hij in de acht jaren vóór zijn bevestiging, toen hij als ouderling en oefenaar de gemeente diende, vruchten op zijn bediening gezien heeft, zich openbarende in de bekering van zondaren, De Heere bekroont immers Zijn eigen werk!

"Hoe de Heere hem daartoe gebracht heeft." wordt ook uitvoerig meegedeeld. Elf jaar voor zijn intree-rede te Rotterdam werd hij ernstig ziek. Dat was nog voor de Afscheiding begonnen was, Op zijn ziekbed las hij de profetieën van Ezechiël en ook tot hem kwam het herhaald bevel: "graaf dieper, o mensenkind." .

Dat woord volgde hij op hij gaf naar Gods Woord "zijn scheidbrief aan zulk ene trouwloze en afvallige kerk en wenste liever als een eenzame zuiver gereformeerde mus op het dak te verkeren dan gemeenschap te hebben met de verlaters van de zuivere godsdienst.

Op aandrang en na onderricht ontvangen te hebben van de leraar K. Noorduyn begon hij catechetisch onderwijs te geven aan enige mannen, in zijn huis aan de Raampoortlaan, later trad hij ook wel op in samenkomsten op de Zondagen. De Afscheidenen verzochten hem zich bij hen aan te sluiten, doch "de Heere redde mij uit hunne handen." Zij konden hem uit de kenmerken niet bewijzen, dat zij de kerk van Christus waren. Een half jaar zwierf hij met zijn gezin - man, vrouw en zeven kinderen - van plaats tot plaats.

Eindelijk kwam hij weer in Rotterdam. Spoedig daarop - dat was twee jaar voor hij deze intree-preek hield - kwam de begeerte bij de broeders op om een "gezette kerkverbinding" te Rotterdam te hebben, Ook elders waren er gemeenten ontstaan, in het geheel tweeëntwintig.

Een voorganger uit een dezer kerken, broeder W. W. Smit, kwam over, stichtte de gemeente te Rotterdam, door de ambten in te stellen, en ouderlingen en diakenen te bevestigen, Cs. van den Oever werd tot lerend ouderling gekozen. Op zijn twee-en-veertigste verjaardag beriep de kerkenraad hem tot predikant.

Aanvankelijk had hij niet de vrijmoedigheid die roeping op te volgen. Doch op een samenkomst der gemeenten te Linschoten (1844), wist W. W. Smit hem over te halen om zich aan het kerkelijk examen te onderwerpen. Toen dit naar eis was afgelopen, werd hem de vraag gesteld, of hij het beroep naar Rotterdam wilde aannemen. Nog kon hij er niet toe overgaan. En toen kwam het verzoek tot hem om openlijk te verklaren, dat hij voor Rotterdam zou bedanken en afstand ervan doen zou in aller tegenwoordigheid. En dat, zo verklaarde hij kon ik niet doen. "Ik had zuur en zoet met u geleden, mijne ziel was aan ulieden verkleefd, ik was ook ten volste van uwe liefde tot mij bewust, zoals dat bij velen niet in woorden bestond, maar in vele gevallen met daden betoond was. Hiervan kon ik niet scheiden, zodat ik toen gedrongen werd in- en

uitwendig om het beroep van u, mijn gemeente, aan te nemen."

Zoo had W. W. Smit hem "door listigheid en bedrog gevangen." Woorden, die niet verkeerd uitgelegd moeten worden. Immers zijn eigen ziel geniet er vrede onder!

Op de morgen van de intrede (1844) was ds K. Noorduyn opgetreden ter voorbereiding van het H. Avondmaal, sprekende over de woorden: "Het oude is voorbijgegaan, het is alles nieuw geworden."

In de namiddag van de Zondag der intrede trad ds W. W. Smit op om het H. Avondmaal te bedienen. De nodiging tot 's Heeren tafel geschiedde met de woorden uit het Hooglied (5: 1): "Eet, vrienden, drinkt en wordt dronken, o liefsten!"

In die dienst werden ook twintig kinderen gedoopt, waarvan drie van Van den Oever, En s avonds was er voor de derde maal dienst; toen werd de lerende ouderling Van den Oever als predikant bevestigd. Dit geschiedde door ds W. W. Smitt met de woorden van Philipenzen II: 29. De broeders Noorduyn, Smitt en Sterkenburg legden hem de banden op onder het zingen van: *Dat 's Heeren zegen op u daal!*

Nu was hij aan Rotterdam verbonden en die stad zou het terrein van zijn levensarbeid vormen. Inderdaad hij heeft zichzelf niet gespaard. Ik zinspeelde reeds op zijn velen arbeid dien hij voor zijn gemeente heeft verricht, straks wordt in zijn eigen bewoordingen daarvan een verslag gegeven, Omgekeerd heeft de gemeente ook goed voor hem gezorgd. Hij genoot geen traktement. Dat was zijn roem en zijn glorie. Niemand zou kunnen zeggen, dat zei hij wel openlijk van de kansel, dat hij van den Oever had rijk gemaakt. Maar geheel belangeloos was toch zijn werk niet, Van de collecten was er steeds een voor de predikant en het moet tot eer van de gemeente gezegd worden, dat er nimmer iets aan het gezin van den Oever in kleding en leeftocht ontbroken heeft. Men moet bovendien niet denken, dat alleen de minder gesitueerden bij zijn gemeenten of bij de Kruisgezinden in het algemeen behoorden. Er waren ook welgestelden bij van nagelaten betrekkingen weet ik, dat er een broeder in Amsterdam f 18.000 voor de kerken aan van den Oever geleend had. Ik wil er even bijvoegen, dat de aflossing en rente steeds op tijd betaald is.

Het kerkgebouw, waarin de intrede en bevestiging plaats vond, lag in de Raampoortlaan. Spoedig trok deze kerk door de prediking van ds C. van den Oever een groot getal hoorders, De ruige welsprekendheid van de voorganger en de kans, dat men relletjes zou beleven, prikkelden vele nieuwsgierigen om zich door de nauwe Raampoortlaan naar het kerkgebouw te begeven, waar altijd wel wat te beleven was. Het ging er soms Spaansch toe in het kerkje, maar van den Oever dwong toch op de duur respect af. Velen, die er heengingen uit nieuwsgierigheid of om te spotten, zijn door de woorden van de predikant tot nadenken gekomen, Van spotters werden zij belijders.

Ik heb hier even gelegenheid op te merken, dat de Christelijk Afgescheidenen in Rotterdam ook een gemeente hadden; zij kwamen samen in een kerk, gelegen in de Hovenierslaan, De beide eerste leraren, ds Los en ds Geuchies, konden in populariteit tegen ds Van den Oever niet op zodat over het algemeen de Raampoortlaan-kerk meer toehoorders trok dan de kerk in de Hovenierslaan.

Van de Oever gaf ook enkele prekenbundels uit. Ik wil er iets uit meedelen; in de voorrede lezen we soms merkwaardige levensbijzonderheden en de preken zelf geven ons een indruk, hoe hij de stof behandelde.

Zo schreef van den Oever een verhandeling over "Het Boek Ruth."

Hij verdeelde de stof in twintig leerredenen; de uitgave werd bezorgd door A.

Zwanenburg te Rotterdam in het jaar 1855. De aanleiding tot deze uitgave was het verzoek om de Bijbelbesprekingen, die hij in 't jaar 1850 in de winteravond-godsdiensten hield, voor de pers gereed te maken. De prediking over Ruth was namelijk zeer in de smaak gevallen, het was meermalen gebeurd, dat de hoorders zich niet konden inhouden en zo vervuld werden met geestelijke werkzaamheden, dat zij onder het prediken overluid moesten uitbarsten, hoewel zij naderhand daarover beschaamd waren.

Voor de auteur was de uitgave bijzonder moeilijk, want - we citeren nu de schrijver - "de lezer moet weten, dat ik van de predicatiën, die ik te doen heb, nooit een enkele letter op papier heb, daarom was het voor mij bijna een onmogelijke zaak om het juist zó te schrijven, als ik het uitgesproken heb."

Er was nog een tweede moeilijkheid: de schrijver had het buitengewoon druk. Dat vertellen we weer in zijn eigen woorden. "De werkzaamheden, die voor mijn rekening liggen, zijn menigvuldig, als men bedenkt, dat ik elke dag des Heeren driemaal moet prediken en tweemaal op elke feestdag; des maandags bijna de gansen middag tot s avonds tien uur catechiseren, des woensdag kerkvergadering, des donderdagsavonds weer prediken en des zaterdagsmorgens weer catechiseren. Daarenboven eens in de maand naar 's Hage, Gouda. Veen, Maassluis en nog andere plaatsen, Hierbij liggen nog vele andere zaken op mijn schouders, zoowel kerkelijke als wereldlijke, zodat ik daaronder dikwijls gebukt ga."

Een derde moeilijkheid was, dat de schrijver zoowel in zijn persoon als in zijn werk de grootste vijandschap ondervond. Dat zegt hij zelf aldus:

"Ik geloof niet, dat er één persoon in ons vaderland is, die meer veracht, verguisd en gelasterd wordt dan ik en mijn geschriften, zodat ik wel met Jeremia mag zeggen, dat ik een man des twists en des krakeels ben, Hoewel ik van niemand op woeker heb genomen, noch op woeker heb gegeven, nochtans vloekt een ieder mij En die bittere haat en vijandschap ondervind ik niet van de openbare goddelozen in de wereld, o neen! maar gelijk Ezechiël en Jeremia het moesten ondervinden, het zijn onze broederen, de kinderen onzer moeder. Zij zijn het, die een gedaante van godzaligheid vertonen en een schijn van waarheid voordragen, zo leraars als leden, en even gelijk de valse profeten de ware, van God gezondene profeten, gelijk de Farizeeën en Overpriesters de Heere Jezus, gelijk de valse Apostelen en verleiders, de Apostelen des Heeren tegenstonden, belasterden en belogen, alzo doen ook dezulken mijn persoon en mijn geschriften."

Hoewel de preken over Ruth menige typische eigenaardigheid bevatten, onthouden we ons ervan deze af te schrijven, van den Oevers schriftelijke werkzaamheden zijn bovendien niet beperkt tot deze stof. Hij heeft nog verschillende andere onderwerpen behandeld; ook die, welke in verband staan met zijn tijd. In het werk over "De Afscheiding in haar wording en beginperiode" besprak ik de rede die hij uitsprak bij de dood van broeder Noorduin.

Nu wens ik in de volgende hoofdstukken enige andere preken van hem te behandelen. Vooraf nog een opmerking.

In de jaren, waarin ds Van den Oever leefde, werd Nederland, eigenlijk heel Europa. herhaaldelijk geteisterd door de beruchte cholera. Onzegbaar was de angst, die zich van de bevolking meester maakte, als de gevreesde ziekte zich openbaarde, zo was het in 1856. Nauwelijks had de ziekte in Rotterdam enige slachtoffers gemaakt, of de bevolking stroomde des Zondags naar de kerken om daar troost en bemoediging te

ontvangen.

Ook de kerk in de Raampoortlaan was over- en overvol. Met grote ernst sprak de predikant de gemeente toe, zoals hij elke Zondag deed, doch nu met nog meer nadruk, Hij vermaande zijn hoorders tot boete, berouw en bekering, Aan het eind van zijn rede gekomen, had hij nog een mededeling aan de gemeente. Onder ademloze stilte zei hij dat de Heere hem kennelijk was voorgekomen niet de woorden uit. Handelingen 17: 22: "Doch alsnu vermaan ik U goedsmoeds te zijn, want er zal geen verlies van iemands leven onder u zijn." Deze woorden nam hij als uitgangspunt van zijn mededeling. Zijn gemeenteleden mochten gerust zijn.

Hij was verzekerd, dat van zijn tegenwoordige gemeente niemand aan de cholera zou overlijden.

De preek, op die dag gehouden, is door ds C. van den Oever uitgegeven.

Van de bejaarden heer Koops, wonende te Rotterdam, die door dezen predikant gedoopt is, vernam ik door middel van een derden persoon, dat geen der gemeenteleden aan deze ziekte in dat jaar bezweken is, maar de eerste persoon, die zich daarna bij de gemeente voegde, overleed aan de cholera.

10. 2. Maatschappelijke nood.

De winter van 1860 op 1861 was zeer streng, de sociale toestand in stad en dorp niet rooskleurig, zodat er in menig gezin bittere armoede geleden werd. Ook in sommige gezinnen van de Rotterdamse Gereformeerde Gemeente onder het Kruis was hulp nodig en die kon, dank zij de milde bijdragen der gemeenteleden, door de broeders diakenen op onbekrompen wijze verleend worden. Dit was bekend geworden, het gerucht van de liefdadigheid der Rotterdamse Gereformeerde gemeente was door de nieuwsbladen verspreid en nu kreeg de predikant, ds Van den Oever, vele brieven, voornamelijk van diakenen buiten Rotterdam, waarin bitter geklaagd werd over de nood, die daar geleden werd, en verzocht om steun.

Ds Van den Oever wenste hulp te bieden van de gemeente mocht hij die niet vragen. Ook hijzelf kon niet de helpende hand bieden, "daar hij reeds veel Boven zijn vermogen gedaan had." Een ogenblik kwam de gedachte bij hem op om de opbrengst van de preken, die hij wekelijks uitgaf, gedurende twee maanden op te offeren voor de leniging der armoede. Maar de overweging, dat door wanbetaling en andere oorzaken deze preken de drukkosten nauwelijks konden opbrengen, deed hem besluiten naar andere middelen om te zien, zo kwam hij tot het besluit een afzonderlijke leerrede uit te geven. Deze zou voor een zeer geringe prijs beschikbaar gesteld worden en uit de opbrengst daarvan zouden die gezinnen steun erlangen, die dezen het meest nodig hadden, De schrijver vleide zich met de hoop, dat velen méér zouden betalen dan de kostprijs, waardoor het af te dragen bedrag groter zou worden.

Zo verscheen dan in Januari 1861 de leerrede: *De schreiende en hopeloze weduwe met hare hulpeloze wezen in nood, roepende in haren radeloze toestand om redding tot de Man Gods.*

Natuurlijk, dat ook deze rede door de kerkenraad beoordeeld moest worden, en die acht de preek zeer geschikt, immers ze is: Geapprobeerd en Kerkelijk goedgekeurd door de Kerkenraad der Gereformeerde Gemeente onder 't Kruis te Rotterdam. Deze goedkeuring was getekend door de gansen kerkenraad, bestaande uit drie ouderlingen: de broeders W. Koning, P. de Ruiten, J. Bossche, en drie diakenen; de broeders C. Koops Eendebak, J. van der Heul en H. H. Gijsbertus.

De tekst der leerrede was genomen uit het Oude testament: 2 Koningen vier, de verzen een en twee. We schrijven die over uit de preek:

Ene vrouw nu uit de wijve, van de zone der Phropheten riep tot Eliza zeggende: uwen knecht, mijn man is gestorven, ende gij weet dat uwen knecht, de Heere was vreezende. Nu is de schuldheere gekomen om mijne beide kinderen voor hem tot knechten tenemen. Ende Eliza zeide tot haar, wat zal ik doen?

Als inleiding tot de predicatie behandelt de leraar eerst de geschiedenis van Naomi en dan komt hij tot zijn tekstverdeling, aldus: de persoon, die ons hier wordt voorgesteld: dit is een arme weduwe met twee wezen; de omstandigheid, waarin zij verkeert: zij is arm, heeft schuld en kan niet betalen; de jammerlijke klacht, die zij doet aan Eliza; het antwoord van de Man Gods.

Merkwaardig is de tekening van "de omstandigheid dezer vrouw": "Als wij die een weinigje van nabij beschouwen, dan zal het hardste hart moeten breken, want zij is als een wijnrank, die zijn stok of muur, waarop hij steunde, ontvallen is en nu ter aarde nederligt om van elk vertreden te worden; de ouden vergeleken wel eens een weduwe bij een veldbloempje, dat van elkeen vertrappt wordt; bij een druif, die voortdurend geperst wordt; een boom die aan de weg staat en van elk wordt mishandeld, ja een onderdrukte die nergens recht kan verkrijgen. Ja, Gregorius zegt: als gij een weduwe noemt, dan noemt gij alle ellende, die onder de zon genoemd kan worden. En waarlijk, zo komt deze weduwe ons voor, want zij is haar man kwijt, dus heeft niemand meer, met wie zij openhartig kan spreken, aan wien zal zij nu haar hart hier op aarde openbaren? Helaas! haar troost is weg! Zij mist hem aan haar zijde op haar leger, eenzaam! eenzaam moet zij haar leger op en afklimmen; met een vloed van tranen beziet zij de plaats, waar zij met haar gade en kroost hunne knieën tezamen bogen, en zij zich nederlegden ..."

Uitvoerig gaat de schrijver in dezen trant voort. Hij wijst er op dat onmiddellijk na de dood van haar echtgenoot velen zich voornemen en ook beloven om de weduwe te helpen; helaas, "het is niet zelden, dat met de eerste schop aarde, die op de kist van den Overledene valt, ook de beloften aan de weduwe en de wezen gedaan, vergeten worden." het verhaal wordt ook allegorisch opgevat en aan het gehoor voorgesteld. Vernuftig gevonden, maar niet geheel vrij van gezochtheid is het volgende: "Deze weduwe kan wel tot een zinnebeeld verstreken van de ware Moederkerk, levende in zulke tijden als de dwalingen, ketterijen en afgoderijen de overhand gekregen hebben en dezelve door de koningen, vorsten en overheden begunstigd worden en voorgestaan. Waarlijk dan wordt die kerkvrouw een weduwe. Dan zijn voor haar de mannen - koningen en vorsten - die haar voedsterheren waren, als gestorven! Ja. Ook hun trouwe en Godzalige leraren, die als mannen en verzorgers voor hunne zielen waren. Dus hetgeen de overheden waren in de mannelijke verzorgingen voor het uitwendige der Kerk, dat waren dan ook de leraars voor het inwendige der Kerk en dat zijn zij als ze God vreezen. Dan wordt ook de kerkweduwe ook van alles ontbloot! dan onthoudt men haar de voorrechten die haar billijk toekomen bv, als: het onderhoud harer leraren; de bedelingen harer arme leden; men sluit hare wezen buiten de gestichten, die daarvoor bestemd zijn; en hare stokoude lieden worden overal verstotten. Zulk een kerkweduwe dan uitgeput zijnde, heeft dan ook niets als een kruikje met olie, dat is de Heiligen Geest, die in alle hare armoede en verdrukking niet van haar wijkt en ook nooit zal wijken."

Komende tot de toestand, zoals die in die tijd zich openbaarde, deelt de predikant na een uitvoerige beschouwing over de armoede, waarin vele mensen geraakt zijn, mee, dat in Rotterdam, "onze volkrijke stad." veel gedaan wordt tot leniging van de ellende, maar buiten Rotterdam ziet het er op vele plaatsen droevig uit. Daar hebben de belijders der "oprechte Gereformeerde leer, die met de overheersende dwalingen geen gemeenschap kunnen noch mogen blijven houden, veel te lijden."

Dat lijden wordt aldus getekend: "Hun leraars krijgen geen bezoldiging, hunne kerken en schoolgebouwen worden met rijkslasten bezwaard, hunne arme leden mogen niet bedeed worden; hunne oude mannen en vrouwen kunnen in geen gestichten daarvoor bestemd, inkomen; ja ook hunne wezen worden verstoten, dewijl zij in geen weeshuizen worden ingelaten, zodat zelfs het tere, ouderloze kind wordt verstoten, omdat de vader aan God en zijn belijdenis was trouw gebleven."

De predikant is overtuigd, dat deze noodkreet een geopend oor zal vinden bij de leden van zijn gemeente. Er kwamen zoveel klachten van elders bij hem in, dat hij zich gedrongen voelde om er over te spreken. Maar zelf kan hij geen hulp bieden, want "ook onze inkomsten worden van stad of land niet ondersteund."

En ook zijn hoorders kunnen niet meer geven, ook hun kracht is te zwak. Zij hebben reeds veel boven hun vermogen gegeven, ze zijn bijna uitgeput; velen hunner zouden datgene, wat ze aan de ellendigen mededeelden, "uit hun lichamen ontbereren."

Toch wil hij iets doen; hij hoopte, "dat de Heere hem zou willen gebruiken als een zegenende kruik met olie om vettigheid van milde giften uit te gieten in de ledige vaten der armen." zo heeft hij dan besloten "de nachture af te zonderen om deze Leerrede in het licht te geven"; de opbrengst van het geschrift zou strekken ten voordele van de bovengenoemde hulpelozen.

De predikant besluit zijn leerrede met een uitvoerige toepassing, waarin hij de weduwe tekent "als een zinnebeeld van alle mensen naar de zondeval ten dele" en "ten tweede van een wedergeborene." De eerste mens in de staat der rechtheid is door de zondeval gestorven; zijn nakomelingen zijn als weduwen, die kunnen uitroepen; onze man en vader is gestorven. De onbekeerde mensa gedraagt zich als een overspelige vrouw, die blijde is, dat haar man gestorven is; daarentegen "de oprechte weduwen, die door Gods Geest zijn wedergeboren, gij hebt niets in uzelf om uw ziel bij het leven te behouden, als alleen een kruikje olie, d.i. de olie der genade, zodat gij er niet mede te voorschijn kunt komen. Maar gij hebt de zalving des Geestes."

10. 3. Verhouding tot land en volk.

Hoe ds Van den Oever overheid en volk zit, komt duidelijk uit in zijn leerrede, die hij tot titel gaf: *het vreselijk gezicht van 's Heer en twist met het volk Israëls en de biddenden Amos, overgebracht en toegepast op Neerlands volk; naar aanleiding van Amos 7: 4 en 5* (Deventer, sneldruk van P. de Lange, 29 Mei 1862).

Hij schrijft daarin; "Dat Gods wetten overtreden en zijn dag ontheiligd wordt, zal wel geen bewijs nodig hebben, dewijl dit zo algemeen is, dat het elk (bijna) doet en weet. Komt gij s Zondags in de steden, bijna alle winkels staan open en bedrijven koophandel. De nering langs de straten wordt openlijk gevoerd; terwijl de bescheiden mens naar zijne kerk gaat, schreeuwt de melkboer en niet minder de groentemeid langs de straat met verse groente; sluis, brug, vuilnis en askar, alles gaat zijn gang; stoom-, spoor- en schipvaart mogen niet nagelaten worden. Vele kantoren, brievenpost enz. schijnen onmogelijk nagelaten te kunnen worden. Plezier en vermaak uit te oefenen op 's Heeren dag, is algemeen geworden, en aan alle die bovengenoemde zaken moeten de loontrekkende onderdanen zich onderwerpen, tenzij ze uit hunne broodwinningen of diensten uitgestoten willen worden; dus niet God, maar de mens wordt gehoorzaamd. Niet veel beter is het met de landman gesteld. Het oprichten, dienen en feesthouden van beelden, behoeft men in de Roomse kerk niet meer te zoeken, want het land is er mede vervuld; wat eer de dode beelden aangedaan zijn door een T. v. V., daarvan kunnen de afgelopen jaren getuigen. Hoe Gods getrouwe knechten en volk veracht, gehoond, gesmaad, bespot en belasterd worden, kan men dagelijks op de straten zien en horen van oud en jong, rijk en arm. Men knarsetandt

dikwijls van nijd tegen hen; kon men hen in het rijk uitroeien, zij bleven er geen dag meer in; waarom? omdat dezulken hunne zonden en gruwelen bestraffen. Het onderdrukken der armen schijnt in ons land zo algemeen niet te zijn, omdat er vele inrichtingen zijn en worden uitgevonden om de arme weduwen en wezen te ondersteunen. Doch beziet men de zaak wat nader, dan zoude men van vele van die dingen een gruwel hebben, hoe schoon zij ook schijnen, Zij - de armen - kunnen ook van die fondsen en oprichtingen hun voordeel krijgen, maar dan moeten zij de leer der dwalingen aanhangen en volstrekt geen gemeenschap of vereniging hebben of houden met zulk een kerkgenootschap waar geleerd en gepredikt wordt: God alles en de zondaar niets."

Ook de sociale nood trekt de aandacht van de prediker, daaraan wijdt hij ook enige woorden, "De onderdrukking van de loontrekkende arbeider schreeuwt dikwijls tot God; want het kleine loon kan aan het huisgezin het nodige voedsel niet eens verschaffen, veel minder kledingsonderhoud, zodat de arbeider met zijn gezin tot God moet roepen, vanwege de onderdrukking."

Daartegenover valt de rijkdom, overdaad en weelde van de bezittende klasse te meer op. Die tekent de prediker in schrille kleuren, "Aan de andere zijde stijgt de hoogmoed ten toP. in koetsen, paarden, huizen, parken, pleinen, meubelen, klederen, elkeen verre boven zijnen staat en stand. Het overdadig en onmatig doorbrengen en verkwisten is dikwijls niet oorbaar te noemen, Drinken, brassen, rijden, rossen, bals en schouwburg, daaraan wordt veeltijds besteed het zweet- en bloedgeld van de loontrekkende dienaar, terwijl bij zulke levenswijs alle onreinheid van hoererij en overspel bedreven wordt, waarop dan onmiddellijk volgen moet: twisten, kijven, vechten, doodslaan en vele verborgene moorderijen."

Ook in de kerk wekt de toestand vrees. Dat de prediker geen vriendelijke woorden heeft voor de Nederlands Hervormde Kerk is licht te bevroeden, maar ook op de Afscheiding heeft hij zijn aanmerkingen. Een ogenblik was er in 1834 een goede tijd. Toen kon het godvrezende volk "hun zielen nog wel eens voeden en verkwikken." Toen sprak elk nog eens uit zijn hart wat er tussen God en de ziel omging, en de Heere was in en onder hun midden. "Zij verlangden naar elkander, het liefdevuur brandde onder hen en verteerde veel hout, hooi en stoppelen van zonden." "Zij belasterden en benadeelden en belogen elkander toen zo niet."

Helaas, die tijd van zoete samenleving is verbroken. Het vuur der verdeeldheid werd ontstoken en dat twistvuur verteerde alle rust, liefde en vrede. "Ook het stuk lands, dat boven de dwalingen verheven was, zo in leerstukken als in leven en verkeer onder elkander, ja ook daarvan is een groot stuk verteerd, ik bedoel dat stuk land der Chr. Afscheidenen in 1837; ook daarna is weer een gedeelte verteerd bij de Gereformeerden onder het Kruis en, nog is het einde niet. Het oordeel is dus ook in Gods huis; het volk verbijt, vereet en verteerd elkander door het vuur van twist, haat en nijd."

10. 4. Tekening van de godsdienstige toestand.

In een preek over Jesaja 58: 10; "*Ende zo gij uwe ziel opent voor de hongerigen ende de bedrukte zich verzadigt, dan zal uw licht in de duisternis opgaan ende uwe donkerheid zal zijn als de middag*" heeft ds Van den Oever gelegenheid om te spreken over de godsdienstige toestand in ons vaderland, inzonderheid in Rotterdam. In tegenstelling malt de veel beluisterde klacht van omstreeks 1860 - de doorwerking van materialistische en rationalistische principia - acht de predikant zijn tijd godsdienstiger dan een vroegere periode.

Hij zegt ervan: "Komt men in de steden, er is bijna geen straat of steeg, waarin men

geen gebouw of vertrek vindt, waarin geen (zogenaamde) godsdienst wordt uitgeoefend." Iedereen wenst - natuurlijk naar zijn smaak - de godsdienst te bevorderen. Dat geeft hem aanleiding tot een opmerking, die we uit zijn mond niet zouden verwachten: "Arbeidslieden zelfs, die de gehele week behoren te werken, gaan Zondags, met achterlating van vrouw en kinderen naar de dorpen en platte landen, om daar anderen in de godsdienst te onderwijzen en te stichten"; "als het dan ook is!" voegt hij er afkeurend bij Op de hoeken van de straten, zelfs op wagens en treinen spreekt men er met elkaar over. Wie de persoon is, die zulk een godsdienst "uitvent." schijnt er niet op aan te komen. Het is mogelijk, dat hij zich schuldig gemaakt heeft aan grove zonde, maar dit wordt vergoelijkt; "het was alles maar een zwakheid van het vlees."

De spreker gaat voort: "Men houdt prediciën, voorstellen, Bijbellezing, oefeningen, biduren, gezelschappen, bijeenkomsten van allerlei aard! Men kiest een man uit, wie het ook zij men vult hem de hand en hij is voorganger. Men leest, zingt, vast, bidt, houdt Avondmaal."

In schijn alzo een godsdienstig volk, evenwel volgens de predikant slechts schijn. "Onder de schijn van godsdienst hebben zoveel gruwelen en zonden plaats. De enen dag staat men over God en Zijn Woord te spreken en de anderen dag ligt men bewusteloos van dronkenschap in bed." Er zijn voorgangers, die er op uitgaan om anderen te stichten, doch die hun eigen huisgezin verwaarlozen. Zij zijn vervuld "met vijandschap tegen anderen, die van hun afdeling niet zijn, of van wien zij als verraders of overlopers zijn weggegaan, omdat zij bij hen misschien hun bedoeling niet hebben kunnen verkrijgen." "Zo kijven en vechten, zij slaan met de vuist, schelden en lasteren gelijk de satan; spotten en verguizen gelijk de Ismaëls; haten, bijten, verteren door nijd en zoeken te doden, gelijk de Ezau's, vervolgen het Davids geslacht gelijk de Sauls en verraden liet oprechte volk gelijk de Judassen."

Dat het ook bij van den Oever zelf in het huiselijk leven - men zal dit na het voorgaande niet verwachten - niet in orde was, moge blijken uit het volgende verhaal, mij van zeer betrouwbare zijde meegedeeld.

Ds Van den Oever trad ook wel op in een particuliere woning, zo preekte hij eens in een Rotterdams benedenhuis, waaruit men langs een trapje in een opperkamer kwam, over Zefánja 1 2: *"Ik zal ganselijk alles wegrapen, uit dezen lande, spreekt de Heere."* De luisterende toehoorders zaten rustig op stoelen en banken en volgden met aandacht de prediker. Zijn vrouw was niet tegenwoordig. Zij was in de opperkamer, kon echter het gesprokene goed volgen, want er was een raampje in de wand van den Opperkamer, dat op het vertrek, waar de predikant sprak, uitkwam.

De spreker was dien avond goed op dreef. Na een inleiding, waarin hij handelde over de zondares in het huis van Simon, de Farizeeër, kwam hij tot de behandeling van zijn tekstwoord en vond gelegenheid daarbij te letten op drie zaken: "Wie is het, die hier spreekt?" "Tot wien spreekt Hij?" "Wat spreekt hij?"

Hierbij wijst hij op de grote afval, die hij in kerk en school, staat en maatschappij waarneemt, In de toepassing heeft hij daartoe nog meer de gelegenheid.

Hij wendt zich eerst tot de ongelovigen: "Maar wegrapen zal de Heere ook van u, trotse pronkers, die u zo kleedt met vreemde kleding, zo boven uwen staat, Wat gelijkt gij wel, als men u aanziet? Bezie ik de vrouwelijk sekse, ziet gij haar hoofd, het gelijkt somtijds, of door de menigvuldige linten, strikken, bloemen en veren wel een ooievaarsnest of door de kaalheid en ontbloting van hetzelfde een kop van een Chinees; hare armen lijken wel luchtballen; maar wat zal ik meer van dat mismakke optooisel zeggen? Niet minder moet men zich verwonderen over de manspersonen;

want beziet men hun hoofd, verscheidene daarvan gelijken vanwege de misselijke petten-dracht meer naar de kop van een tijger of enig ander dier, dan naar het hoofd van een mens."

Zo gaat hij nog enigen tijd voort en dan in een soort van geestvervoering roept hij uit: "Volk des Heeren, laat u dit ongemeen tot troost zijn: Eenmaal zal de Heere ook alle Lotswijven van de aardbodem wegrapen."

Maar nauwelijks heeft hij dit gezegd, of het raampje gaat open, zijn vrouw steekt haar hoofd door de opening en roept: "Dat zou je wel willen, lelijke smeerlap!"

10. 5. Evangelie-verkondiging.

Ontegengesteld werd door de predikanten van de "verschillend/e hoopjes van des Heeren verstrooide erfenis in ons diep gezonken vaderland" het evangelie verkondigd. Met evangelie bedoel ik de blijde boodschap van het heil in Christus, de vriendelijke uitnodiging en belofte van de Heiland: "komt allen tot Mij die vermoeid en belast zijt en Ik zal u rust geven." Met beelden, voornamelijk ontleend aan Israëls geschiedenis, heel dikwijls uit de meer onbekende profetenboeken - de predikanten mochten dan de hogescholen niet bezocht hebben, de Bijbel hadden zij doorploegd - werd het aangetoond, dat de Heere gedachten des vredes over Zijn volk had. "Hun ontrouw deed Gods trouwe niet teniet." Er werd herhaaldelijk gewezen op de uitspraken: "Is dan Efraïm mij niet een dierbaar zoon? Is hij mij niet een troetelkind?" De Heere had Israël voor eeuwig kunnen verstoten, "doch Zijn ingewand rommelde van barmhartigheid over hen." Hij ziet hun ellende aan." Hij werpt hun zonden achter zich "in een zee van eeuwige vergetelheid." Zij hadden alleen te zeggen tot de Heere: "Neem weg alle ongerechtigheid ene geef het goede, zo zullen wij betalen de varren onzer lippen."

In dit kort gebed leert de Heere alles bidden, wat een ziel nodig heeft, die behouden zal worden. "Die dat bidt uit een oprecht hart is waarlijk van God geleerd; het is het gebed van een ziel, die door God bekeerd en zaligmakend overtuigd is van zijn jammerlijke staat en toestand, waaruit niemand hem kan redden."

En met nadruk werd er ook gewezen, op de groepte liefde, die God heeft tot de mens. Wat kan de menselijke liefde, roept een predikant uit, al niet doen voor een ander mens! De liefde van Farao maakt Jozef tot een vorst; de liefde van Ahasvéros maakt Esther tot koningin. Maar wat is dat bij de liefde Gods? Dat is een eeuwige liefde. De alles berovende zonde kan de liefde van God niet verbreken. "Die liefde kan God niet berouwen, want Hij wist, wat zij waren, wat zij zijn en worden zouden. Zij konden Hem niet uit Zijn hand vallen. Hij wist, wat van Zijn maaksel te verwachten was; Hij wist, hoe of het Adam, Noach, Loth, Abraham zouden maken. Doch al hun zonden en gruwelen waren niet in staat om Zijn liefde tot hen te veranderen. Door Zijn liefde heeft Hij een eeuwig trouwverbond met hen gemaakt en in het eeuwig testament der genade ingeschreven. Uit die rommelende ingewanden van Gods liefde is voortgevloeid, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon niet heeft gespaard."

Maar hoe werd die liefderijke genadeprediking overschaduwed door de leer van het - zoals het genoemd werd - vrije welbehagen van God! Voorbeelden daarvan? "Ismaël laten liggen, Izak genade; Ezau gehaat, Jacob liefgehad; Orpa terug naar Moab, Ruth naar Bethlehem, Saul verworpen; David verkoren; dwaze maagden buiten, wijze binnen de hemel.

De een om de zonden rechtvaardig verloren, de andere uit genade behouden." En nu moet men niet denken, dat de predikanten hun gemeente in haar geheel deel lieten hebben aan de beloften van God. "Niemand mag zich met de vrije genade troosten, voordat hij de werking van de Geest der genade in zijn ziel gevoelt."

En de predikanten ontzagen zich niet tot hun hoorders te zeggen, wat ik woordelijk citeer uit een preek van C. van den Oever over Hoséa 14 5: "Wanneer men dit nu gadeslaat, is het dan niet duidelijk, mijn hoorders, dat de meesten van ulieden geen deel aan deze beloften hebben? Gij hebt nog nooit uw ellendigen staat en toestand gezien, veel minder dien gevoeld en daarom nooit tot God geroepen. Gij meent, dat uw ongerechtigheid zo groot niet is, om daar zo over te roepen, en verbeeldt u wellicht, dat gij het goede wel bezit en het met u wel zal schikken."

En ook zij hebben er geen deel aan, "die van de zonde tot de deugd zijn bekeerd, die dus wel in de verbeelding leven, dat het met hun zielstoestand zeer goed gesteld is, en daarom de dood wel durven inwachten, te meer, omdat zij van vele mensen ook voor godzalige christenen gehouden worden, omdat zij ook al enige kennis hebben gekregen en al onderwijzers zijnde geworden voor anderen, de gave hebben ontvangen om deze of gene waarheid onder een gezelschapje uit te leggen. Dit alles doet u in de vaste verbeelding leven, dat gij een goed Christen zijt, dat gij somtijds ook wel een begeerte naar de hemel schijnt te hebben, ja, verlangt om ontbonden te worden, doch, let wel, het is nog praten erover. Ook dezulken bedriegen zichzelf ellendig."

10. 6. Het conflict van 1858.

Door Ds Van den Oever verteld.

Omstreeks 1858 breekt er in de Gereformeerde Gemeenten een ernstige twist uit, die zich concentreert om de persoon van ds Van den Oever. Deze geeft daarvan een uiteenzetting in de narede, afgedrukt achter een preek, met de titel: *Narede ter onderwijzing voor oprechten, tegen de misleiding van onervarene en onkundige mensen, die zich leraren noemen.*

Ds Van den Oever had geen psychologie bestudeerd, doch zoveel mensenkennis had hij wel, dat hij ook in zijn opschriften zijn lezers wist te winnen. Want is het geen handige zet om zijn lezers te vleien met het woord oprechten? En als hij dan zijn tegenstanders aankondigt met het epitheton onervaren en onkundig en als mensen, die zichzelf de eretitel leraar geven, dan heeft hij het pleidooi al ten halve gewonnen!

Het begin van het ongenoegen ziet de Rotterdamse predikant in hetgeen gebeurd is op 13 Mei 1857 te Zwartsluis. Hij logeerde in Zwartsluis en werd door de lerenden ouderling Klaas Smit, die het beroep dat zijn naam aangeeft, uitoefende, uitgenodigd om voor de gemeente op te treden. Dat had ds Van den Oever reeds meermalen gedaan en zo preekte hij over Romeinen 8: 1a: "Zo en is er nu geen verdoemenis voor degenen, die in Christus Jezus zijn." Hij verklaarde deze woorden "volgens zijn gewone predikstijl" en de hoorders schenen wonderwel tevreden.

Broeder Klaas Smit schudde hem bij het verlaten van de predikstoel hartelijk de hand, nam hem mee naar zijn huis en bracht hem vervolgens naar het huis, waar de predikant zou logeren, bij Mejjuffrouw de Haan. Daar nam hij allerhartelijkst afscheid. Helaas, achteraf bleek, dat de vriendelijke woorden niet anders waren dan "Joabs complimenten." Toen namelijk de dominee weer thuis was, kreeg hij van juffrouw de Haan een brief, waarin geklaagd werd over de onoprechtheid der christenen. Klaas Smit had groot genoegen in de predicatie van 13 Mei geveinsd, maar nauwelijks was de predikant vertrokken, of de kritiek kwam los. Van de preek was eigenlijk niets goed.

Ds van den Over is over de inhoud van het schrijven van Juffrouw de Haan diep gegriefd. "Merk eens." zegt hij "op het vals gedrag van zulk een mens; ik geloof van

hem, dat hij een bekeerd man is, maar ik denk, dat de Saulsgeest hem ook daartoe vervoerd heeft, omdat hij misschien gedacht heeft, dat hij nu minder geëerd zou worden; want hij oefent daar voor de gemeente. Nu, die hoogmoed is de oefenaars niet alleen eigen, maar ook vele leraars, zodat als zij denken, dat hun licht betimmerd wordt, dikwijls wat blaam opgezocht wordt om hun tegenpartij te besmetten."

Ds Van den Oever liet de zaak voorlopig, zoals ze was. Maar de kritiek werd niet vergeten; integendeel in de gemeenten werd er herhaaldelijk over gesproken, dat de predikant van Rotterdam afwijkende meningen verkondigde, In 1858 kwam de zaak ter sprake op de Algemene Vergadering te Dordrecht; daar werd ze niet tot een goed einde gebracht. De onrust groeide, de gemeenten werden er door beroerd. Zelfs in "De Stem" en "De Bazuin." de organen van de Christelijk Afscheidenen, werd erover geschreven. Bovendien verscheen er een Open Brief, ondertekend door Klaas Wedemeyer van Dordrecht, Johannes Juch van Amsterdam, Dirk Klinkert van Zwolle en Jan Plug van Zwartsluis.

Ds Van den Oever denkt er niet over om dit "schandschrift" te weerleggen; het grootste deel ervan bestaat uit "openbare en schandelijke leugens." Geheel zwijgen zal hij echter niet. Zijn tegenstanders noemen hem anti-gereformeerd; zij zeggen, dat hij zijn dwaalleer aan de gemeenten opdringt.

"Alsof ik." voegt hij er bij "een rondreiziger was, die zoals sommigen van hen, om geld in de zak en om brood predikte; daar heeft God mij en de mijnen voor bewaart." Om hen te wederleggen geeft hij nu de preek uit, waarvan we hierboven de tekst afdrukten.

Reeds twee-entwintig jaar aldus betoogt hij staat hij te Rotterdam, hij schreef twee boeken, een over Ruth en een over alle feeststoffen, bovendien gaf hij 29 preken uit; zo kan iedereen over zijn leer een oordeel vellen. De leer, die hij predikt, heeft hij ook onderwezen aan de studenten, die door hem zijn opgeleid. Zij zijn geëxamineerd en nooit is er iets bij hen gevonden, dat streed met het gereformeerd gevoelen. Hoe kan men hem dan beschuldigen?

Vooraf van Dirk Klinkert valt het hem tegen; dat was voorheen "een zeer nauwe vriend" van hem, hij had hem meermalen de grondwaarheden verklaard, zodat hij - Klinkert - "er nu achter was en er zoetheid en zaligheid in zag."

Maar helaas, ook hij had zich bij zijn bestrijders gevoegd. Plug was volgens van den Oever nooit gereformeerd geweest; dat had zijn oude leermeester ds Noorduin hem eens in het openbaar voor de voeten geworpen.

En Wedemeyer "is gewoon dat gevoelen te volgen, waarvoor hij de meeste toejuiching krijgt." Van den Oever heeft getracht om door samenspreking tot overeenstemming te komen, doch zijn tegenstanders weigerden te komen. Dat verwondert hem niet, want waren ze gekomen, dan zouden zij "zeer beschaamd zijn uitgekomen."

Natuurlijk zal men vragen: Hoe komen de gemeenten aan zulke leraren? - men zou het aan het gemeenzaam noemen der voornamen (maar dat behoort tot de stijltrant van de schrijver) niet zeggen, dat met deze personen voorgangers bedoeld zijn. - Daarop antwoordt ds Van den Oever: Ze zijn toegelaten tot het predikambt, onder voorwaarde van een nader examen; dat is het geval met Klaas Wedemeyer, Johannes Juch. P. Simense, Dirk van Brammen Dat nadere examen, voegt hij er bij hebben ze nooit gedaan en kunnen het wellicht ook niet doen.

De kerk heeft de tegenstanders van ds Van den Oever vermaand, doch ze hoorden er niet naar en toen zijn ze in hun ambt als Herder en leraar geschorst, "dewijl zij door hun diepe onkunde, de kerk zouden hebben verscheurd, de gemeente verwoest en de zielen der eenvoudigen beroerd."

Die schorsing geschiedde te Gouda in 1859. De geschorsten waren D. Klinkert, Jan Plug, Klaas Wedemeyer, J. Juch. De leraren hebben zich aan die schorsing niet onderworpen en zo werden zij afgezet.

Even moeten we nog iets mededelen over de verschillende opvattingen, die de oorzaak waren van het conflict. Ds Van den Oever zegt daarover het volgende. "Hoe moet dat in-zijn in Christus verstaan worden? Dit wordt door sommigen, welke ook de naam van rechtzinnig nog dragen willen, omdat ze een dwalend genootschap hebben verlaten, alzo verklaard, dat, hoewel de Heere sommige mensen had uitverkoren vóór de grondlegging der wereld, God evenwel in de val van Adam kinderloos was geworden, doch dat de Heere nu handelde, gelijk in oude tijden onder de Grieken en Romeinen het gebruik was, dat gegoede mensen, welke geen kroost van hunzelve hebbende, de kinderen van vreemden dan wel op en aannamen, alsof het hun eigene kinderen waren, en dezulken dan erfgenamen van hun goed maakten, (zo verklaart men) was de Heere door de val kinderloos geworden, doch nu had de Heere na de val sommige van die vreemde kinderen, die Zijn eigen niet waren, weer aangenomen, alsof het Zijn eigen waren, en hun erfgenaam gemaakt in Christus; en dit zoude dan zijn in Christus te zijn."

Ds Van den Oever is het met deze opvatting niet eens. Wat vloeien daar al een ongerijmdheden uit voort! Dat zou insluiten, dat God niet alwetend is, dat door de val Gods verkiezing vernietigd, Zijn raadsbesluit verkracht, Zijn genadeverbond verbroken was. Daarom wil hij terugzien met een geheiligd geestelijk oog in de eeuwige geheimen, in Gods Woord geopenbaard. De Heere heeft maar één mens geschapen en in hem alle mensen; alzo heeft de eeuwige Vader maar één Zoon gegenereerd en in Hem alle de uitverkorenen; zo als nu dien Zoon uit kracht dier generatie de Zoon genaamd wordt, alzo wordt dan ook dat geestelijk zaad in Hem Gods kinderen genaamd, waarom de Vader dan ook zegt: *omdat Ik u liefgehad heb met ene eeuwige liefde, daarom heb ik u getrokken.*"

10. 7. Het conflict van 1858.

Van een andere zijde belicht.

De kerkstrijd in de Kruisgemeenten heeft naar buiten heel weinig aandacht getrokken. Voorzover mij bekend, wijdt een Rooms-Katholieke periodiek: "Studiën op Godsdienstig, Wetenschappelijk en Letterkundig Gebied" (Nieuwe Reeks, 21ste jaargang, 31ste deel) er een studie aan. Deze is van de hand van Dr Wilde. In later tijd schreef Dr Vollenhoven er een artikel over in een historisch tijdschrift. Hun uiteenzetting van de feiten is geheel anders dan we volgens het hier bovenstaande zouden bevroeden. De aanleiding is niet een geschil over de leer, doch een zaak van de kerkorde.

Ds C. van den Oever had twee zoons, die ook tot het ambt waren toegelaten: Hermans van den Oever en Adriaan van den Oever. De laatste was beroepen te 's Gravenhage. Deze gemeente was vacant. Ds C. van den Oever had er vooral toe meegewerkt, dat zij in het bezit kwam van een kerkgebouw. Dit was gesticht aan de evenzijde van het Hoogezand. De kerkmeester J. de Jeer was Hem daarbij behulpzaam geweest. De Jeer had onder invloed van Van den Oever zeer geijverd om Adrianus van den Oever, predikant te Oud-Vossemeer, beroepen te krijgen. Die was dan ook herhaaldelijk opgetreden in de gemeente. Andere predikanten, die in aanmerking

konden komen, schenen er niet te zijn, Toen de zaak voldoende was voorbereid, belegde de consulent Ds C. van den Oever een gemeentevergadering.

Daar werd aangedrongen op het beroepen van een eigen predikant. De gemeente voelde er wel voor en toen nu de stemming in de vergadering gunstig bleek, stelde de consulent voor, maar in eens tot de beroeping over te gaan. 't Was wel niet in overeenstemming met de kerkorde, doch dat was geen bezwaar, meende de voorzitter: men kon zichzelf tot een wet zijn. Nu was het bezwaar van de kerkorde inderdaad formeel, men zou bij algemeen goedvinden er overheen gestapt kunnen hebben, doch er was één lid, dat de kerkorde gevolgd wilde hebben. Aan dat billijke verlangen had men gevolg moeten geven. Het geschiedde niet: Ds A. van den Oever werd beroepen. Deze bedankte echter. Nu zou er een nieuw tal gemaakt worden, Een oogenblik werd er nu aan de broer van ds A. van den Oever, dat was Herman van den Oever, gedacht. Doch deze had een gezin met kinderen, terwijl de broer, Adriaan, geen kinderen had; werd deze beroepen, zo kon de kerk - ds C. van den Oever had voor de gelden gezorgd - met hem als predikant spoediger afbetaald zijn. De consulent drong er dus op aan, dat zijn zoon "Janus" gekozen zou worden; Herman had bovendien een verkeerd humeur. Op de eerstvolgende gemeentevergadering dreef de consulent de stemming voor een predikant door, Opnieuw werd ds A. van den Oever gekozen, Nu nam hij de roeping aan.

Het enige lid, dat reeds bij de eerste verkiezing zijn waarschuwendes vinger had opgeheven, was de ouderling F. Boers Czn, Deze besloot een protest in te zenden bij de classis. Wel trachtte de consulent hem door allerlei dreigementen daarvan af te houden, doch hij zette door. Zijn protest kwam binnen: het werd door de classicale vergadering behandeld, die hem in afwachting van het oordeel der classis schorste "wegens verkeerdheid met het doel de gemeente te verwoesten." Boers diende daartegen een protest in, Op de eerstvolgende vergadering van de classis sprak deze bij monde van haar voorzitter, ds C. van den Oever uit, dat de beroeping niet naar de kerkwet, maar naar het Woord Gods, inzonderheid naar Handelingen 6 geschied was, het protest werd dus niet ontvankelijk verklaard en de ouderling Boers gecensureerd, het conflict kwam nu op de Algemene Vergadering.

De zaak is dus geheel anders dan ds C. van den Oever voorstelt. Het is ook onjuist, dat Klinkert, Plug, Wedemeyer en Juch zijn geschorst, het omgekeerde had namelijk plaats: ds Van den Oever hoorde het vonnis der schorsing over zich uitspreken. We geven nu het verhaal, zoals we het in de *Notulen der Algemene Vergadering* vonden.

Voor de eerste maal kwam het conflict ter sprake op de Algemene Vergadering, welke gehouden werd te Zwartsluis in 1856. Op Dinsdagmiddag 29 Juli kwamen toen binnen de broeders F. Boers en P. Taal. De Notulen noemen hen "geschorst ouderling en geschorst diaken van de gemeente te 's Gravenhage."

Zij wensten een protest in te dienen en dat mondeling toe te lichten wegens het feit, dat zij door de classicale vergadering te Rotterdam op 6 Mei 1856 waren geschorst in hun ambt en als lidmaat onder censuur gesteld, omdat zij "ongegrond en onbeschaamd" waren opgetreden tegen de consulent der gemeente ds C. van den Oever en de leraar N. Wedemeyer.

Het bleek uit hun woorden, dat zij vooral bezwaar hadden tegen het optreden van ds C. van den Oever en ds N. Wedemeyer, Nu was de eerste juist gekozen tot voorzitter van de Algemene Vergadering. Recht en billijk was het, dat deze niet als voorzitter fungeerde, nu deze zaak aan de orde kwam.

Ds Van den Oever droeg dan ook de voorzittershamer tijdelijk over aan ds Klinkert.

Deze gaf beide partijen gelegenheid zich uit te spreken, waarna er besloten werd een grondig onderzoek naar het gebeurde te laten instellen door een onpartijdige commissie, die door de vergadering benoemd zou worden. Deze ging tot een keuze over en zo werden de predikanten ds D. Klinkert, ds J. Plug, ds C. Kloppenburg en ds P. Simense daarin gekozen.

De commissie kon nu aan het werk gaan en de algemene verwachting was, dat zij ede zaak in korten tijd zelfstandig zou afdoen. Er was althans besloten, dat er niet vóór 1859, dus zoals de kerkorde voorschreef, over drie jaar, een Algemene Vergadering belegd zou worden. De commissie had echter bij haar onderzoek zoveel onaangename dingen ervaren, dat er een buitengewone Algemene Vergadering noodzakelijk bleek. Deze kwam in September 1857 bijeen te Zwolle. Ds Van den Oever presideerde opnieuw en enigszins uitdagend klonk zijn vraag na de opening: "waarom die commissie haar last niet naar genoegen had volvoerd?"

De stemming in de vergadering scheen niet bepaald vriendelijk voor haar; men wilde positieve voorstellen, in elk geval goedkeuring van de beslissing, door de classis te Rotterdam genomen, en handhaving van de schorsing, die inmiddels in afsnijding was overgegaan, van de broeders Boers en Taal, Maar daartoe kon de commissie niet komen; ze durfde ook aan de anderen kant de gedragslijn der Rotterdamse classis niet afkeuren en zo kwam ze met een bemiddelingsvoorstel. De commissie richtte zich tot de vergadering "met een verzoek en vermaning om alles betrekkelijk die zaak in kwestie in liefde te laten voor de vergetelheid en dat alles dus in liefde zou gedekt worden."

Was dit voorstel aangenomen, dan zou er uit voortvloeien, dat Boers en Taal in hun vroegere rechten hersteld waren, en dat was niet naar de zin van de grote meerderheid en allerminst van ds Van den Oever. Vandaar dat dit voorstel gegispt werd en vervangen door een ander; de Vergadering zou berusten in het oordeel van schorsing en afsnijding der bewuste personen, door de classis van Rotterdam reeds uitgebracht en volvoerd, en het aldus voor rekening der classis laten."

Dit voorstel werd met 32 tegen 2 stemmen aangenomen.

De zaak scheen hiermede van de baan. Inderdaad was dit echter niet het geval. De "afgesneden" ouderling zou het er niet bij laten zitten. Natuurlijk bezocht hij de kerk te 's Gravenhage niet meer, naar andere kerken wilde hij ook niet gaan, hij was en bleef lid van de Kruisgemeenten. Zo wandelde hij elke Zondag van de Haag naar De Lier en kerkte daar bij ds Gispen. En inmiddels schreef hij een brochure en gaf die voor eigen rekening uit. Hij gaf haar de titel van: *Afgeperst Protest of Verslag tegen de notulen van de Algemene Kerkvergaderingen van 1856 en 1857, gehouden te Zwartsluis en te Zwolle.*

In deze brochure spreekt hij over de wetteloze handelingen van ds C. van den Oever als consulent van de Haag, die daar tegen de kerkorde het beroep van zijn zoon doordreef." Ook over de in zijn oog onjuiste handelingen der classisale vergaderingen te Rotterdam en te Dordrecht.

Deze brochure werd aan alle kerkenraden van de Kruisgemeenten gezonden en daardoor werd er nieuw licht ontstoken over de aanhangige zaak. Ieder voelde, dat er onrecht gepleegd was, en dat moest worden goedge maakt, Vandaar dat er opnieuw een Algemene Kerkvergadering werd belegd en wel te Dordrecht (3, 4, 5 Augustus 1858).

Dat is wel een heel droeve vergadering geworden. Inderdaad is het juist, wat in de voorrede van de Notulen te lezen staat: "dit verslag getuigt van de worsteling en strijd, waar een gedeelte van Gods kerk in ons Vaderland mee te worstelen heeft; was dit het

geval, dan heeft haar Koning haar altijd krachtdadiglijk ondersteund en trouwelijk beschermd, nooit heeft de kerk meer gebloeid, nooit was zij wezentlijk heiliger en sterker in het geloof als even dan; maar ongelukkig, de strijd openbaart zich in het lichaam zelf, de hypocrieten en de overblijvende verdorvenheden van Gods kinderen zijn de werktuigen des Satans in deze geesteloze dagen om de vrede en eenheid te verbreken."

De broeders waren in een groot getal opgekomen, De predikanten Klinken van Zwolle, Plug van Zwartsluis, Juch van Amsterdam, Holster van Vlissingen, Keulemans van Woerden, van Brummen van Arnhem, Eichhorn van Zutphen, Simense van Oosterland, Gispén van De Lier, Passchier, Kloppenburg, Van den Oever met zijn beide zonen, bovendien een aantal ouderlingen en de gehele kerkenraad van Dordrecht.

Al dadelijk na de opening zaten de broeders midden in de kwestie. De notulen der vorige vergadering werden gelezen en na de lezing kwamen de tongen los, Volgens de notulen zou men de schorsing en afsnijding van F. Boers en P. Taal overlaten voor het oordeel der classis Rotterdam. Daartegen kwam nu een schriftelijk protest van de kerkenraad van Zwolle. Deze betreurde het, dat er geen onderzoek naar de redén der afsnijding had plaatsgehad.

Het protest kreeg bijval van de afgevaardigden van Zwartsluis, Vlissingen en Apeldoorn. Enige broeders, die hun woordvoerder vonden in ds Juch beleden openhartig, dat zij op de voorgaande vergadering onvoorzichtig gehandeld hadden door zonder onderzoek toe te stemmen in de afsnijding van twee broeders.

Klaarblijkelijk was de brochure van Boers zeer overtuigend, zo werd er dan besloten een onderzoek in te stellen en de notulen van de Haagse kerkenraad te raadplegen.

Maar de broeders uit de Haag hadden blijkbaar daarop gerekend. Zij hadden een afschrift van de notulen bij zich waarin het verloop van de zaak behandeld werd. Dat afschrift werd nu voorgelezen en inderdaad het merendeel der broeders moest erkennen, dat die notulen geen aanleiding gaven om de Haagse kerkenraad in het ongelijk te stellen.

Maar de broeders vertrouwden de zaak toch niet recht. Was het afschrift wel geheel conform met de notulen zelve? Zo moesten dan de broeders uit de Haag een keer doen om het echte notulenboek te halen. Daarmee was allicht een dag gemoeid en daarom ging men inmiddels tot andere werkzaamheden over. Maar geheel over de aanhangige kwestie zwijgen, dat ging niet; daarvoor vervulde deze te zeer de hoofden en de harten.

Ds Klinkert wijst er op dat er toch inderdaad met het beroep van A. van den Oever niet naar de letter der kerkorde gehandeld was. Wel was hij overtuigd, dat de broeders C. van den Oever en N. Wedemeyer geheel te goeder trouw gehandeld hadden, bovendien scheen Boers over de gemeente te willen heersen, maar niet ontkend kon worden, dat de kerkorde overtreden was. Wanneer nu beide broeders dit wilden erkennen, dan zou Klinkert zich bij de zaak neerleggen, Maar van den Oever was daartoe niet te bewegen. Men zou de terugkeer van de Haagsche leden afwachten.

Inderdaad kwamen de broeders de volgende middag ter vergadering. Zij lazen de notulen voor. Nauwelijks was men er mee klaar, of ds Van de Oever buldert: "Nu, wat heb je nu te zeggen? Spreek nu!"

Die met forse stem uitgesproken woorden veroorzaakten een uitbarsting. Zou op dit oogenblik ds Klinkert zo woedend geworden zijn, dat hij een zijner ambtsbroeders een stomp gaf? De overlevering vertelt namelijk, dat er een handgemeen heeft plaatsgehad. De notulen spreken daarvan niet; wel delen ze mee, dat ds Klinkert verklaarde, dat de notulen van de kerkenraad onwettig waren en dat het beroep niet

had plaats gehad volgens de kerkorde.

Dan kan ds C. van den Oever zich niet langer inhouden. Hij gaat op de zaak niet in, doch uit vreselijke grieven en beschuldigingen tegen sommige leden der vergadering; hij scheldt ze uit, noemt ze trouweloze verbondbrekers.

De vergadering werd er stil onder. Er kwam ontzetting over de broeders. Maar dan vraagt ouderling Jansen van Zwolle veelbetekenend en zeer ter snede: "Hebben wij hier een vrije stem of heerst er hier consciëntiedwang?"

Dat zag natuurlijk op de overheersende positie, die Cs van den Oever innam.

De voorzitter moest de vraag beantwoorden; hij gaf het antwoord, dat alleen gegeven kon worden, maar dat tegelijk het gezag van de bewerker van het conflict moest ondergraven: "Ieder heeft hier vrije stem, er mag onder ons geen consciëntiedwang bestaan."

Dan raakt van den Oever buiten zichzelf van drift en woede. Hij schreeuwt tegen ds Holster, ds Plug en ouderling Jansen; "Jullie bent onbekeerde kerels"; onder vreselijke vloekspraken verwijt hij hun, dat zij hem de voet trachten te lichten. Uit zijn woorden laait de felle haat; nooit hoorde de vergadering een liefdelozer veroordeling van medebroeders.

Het was al te erg. Een ogenblik heerste er een diepe stilte. Dan staan ds Klinkert, ds Plug, ds Holster en de ouderlingen Jansen en Smit als bij afspraak op en verlaten de vergadering.

De achterblijvenden waren er diep van onder de indruk. Buiten gekomen, konden de beledigde broeders nog enige ogenblikken met elkander spreken.

"Ze ondervonden." aldus staat er in de notulen, "dat geen van de vloekspraken hen trof." Zij waren overtuigd, dat zij alles beproefd hadden om de belangen der kerk te dienen en de zaken in een goed spoor te leiden. Nu zij daarin niet geslaagd waren, gingen zij liever heen.

Wat nu gedaan?

Dat was de vraag, waarmee de vergadering zich bezig moest houden. Was het maar niet het beste de vergadering te sluiten? Zou het niet beter zijn de besprekingen te staken en af te wachten, of de vertrokken broeders zouden terugkeren? In dien zin werd er dan ook een besluit genomen, maar voor de sluiting sprak ds Juch nog een ernstig woord tegen ds Van den Oever.

Hij berispte hem over zijn "wrede uitspraken en tomeloze driften, die de enige oorzaak waren van het plotseling vertrek van een deel der broeders.

Ds Van den Oever wist hierop niet veel meer te antwoorden dan: "ik ben ook een mens!"

Hiermee was voorlopig het incident gesloten. "De vergadering werd voortgezet met gebed en psalmgezang"

De volgende morgen kwam men weer bijeen. Er waren pogingen gedaan om de vertrokkenen tot terugkeer te bewegen, Maar daarin was men niet geslaagd. Nu werd er een commissie benoemd, die tot taak had alles te doen, wat tot hereniging kon leiden, en die over enigen tijd een vergadering bijeen zou roepen, waar de zaak opnieuw onder het oog zou worden gezien, In die commissie werden benoemd de broeders Juch en Wedemeyer.

Het werd October voor de vergadering weer bijeen kwam. Dat geschiedde te Amsterdam, De animo was nu heel wat minder groot dan te Dordrecht. Daar waren dertig leden aanwezig en nu nog geen twintig.

Het wegblijven van sommigen was veelzeggend. De predikanten C. van den Oever, A.

van den Oever, H. van den Oever en M. Keulemans waren niet opgekomen; ze hadden ook geen bericht van verhindering gezonden.

Na de opening krijgen de predikanten Juch en Wedemeyer gelegenheid rapport uit te brengen van hun ervaringen en besprekingen, Zij verklaren, dat de broeders, die de vergadering te Dordrecht hadden verlaten, volstrekt geen scheuring hadden bedoeld. Dezen wensten integendeel alles te doen om de breuk te helen, doch hadden enige voorwaarden. De vergadering was daarover verblijd en besloot hun genoegdoening te verschaffen.

Zij hadden nu geen bezwaar om terug te keren en zo treden tot blijdschap der aanwezigen de broeders D. Klinkert, B. C. P. Jansen, J. Plug, P. Sluring en J. Holster binnen, Men bleef in minzame bespreking enkele ogenblikken bijeen, dan wordt er gezongen Psalm 133: 3 en de vergadering voor die dag gesloten.

De volgende dag kwam men tot de zaak. De dissenterende broeders legden het volgende stuk over:

"Daar er tot heden toe ons geen gelegenheid gegeven is, om onze gedachten op een algemene kerkvergadering te ontwikkelen, aangaande de aanhangige zaak van s Hage, noch een onpartijdig oordeel over dezelve is gegund geworden vanwege de wederrechtelijke handelingen van de leraar C. van den Oever, en het stilzwijgen van de leden der vergadering, zo is het ons noodzakelijk geworden om in een bijzondere vergadering die punten te behandelen, welke ons voorkwamen uit de weg geruimd te moeten worden tot herstel van de broederlijken vrede, welke punten wij hier kortelijk mededelen:

1ste. Dat de censuur en excommunicatie van de leden van de kerkenraad te s-Hage wordt herroepen.

2de. Dat het beroep te s Hage niet volgens de kerkorde is geschied, zodat het opnieuw geschieden moet.

3de. Dat de classis de veroordeling dier broeders terug moet nemen.

4de. Dat de woorden van ds Van den Oever tegen de vier broeders worden herroepen.

5de. Dat de broeders, die op de vergadering waren en door hun stilzwijgen hun goedkeuring gaven aan de woorden van ds Van den Oever daarvan belijdenis doen.

6de. Dat ds Van den Oever belijdenis doen zal van het verachten der kerkelijke wetten en het recht zoeken bij de wereldlijke macht.

Dit zijn kort samengevat de wensen van de broeders, die te Dordrecht, zoozeer gegriefd waren geworden. Alle punten worden een voor een besproken. Alleen de vijfde voorwaarde wordt verzacht. Er wordt alleen uitgesproken, dat de broeders genoodzaakt waren te vertrekken tengevolge van de tomeloze driften van ds C. van den Oever. Overigens verklaart de vergadering haar instemming met deze voorwaarden.

Zo was dan de verzoening met deze broeders tot stand gekomen. Nu moest er gehandeld worden over de van den Oevers en ds Keulemans.

De laatste werd ook niet vertrouwd. Zijn kerkenraad had aan de vergadering een brief geschreven, "waarin duidelijk doorstraalt een geest van miskennis dezer vergadering en overhelling tot scheurmaking."

Vandaar dat er een ernstige bestraffing tot de kerkenraad gericht wordt van dezen inhoud:

Weleerwaarde Broeders!

God schenke u verootmoediging en schuldertentenis des harten, is onze wens en bede! Amen.

Onchristelijk is uw aantijging betrekkelijk de Overijsselse broeders, alsook de vraag: of zij met hun vertrek het heil der kerk hebben bedoeld? neen! zij zagen zich in de dringende noodzakelijkheid gebracht, om meerder ellende te voorkomen, om de vergadering te verlaten. Tot onze blijdschap is het ons duidelijk gebleken, dat zij allesbehalve scheuring bedoeld hebben, maar enkel Gods eer en het heil van Sion.

Het was uw plicht geweest een afgevaardigde op onze vergadering te zenden om overeenkomstig de bepaling der vergadering te handelen. Wij vermanen u derhalve van uw willekeurige en tegen Gods Woord en de kerkorde strijdende handelwijze terug te komen en met ons voortaan naar recht en orde de vrede en eendracht der Kerk te behartigen tot Gods eer en heil Zijner Kerk, zullende wij anders genoodzaakt zijn naar Gods Woord en Dordtse Kerkorde met ulieden te handelen (enigszins verkort, v. d. D.).

Ds Keulemans was ook buiten zijn boekje gegaan; afgezien van het feit, dat hij blijkbaar sympathiseerde met ds Van den Oever, was er door de ouderling J. Vlaming een klacht tegen hem ingediend. Texel had namelijk ds Keulemans beroepen, deze had het beroep aangenomen, evenwel korten tijd daarna heeft hij het beroep weer afgeschreven. "Hoe moet." vraagt de ouderling J. Vlaming, "in dezen gehandeld worden?"

De vergadering besluit ds Keulemans hierover te vermanen en hem voor de eis te stellen op de eerstvolgende classicale vergadering belijdenis van zijn misslag te doen. Zij schrijft:

De vergadering vermaant U.Ew, van uwe roekeloze en willekeurige handelingen voor de Koning Zijner Kerk en de leden der aanstaande classicale vergadering belijdenis te doen, De Heere make U.Ew. hiertoe oprecht volwaardig door Zijnen H. Geest, is onze biddende wens.

Natuurlijk, dat de voornaamste vraag was, hoe te handelen met ds C. van den Oever. Deze had het de vergadering gemakkelijk gemaakt om tot een beslissing te komen. Hij had een brief geschreven aan ds Juch en ds Wedemeyer met allerlei onbewezen beschuldigingen tegen sommige broeders en bovendien een brief aan sommige leden te Vlissingen "met allerlei aantijgingen en met de snoodste grieven vervuld. Hij verweet dezen trouweloosheid, valsheid, veinzerij huichelarij; noemde hen leugenaars, verloochenaars van de belijdenis, verbondbrekers."

Dit alles tezamen, bovendien het optreden van Van den Oever te Dordrecht, alles een gevolg van de onwettige handelingen te 's Gravenhage, geeft de vergadering vrijmoedigheid met bijna algemene stemmen ds C. van den Oever "te schorsen in zijn ambt en bediening als leraar."

Hij krijgt een brief, waaraan we ontlene:

"Dat de Algenoegzame God, die bergen slecht en de dalen verhoogt, U.Ew, verootmoedige en uw hart door Zijn H. Geest vernedere en U Genade doe zoeken en vinden in het bloed des Middelaars! is onze biddende wens. Amen."

Dan volgt een uiting van leedwezen over het feit, dat hij niet aanwezig is, de motieven - hierboven meegedeeld - die tot een besluit geleid hebben, en ten slotte het besluit:

"Zien zich in de treurige noodzakelijkheid gebracht U.W.Ew. voor een tijd in uw dienstwerk te schorsen, dewijl zij U.Ew, in dien weg de Herderlijken staf niet mag toevertrouwen, opdat de schapen des Heeren niet meer worden verstrooid, waarvan wij U.W.Ew. door dezen kennisgeven, hopende dat deze remedie moge strekken om U te overtuigen van Uw verkeerde handelingen en U moge gebracht worden tot een oprechte belijdenis van die punten, die overtreden zijn. Och, dat God Uw hart daartoe nog mocht bewerken, opdat de ellende daardoor een eind mocht hebben en uw ziel uit een maalstroom van verkeerdheid wierd terug gebracht, waartoe wij biddende wensen, dat de Heere Zijnen genadigen zegen geven mag."

Dan moet er ook beslist worden over 's Gravenhage, De broeders F. Boers en P. Taal worden in al hun rechten hersteld, zij zullen dus weer zitting nemen in de kerkenraad. Of de toestand daardoor beter zou worden, valt te betwijfelen. Er waren enkele brieven binnengekomen, van sommige gemeenteleden, die om visitatoren vroegen, en van de kerkenraad, die de visitatoren overbodig achtten, alles tezamen "getuigenis gevende van de ellende in die gemeente." De vergadering besluit een commissie in te stellen, die ter plaatse een onderzoek zal instellen en naar bevind van zaken zal handelen.

Tenslotte rest nog de houding der gemeente te Middelburg. Daar stond ds H. van den Oever, die de partij van zijn vader had gekozen. De kerkenraad daar had een brief gericht tot de vergadering. Ook deze kerkenraad, alsmede zijn predikant krijgt een broederlijke vermaning, terwijl een dreigende vingerbeweging hun aanraadt om terug te keren van de verkeerde handelingen en het recht en het heil der kerk te zoeken. Ds C. van den Oever was dus geschorst. Maar geheel alleen stond hij daarom toch niet. Zijn zoon ds A. van den Oever bleef hem trouw; ook zijn zoon H. van den Oever uit Middelburg bleef aan zijn zijde.

Dan kon hij ook rekenen op ds Huizen te Dirksland en ds Keulemans te Woerden, terwijl ook te Amsterdam een gedeelte aan hem trouw bleef. Ds Juch, de blinde Juch, zoals hij in de wandeling genoemd werd, had een deel van de gemeente aldaar gehouden, maar een ander deel helde tot van den Oever over.

Deze deed alles, wat in zijn vermogen was, om zijn aanhang te vergroten. Hij schreef een brochure tot zijn verdediging en richtte die tot alle kerkenraden. Naar ik in een aantekening vond, werd hij in het schrijven daarvan bijgestaan door ds Keulemans, Bevestiging hiervan heb ik niet kunnen krijgen.

Ondanks vele nasporingen heb ik de brochure niet gevonden. Ze schijnt zoekgeraakt te zijn. De titel luidt: *Circulaire tot onderrigting voor de leden der Gereformeerde Kerken onder het Kruis* (1858).

Het is buitengewoon jammer, dat dit stuk niet meer te vinden is, we zouden er de mening van Van den Oever inzake het conflict in gevonden hebben en die natuurlijk ook medegedeeld. De tegenstanders werden door de brochure pijnlijk getroffen. Dat blijkt wel uit een ingezonden stuk in "De Stem" van 20 Jan. 1859, dat we hier laten volgen.

Waarschuwing.

Aan de Kerkenraden en Ledematen der Gereformeerde Gemeente onder 't Kruis in Nederland.

Zijn reeds de couranten de tolken om gans Nederland bekend te maken met de verregaande wraakzucht van de geschorsten leraar C. van den Oever in de rechterlijke vervolging van den Ouderling Boers. Te meer is het dan een treurige taak voor de ondergetekende Commissie, dat zich verplicht gevoelt, om door dezen weg alle bovengenoemde Kerkenraden en Gemeente-Leden te moeten waarschuwen tegen een werkje dat verspreid wordt: "Circulaire tot onderrichting, enz." hetwelk vervuld is met schaamteloze leugentaal, - Waakt dan en bid! opdat gij door hetzelfde niet misleid wordt. - De Notulen van de j.l. Algemene Vergadering (die heden het licht zien) kunnen een iegelijk met de waarheid der zaak bekend maken. - En indien het nodig mocht zijn, zo verplichten wij ondergetekenden ons, ons, de genoemde leugens openlijk aan te tonen en te wederleggen. - Doch degenen die de bedoelde "Circulaire" onpartijdig lezen, kunnen al spoedig overtuigd worden, hoeverre hetzelfde verschilt van de Geest Christi, en niet anders ademt dan verachting van de naaste, verfoeilijke schepselsverheffing en scheurmaking.

De Commissie der Geref. Gem. onder 't Kruis.

J. JÜCH.

N. WEDEMEYER,

D. KLINKERT.

11. Een meteor aan de kerkelijke hemel

In de voorafgaande hoofdstukken hebben we hoofdzakelijk aandacht gewijd aan de Gereformeerde Gemeenten onder het Kruis; over de Afscheidenen is slechts datgene meegedeeld, wat in verband staat met de Kruisgezinden. Het ligt voor de hand, dat er over de Afscheidenen minder gehandeld is. In het werk "De Afscheiding in haar wording en beginperiode" besprak ik de kerkelijke geschiedenis van dien groep tot 1854, Voor de verschillende gebeurtenissen mag ik dus naar dat werk verwijzen.

Ook de geschiedenis der Afscheiding kent haar hoogten en laagten, haar gloriedagen en haar teleurstellingen. Dat beide groepen onder haar leraren personen hadden, die - hetzij zo zacht mogelijk uitgedrukt - de huik naar de wind hingen, moge blijken uit een predikant als **S. M. Flesch**.

Zijn eigenlijke naam is Flesch ben Pauli, die zijn Joodse afkomst verraaft. Oorspronkelijk was hij dan ook Israëliet. Na gestudeerd te hebben werd hij predikant bij de Christelijk Afscheidenen; tijdens het conflict van de kerken met ds Brummelkamp sloot hij zich bij dezen aan. Daarna werd hij predikant bij de Geref. Gemeente onder het Kruis, kwam weer terug bij de Christelijk Afscheidenen, verliet hen opnieuw om de oude religie weer ter hand te nemen, doch had daar geen vrede mee en duikt plm. 1856 weer in Amsterdam op waar hij een groepje om zich heen vergaderd heeft en "voor zichzelf begonnen is."

In dit opzicht - men ziet het uit dit voorbeeld - hebben beide partijen: Kruisgezinden en Separatisten elkander niets te verwijten, Maar de Afscheidenen hadden op hun tegenpartij voor, dat er bij hen geen persoon een zo overheersende positie innam als van den Oever bij de Kruisgezinden. Er waren onder hen ook wel mannen, die de toon wilden aangeven en over "de kudde wilden heersen." maar de invloed van dezen werd steeds geneutraliseerd door het optreden van anderen, die, niet van zins om zich te laten beheersen, een tegenwicht vormden en de eersten in hun arrogantie neutraliseerden.

Ook is het waar, dat de Afscheidenen in hun jeugdperiode de stormen van hun ontstaan hebben meegemaakt. Na de heftige conflicten in de eerste twintig jaar, was er sinds 1854 een rustperiode ingetreden, die zich kenmerkte door een voortschrijdende ontwikkeling en een onverstoorbare kalmte.

Op de classicale vergaderingen mag het al eens gestormd hebben en in de kerkenraden zullen allicht de golven wel eens hoog opgestuwd zijn, op de Synodes werd er ernstig en hard gewerkt; slechts zelden werd er een wanklank gehoord; het waren vergaderingen van stemmige wijding en werkelijk brede allures, zoals het verwacht mocht worden van mannen met diepe levenservaring en groot verantwoordelijkheidsbesef.

Het loont nu nog de moeite de kerkelijke bladen uit die tijd door te lezen. "De Stem." het kerkelijk orgaan, dat het maandblad "De Reformatie" verving, verscheen in 1851. Op Woensdag 14 Mei 1851 kwam het eerste nummer uit. Uitgever was de heer Vincent uit 's Gravenhage. Hij kreeg de steun van ds van Velzen van Amsterdam en ds Joffers uit de Haag.

Tot 1855 houdt Vincent de hoofdredactie, dan wordt deze overgenomen door ds A. Pz. Zweedijk te Elburg. Deze krijgt steun van een mederedacteur ds H. Joffers, maar dat kwam het blad niet ten goede; geheel homogeen waren beide leraren niet. Het aantal abonnees liep achteruit.

Omstreeks 1853 waren er nog maar 500. En dan krijgt "De Stem" een geweldige klap door de uitgave van "De Bazuin" in 1853, onder eindredactie van ds G. de Moen, De beide hoofdredacteuren verlieten het zinkende schip.

De heer Vincent neemt de redactie weer op. Wat later wordt ds W. Diemer te Stadskanaal de hoofdredacteur, De uitgever G. Eezelman heeft dan het eigendomsrecht van "De Stem" gekocht. In 1865 was hij echter genoodzaakt wegens financieel onvermogen de uitgave te staken. De heren W. Diemer en J. H. Donner vonden de heer G. Ph. Zalsman bereid een nieuw blad uit te geven, het kreeg de naam "Wekstem." De ondertitel luidde: "getuigenissen uit de Christelijk Afgescheiden Gereformeerde Kerk, onder redactie van W. Diemer en J. H. Donner."

"De Stem" werd uitgeluid met een vers, waaraan we ontleen:

*Stem! toen ik allereerst van uw geluid mocht horen.
Klonk mij die blijde maar als feestmuziek in de oren.
Ik dacht: "nu zal voortaan Gods uitgeleide kerk
Getuigen van haar Heer en van Zijn wil en werk.*

Helaas, de dichter wordt wel bitter ontuchtend en teleurgesteld in zijn verwachtingen:

Maar ach? (waarom zou ik mijn smart voor u verhelen?
't Kan ook tot lering zijn, ze u thans eens mee te delen.)
Gij hebt ook menigmaal mijn harte zeer bedroefd
En menig zwakke ziel, zo 'k denk, soms zwaar beproefd, -

"De Wekstem" heeft hetzelfde formaat als "De Stem." Als eerste artikel wordt gewoonlijk een Schrift-meditatie gegeven. Dan volgt een rubriek; "Blikken in kerk en Staat." voornamelijk gewijd aan de buitenlandse politiek; vervolgens korte stukjes over actuele onderwerpen, waarbij een brede plaats wordt ingeruimd aan de politiek en de school; tenslotte de berichten, voornamelijk over kerkelijke zaken.

Het aantal leden der Afgescheidene Kerken nam gestadig toe. In 1854 vroeg de Synode aan de Regering subsidie voor de traktementen harer predikanten; zij deelde toen mede, dat het aantal leden der kerk 42.619 bedroeg. In het Handelsblad van 5 Juli 1858 vond ik een mededeling, dat het aantal Afgescheidenen 52.613 bedroeg. Alzo een stijging van 10,000. Een officiële opgave in de Staatsalmanak van 1864 deelt mee, dat er waren 73,123 leden, verdeeld over 247 gemeenten, die bediend werden door 179 leraren. Een opgave van 1870 spreekt van 100.000 leden, over 300 gemeenten, met 230 leraren.

Deze uiteenzettingen had ik nodig om te voorkomen, dat door de mededeling van conflicten bij de Christelijk Afgescheidenen de mening zich zou vastzetten, dat de toestand daar minder rooskleurig zou zijn geweest. Integendeel, er was groei, gestadige groei en feitelijk ontbrak die tot 1858 ook niet bij de Gereformeerde Gemeenten onder het Kruis.

In dat jaar schokt die kerk op haar grondvesten, maar toch houdt zij het hoofd boven water; zij worstelt en ontkomt. Maar ontegenzeggelijk is deze schok veel noodlottiger voor de kruiskerken geworden, dan hetgeen geschiedde in 1858 in Amsterdam in de Afgescheiden kerk. Reeds dadelijk is er dit onderscheid, dat de kerktwist in Amsterdam tot die stad bepaald bleef.

De hoofdpersoon in het geding is **Antonius van der Linde**. We noemen hem *een*

meteoor aan de kerkelijke hemel, Hij is inderdaad een zeldzaam merkwaardige man geweest. Om dit te bewijzen geven we even de hoofdpunten van zijn leven. Hij werd geboren 14 November 1833 te Haarlem. Vanwege de Doopsgezinde gemeente werd hij opgeleid aan het instituut van F. Knuivers te Enkhuizen; daar kreeg hij ook les van de Doopsgezinde predikant D. Harting. De 5^{de} April 1853 deed hij examen voor onderwijzer. Hij trad niet in functie, doch begon de studie van de theologie te Leiden, Waarschijnlijk was hij daar student in de theologie Inmiddels had hij zich aangesloten bij de Christelijk Afgescheidenen, trad ook af en toe voor hen op te Amsterdam als voorganger in de dienst.

In 1858 kwam hij in een hevig conflict met ds de Waal. Hij diende tegen deze een aanklacht in van onzuiverheid in de leer. De kerkenraad verwierp die aanklacht, ook de classicale vergadering stelde hem in t ongelijk. Toen brak van der Linde met de Afgescheidenen. Hij zocht toenadering tot de aanhangers van ds Ledeboer; daarvan kwam echter niets. Daarop vormde hij een eigen gemeente, die hij van 1859 tot 1861 voorging als predikant. In 1861 braken daar weer twisten uit. Van der Linde vestigde zich toen een poos in Nijmegen op een landgoed; daarop ging hij naar Göttingen in Duitsland, waar hij promoveerde tot doctor in de filosofie op een proefschrift over Baruch Spinoza (1862).

Hij bleef voorlopig in Göttingen, publiceerde daar verschillende wetenschappelijke verhandelingen, waarvan bijzonder de aandacht trokken zijn studie over de uitvinding der boekdrukkunst - hij is de eerste, die sprak van een Laurens-Costerlegende - en een studie over het schaakspel. In 1876 werd hij benoemd tot bibliothecaris te Wiesbaden met de titel professor. Dat bleef hij tot 1896; 13 Augustus 1897 is hij overleden. Merkwaardig is ook, dat hij een "Selbstbibliographie" - een lijst van de door hem geschreven werken - heeft uitgegeven: Deze telt meer dan 200 nummers.

Het ligt voor de hand, dat een man als van der Linde de wens opwekt meer van hem te weten en zo stelde ik, daartoe welwillend in staat gesteld door de kerkenraad, een onderzoek in in de notulen der Gereformeerde kerk van Amsterdam.

Ik heb heel wat bladen omgeslagen, voor ik de naam van der Linde het eerst aantrof, maar is eenmaal zijn naam genoemd, dan is er geen kerkenraadsvergadering, of zijn persoon komt ter sprake. Geheel duidelijk is me echter zijn positie niet geworden. Van der Linde woonde namelijk in Haarlem. Daar was geen Afgescheiden Gemeente; de leden werden door Amsterdam onder toezicht gehouden. Nu schijnt van der Linde verschillende personen voorbereid te hebben tot het afleggen van belijdenis; dezen werden dan door de Amsterdamse kerkenraad onderzocht, De leden door van der Linde voorbereid, werden steeds aanvaard, Maar de jongeman - hij was immers pas 22 jaar - was ook lid geweest te Alkmaar. Hoe dat in elkaar zit, weet ik niet. Wel staat vast, dat hij daar iets gedaan heeft, dat niet in orde is. Hij was er namelijk gecensureerd. Nu hoeft men daar niet zo vreselijk van te schrikken, de censuur werd soms benauwend spoedig toegepast. Doch geheel in orde was het met hem niet; de notulen van Amsterdam vermelden namelijk, dat hij belijdenis van zonde had afgelegd. Nu had Alkmaar de censuur moeten opheffen, maar dat had ze niet gedaan; daarom keurt Amsterdam de handelwijze van de Alkmaarse kerkenraad af en aanvaardt de attestatie van Van der Linde, hoewel die niet geheel "schoon" was.

Geheel te billijken is deze handelwijze niet, wel te verklaren, Van der Linde had namelijk invloedrijke vrienden onder de leden van de Amsterdamse kerkenraad, Ouderling de Haas is een vriend van hem, ook kan hij rekenen op ouderling Niezen en dat is van betekenis: Niezen heeft de stichting der gemeente meegemaakt in 1835, is dus een man van geposeerde ervaring. En dan is er nog de diaken J. C. Buhrman; deze

vliegt in vuur en vlam, als men maar naar van der Linde wijst. Tegen dit drietal dorsten de andere leden niet op te tornen, al had een man als W. van Harten wel zijn bezwaren.

Ook de predikant had die. Dat was ds de Waal. Deze zag met ongenoegen, dat de positie van het pas aangenomen lidmaat sterker werd. Ds de Waal was niet sterk, nog al eens vaak ongesteld; dan moest een ander de dienst voor hem waarnemen en het ligt voor de hand, dat nu de aandacht viel op van der Linde. Zo trad hij op 25 Augustus 1857 op en dat was toch eigenlijk buiten de orde, want de zaak van zijn attestatie was op de classicale vergadering behandeld en toen was de censuur over hem gehandhaafd. Met 8 tegen 7 stemmen staat er in de notulen van de kerkenraad bij. De scriba wilde daarmee te kennen geven, dat het geschied was met de kleinst mogelijke meerderheid; maar een feit bleef het desniettemin, dat de censuur gehandhaafd bleef. De kerkenraad nam dan ook een onjuiste beslissing, toen hij op 1 September 1857 met meerderheid van stemmen - er waren dus ook tegenstanders - bepaalde, dat broeder van der Linde tot verlichting van de leraar een woord van stichting zou spreken in de oude kerk. Als hij sprak, zouden de drie oudste ouderlingen onder zijn dienst aanwezig zijn en toezicht houden.

Even dient hier een woord van opheldering gegeven te worden. De kerk aan de Bloemgracht voldeed niet meer. Ze werd te klein en was bovendien ondoelmatig. Uit een circulaire uit 1855 schrijven we af: "het betreurend, dat zowel in de winter door vuur en licht als in de zomer bij enige hitte de leden der gemeente en de liefhebbers der beproefde waarheid waren blootgesteld aan de damp en ademtochten der aanwezigen, zodat velen, hoe ongaarne ook wegens de daaruit ontstane ontsteltenis naar het lichaam zich aan de samenkomsten moeten onttrekken."

Op 1 Mei 1855 is de kogel door de kerk gegaan en is op de Keizersgracht de grond gekocht voor een grotere kerk, Daar stonden twee pakhuizen. Ze droegen de naam van de Rode en de Witte Schulp (buurt X. 707 en 708a). Een der pakhuizen was ingestort; de kerkenraad had de grond gekocht voor f 8725. Daarop was een nieuwe kerk verzezen. Natuurlijk had de zaak van de bouw aanleiding gegeven tot allerlei moeilijkheden, vraagpunten, ruzietjes. Tenslotte kwam nog de moeilijkheid: Wat te doen met de oude kerk? De mannen van de traditie hadden het pleit gewonnen: de kerk zou niet verkocht worden; van der Linde zou er in optreden.

Zoo geschiedde het dan, dat deze enige tijd optrad in de Bloemgrachtkerk. Maar zijn eerezucht was daarmee niet bevredigd en zijn aanhang niet voldaan. Waarom moest dominee de Waal altijd maar in de nieuwe kerk optreden en hun vriend in de oude? Alzo nieuwe voorstellen in de kerkenraad, gevolgd door nieuwe discussies, Tegenstanders vergroten de tweespalt door verzoekschriften in te dienen om de voorganger van der Linde niet meer te laten optreden. Tenslotte wordt besloten, dat de dominee en zijn helper om de beurt in de Oude en Nieuwe Kerk zullen optreden, Nieuwe twisten! Nieuw besluit: "om des vredeswil zal van der Linde alleen in de oude kerk optreden."

Nog komt de zaak niet tot rust. De kerkenraad besluit, nu de winter nadert, wegens de kosten de Bloemgrachtkerk te sluiten. De dienstmaagd van de dominee hoort dat afkondigen en zegt zacht, maar toch zo hard, dat de diaken Buhrman het horen kan: "Nu zet van der Linde geen poot meer op de preekstoel."

Buhrman is buiten zichzelf van verontwaardiging en de deining van zijn toorn deelt zich mee aan de kerkenraad.

Maar dat alles wordt in de schaduw gesteld door de aanklacht, door A. van der Linde tegen de predikant gericht inzake diens onrechtzinnigheid. We lezen daarvan in de

notulen van 18 Aug. 1857: "Brief van Van der Linde inhoudende opmerking op de prediking van de leeman De hoofdzaak is reeds vroeger besproken, dus zal de leraar later schriftelijk antwoorden." Die vroegere bespreking had slechts kort tevoren plaatsgegrepen; dat was naar aanleiding van een opmerking op een klacht van ouderling de Haas betreffende een predicatie over Zondag 32. Met deze aanklacht komt er een nieuwe fase in het conflict in de kerkenraad. De gemeente splitste zich in twee partijen, vóór en tegen van der Linde. Een ogenblik scheen het, alsof de strijdbijl begraven zou worden: ds de Waal nam een beroep naar elders aan; doch de zaak was nu niet meer een kwestie van één persoon, het was de strijd in de gemeente, Juist het aanstaand vertrek van de predikant naar elders deed de strijd met nieuwe kracht opblaaien. "Moet die man tegen wie een aanklacht van onrechtzinnigheid is ingediend, met een schone attestatie naar elders vertrekken?" werd er gevraagd door de van-der-Linde-mannen. En de anderen bruisten daartegen in, dat van der Linde zelf geen schone lei had.

De strijd brak eerst met recht los, toen A. van der Linde een vlugschrift uitgaf, dat hij aan de kerkenraden der Christelijke Afgescheidene Gemeenten toezond onder de titel: "Wie is rechtzinnig? Ene vraag aan de Eerwaarde Kerkenraden der Chr. Afg. Gereformeerde kerk in Nederland gedaan met het oog op de Kerkelijke strijd te Amsterdam door A. van der Linde, lid der Gereformeerde Kerk.

Het geschrift kwam niet in de handel; de kerken echter, wier archief in orde gehouden is, zullen het stellig nog onder de ingekomen stukken bewaard hebben. Ik heb dit vlugschrift niet gezien, de inhoud ervan werd echter opgenomen in een zeer zeldzaam werk: De strijdende Gereformeerde Kerk, een strijdschrift, vooral tegen de Christelijke Afgescheidene Kerk gericht door A. van der Linde; te Amsterdam bij W. Clement 1859. Dit werk - het telt 203 bladzijden - heb ik kunnen raadplegen, Van der Linde had het voor de verschijning ter lezing aangeboden aan enige medestanders. Deze verklaarden hun instemming met de in dat geschrift ontwikkelde Gereformeerde beginselen. Die medestanders zijn de ouderlingen W. de Haas en P. Niezen en de diakenen J. C. Buhrman en Ph. Kellerman, De beide eersten behoorden tot de alleroudste Afgescheidenen.

Aan het vlugschrift ontleen we het volgende:

Op 18 Augustus 1857 zond A. van der Linde aan de kerkenraad te Amsterdam het volgende schrijven: "Als Lid onzer Oud-Gereformeerde Kerk in het algemeen en der gemeente te Amsterdam in het bijzonder acht de ondergetekende het plicht om zich tot Uwe vergadering te wenden. Ik wens namelijk mijn hoofdbezwaar, zonder aanzien des persoons, in het midden te brengen tegen de prediking van ds de Waal."

Hij weet, dat hij de kans loopt beschuldigd te worden van het neerschrijven van vitterijen, doch hij is overtuigd, dat zijn aanmerkingen behoren tot de beslist leerstellige bezwaren. De twee kernwaarheden der Gereformeerde leer leest hij in het derde artikel der Canones van Dordrecht en het antwoord op de 60ste vraag van de Heidelbergse Catechismus, die hij aldus samenvat:

"De dode zondaar onderworpen aan schuld en verdoemenis, de uitverkoren zondaar gezonken in zijnen Borg Jezus Christus, voor Wiens rekening hij door soevereine verkiezing staat voor tijd en eeuwigheid. Waar deze twee feiten op een voor de zondaar zaligmakende wijze elkander ontmoeten, daar geschiedt een krachtadig, onweerstandelijke en klaar werk des H. Geestes, geheel onafhankelijk van 's mensen wil en geschiktheid. M.a.w, daar heeft plaats een voor de ziel kenbare onmiddellijke rechtvaardiging een rechtstreekse toepassing van de borgverdienste des Heeren Jezu Christi aan de ziel. Daardoor geeft Gods Geest met des mensen geest onmiddellijk

getuigenis van het kindschap Gods."

We hebben hier even tijd voor een tussenzin. Van der Linde had gelijk, van zijn standpunt. Hij had zich ingeleefd in de theologie der Gereformeerde Kerk vóór en tijdens de Synode van Dordrecht, In dien tijd werd de nadruk gelegd op de leerstukken door hem genoemd.

Maar Voetius had de nadruk verschoven. Die had de leer der Verbonden op de voorgrond geplaatst. Er was na de Synode te Dordrecht in 1618/19, en dat was noodzakelijk, meer aandacht gewijd aan het Verbond der Genade en in verband daarmee kwam de betekenis van het Sacrament van de H. Doop meer op de voorgrond, het was, dunkt mij de fout van Van der Linde, dat hij in zijn systeem geen plaats gaf aan de beloften, die de zondaar bij de bediening van het sacrament toegezegd zijn. Hij betoogt, dat uit de onmiddellijke rechtvaardigmaking des zondaars een onmiddellijke verzekerdheid des geloofs en der zaligheid ontspringt. Zeer juist, maar die verzekerdheid wordt door de een sterk, door de ander zwak ervaren. Het blijft bij zeer velen een pleiten op Gods beloften. Maar vervolgen we zijn betoog.

Ds de Waal - dat is zijn hoofdbezwaar - verkondigt doorgaans een geloofsverzekering uit de vruchten des geloofs, een middellijke verzekering, waardoor het vaste fundament wordt weggerukt. Want die is onderworpen aan gedurige twijfeling.

Ds de Waal heeft eens gezegd: "dat er meer geloofsverzekering zou zijn, indien er meer goede werken werden verricht."

Deze voorwaardelijke rechtvaardiging acht van der Linde on-Bijbels en ongereformeerd, Zijn bezwaren samenvattende, komt hij tot de volgende stelling: "De loochening of niet-verkondiging der onmiddellijke toerekening van de borggerechtigheid van Christus aan de ziel van de uitverkoren zondaar, werpt het vaste fundament der zaligheid omver, voert tot ene verfijnd pelagianismus, ontbloot niet genoeg de zondaar voor God, benauwt de kleinen, bedroeft de sterken, voert tot een hebbelijk genadevermogen en maakt de bevinding der heiligen tot een leugen."

Eerst 11 November zond ds de Waal antwoord in. Heel vriendelijk was het niet, kon het ook niet zijn; daarvoor was de aanklacht te bruusk geweest. Bevreemding wekt het wel, dat ds de Waal in beginsel toegeeft, dat de klacht niet geheel onjuist is. Maar overigens tracht hij zich van de zaak af te maken. Hij schrijft:

Broeder van der Linde!

UEd, voert aan, dat gij aanmerking hebt op mijne prediking en wel ten opzichte der onmiddellijke rechtvaardiging des zondaars voor God, als of ik die in mijn prediking of op de achtergrond plaats, of in zijn geheel loochen en meer de middellijke verzekering stel tot grondslag der hope op een beter leven en de onmiddellijke verzekering verloochen, Ik kan UEd. verklaren, dat het mijn belijdenis niet is. Heb ik naar Uw oordeel te veel gedrukt op de middellijke verzekering, ik heb dit niet gedaan, omdat ik de onmiddellijke verloochen, verre vandaar; dan is dit bij verspreking geschied - maar niet omdat ik dat leerstuk verloochen. Geloof mij ik ben hartelijk verenigd met de grondslagen in Uw brief genoemd.

Dit is de middenmoot, het voornaamste stuk van de brief, Ds de Waal voegt er aan toe, dat hij dit schrijven op de kerkenraad heeft voorgelezen, die het voldoende acht.

Van der Linde is er echter in het geheel niet mee tevreden. Hij is niet voldaan. En dat zegt hij onomwonden.

"Neen," schrijft hij in zijn antwoord, "mijn aanmerkingen zijn geen vitterijen; dat zou

het geval zijn, als ik tegen een blote verspreking was opgetreden." Helaas, hij kan de verzekering niet aannemen van ds de Waal, dat deze verenigd is met de Gereformeerde leer.

Nu de kerkenraad deze verzekering aanvaardt, stelt hij leraar en kerkenraad in gebreke, Met vastheid van overtuiging protesteert hij tegen de geest, de heersende strekking; de richting der prediking van ds de Waal, die onder meer, ook schijnt gebouwd te zijn op de algemene welmenende aanbidding der genade Gods aan allen, die leven onder de prediking des Woords.

Op het eind van het jaar werd het conflict verscherpt door de verkiezing van ouderlingen en diakenen, In hoeveel gemeenten hebben die al onrust veroorzaakt! het hele jaar gaat het goed, heerst er rust, maar de verkiezing der ambtsdragers heeft helaas dikwijls dezelfde gevolgen als de opening der doos van Pandora. Vooral is dit het geval, als er reeds twisten in de boezem der kerk zijn. De gemeente wordt dan gesplitst in voor- en tegenstanders en met een vuur, een betere zaak waardig, wordt voor de partijgangers gewerkt en als dan de nederlaag geleden wordt, is Leiden in last. Ook in Amsterdam gingen de golven van de twist hoog. De vrienden van Van der Linde werkten voor de herkiezing van den Ouderling Niesen, een oud, beproefd lid der kerk. Hij werd niet herkozen, daarentegen wel Schierholz en Martelhoff, die als tegenstanders bekend waren. Van der Linde is door dezen gang van zaken zeer onaangenaam getroffen en schrijft er een vinnige brief over aan de kerkenraad, waarin hij bezwaren tegen de beide gekozenen indient, Een tussentijdse verkiezing viel gunstiger uit voor de partij van Van der Linde.

Maar nu maakte de tegenpartij weer bezwaar, zodat er niet tot bevestiging kon worden overgegaan. Een viertal leden van de kerkenraad - de broeders de Haas, Blomkamp, Spengler en Kellerman - deelden op 26 Januari 1858 mede, dat zij geen zitting meer zouden nemen, vóór de classis uitspraak gedaan had.

Deze zou bijeenkomen op 24 Maart. Ze stond voor een moeilijke beslissing, Immers, tijdens het conflict had ds de Waal een beroep ontvangen naar de kerk te Assen. Hij had dit beroep aangenomen en zou weldra daarheen vertrekken. De kerkenraad had hem reeds een attestatie uitgereikt, dat er ten opzichte van leer en leven geen aanmerkingen op hem te maken waren. Dit attest was uitgereikt met algemene stemmen behalve die van de diaken Buhmann. Veroordeelde de classis nu ds de Waal, dan zou zij daarmee ook de kerkenraad veroordelen. Van der Linde was niet van plan één duimbreed toe te geven. Voor de classicale vergadering bijeenkomt, schrijft hij nog eens aan haar een samenvatting van al zijn grieven en bezwaren. Niet alleen klaagt hij daarin ds de Waal aan, dien hij beschuldigt van de verkondiging van een pelagiaansch-piëtistisch-eigenwerkelijk mengelmoes, maar hij valt ook ds Dijksterhuis, ds Kreulen en ds de Moen aan. Hij hoopt, dat de classis verwaardigd mag worden om zonder aanzien des persoons de waarheid lief te hebben boven de vrede en die lief de te betrachten, die eerst zuiver is en daarna vreedzaam.

De vergadering had tot praeses ds van der Werp en tot secretaris ds van Leeuwen, Beiden, oud-onderwijzers, zonder kennis van den Oude talen, zouden de handen vol hebben met de goed onderlegden, logisch denkende en gevatte tegenstander. Ook het lid der provinciale commissie ds Neutjes was feitelijk niet tegen hem opgewassen, Men trachtte hem eerst het stilzwijgen op te leggen met Mattheüs XVIII: 15-18. Maar handig pareerde hij dien stoot door op te merken, dat ds de Waal in het openbaar zich misgaan had door zijn valse leer, zodat hij niet persoonlijk hem daarover moest onderhouden. Bovendien, vroeg van der Linde, heeft de Cock ten opzichte van Hofstede de Groot en Reddingius en Brouwer gehandeld naar Mattheüs XVIII!

Noem dan, zei ds Neutjes, bepaaldelijk dag en preek; maar daartoe was van der Linde - en dat moest zijn betoog stellig verzwakken - niet in staat. Hij kon alleen spreken over "beginselen." Nu, daartoe kwam het ook, Er werd gehandeld over het wezen van pelagianisme en piëtisme, over de rechtvaardiging en de rechtzinnige leer van de Verbonden, over de verhouding van Wet en Evangelie.

Nu was van der Linde in zijn kracht. In het bijzonder toen ter sprake kwam het stuk der onmiddellijke rechtvaardiging in de consciëntie van de uitverkoren zondaar. "Wat verstaat ge daaronder?" werd hem gevraagd en zijn antwoord was: "dat de zondaar, die op een zaligmakende wijze door de Heiligen Geest wordt bewerkt en daardoor in zichzelf verbroken, verbrijzeld, ontbloot is geworden, eindelijk de Heere persoonlijk ontmoet als zijn vertoornden Rechter, waardoor hij geraakt onder het bevindelijk gevoel van Gods toorn en heilig ongenoegen over erf- en dadelijke zonde, zodat daardoor de uitverkoren zondaar geheel verloren raakt in zichzelf, niet meer gelovende, dat hij verloren zal gaan. Maar gevoelende, dat hij werkelijk verloren is, in welken toestand hem te midden van de verschrikkingen der hel, op een bevindelijke, geestelijke, bovennatuurlijke wijze de Heere Jezus als Borg wordt geopenbaard niet slechts, maar waarin de Immanuël voor de uitverkoren tussentreedt als zijn schuldovernemende Borg, die met Zijn gehoorzaamheid de verzoening voor hem heeft aangebracht, waardoor hij Hem persoonlijk mag omhelzen als de zijn, Die hem vervolgens verder leidt tot de verzoenden Vader."

De ganse vergadering verklaarde bij monde van ds Neutjes volledige instemming met deze woorden. Zo en niet anders was Het! Maar geheel voldaan waren de broeders toch niet. Wat waren er maar weinigen, die dezen zielegang ervaren hadden! Zuchtten de meesten van Gods kinderen niet: "Indien Gij wilt, Gij kunt mij reinigen"? Inderdaad, een zeer juiste opmerking. De predikant, die alleen het bovenstaande verkondigt, brengt zijn hoorders het Evangelie niet.

Ik moet even nog een andere opmerking maken. Op latere leeftijd geeft van der Linde, dan Dr. van der Linde geworden, een lijst uit van de geschriften, door hem in het licht gegeven. Het is een statige lijst, welke ruim 200 pagina's groot is. Van elk der uitgaven vermeldt hij met bijzondere accuratesse de besprekingen in de pers, ook de opmerkingen, in brieven erover gemaakt. Hij vindt hei nodig de toespraken erbij te vermelden, die hij voor jongelingsverenigingen, kiesverenigingen, onthoudersverenigingen hield. Stukken, die in de onderwijzerspers geplaatst werden, wonden ook opgenomen. Hij weet zich te herinneren, dat hij 236 maal gepredikt heeft, kan na vele jaren nog de teksten met de data waarop hij ze behandelde opgeven; hij noemt zijn arbeid als predikant "zijn homiletisch werk."

Dit alles tezamen, die van een groot zelfbewustzijn - misschien is het beter van zelfoverschatting te spreken - getuigende nauwkeurigheid werpt toch wel een eigenaardig licht op de geestesgesteldheid van dezen man. Aan de enen kant die egocentriciteit, aan de andere zijde die onmachtsleer - zou die theologische opvatting niet een gevolg zijn van zijn eigen innerlijke gesteldheid, van een zielsconflict, dat hij aldus tot oplossing trachtte te brengen? Of zou zij toch een gevolg zijn van zijn zich inleven in de opvatting van den Oudste Gereformeerde theologen? In die geweldige tijd van overspanning, dreigend doodsgevaar en angst voor martelvuren had men het, of had men het niet. Die het hadden, wisten zich geborgen, uitverkorenen, konden hunkeren naar het einde; die het niet hadden, bleven rustig in de schoot der Heilige Moederkerk.

In elk geval op de classicale vergadering kwam men niet dichter tot elkander; integendeel de verwijdering werd groter, toen men de tegenstelling: Wet en Evangelie besprak. Als de Heiland zegt: "Komt tot Mij allen die vermoeid en belast zijt," zo werd hem gevraagd, is dat dan geen Evangelie?

Neen, was het antwoord, want het veroordeelt mij in mijn onmacht en in mijn onwil, zo rekten zich de besprekingen en we kunnen ons begrijpen, dat de voorzitter, ds van der Werp de opmerking maakt: "Ik wil hier geen drie maanden zitten."

En zo kwam dan de vraag: Of, iemand nog iets van mijnheer van der Linde begeerde te weten? Allen wisten genoeg en dus kon van der Linde met zijn aanhangers heengaan.

Op 10 April kreeg van der Linde een schrijven van de classicale vergadering, dat zij de beschuldiging tegen ds de Waal ongegrond vond en dat zij de zaak overgedragen had aan de kerkenraad. Deze schorste nu de kerkenraadsleden de Haas, Blomkamp, Kellerman en Buhrmann; van der Linde kreeg een schriftelijke mededeling, dat hem gelegenheid gegeven werd tot schuldbelijdenis op de eerstvolgende kerkenraadsvergadering.

Natuurlijk ging hij er heen, doch toen ds de Waal hem vroeg, of hij schuldbelijdenis wilde doen, antwoordde hij met de volgende verklaring: "Omtrent U leg ik gaarne de belijdenis af, dat Gij in de gemeente in twee jaar tijds meer hebt afgebroken, dan ds van Velzen in vijftien jaren heeft opgebouwd."

Nu was het tafellaken voorgoed doorgesneden. De breuk werd onheilbaar, toen van der Linde daarop zijn brochure uitgaf: "Wie is rechtzinnig?" De vlammen sloegen naar buiten. In "De Stem" en "De Bazuin" vinden we in ingezonden stukken de neerslag. De kerkenraad paste de eersten trap der censuur op hem toe. Een beroep op de Provinciale Synode bracht geen uitkomst en nu scheidde van der Linde zich af en stichtte met de hem volgende kerkenraadsleden een nieuwe groep, die samen kwam in de 3de Weteringdwarsstraat.

Toen de eerste steen van haar gebouw gelegd werd op 22 Februari 1859 hield hij een toespraak, die "op verzoek der werklieden" gedrukt werd. Zijn intreepreek hield hij op 5 Juni 1859 over Titus 2: 7b: "Betoon in de leer onvervalstheid."

Voor het zover gekomen was, waren er echter nog enige zwarigheden uit de weg te ruimen. Uit het gehele verloop der zaak en de discussies was voldoende gebleken, dat van der Linde voldoende kennis bezat om als predikant op te treden. Dat had de Afscheiden kerk trouwens reeds vroeger erkend, door hem toestemming te verlenen om een stichtelijk woord in de gemeente te spreken. Maar daarmee was hij nog geen predikant. De wijding, de ordening daartoe ontbrak. En zonder deze als zodanig op te treden, daartoe meende hij zoolang hij niet alle pogingen had aangewend om deze te verkrijgen, niet gerechtigd te zijn. Maar hoe de ambtswijding te verkrijgen? Bij de Hervormden? Dat was uiteraard uitgesloten. Bij de Kruisgemeenten? Feitelijk hadden die volgens zijn opvatting geen bevoegdheid hem te ordenen. Hij had bovendien tegen enkele predikanten uit hun midden o.a. ds Juch dezelfde bezwaren als tegen ds de Waal.

Dan bleef er nog over ds **Ledeboer**. Hij meende, dat die hem helpen kon. Met hem had hij gemeen de liefde voor de onvervalste leer, ook de afkeer van het "aanvragen van de vrijheid." En zo wendt hij zich in de loop van 1858 tot ds Ledeboer.

De eerste kennismaking was niet onbevredigend, hoewel ook niet zeer bemoedigend. Ds Ledeboer kon zich wel verenigen met zijn theologische opvattingen, maar hij

verklaarde: "voor zijn ordening niets te hebben." Hij bedoelde daarmee, dat hij geen gebedswerkzaamheden, of "voorkomingen." of "gestalten." of "overbuiging des gemoeds" ten opzichte van die zaak gehad had, Nu, dat kon nog komen en zo is er het ganse jaar tussen hen - natuurlijk bij tussenpozen - over die zaak gecorrespondeerd. Er is een brief gedrukt van ds Ledeboer aan een vriendenpaar van deze inhoud:

Geliefde Broeder en Zuster! Genade, Barmhartigheid en Vrede!

Onbekwaam om te beginnen en nochtans ene begeerte in mij zijnde om u te schrijven, bijaldien dat aan mij vergund mag worden. En de oorzaak, waarom ik aan u lieden schrijf, is vanwege de zaak van v. d. L.(inde) en die van A.(msterdam), daar ik vrijdag de ouderling de H.(aas) met B.(uhrmann) bij mij gehad heb en daar besloten is om de 24sten bij elkander te komen (als het wezen mag) om over die zaak te spreken en of het de Heere behagen mogte u lieden daar werk mede te geven! En och! (en ware dit een recht och!) wat zal ik van mijzelfen zeggen? Beter niets dan verkeerd.

De leus: "Beter niets dan verkeerd" was niet moedgevend, En dat was ook niet de classicale vergadering van de 24sten November te Benthuisen, van de Ledeboeriaansche gemeenten. Er waren met ds Ledeboer twaalf ouderlingen en diakenen, bovendien van der Linde en de Haas. Het begin was al eigenaardig, Niemand wilde het gebed uitspreken. Dat moest ten slotte de Haas doen, van der Linde moest danken In bespreking kwam eerst de toestand in de Hervormde Kerk. Daarover was men het broederlijk eens; vervolgens het aanvragen van de vrijheid. Ook daarover geen verschil. En dan vraagt ds Ledeboer. En die vraag getuigt toch wel van politieelen zin, misschien ook van wantrouwen: "of de ordening afgescheiden was van de kerkelijke vereniging, dan wel voorwaar tot vereniging."

Ook deze vraag werd naar wens beantwoord. Over het lager onderwijs bleek eveneens in beginsel geen verschil te zijn. Alzo nagenoeg volledige eenstemmigheid. En toch stuitte de vereniging af. En wel op het punt van de " kleding! De broeders kregen het druk over knopen en haken en witte borsten. Van der Linde was te nuchter om hen daarin te volgen. Men ging uiteen, zonder beslissing genomen te hebben, maar met de belofte de zaak binnen korten tijd af te doen.

Het duurde tot 20 Maart 1859, voor de onderhandelingen afgebroken werden. Toen maakte van der Linde er een einde aan door aan Ledeboer te schrijven:

"Gij schrijft, dat ons beider standpunt veel te veel uiteenloopt belangende het kerkebouwen en dat bij u niemand mij als leraar begeert. Wat het eerste betreft, is het belachelijk om zulke armzalige oudwifse fabelen en kleingeestige beuzelarijen tot een standpunt te verheffen. Zo voortgaande zal het nog eenmaal tot het standpunt van een Gereformeerd predikant behoren, dat hij b.v. wel laken van f 4.-, doch niet van f 7,- voor een nieuwe rok mag gebruiken. De roekeloze zeven-guldens-laken-voorstanders zullen dan hard werk hebben om hun standpunt te handhaven tegenover het standpunt der vier-guldens-laken-partij.

Gij spot, zult gij mij toewerpen en in trouwe, ik kan niet anders dan spotten met die dingen en zou het integendeel een spot rekenen met het gewone menserverstand, wanneer ik zulke firlefanserijen ernstig ging weerleggen."

Over de verhouding van Ledeboer tot zijn ouderlingen maakt bij de volgende scherpe opmerking:

"Wil ik u eens uit de droesem der uitvluchten helpen? Gij waart volgens uwe

eigen verklaringen aan anderen en mij te ver met ons gegaan in het oog van die onbeduidende en volstrekt onbruikbare ouderlingen, die al wat gij zegt en doet (al was 't maar het al of niet opsteken van een pijp) gedachteloos en afgodisch naäpen, doch wier slaaf gij tevens zijt, door U over te geven aan hun zouteloze en vleeselijke ingevingen, voorkomingen, gestalten, mishandelde teksten en wat de kinderen der duisternis uitgeven voor bevindelijk werk. --

Wanneer ik als een onnozele boer of vervelende kwezelaar tot U gekomen was, wanneer gij niet gevreesd hadt, dat uwe wanorde op de preekstoel tegenover orde en regel te veel openbaar zouden worden, wanneer wij u als de dominee meer getroeteld hadden, wanneer wij dwaling voor waarheid, mensendienst voor vroomheid, eigenwilligheid voor rechtzinnigheid, vlees voor geest, dwaasheid voor wijsheid hadden willen houden, dar. had men bij begeerd als de beloofden Timotheüs. --

Waarlijk toen op de beruchte Vergadering van Ledeboeren en boerleden, de heer B(uhrmann) "te veel wit daar van voren" had,) [bedoeld is het wit bij de gewone kleding op de borsten der mannen. (v. d. D.)] mijn hoofdhaar niet genoeg kardoesachtig over mijn ogen hing, een gewone vrouwendracht door u een hoerenvoorhoofd en hoerenversiersel genoemd en ik gedwongen werd ietwat scherp tegen dergelijke tijdverkwisting uit te vallen; toen ik al die tederheid had vernomen in het stuk van kleding en in de kledingstukken, in het stuk van schilderijen, zodat wij in Amsterdam èn de orthodoxie èn onszelven moedwillig bespottelijk zouden moeten maken, toen ik met dergelijke antecedenten Middelburg eens bezocht, kon ik mijn ogen nauwelijks geloven."

Immers in Middelburg was er in veel opzichten geen verschil met Amsterdam. Men zou de Amsterdamse vrouwen en mannen toch niet willen dwingen de Zeeuwse kap te dragen of zich te tooien met het korte buisje! En dan:

"Ten slotte zeg ik U en Uw aanhang vaarwel."

Daarmee eindigt de relatie Ledeboer-van der Linde. Zonder ordening trad hij nu op als predikant, noemde zich gereformeerd leraar, Elke Zondag vergaderde hij zijn getrouwen om zich heen, van 5 Juni 1859 af. 's Avonds behandelde hij de catechismus; hij begon met Zondag 23, Voor het ganse land trad hij op met een eigen maandblad, dat de titel droeg: "De Reformatie." het bleef slechts één jaar (1859) in leven. Ook zijn kerkformatie duurde niet lang.

Van der Linde was een geleerd man, een scherpzinnig man, een logisch denker; maar hij had ook een eigen wil, hij was niet makkelijk in de omgang; voor zijn omgeving was hij dikwijls ondragelijk, een karakterfout, die in de loop der jaren groter werd. Reeds in 1860 waren er in zijn kring meningsverschillen. Niet alleen onder de leden der gemeente, ook in de kerkenraad kwam er verzet tegen hem, In het voorjaar van 1861 brak de strijd openlijk uit.

Drie diakenen verenigden zich tegen hem, "als een rot des satans." Van der Linde besluit nu om zijn ambt neer te leggen.

In een schrijven, gedagtekend Juli 1861 geeft hij daarvan kennis aan alle leden der gemeente. Samenvatting van zijn betoog is: "De Gereformeerde kerk heeft in Nederland opgehouden te bestaan."

De kerk, door van der Linde in de 3de Weteringdwarsstraat 18-20 gesticht, was oorspronkelijk een zilversmederij het gebouw heeft in de gevel het jaartal 1859 en twee teksten: Spreuken 22: 28 en Jesaja 42: 16.

In 1861 kwam het zonder bestemming. Maar juist in die tijd besloot ds J. Juch de predikant der Gereformeerden onder het Kruis, zich uit zijn verband los te maken en over te gaan tot de Christelijk Afgescheidenen. Een poging om met zijn hele gemeente de groten stap te doen, mislukte. Op de gemeentevergadering, die erover gehouden werd, was de eerste, die zijn stem moest uitbrengen, de ouderling Stam, die verklaarde, dat hij "voor het tegenwoordige nog volstrekt tegen was." waarop er een grote beweging in de kerk ontstond, zodat men zich genoodzaakt zag de menigte "onverrichterzake uit elkaar te doen gaan."

Maar ds Juch - de blinde Juch wordt hij genoemd; zijn ogen waren zo slecht, dat het doopsformulier door een ouderling moest voorgelezen worden - zette door; hij maakte zich los van de Kuisgemeenten en kwam over. Met hem gingen enige ouderlingen mee, o.a. de heren de Wit en Rinck. En een vijftig gezinnen.

Nu had de Christelijk Afgescheiden gemeente drie predikanten: ds de Visser, ds Entingh en ds Juch en twee kerkgebouwen. Vandaar dat men uitkeek naar een geschikte nieuwe vergaderplaats. Nu trof het, dat juist de Weteringkerk te koop werd aangeboden. Broeder de Wit zou dat gebouw kopen, zo was aanvankelijk het plan; doch dit werd niet verwezenlijkt, De eigenaar vroeg ongeveer f 35.000.-; dat ging boven de begroting, Maar nu werd het gebouw aangeboden tegen een huurprijs van f 1500.-, Na enig loven en bieden werd de huurprijs bepaald op f 1400,- per jaar.

Op 22 Nov. 1861 werd het kerkgebouw door ds de Visser in gebruik genomen. de Zondag daarop deed ds Juch zijn intrede. Hij sprak over Psalm 46: 2, Juist zijn optreden in de kerk van Van der Linde was geschikt om de volgelingen van dezen voorganger, die zijn kudde in de steek had gelaten, weer met de Afgescheidenen te verzoenen. Zo af en toe komt er iemand zich berouwvol aanmelden bij de kerkenraad, die dan ook na een proeftijd weer aangenomen wordt. Een ogenblik scheen het zelfs, of alle "afgekeerden" terug wilden komen.

Een deputatie uit hun midden verscheen op de kerkenraad met het verzoek de voorwaarden te mogen horen, waarop dat kon geschieden. (14 Febr. 1862). De voorwaarden waren hard genoeg, doch zouden geaccepteerd zijn, doch aan één ervan kon men niet voldoen: de eis werd gesteld, dat men zou erkennen, dat de doop van Van der Linde onwettig was. Daarop sprongen de onderhandelingen af. Toch kwamen er nog telkens gezinnen over, die natuurlijk met de voorwaarden ingestemd hadden.

In het begin van 1863 kreeg ds Juch een beroep naar Landsmeer; hij nam het aan. De noodzakelijkheid om een derde kerk te hebben, was nu vervallen; daaraan werd de huur opgezegd.

Gelukkig deden zich nieuwe gegadigden voor. Op 27 Juli 1863 werd het gebouw verkocht aan ds C. van den Oever voor zijn zoon A. van den Oever.

In 1870 werd de Weteringkerk opnieuw verkocht en wel aan de Gereformeerde Gemeente onder het Kruis, die toen verenigd was (sinds 1869) met de Chr, Afgescheidenen en het recht had als zelfstandige gemeente gehandhaafd te blijven, Tot dusver hadden de Kruisgezinden vergaderd in de "Suikerbroden." een kerk gelegen aan de Prinsengracht tegenover de Ziekenverpleging.

Hun predikant was ds J. G. Smitt. Deze kwam zeer sterk onder de invloed van de Brightonbeweging, hij helde over tot het chiliasme, trok de predestinatie in twijfel.

Zo kwam het tot een breuk met de Christelijk Gereformeerde Kerk. Ds Smitt en met hem de ganse gemeente (circa 1000 zielen) maakten zich weer los uit dit kerkverband en constitueerden zich op 11 Augustus 1878 tot Evangelische Gemeente.

Deze gemeente vergadert nog steeds in dit kerkgebouw en heeft haar vertakkingen in

verschillende plaatsen in Nederland.

12. Een nieuw conflict met ds Cs van den Oever

Hoewel ik geen officiële bewijzen heb kunnen vinden, dat ds Cs van den Oever onmiddellijk na zijn schorsing in 1858 een nieuw verband gevormd heeft onder de gemeenten, die in het hierboven beschreven conflict zijn zijde gekozen hadden, toch ontbreekt het niet aan gegevens, welke in die richting wijzen. Ik heb geen verslag kunnen vinden van een classicale of landelijke vergadering; wel las ik, dat ds Van den Oever verbintenissen onderhield met ds Keulemans te Woerden, met de gemeente te Middelburg en met de gemeenten, waar zijn zoons als predikant stonden.

Tot een ontplooiing van de nieuwe gemeenschap, zo zij al bestond, is het evenwel niet gekomen. In 1863/1864 is er opnieuw een vinnige strijd in de gemeente Rotterdam uitgebroken, die veroorzaakte, dat ds C. van den Oever alleen kwam te staan. De aanleiding tot dezen strijd was een gebeurtenis, die ons nu nog pijnlijk kan aandoen, vooral ook omdat het rechte licht er niet over is opgegaan en we dus niet kunnen nagaan, waar de schuld of, nog beter, de schuldige schuilt. Maar laat ik vertellen, wat er geschied is.

Op een Zondag in het najaar van 1863, eind November of begin December, was de gemeente van Rotterdam opgekomen in haar kerkgebouw aan de Raampoortlaan. Men wist dat ds Van den Oever niet zou optreden; hij had namelijk voor zijn zoon A. van den Oever een kerkgebouw gekocht in Amsterdam en nu preekte hij op geregelde tijden daar ook. De kerkenraad in Rotterdam had dat goedgekeurd en voorzag in de dienst door bevriende predikanten te laten optreden, zo zou op de bewuste Zondag de andere zoon van de predikant, ds H. van den Oever voorgaan. Maar als de dienst beginnen zal, is de predikant niet aanwezig, Waarom niet? Dat was toen nog een vraag.

Een paar dagen later wist ieder er antwoord op te geven. De vrienden van ds C. van den Oever zeggen: omdat hij niet in Rotterdam was, hij had de vorige dag de boot gemist; de vijanden daarentegen beweren, dat hij wel degelijk in de stad was ten huize van zijn moeder, doch dat hij niet meer voor zijn vader wilde optreden.

In elk geval, er moest raad geschapt worden. En in dit opzicht was men niet zo spoedig verlegen. Een der ouderlingen had er al zo half op gerekend, Die bestijgt de voorlezersbank en zal een preek gaan lezen. Maar voor dat dit geschiedt, deelt hij de gemeente mede, dat "de herder gevloeden was en de schapen dus zouden verstrooien." De mededeling, niet nader toegelicht, hield hoofden en harten bezig, Wat betekenden deze onverklaarbare en toelichting behoevende woorden? Van de leesdienst zal wel niet veel terecht gekomen zijn; de broeders hunkerden naar het einde. En als dat gekomen is, komen de tongen los.

Onderstellingen, menigen, beweringen, verdachtmakingen gaan fluisterend van gezin tot gezin en als het avond is, is de gehele gemeente op de hoogte van het geval. Tot de gemeenteleden, althans tot de vrienden van ds C. van den Oever behoorde een zekere Dr Boodt. Deze Dr Boodt had een nichtje, dat een verhouding had met ds C. van den Oever; zo werd althans meegedeeld.

De gevolgen waren niet uitgebleven. Dr Boodt was er achter gekomen, had alles aan de kerkenraad meegedeeld. En nu was ds C. van den Oever zogenaamd naar Amsterdam, maar inderdaad, zo werd verteld, was hij naar Amerika gevlucht; hij zou niet terugkomen.

Ds C. van den Oever was Helemaal niet naar Amerika. Hij had in Amsterdam de dienst waargenomen, was ook Maandag en Dinsdag bij zijn zoon gebleven en keerde Woensdagavond naar Rotterdam terug, In de dagen van afwezigheid hadden zijn vijanden maatregelen genomen om te zorgen, dat hij de kansel niet meer beklommen

zou op Donderdagavond zou er in de kerk een Hervormd predikant optreden. De gemeente heeft zich geschaard tot luisteren, ook ds Van den Oever was onder het gehoor en nu deelt de predikant namens de kerkenraad mede, dat de manslidmaten op de volgende Vrijdagavond opgeroepen werden tot een gemeente-vergadering. Aan ds Van den Oever was daarvan niets bekend en natuurlijk, dat hij vroeg, wat dat betekenen moest. Hij kreeg als antwoord, dat hij dat wel horen zou.

Laat ik nu even meedelen, dat onmiddellijk aan ds Van den Oever meegedeeld was, wat er over hem verteld werd, doch dat hij alles tot vuile laster verklaard had en aangeboden om met een plechtige eed voor God en de gemeente te betuigen, dat hij in deze zaak onschuldig was.

Het werd op de bewuste Vrijdagavond een vergadering vol spannende momenten. De ouderling ten Ham plaatste zich "bleek en bestorven" voor de lessenaar van de voorlezer, liet zingen Psalm 1: 3; zeer toepasselijk!

Dan haalt hij een geschreven stuk voor de dag en begint dat "bevende en hortende" voor te lezen, het is een acte van beschuldiging tegen de predikant. Deze was daarbij tegenwoordig en was verplicht het gehele requisitoir aan te horen. Maar dat kon hij niet. Plotseling springt hij overeind en zegt, dat als men iets wil meedelen, dit waarheid, maar geen handtastelijke leugens moesten zijn.

't Schijnt, dat zijn tegenstanders dit optreden verwacht hadden, ze hadden althans hun maatregelen genomen, want nauwelijks is hij klaar, of er ontstaat een vreselijk geschreeuw en geroep; het werd een Babylonische spraakverwarring, er dreigde een handgemeen.

Maar ineens, als bij toverslag wordt het stil, doodstil. Daar treedt, aan de hand geleid door haar tante, bevende en doodsbleek het nichtje van Dr Boodt de kerk binnen. Langzaam en aarzelend, voortgestuwd door de kerkvoogd H. G. van Rhoon, schrijdt ze voort tot aan de voorlezersbank. Daarin heeft de ouderling P. de Ruiter plaatsgenomen. Hij wacht tot de kleine stoet voor hem staat. Dan vraagt hij aan het bleekbestorven kind, of zij nog blijft bij wat zij aan de kerkenraad verklaard heeft, waarop zij meer dood dan levend met een bevestigende hoofdbuiging antwoordt.

De schrijver, aan wie ik dit ontleen, is een vriend van ds C. van den Oever; hij neemt het de Ruiter kwalijk, dat hij niet gevraagd heeft aan het meisje, "of zij openlijk ds C. van den Oever als haar verleider durfde noemen." Inderdaad, het had nog erger gekund.

Ds C. van den Oever stond daarop - verontwaardigd, aldus het manuscript. En dat is alleszins begrijpelijk - op en zei tot "het nichtje" en de vergaderden: "Indien het dan waarheid is, wat zij hier zeggen, dat gij gezegd hebt, dan betuig ik hier onder 't oog van God, dat gij een schandelijke leugenaarster zijt en geen geweten hebt." En tot haar tante sprak hij: "Mens, zo oud van jaren en als met uw enen voet in het graf staande, hoe durft gij hier in de tegenwoordigheid Gods zo de eenvoudige waarheid verdraaien en liegen?"

Dan klimt hij op een bank en spreekt de gemeente toe, zonder enige ontroering, luide en plechtig: "God de Heere heeft mij nu 63 jaren oud laten worden en 40 jaren heb ik Hem in de genade gekend en weet dus, dat er een God is, die belonen en straffen kan en zal. Indien deze nu - en hier wees hij op zijn beschuldigster en haar tante met de kerkenraad - indien dezen nu de waarheid spreken en ik lieg, dan wens ik, dat Hij mij op dit ogenblik in 't midden van u doodde. En zo ik de waarheid spreek, zo doe God aan hen een teken."

Een ogenblik blijft het stil in de kerk, dan breekt het tumult opnieuw los. Het wordt weer een geschreeuw en gegil door elkaar. Ds Van den Oever wil opnieuw gaan spreken, maar er wordt geroepen; *weg met hem!* En de kerkmeester H. G. van Rhoon

draait het gaslicht uit. Dat brengt een geweldige commotie teweeg. De gemeente keert zich nu tegen de kerkenraad, maar men kon niet zien en zo zochten de samengekomenen, roepende en tierende, de uitgang en gingen naar huis.

Op de volgende Zondag had de kerkenraad de deur van de kerk verzekerd, om te voorkomen, dat ds Van den Oever er in zou optreden; politie bewaakte de toegang. De predikant was echter rustig thuisgebleven en had zijn getrouwen tegen de volgende Dinsdagavond uitgenodigd om samen te komen. Een 200-tal gaf aan zijn oproep gehoor. Hier werden maatregelen besproken om hetzij de breuk te heden, of zo dit onmogelijk scheen, te voorzien in de dienst des Woords.

Inmiddels zou de classis op 9 December 1863 bijeenkomen, Ds Van den Oever was niet van plan daar te verschijnen, omdat hij zonder enig bewijs van schuld veroordeeld was, Hij krijgt nu een commissie en hij weet deze te overtuigen van zijn onschuld. De classis kan zich echter met het commissoriale rapport niet verenigen; ds Van den Oever had onder hen afgedaan. Ook de kerkenraad van Rotterdam weigert de hand der verzoening, hem door de verlaten predikant aangeboden. Toen wendde zich ds Van den Oever tot politie en justitie, Maar ook daar had hij geen succes. De rechtbank verklaarde, dat hij geen recht had op het gebouw, Zelfs een koperen gaskroon van f 1200,-, die hij indertijd in de kerk had laten hangen, mocht hij er niet uithalen.

De kerkenraad van de gemeente in de Raarnpoortlaan beriep nu een anderen predikant. Dat werd ds D. Klinkert. Deze predikant had bijzondere gaven, hij wist spoedig vele verstrooiden weer te verzamelen, Van betekenis voor ons geschiedverhaal is, dat ds Klinkert en zijn gemeente zich weer verenigden met de Gereformeerden onder het Kruis, of zoals zij zich sinds 1863 noemden: "de Gereformeerde Kerk."

Volledigheidshalve vermelden we, dat er nog een derde groep in Rotterdam ontstaan was; deze wilde niet met ds Van den Oever mee, maar kon ook de handeling van de kerkenraad niet goedkeuren. Zij kreeg, nadat de ambten waren ingesteld, een flinke predikant in ds L. van der Valk, Ook deze gemeente verenigde zich met de Gereformeerde kerk, (onder het Kruis) zodat er in Rotterdam nu twee gemeenten waren, die tot één kerkgemeenschap behoorden en toch niet samensmolten.

Met ds C. van den Oever wilden de beide groepen geen gemeenschap meer hebben. In de "Rotterdamsche Courant" van Donderdag 17 Maart 1864 kwam de volgende advertentie voor:

"Bekendmaking, dat op 15 Jan. 1864 de leraar C. v. d. Oever te Rotterdam door de Classikale vergadering naar Gods Woord en kerkenordering is geschorst als leraar, waarop tegenwoordig waren de leraars A. v. d. Oever van Leiden, J. de Haan van 's Gravenhage en de kerkenraad van Rotterdam. Op Zondag 17 Januari is hij door de leraar H. Cramer volgens het formulier van de Gereformeerde Kerk onder 't Kruis afgesneden als leraar der kerk."

Ds Van den Oever werd er niet door ontmoedigd. Onvermoeid hield hij zich bezig met het reorganiseren van zijn gemeente. Niet dan na grote moeite gelukte het hem een nieuw kerkgebouw te krijgen. Het was gelegen op het Weenaplein 11 en werd in gebruik genomen 11 September 1870.

Tot 24 Maart 1901 kwam de gemeente erin samen, toen werd het onteigend ten behoeve der Electriche Spoorwegmaatschappij De predikant was negenenzestig jaar

oud, toen hij zijn nieuw gebouw inwijdde; hij had tot tekst Haggai 2; 10: "De heerlijkheid dezès laatsten heizes zal groter zijn dan des eersten."

Het moet hem een grote voldoening geweest zijn, dat de kerk overvol was bij de inwijding en zelfs de burgemeester daarbij tegenwoordig was.

In dit jaar voerde hij ook de in zijn kring groot gerucht makende correspondentie met de Koning van Pruisen. De oorlog tussen Pruisen en Frankrijk stond op het uitbreken. van den Oever had daarmee "werkzaamheden" en stond in de overtuiging, dat de Koning van Pruisen in een goede zaak streed.

Dat deelde hij aan de Koning mede; aldus:

"De tijd van Gods rechtvaardige zaak is gekomen! het onnozele en onschuldige bloed, dat zo dikwijls vergoten is, roept om wraak in de hemel, De Heere zal vergelding doen en wreken het bloed Zijns volks en daartoe zal Hij Uwe Majesteit gebruiken, als de roede voor dit volk, Gij zijt die Cores, die dien goddelozen en ongebonden Babytoni& zal uitroeien en zijn rijk en heerschappij te niet zal maken Zie niet op wagens en paarden, noch op de menigte van zijn volk en moordinstrumenten, hoor ook niet naar zijn trotse bedreigingen of valse vleïngen, want die met U is, is meerder dan diegenen, welke tegen U zijn, De doorbreker zal voor Uw aangezicht henengaan, Hij is Uw Schild, vrees niet.

Reeds lang voordat die Basiliskus zijn heerszucht en moordlust uitblaasde, maakte de Heere mij bekend, wat geschieden zou, hetwelk ik mijner gemeente ook bekend maakte. En ziet, het is alzo geschied!

Doch de Heere bond Uwer Majesteits persoon en zaak op mijn hart. Zodat het mij geschonken werd om door gebeden en smekingen met Uwe zaken tot God te naderen. Ik heb dan vrijmoedigheid om Uwe Majesteit dit openlijk te verklaren."

Deze brief werd geschreven vier dagen vóór het uitbreken van den Oorlog. In October daarop volgde een schrijven aan Hare Majesteit de Koningin van Pruisen; aldus:

"Laatstleden Zaterdagnacht, 8 October 1870, werd ik verwaardigd op de knieën mijn Verbonds-God in Christus te smeken voor ons land en volk. Doch inzonderheid ook voor het rondom Parijs liggende heirleger der Pruisen.

Toen werd mij door Gods Geest onder de aandacht gebracht, hoe Koning David eens in het land van Edom vele steden had overwonnen en bezettingen in die steden had gelegd, maar eindelijk kwam voor die grote en bijna onverwinnelijke stad Bosra, de hoofdstad van Edom. Toen riep David uit: Wie zal mij voeren in een vaste stad? Wie zal mij leiden in Edom? Doch in en door het geloof gesterkt, zegt hij: "Zult Gij het niet zijn, o God?"

Toen werd ik met mijn gedachten verplaatst voor Parijs; toen zag ik de nauwe overeenkomst van Edom met Frankrijk."

Edom-Frankrijk, die parallel werkt de predikant nu uit: Frankrijk en Duitsland broedernaties, doch Frankrijk trots, moorddadig, valselyk beroept zich als bewijs op de Bartholomeüsnacht. Maar de Koningin behoeft niet te vrezèn:

"Die pest en verderf van gans Europa zal God zeker uitroeien, dat moet ten ondergebracht worden en daartoe zal de Heere God Harer Majesteits man, de Koning, als middel in Zijn hand gebruiken. Hij zal overwinnen en met vrede wederkeren.

Ik heb dit zelfs ook mijne gemeente geopenbaard en gezegd, dat zulks

geschieden zal. Zijt dan niet bekommerd, o Koninginne. God voert Zijn Raad uit ook in deze zaak, door middel van H. M.s man, de Koning."

De brief is ondertekend: "Uwer Majesteits ootmoedigen en dienstvaardigen dienaar in Jezus Christus,
Cornelis van den Oever,
predikant bij de Ger. Gem, onder het Kruis te Rotterdam W. 14, no. 351."

Naar men mij meedeelde, ontving de predikant na beëindiging van den Oorlog een dankschrijven namens de Koning, met een bedrag aan geld, waarvoor een mooie gaskroon in de nieuwgebouwde kerk gekocht werd.

Tot ongeveer Juni 1877 heeft ds Van den Oever zonder onderbreking Zondag aan Zondag gepreekt, Hij stond feitelijk alleen, van een nieuw verband lazen we niet, Nagenoeg al zijn vroegere vrienden hadden hem verlaten, ook ds Keulemans, die hem lang trouw was gebleven. Alleen met zijn zoons bleef de band gehandhaafd.

Op 5 Dec. 1877 overleed ds C. van den Oever.

Notulen zijn er van 1871-1877 niet gehouden.

De gemeente besloot over te gaan tot het beroepen van een anderen leraar. In Mei 1878 deed ds H. van den Oever, komende uit Nieuwpoort, er zijn intrede. Deze verdwijnt in 1881, ook al met enig ongenoegen. De kerk was het eigendom van ds A. van den Oever; ds H. van den Oever had het gebouw gehuurd, doch kon de huur niet opbrengen, ... De kerkenraad besluit nu - sinds 13 Nov, 1881, - dat de ene week ds A. van den Oever en de andere week ds D. B. van Smaalen zal optreden.

De laatste werd op 22 Februari 1883 als predikant van Rotterdam bevestigd. Hij diende met veel zegen tot Mei 1898 de gemeente. In die periode werd de gemeente erkend (20 Dec. 1883) onder de naam: Oud-Gereformeerde Gemeente.

Ook had de gemeente het kerkgebouw gekocht.

Na het vertrek van ds van Smaalen, die emeritus werd, werd **ds Pieneman** van de Haag beroepen, die het beroep aannam (1898).

Onder zijn leiding werd er op 9 Mei 1899 besloten als gemeente zich te verenigen met de gemeenten van ds Roelofsen te Opheusden, ds Jansen te Kampen, ds Overduin te Lisse. Ook werd tijdens zijn ambtsvervulling de kerk aan het Weenaplein verkocht en een nieuw gebouw gesticht, gelegen aan de Boezemsingel.

Op Zondagavond 24 Maart 1907 preekte ds C. Pieneman voor de laatste maal in de oude kerk, hij sprak over Psalm 137: 5; en op Zondag 31 Maart 1907 voor de eerste maal in het nieuwe gebouw (over Efeze 1: 10).

In 1900 had de gemeente zich weer genoemd: Gereformeerde Gemeente onder het Kruis, Ds Pieneman vertrok in 1905 naar Grand Rapids. In zijn plaats kwam ds Kersten.

De enigszins eentonige opsomming van de laatste bladzijden, nodig om de geschiedenis tot op het heden te vervolgen, heeft de vraag op de achtergrond geschoven: Was ds Van den Oever schuldig of onschuldig?

De vraag is moeilijk afdoende te beantwoorden. Ik ontleende het verhaal van het gebeurde aan een merkwaardig handschrift, door een ooggetuige opgeschreven. De opsteller er van acht de predikant onschuldig; zijn verhaal is eigenlijk bedoeld als een apologie. Tegenover dezen getuige décharge staan er echter enkelen à charge, die mij

verklaarden, dat zij wel degelijk de predikant, gezien ook de verhouding in zijn gezin, voor schuldig hielden. Een afdoende uitspraak zal men wel nimmer verkrijgen. Men moet op indrukken afgaan.

Wanneer men op mijn oordeel prijsstelt, wil ik gaarne verklaren, dat ik ds Van den Oever voor onschuldig aan het bedoelde feit acht. Er zijn daarvoor enige motieven, Vooreerst het feit, dat de burgemeester van Rotterdam in 1870 de inwijding van zijn nieuwe kerkgebouw bijwoont. De burgemeester wist natuurlijk van het gebeurde af; ik kan mij niet indenken, dat hij ter kerk zou zijn gegaan bij van den Oever, als hij dezen schuldig had geacht.

In de tweede plaats: de eed, dien hij uitsprak. Die heeft in zijn mond bijzondere betekenis; ook al daarom, dat een meened, onder zulke plechtige omstandigheden uitgesproken, veel en veel groter zonde geacht werd dan een misstap op sexueel gebied.

Er is nog een derde grond. Ik las nagenoeg alle preken van ds Van den Oever; ik ben vaak door zijn grove woorden ontsticht, meen ook bedenking te moeten koesteren tegen verschillende uitleggingen en toepassingen, maar zijn leerredenen zijn gespeend van alle zwoelheid, prikkelende opmerkingen, gewaagde voorstellingen.

Wat men zijn preken ook mag verwijten, geen enkele maal heeft hij volgens mijn overtuiging, in dit opzicht gezondigd. Op grond ook hiervan meen ik zijn onschuld te mogen betogen.

13. Pogingen tot hereniging

Bitter en droef werd de kleine groep der uit de Nederlands Hervormde Kerk voortgekomen kerken getroffen door de splitsing, in 1837 begonnen en voortdurend groter geworden. De leidslieden der afzonderlijke delen stonden vinnig tegenover elkaar, wisten van buigen noch enig toegeven, maar de volgelingen dachten er anders over. Telkens en telkens weer zocht men elkander op in vele zaken was er samenwerking, bij intuïtie gevoelde men, dat men bij elkander hoorde. Was men bij elkaar, dan wist men zich één tegen de "wereld." De groten der aarde, de regering, tegen het ongeloof en het bijgeloof en dat gevoel van eenheid bleef niet beperkt tot het negatieve; in liefde voor de leer en de tucht der vaders, in het betrachten van Zondagsrust en Zondagsheiliging, in offervaardigheid, ook in de bereidheid om voor zijn overtuiging te lijden vond men elkander onmiddellijk.

Maar telkens en telkens weer braken de verwijten los. Gij Afgescheidenen, hebt Uw beginsel verlaten door de vrijheid aan te vragen; en daartegenover: Gij Kruisgezinden, gij hebt leraars geordend, zonder dat gij daartoe de bevoegdheid hebt.

Altijd maar weer keren deze verwijten terug; die punten zijn eigenlijk doodgepraat. Geen brochure uit dien tijd kan men ter hand nemen, of men leest erover. Maar al heel spoedig werden er toch ook stemmen gehoord, die van toenadering en vereniging spraken. De leidslieden mochten met elkaar kibbelen, de volgelingen zochten elkander op; tot de medewerkers aan "De Stem," het blad der gescheidenen, behoorden ds W. H. van Leeuwen en ds Juch, leraren bij de gemeenten onder het Kruis.

Typend voor deze geestesgesteldheid is het volgend stukske.

De heer A. van de Heuvel, ouderling bij de Christelijk Afgescheiden Gereformeerde Gemeente te Hellevoetsluis, deelt in "De Stem" van 12 Mei 1859 het volgende mee;

In Juli 1858 is het Kerkgebouw der Christelijke Afgescheidene Gereformeerde Gemeente alhier publiek verkocht en daar wij onvermogen waren, is de Heer H. van Persijn alhier zijn broederlijk hart overgebogen om de Kerk te kopen en heeft toen gezegd; ziedaar Broeders! gebruikt dezelve voor uwe godsdienst en al wat voor de armen gecollecteerd wordt, deel het uit aan de armen, die onder u zijn. En wat verder de Kerk aanbetreft, dat neem ik op mij; daar behoeft ge u niet mede te bezwaren, met deze uitzondering, dat de broeders onder u, de broeders van "Onder het Kruis." wanneer er van uwe zijde gene leraars kunnen komen, dat dan die broeders ook het voorrecht zullen genieten om hunne Leraars te laten prediken.

De schrijver, de heer A. van de Heuvel, hoopt, dat op die plaatsen, waar de separatie bestaat, allen zo mochten vergaderen en ineensmelten. De redacteur van "De Stem." ds A. Zweedijk te Elburg, tekent daarbij aan: "Wij zeggen hierop; dit oprecht uit ons hart."

Deze stemmen klonken ook op de opeenvolgende Synodes. Reeds op de Synode van 1840. In het verslag daarvan lezen we: "Naardien deze gemeenten zich openlijk onttrokken hebben, na de Synode te Utrecht, gehouden in 1837, aan de gemeenschap der overige Afgescheidenen, voorgevende, dat deze met de kerkorde van Utrecht van de Gereformeerde Kerk zijn afgeweken, heeft de Synode overwogen, wat gedaan kon worden om vereniging te verkrijgen."

De Synode had reeds een stap in de goede richting gedaan, zij had de kerkorde van Dordrecht aangenomen, Zij verwachten, dat nu "de oprechten" weldra weer geheel met hen verenigd zouden wezen. Daarentegen waren er anderen, die van oordeel waren, dat de broeders eerst schuldbelijdenis moesten doen. De voorzitter ds Brummelkamp sprak het openlijk uit, dat de gemeenten te Zwolle (ds Smitt) en te Kampen (ds Hoksbergen) de speelbal waren geworden van gekrenkte hoogmoed. Dat was men in het algemeen met de voorzitter eens. Men wilde hen echter niet loslaten. Er werd overwogen, of er aan hen niet een brief zou geschreven worden, doch tenslotte vond men een persoonlijk bezoek meer gewenst. Ds de Cock zou er heen gaan en zou trachten deze gemeenten onder 's Heeren zegen te bewegen in eenheid met de kerk te leven.

Op de Synode van 1846 had men te veel met de eigen organisatie te doen om acht te geven op de gemeenten buiten de eigen kring, maar toch werd er gesproken over ds Ledeboer en zijn aanhang, die een afzonderlijke positie had ingenomen sinds 1840. Het trekt wel de aandacht, dat de leiders der Afscheiding steeds over ds Ledeboer een milder oordeel velden dan over de Kruisgezinden.

Uitvoerig en breed is over de zaak der vereniging gehandeld op de Synode te Amsterdam in 1849. Naar de jaarorde zou er daarna eerst in 1852 een volgende Synode gehouden moeten worden. Deze kwam immers eens in de drie jaar bijeen. De dringende vraag der opleiding, die in 1851 zeer op de voorgrond trad. En het conflict met Brummelkamp noopten de kerken om in 1851 reeds bijeen te komen. Ook op deze vergadering werd gesproken over de vereniging met de Kruisgezinden.

Nog in 1854 besloot de Synode, dat ds Ledeboer niet losgelaten zou worden, men zou hem nog eens broederlijk vermanen; over de gemeenten onder het Kruis en hun leraren wordt ook nog gesproken, zonder dat er een afdoend besluit genomen wordt, Ds W. H. van Leeuwen van de Helder is na enig onderzoek te hebben ondergaan, met oplegging der handen bevestigd.

Dit is op de Synode medegedeeld door ds van Velzen. Tijdens de vergadering, 8-22 Juni, is broeder van den Oever in de stad. Zou hij niet uitgenodigd warden om op de Synode te komen, vraagt ds Joffers.

Dit wordt goedgevonden, doch als richtsnoer wordt algemeen aangenomen, dat niemand van de Kruisgezinden als leraar zal erkend worden, tenzij hij met oplegging der handen onder hen bevestigd wordt.

De Synode van 1857 (Leiden) besloot haar gevoelens over het aanvragen der vrijheid kenbaar te maken. Zij schrijft daarover een uitvoerig stuk, dat in de Handelingen opgenomen wordt. De Synode wijst op de voordelen, die een gevolg zijn van de erkenning, n.l. de bescherming der gemeenten, de handhaving van haar rechten door de regering, de vrijstelling van schutterplicht en van militairen dienst voor studenten en leraren, de vrijdom van grondlasten voor kerken en pastorieën. Het aanvragen der vrijheid ging om buiten haar bestaan als gemeenten des Heeren, had alleen betrekking op de burgerlijke maatschappij. Uitvoerig gaat het stuk de voorwaarden waaraan voldaan moest worden. Waren die in strijd met het wezen der kerk of met de kerkorde? In geen enkel opzicht! Daartoe worden de voorwaarden stuk voor stuk nagegaan.

Ten opzichte van het afstand doen van de goederen en rechten van de Gereformeerde Kerk antwoordt de Synode:

"Wij antwoorden, dat geen afstand gedaan is van de goederen en rechten van de Gereformeerde Kerk, maar alleen, dat verklaard is, nimmer enige aanspraak

te zullen maken op de bezittingen, inkomsten en rechten van het Nederlandsch Hervormd Kerkgenootschap of enige andere godsdienstige gezindheid."

Tenslotte wordt er aan herinnerd, dat volgens het Kon. Besluit van 17 October 1852 deze voorwaarde overbodig geacht wordt.

Met dit uitvoerige, goed geargumenteerde stuk heeft deze Synode goed werk gedaan. De zaak werd daarin tot op het fundament toe uiteengezet. Feitelijk was hiermee het laatste woord gesproken. Van de zijde der Gereformeerde Gemeenten onder het Kruis klonk dan ook het argument; "Jullie hebt de vrijheid aangevraagd" minder en als het gehoord werd, was het met minder nadruk. Daarentegen werd van die zijde de strijd meer op andere punten overgebracht. Er kwam – zo werd gezegd – bij de Afscheidenen meer wereldzin en wereldgelijkvormigheid. Men begon er meer en meer af te wijken van de vroegere eenvoud, voerde nieuwigheden in de liturgie in, streefde meer naar uitbreiding der kerk dan naar verdieping van het geestelijk leven. De zuigkracht van deze kerk was echter zo sterk, dat er telkens en telkens weer personen uit de kruiskerken, zo nu en dan leraren en zelfs een enkele maal een hele gemeente naar de andere partij overgingen.

Bovendien hadden de Kruisgemeenten vele leden verloren door de emigratie naar Amerika. Zo werden de Afscheiden kerken groter en groter, terwijl de Kruisgemeenten een kwijnend bestaan leden. In een stad als Rotterdam met een populair prediker als Cs. van den Oever vormden ze nog een macht, doch buiten Rotterdam was het stilstand of achteruitgang. Zo was er goede hope, dat eerlang de Kruisgemeenten in haar geheel zouden overkomen.

Van die hoop en verwachting spreekt het Synodale Verslag over 1860. Met droefheid wordt daar geconstateerd, dat nog velen van degenen, die vroeger onder dezelfde banier hadden gestreden, zich van de kerkelijke gemeenschap hebben afgescheiden, maar de wens wordt uitgesproken, dat de Heere, die alles recht maakt op Zijn tijd die broeders hart en lust mocht geven om van de weg, door de Synode geopend, gebruik te maken, opdat het lichaam des Heeren niet langer gescheurd zij.

Van de Kruisgemeenten was er een schrijven ingekomen, dat ze wel tot vereniging wilden overgaan, mits er afstand gedaan werd van de eis in 1854 gesteld, dat de leraren dezer kerk weer opnieuw met handenoplegging geordend werden. Over dit schrijven is in de brede gehandeld. Bij beide partijen bestond nu de begeerte om te verenigen; de vraag was echter: Op welke voorwaarden zal het geschieden? In beginsel was men het eens, in de verwezenlijking van de zaak was er verschil. Het blijkt echter, dat men bij de Gescheidenen niet zo sterk meer vasthield aan de eis der handenoplegging als vroeger, zodat er toch een bespreking zou plaats vinden.

Op 14 Juni verschijnen dan van de Kruisgemeenten de broeders D. Klinkert, J. Plug en W. H. Gispen in de vergadering. Over drie punten wordt er gesproken: over het aanvragen der vrijheid, over het prijsgeven van de naam Gereformeerd en over de handenoplegging. De broeders kwamen ook na langdurige bespreking niet dichterbij elkaar. Daarom wordt er besloten, dat de docenten der Kamper School eens afzonderlijk met het drietal zouden vergaderen. Wel werden de broeders door deze bespreking milder gestemd, het doel kwam wel naderbij maar bereikt werd het niet. Die Synode ging uiteen, zonder dat de vereniging tot stand was gekomen.

De Kruisgemeenten maakten juist in deze tijd een periode van grote crisis door; er was een twist uitgebroken over het beroep van A. van den Oever naar de Haag. Dat beroep was niet geschiedt volgens de regelen der kerkorde. Het gevolg was geweest een

protest, tweespalt, uitslaande ruzie, die geleid had tot de schorsing van ds C. van den Oever, de oude Rotterdamse predikant. En zijn beide zonen A. van den Oever en H. van den Oever. Het drietal onderwierp zich niet aan de schorsing en zo was er in de kring van de Kruisgemeenten een breuk ontstaan.

Op de Algemene Vergadering te Dordrecht (1858) waren de broeders bijna handgemeen geraakt, met woorden was er in elk geval vinnig gestreden. Ds C. van den Oever had zijn tegenstanders uitgemaakt voor "onbekeerde kerels." Bedroefd en ontsteld waren de broeders uit de vergadering huiswaarts gekeerd.

Er waren er die overtuigd raakten van het feit, dat de Kruisgemeenten toch niet die broederschap vormden, die voldeed aan de eisen, welke men er aan stellen mocht. Tot dezen behoorde ds W. H. Gispen, predikant te Vlissingen. Hij had de besprekingen in 1860 te Hoogeveen meegemaakt; het was Hem duidelijk geworden, dat de vereniging vooral tegen gehouden werd door ds Klinkert, niet om principiële, maar om persoonlijke redenen. Ook zijn kerkenraad deelde die mening en zo ging ds Gispen in de loop van 1860 met zijn gemeente over tot de Christelijk Afscheidenen.

Zijn voorbeeld vond navolging. Ook zijn vorige gemeente te de Lier wenste met de Kruisgezinden te breken. Ook bij deze was het de breuk, door het optreden van Van den Oever geslagen, die leidde tot de vereniging met de Gescheidenen.

In "De Stem" van Februari 1861 lezen we:

Heden was het voor onze vergadering ene blijdschap welke de Heer Zijner Gemeente ons bereidde, twee ouderlingen uit de Gemeente De Lier waren als afgevaardigen dier Gemeente in ons midden om de hand der broederlijke gemeenschap dier Gemeente onder het Kruis ons en der gehele Christelijke Afscheiden Gereformeerde Kerk aan te bieden, overeenkomstig de synodale besluiten, op grond van eenheid in hetzelfde geloof, uitgedrukt in onze formulieren en kerkregering der Dordtse kerkenordering van 1619.

Zij legden daartoe een schriftelijke verklaring over, ondertekend door 50 mansleden en 39 vrouwsleden, gezamenlijk met de kinderen 214 zielen. Zij beleden dit na rijp onderzoek te doen, daar zij steeds door misleiding, alsof in de Chr. Afg. Geref. kerk ongereformeerde leringen werden voorgestaan, vooroordeel gekoesterd hadden.

Namens de classikale vergadering:

C. STEKETEE, praeses.

Rotterdam, 22 Jan. 1861.

H. A. DE VOS, scriba.

Ds Holster volgde hetzelfde jaar met zijn gemeente te Dinteloord. Ook lezen we in "De Stem":

Namens de Provinciale vergadering van Noord-Holland, vergaderd de 5den November 1861, werd, in Bazuin en Stem medegedeeld de vereniging van ds J. Jch met de Christelijke Afscheidene Gereformeerde Kerk in Nederland. Die vereniging had plaats als volgt. De vergadering voornoemd sprak met ds Juch over de kerkregering. Enige cardinale punten der leer en de homiletiek; vroeg daarna of Z.W.E.W. geheel de Gereformeerde leer omhelsde, zoals die in de formulieren van eenheid vervat is, als in alles overeenkomende met Gods Woord. En of hij in goeden gemoede het verbindingsformulier kon en wilde ondertekenen.

Deze vraag werd door Z. Eerw. met een plechtig: ja ik, van ganser harte"

beantwoord, waarop hij zijn zending als Leraar in bovengenoemde kerk ontving.

De kerkenraad te Amsterdam had in de gegeven omstandigheden besloten en beloofd ds Jüch. Zodra Z.W.Ew. door de Provinciale vergadering in zijne kwaliteit als leraar opgenomen was, als tijdelijk predikant in zijn midden op te nemen, hetwelk ook tot blijdschap der gemeente geschied is. Door de overkomst van ds Jüch is onze gemeente met ruim 70 leden, behalve hun kinderen vermeerderd.

De Amsterdamse Gemeente is alzo, voor het tegenwoordige in het bezit van drie leraren en daar zij slechts twee kerkgebouwen had, heeft de Kerkenraad voor één jaar de Weteringskerk gehuurd, zodat zij nu drie leraren en even zoveel kerken bezit.

A. S. ENTING, Praeses.

De Weteringkerk is de kerk, waarin de Heer A. v. d. Linde enigen tijd gepredikt heeft. Voor de Kruisgezinden waren dat onaangename ervaringen, De Afgescheidenen meenden rustig te moeten afwachten. Op de Synode te Franeker in 1863 werd er niet over de vereniging gesproken. Feitelijk is dit de eerste kerkvergadering, waarop dat niet geschiedt. Klaarblijkelijk werd het niet nodig geacht, de zaak zou toch wel in orde komen. Maar in de bladen werd af en toe wel over de verhouding der beide groepen geschreven. Ze hielden elkander goed in het oog. Dit moge blijken uit het volgende.

In "De Stem" van 6 Juli 1864 kwam het bericht voor, dat de leraars, "die zich noemen Gereformeerden onder 't Kruis, weer twee personen hadden onderzocht en met last en macht uitgezonden om te leren, te prediken en de Sacramenten te bedienen."

Daarover maken een drietal personen, de predikanten W. A. Kok, D. J. van der Werp en S. van Velzen de volgende opmerking: "Wie die enig doordenken heeft, moet niet afkeuren de dристheid in het zich aanmatigend gezag van zodanige leraren.

In een brief van ds van Velzen, thans docent aan de Theologische School te Kampen, lees ik:

"Dat zij die zich in onze eerste scheiding van het Hervormde kerkgenootschap met ons hadden verenigd zonder wettige reden van ons hebben afgescheurd, leraars hebben aangesteld zonder wettige ordening of roeping der gemeenteleden. Wederspannige leden hebben onder elkander ene ordening ondernomen; het is waar, sommige hunner waren ouderlingen, die ook enige bekwaamheid hadden om een stichtelijk woord te spreken en deze stichtelijke sprekers hebben het zich ondernomen elkander de handen op te leggen, al was het dat zij niet konden getuigen van Gods gemeente en mitsdien van Godzelven tot deze heilige bediening te zijn geroepen. In zulk een ongeordendheid en ongoddelijke weg is het werk onder de kruisgemeenten begonnen."

De zaak zelf, die hier gememoreerd wordt, is van weinig of geen betekenis. De fanatieken onder de Kruisgezinden en de Separatisten waren ten opzichte van elkaar zeer afgunstig, een tijding van bloei, vooruitgang of verblijding wekte bij de ander nijd en afgunst en gaf aanleiding tot stekelige opmerkingen. Een alleszins gewoon verschijnsel. We delen het daarom alleen maar mee om een dienaar der Kruisgemeenten de gelegenheid te geven zijn stem te laten horen of liever nog zijn schrift in druk te laten zien. Die dienaar is ds C. Kloppenburg. Deze neemt de handschoen op die hem door het drietal hierboven is toegeworpen. En schrijft het volgende (we drukken de fragmenten getrouwelijk af):

De ondergetekende gevoeld zich bij vernieuwing gedrongen u Edle benevens

geëerde Medearbeiders en inzenders van zulke gewichtige stukken, als wij er nu weer een in No. 31 onder het opschrift, de Geref. onder 't Kruis Hebben ontvangen, minzaam te bedanken. Wij vinden het heel Lief van u en hun, om zo onverzocht en onbeloond zulke Artiekeltjes te plaatse. Hierdoor krijgen nu zeer vele die anders gene Notitie van ons nemen, of ons met u verwarren en, als een Lichaam beschouwen kennis van ons, van u onderscheiden bestaan en juist door dit uw doen, wordt het meer openbaar, dat de Heere zichzelf in deze kommervolle dagen van afval noch een klein overblijfsel van de vroeger in ons Vaderland zo Machtige Heerlijk bloeiende Gereformeerde Kerk heeft overgelaten als een Nachthutke in de Commerhof Jezaia IV 82: 2.

Er staan heel wat fouten in dit stukje; of ze alle op rekening van ds Kloppenburg geplaatst moeten worden, betwijfel ik. De broeders kenden de tale Kanaáns. En wisten heus wel, dat het nachthutje niet in een *kommerhof*, doch in een komkommerhof prijkte. Het zal de lezers duidelijk zijn, dat de inleiding als ironisch bedoeld is. De schrijver is echter met zijn ironische opmerkingen niet tevreden, hij zal ook gebruik maken van argumenten; aldus:

Wij moeten u Edle de opmerking maken, dat u uw boodschap soms maar half overbrengd, als het u Waarlijk in Ernst te doen is om die Stem die volgens uw Motto zecht Roept te gehoorzame dan moet u niets achter of binnen houden van datgene, Wat betrekking heeft op of in het nauwste verband staat met het onderwerp door U behandeld het ene bespreken het andere verzwijgen dat is niet eerlijk Mijnheer.

Ds Kloppenburg deelt nu mede, dat hij over de hierboven afgedrukte mededeling van den Ordening van twee leraren een ingezonden stuk naar de Redactie had gestuurd, dat evenwel niet was opgenomen. Hij vraagt over de ordening:

Wist of merkte U niet, dat de ene van die onderzochte weer een Leerling van de Hogeschool te Kampen Was, die Thans noch in ene nauwe betrekking tot een uwer hoogleraaren van die School Staat, Waarom er dit niet bijgevoegd? met de redenen waarom, of deze jongeling uw kerkgemeenschap verlaat en juist tot ons overkomt, daar Wij toch niet Werven. Voor het examen een aanvang nam, stelde ik voor om een nauwkeurig onderzoek te doen naar de oorzaak van zijn overkomen, om redene dat wij anders Wellicht later weer Ellende krijgen dit gebeurde, de Voorzitter vroeg het hem met nadruk af. En plechtig verklaarde zijn Edle dat hij zulks, wel met 2 woorden koude zeggen, ik neem dezelve uit zijn mond over."

1. hoe dat hij Zichzelve bij de Christelijk afgescheidene gebracht had, 2. hoe dat God hem bij ons gebracht had.

Voor de ingewijde is het duidelijk, dat ds Kloppenburg hier verslag doet van de vragen, die op de classicale vergadering gesteld werden aan de candidaten, die onderzocht waren in de verschillende vakken en daarna nog enige persoonlijke vragen hadden te beantwoorden. Het is te begrijpen, dat de student uit Kampen wel even scherp ondervraagd werd; het was de heer Notten. Maar hij zoowel als zijn confrater doorstonden moedig de vuurproef. Het was inderdaad afdoende en gesproken naar het hart van Jeruzalem: "God heeft mij bij U gebracht."

Dat blijkt ook wel uit het vervolg van het ingezonden stuk:

Op uw eenvoudige vrage diendt tot eenvoudig antwoord dit, dat als u het oprecht meend en het is U Waarlijk Ernst, zo dat U Waarlijk belang stelt om bekend te worden met de breuke de redene en oorzaken van de verwijdering die tussen beide leggen en die naar ons oordeel de Ver Eniging onmogelijk maken: dan kunnen wij u geen beter Raad of middel recommandere als dat gene wat wij Zelve gebezigd hebben ontzie dan geen moeite en spaard geen koste als het nodig is. Speur alle bronne die dienstbaar kunnen zijn om Licht, bij te zetten op onderzoek nauwkeurig onpartijdig en leg vooral alle vooroordeel af en wij twijfele er zelf geen ogenblik aan als het maar Wezentlijk om de Eere en de Zake Gods te doen is, of U doet even als wij vroeger, andere later en de broeders Veldman en Notten heden gedaan hebben, deze Broeders betuigde toch beide als uit ene mond, voor de Volle Vergadering dat zij het in haar harte gevoelde dat God hun bij ons gebracht had.

De oplossing der kwestie is nogal naïef gedacht. De voorsteller verwacht dan ook niet veel succes. Dat blijkt wel daaruit, dat hij er nog enige vragen aan toevoegt, die zo er al bij geval een mildere stemming mocht ontstaan zijn, de temperatuur tot een gevaarlijke hoogte opvoeren:

...is het niet hoogst opmerkelijk dat niet tegenstaande het er in, het Vervormde Werkgenootschap (zóó staat er!) zo aller ellendigst uitziet Psm. 74 v. 35, de leraar Budde [Budding] zo ver van de weg af, Ledeboer overleden en v. d. Oever door zijn eigene gemeentens waaronder noch twee zijner zonen zijn is afgesneden, dat er nochtans niemand na taald om zich bij de Christ. afgesch. te voegen om daarmee te verenigen wat zoude hier toch de redene wel zijn?

Inderdaad, die vraag deed pijn, de broeders werden er vinnig door gekwetst. Hiermee is dan ook de schrijver nagenoeg aan het eind gekomen. Hij begint nu een aanloop om het eindpunt te bereike. Hij blijft zijn wrang-zoeten stijl handhaven, aldus:

Nu breken wij bij dezen af int vertrouwen dat zo het uEdle soms weer behaagd om van deze in uw Stem melding te maken, dat u dan dezelve in Zijn geheel plaatst, dit is ons vriendelijk verzoek doet er niets af of bij. Wij houden Coppie wees dus voorzichtig en gewaarschuid dat wanneer er Wellicht later iets uit geboren zoude worden, dat u mogelijk niet heel aangenaam zonde zijn, dat dan de schuld altoos aan uwe zijde zal blijven, want wij zijn u niet aangevallen en zoude zulks nimmer gedaan hebben.

Na u Edl, minzaam gegroet te hebben blijve wij
U heil Wens. C. Cloppenburg.

In een onderschrift deelt de Redactie mee, dat ze het stuk naar de wens van de auteur volkomen getrouw heeft afgedrukt.

Een dergelijk conflictje bracht de broeders niet dichter bij elkaar, dat begrijpt ieder. Maar aan de andere zijde moet toch ook de opmerking van het hart. dat een dergelijke uitlaat toch weer kalmerend werkt. Men had het weer eens gezegd. Men had zijn gemoed gelucht. Op de Algemene Vergadering bleef het inmiddels rustig. Die der Kruisgezinden zijn kalmer dan voorheen, nu de militante figuren verdwenen zijn. En op die der Afscheidenen, dat is op de Synode van 1866 wordt er evenmin als in 1863 over de gemeenten onder het Kruis gerept.

14. Een nieuw schisma bij de Kruisgemeenten.

De notulen der Algemene Vergadering van de Gereformeerde Kerk, gehouden te Zwolle 26 Juni tot en met 4 Juli 1866, behelzen voornamelijk het verslag van de zaak van ds R. Veldman.

Deze was predikant van Zwolle en Zalk, doch had enigen tijd tevoren 's Gravenhage gediend, Een lid van de gemeente te 's Gravenhage had een brief gezonden aan ouderling B. C. P. Jansen, waarin allerlei beschuldigingen voorkwamen tegen ds R. Veldman. Deze had zich volgens dat schrijven aan heel wat zonden schuldig gemaakt. We noemen uit het lijstje: "bedriegerij listigheid, vals zweren, trotsheid, luiheid, achterklap, onstichtelijk prediken, royeren van leden."

Die brief was door ouderling Jansen overgelegd aan de kerkenraad, die hem had opgezonden naar de classis, waaronder de Haag ressorteerde, De classis had een commissie ingesteld en deze had een dag en een nacht besteed om een grondig onderzoek in te stellen naar de klachten en beschuldigingen tegen ds Veldman, Haar bevindingen maakten nu een onderwerp van bespreking uit op de Algemene vergadering; punt voor punt, of liever: zonde voor zonde werd behandeld, aanvankelijk alles in tegenwoordigheid van dezen predikant.

Het blijkt uit alles, dat deze is opgetreden, alsof de zaak der kerk zijn eigen zaak was. Zo had hij f 1063,- uit kerk- en armenfondsen onder zijn berusting; hij had die ten eigen bate gebruikt Toen het geld ter tafel gebracht moest worden, had de predikant het niet tot zijn beschikking; hij had toen een schuldbewijs van f 1063,- gegeven, zo was het verslag der commissie. Feitelijk was dit verduistering, maar ds Veldman kon zich verdedigen en die verdediging geeft weer een eigenaardige kijk op de kerkelijke toestand. Kerk en pastorie stonden op naam van de leraar; deze had een groot deel van het geld voor de aankoop voorgesloten, als hij dus de f 1063 gebruikt had, dan was dat zijn eigen geld, de kerkenraad behoefde hem daarvoor dan geen rente te betalen. Deze toestand verklaart ook, hoe ds Veldman er toe was kunnen komen om een huis, aan de gemeente behorende, zonder mededeling aan of goedkeuring van de kerkenraad te verkopen. Hij had bovendien een orgel, aan de kerk toebehorende, laten vervangen door een ander van veel minder waarde en de overwaarde in zijn zak gestopt.

Ik verklaar deze handelingen uit het feit, dat ds Veldman bij zijn vertrek naar Zwolle de beschikking wilde krijgen over de gelden, die hij aan de gemeente te 's Gravenhage geleend had. De vergadering is verontwaardigd over zijn gedrag. Zij verklaart, dat hij onkerkelijk, onvoorzichtig en willekeurig gehandeld heeft. Hij moet de gelden restitueren.

Een nieuwe beschuldiging komt nu aan de orde. Er is een tekort van f 1100 bij de aankoop en verbouwing der kerk; f 600 kan verantwoord worden, maar het resteerende niet, de kwitanties daarvan waren zoek. Ds Veldman licht dit toe en de vergadering verklaart hem in dit opzicht voor onschuldig, maar alles tezamen genomen, acht de vergadering toch, dat de predikant zich schuldig gemaakt heeft aan "bedriegerij." Dat is ds Veldman te erg. Hij verklaart niet langer lid te kunnen blijven, echter zal hij niet heengaan, maar zich als zoeven tegen verdere aanvallen verdedigen.

De beschuldigingen van "listigheid" en "valselijk zweren" kunnen niet gehandhaafd blijven; die worden ingetrokken, Ook aan luiheid staat de predikant niet schuldig, Dat verwijt was op hem gelegd, omdat hij zo weinig aan huisbezoek deed, doch de

vergadering is van oordeel, "dat dit weinige huisbezoek niet uit luiheid is geboren. En wenst daarom een anders strafwaardig verzuim hier niet strafbaar te verklaren."

Dan volgt de beschuldiging van "onstichtelijk preken." Die onstichtelijke preek was door hem gehouden na een vergadering met ds Klinkert, beledigd om de geschillen uit de weg te ruimen.

De vergadering was geslaagd, maar de preek bedierf weer alles, De dominee had tot tekst: "de zorgvuldigheid dezer wereld en de verleiding des rijkdoms verstikt het woord" (Matth. 13: 22) en dan had hij daarbij laten zingen: "Die met geweld zijn naaste durft bevechten, blijft steeds gehaat, tot hem de wraak verslindt" (Ps. 11: 3) en "Zou k hem niet haten in mijn hart. wier snode haat Uw goedheid tart?" (Ps. 139 13) - alleszins toepasselijke verzen, maar een weinig te doorzichtig, De vergadering was overtuigd, dat deze leerrede onstichtelijk was geweest.

De reeks der beschuldigingen is niet ten einde. Iemand verklaart, dat dominee gezegd had, dat de leerstelsels der zeventiende eeuw niet bruikbaar waren voor dezen tijd, maar die opmerking was onjuist: de dominee had niet gesproken van le er stelsels, doch van r e geer stelsels, "De verkeerde overbrenging was aan de ongeletterdheid des klagers te wijten."

Toch, aldus de vergadering, gaat ds Veldman niet geheel vrij uit. De uitdrukking was ondoordacht, maar niet strafbaar. Dan had hij willekeurig leden laten schrappen, geweigerd een kind van het lidmaat Velders te dopen, hoewel er op deze kerkelijk geen aanmerking te maken was.

De volgende dag, dat is dan Vrijdag 29 Juni 1866, werd de zaak tegen ds Veldman voortgezet, Nu kwamen er enige beschuldigingen tegen de predikant van het lidmaat te Zwolle B. C. P. Jansen. De kerkenraad en de classis hadden geweigerd deze aanklacht te behandelen, de Algemene Vergadering achtte ze gewichtig genoeg om er op in te gaan. Maar de wind was nu wat gunstiger voor de beschuldigde, Klaarblijkelijk hadden de klachten niet veel om 't lijf. Zo moest dominee in een preek gezegd hebben: door de eerste leugen des duivels is Eva door de tweede Adam en door de derde het ganse menselijke geslacht gevallen.

Ds Veldman was niet tegenwoordig, hij had er klaarblijkelijk genoeg van; de vergadering moest dus zonder zijn getuigenis een beslissing nemen en zij deed dit in een voor hem gunstigen zin. Zij nam aan, "dat ds Veldman de afschuwelijkheid des leugens voorstellende, heeft gezegd: Door de leugen des duivels is ten eerste EvA. ten tweede Adam. En ten derde in Adam het ganse menselijke geslacht gevallen." Op een verkeerde exegese van Genesis III zou hij alzo niet veroordeeld worden. Ook de andere opmerkingen waren van geen betekenis, zodat de vraag gesteld werd: Mag een ouderling met zulke niets beduidende dingen een leraar en een kerkenraad bemoeilijken? En het antwoord daarop was een hartgrondig neen.

Ook de klachten van den Ouderling Hiemink, die verontwaardigd was, dat er Nachtmaal was gehouden, zonder dat hij er iets van geweten had, worden afgewezen, De vergadering is zelfs vertoornd over de gezochtheid, kinderachtigheid en partijdigheid, die in vele opzichten in schrift en woord door deze protesterende leden tegen ds Veldman worden ingebracht, Daarentegen wordt er weer beslist, dat de censuur, die door de kerkenraad op het lid J. Vlaanderen Oldenzaal is toegepast, onmiddellijk moet worden opgeheven.

Onder de bedrijven naderde het einde der zitting en het einde der week. De vergadering kan niet toestaan, dat ds Veldman op de volgende Zondag zal voorgaan en zo wordt hij voorlopig in zijn bediening geschorst. Hij krijgt een schrijven, waaraan we ontlennen:

"Overwegende het groot bezwaar, dat alsnu verbonden is, om UEw, op de aanstaanden dag des Heeren ongehinderd - terwijl gij onder zulke zware en reeds gedeeltelijk bewezen beschuldigingen ligt - het allerheiligst werk der Evangeliebediening te doen verrichten;

overwegende de ergernis, die daaruit noodzakelijk voor de gemeente des Heeren moet voortvloeien.

heeft besloten en besluit:

UEw, van af heden te verbieden een der kansels onzer Gereformeerde Kerken te betreden."

Den kerkenraad wordt gelast tot dit besluit mede te werken."

De Zondag brak aan, maar de kerkenraad en ds Veldman deden, alsof er geen dwingend besluit der Algemene Vergadering was. En als de Dinsdag komt, waarop de vergadering voortgezet zou worden, is de kerkzaal met grendels afgesloten. De Algemene Vergadering moet een ander lokaal opzoeken, Dat is spoedig daarop gevonden, doch de stemming is slecht en wordt nog slechter, als er een brief voorgelezen wordt van de Zwolse kerkenraad, waarin wordt medegedeeld:

1ste dat alle kerkelijke gemeenschap van nu af met de Kerk heeft opgehouden;

2de dat de Synode belet wordt in het kerkgebouw te vergaderen;

3de dat de kerkenraad op de ingeslagen weg zal voortgaan.

Alle kerkenraadsleden hadden dezen brief ondertekend, behalve de diaken J. E. Smitt. Natuurlijk, dat er dadelijk een deputatie naar ds Veldman als voorzitter van de kerkenraad gezonden wordt, om deze besluiten ongedaan te maken, doch de deputatie kwam onverrichterzake terug, Men moest zich blijven behelpen met het nieuwe lokaal, zo werd daarin de bespreking voortgezet en de zaak wordt steeds ingewikkelder, het lidmaat Jansen verklaart, dat hij berouw heeft over de beschuldigingen, tegen de predikant ingebracht; ouderling Hiemink daarentegen handhaaft al zijn bezwaren. De diaken Smitt heeft wel bezwaren tegen het feit, dat ds Veldman zich niet aan de schorsing onderworpen heeft, doch hij wenst met de kerkenraad van Zalk toch tegen de schorsing te protesteren.

Na langdurig wikken en wegen moet de vergadering tot een besluit komen. Zij komt er tenslotte toe en beslist, dat ds Veldman voor de tijd van zes weken in zijn dienstwerk geschorst moet zijn. "Met diep leed- gevoel en met innige smart, hoewel met volle vrijmoedigheid, als handhavende het recht en de eer der Gereformeerde Kerk en haar belijdenis, onder vermaning tot verootmoediging, vernedering en oprechte schuldbelijdenis" wordt de acte van schorsing toegezonden, vergezeld van een stuk, waarin de gronden voor de schorsing zijn opgenomen.

Nog een zaak komt op deze vergadering aan de orde. In de Haag waren er twee gemeenten onder het Kruis, één met ds W. G. Smitt en één met ds de Haan als predikant. De relatie met de laatste werd verbroken.

Zwolle wilde niet buigen onder het gezag van de Algemene Vergadering. De kerk maakte zich los uit het verband en bleef op zichzelf staan. Een klein deel van de gemeente kon daarmee niet accoord gaan, het vormde een nieuwe groep. Zodat er ter plaatse drie afgescheiden kerken waren: één, aangesloten bij de Afscheidenen, onder ds H. Vissink; één onder ds R. Veldman; en een derde, aangesloten bij de Kruisgezinden. De laatste vergaderden op de "Wal." Haar leden werden daarom

"Waldenzen" genoemd. Bij de vereniging der Kruisgezinden en Separatisten in 1869 sloten de drie gemeenten zich aan en werden spoedig een eenheid, eerst onder de beproefde leiding van ds N. H. Dosker en daarna van ds W. H. Gispen.

15. Het boek "De Gereformeerde Kerk in Nederland."

Op de vergadering der Kruisgezinden, in 1863 te Amsterdam gehouden, kwam de naam der gemeenten ter sprake tot dusver was die Gereformeerde Gemeente onder het Kruis. Over het algemeen vond men in hun kringen de bijvoeging "onder het Kruis" overbodig. Vandaar het besluit, dat voortaan de naam der gemeenten zou zijn: Gereformeerde Kerk.

Voornamelijk werd dit gedaan "met het oog op de wijzigingen in de Nederlandse Grondwet, terwijl de vrijheid van den Openbaren godsdienst als reden dezer verandering werd aangenomen.

Op diezelfde vergadering te Amsterdam, 22 October 1863 gehouden, namen de afgevaardigden der Kruiskerken nog een andere zaak ter hand.

Meer en meer was de noodzakelijkheid gebleken om een geschiedwerk te bezitten over de Gereformeerde Kerken sinds haar opnieuw optreden in 1837, het werkje van ds W. W. Smitt: "Waar openbaart zich de Gereformeerde Kerk in Nederland?" was niet meer te krijgen.

De gemeenten bestonden nu ruim vijf-en-twintig jaar, het was nodig haar geschiedenis vast te leggen. Zo besloot dan de vergadering, dat "de geschiedenis onzer geestelijke wording en van ons voor 't duren bestaan door de druk aan het belangstellend publiek zal worden blootgelegd, opdat onze tegenwoordige toestand, strekking, doel en mid-delen des te makkelijk zullen worden gekend."

De broeders D. Klinkert, J. Plug, C. Kloppenburg en R. Veldman werden met de uitvoering der taak belast.

Er verliepen vijf jaar zonder dat de commissie er in slaagde haar opdracht te volvoeren. Er waren verschillende omstandigheden, die belemmerend werkten, De taak was dan ook niet gemakkelijk, het werk zou immers niet zijn de uiting van een particuliere liefhebberij of het voldoen aan de lust tot historische studie, doch het gevolg van een synodale lastgeving. Dit maakte het werk enerzijds veel moeilijker, immers het moest een uitgesproken propagandistische strekking hebben. Dit veroorzaakte, dat er veel uit weggelaten moest worden, wat noodzakelijk zou zijn in een geschiedwerk, terwijl er anderzijds in opgenomen moest worden, wat als propaganda-materiaal misschien van betekenis zou zijn, maar overigens van geen algemeen belang.

Op de Synode te Haarlem, 9 en 10 Juni 1868 te Haarlem gehouden, kwam het geschiedwerk nog eens ter sprake, Weer werd er een commissie benoemd en deze volbracht, wat haar opgelegd werd, In 1869 verschijnt: De Gereformeerde Kerk in Nederland, haar recht verdedigd en haar standpunt geschetst, op last der Algemene Synode uitgegeven door N. J. Engelberts, secretaris der Synodale Commissie en predikant te Zutphen.

Het werk komt uit Ite Zwolle bij J. Vlaanderen Oldenzeel (1689). Op het jaartal moeten we even de aandacht vestigen, In de geschiedenis der kerken is dat een belangrijk jaar, Immers dan heeft de Synode te Middelburg plaats, waar de beide kerken verenigd werden. Was het boek enigen tijd later geschreven, dan was het stellig niet uitgegeven. Immers door de vereniging haalden de Kruisgezinden een streep door de bezwaren, welke ze tegen de Separatisten hadden.

Wellicht is door het jaartal van de verschijning te verklaren, dat het boek zo weinig de aandacht heeft getrokken, De Afgescheidenen handelden tactisch door er zo weinig mogelijk gewag van te maken, immers door de bespreking ervan op een enigszins ruime schaal zouden oude gevoeligheden blootgelegd zijn, de bijna geheelde wonde

zou opnieuw opengereten zijn en de Kruisgezinden hadden, nu zij toch verenigderr, er belang bij dat hun verleden in het duister gehouden werd.

Met nadruk vestigt de commissie, die het boek ontwierp, er de aandacht op dat haar doel niet is "de hand op de kankerwonden te drukken." Haar doel is voorlichting en terechtwijzing van velen en medewerking te verlenen "tot vereniging en hereniging in de rechten, van God aangewezen weg van allen, die de waarheid lief hebben, maar nu nog om verschillende redenen van elkander gescheiden zijn, opdat het worde één kudde onder de enen Herder en de Gereformeerde Kerk in Nederland bij vernieuwing groeie en bloeie."

Het boek is verdeeld in drie afdelingen. In de eerste wordt behandeld "ons standpunt tegenover het reglementaire genootschap." Met dit laatste wordt bedoeld de Nederlands Hervormde Kerk, Uitvoerig wordt er gesproken over de richtingstrijd en de ontwikkeling der denkbeelden, die leidden tot de noodzakelijkheid om tot een breuk te komen, Dan wordt het standpunt bepaald tegenover de Christelijk Afgescheiden kerk. Dat wordt gedaan in de tweede afdeling.

Weer wordt er uitvoerig gehandeld over het aanvragen der vrijheid; over de naam, die de Afgescheidene hebben aangenomen; over de kerkorde, die men op de Synode in 1837 gewijzigd heeft; en over de afwijkingen van de leer, welke in die kerk voorkwamen. De commissie tracht aannemelijk te maken, dat de kerk als kerk zich van het rechte pad verwijderd heeft, Om dat te doen haalt zij allerlei uitspraken aan van op zichzelf staande personen, losse aanhalingen uit "De Reformatie." "De Stem" en "De Bazuin." Dit onderdeel voldoet het minst, de commissie trekt op onjuiste gegevens haar conclusies; het is dan ook begrijpelijk dat op de Synode te Middelburg over al deze zaken niet gerept is, In een slothoofdstuk wordt in een verdienstelijk geschreven overzicht behandeld: "de geschiedenis onzer wording." Dit hoofdstuk heeft mij bij het schrijven van deze schetsen in menig opzicht tot leidraad gestrekt.

16. De vereniging van Kruisgezinden en Separatisten.

Met enige spanning en niet zonder goede hope voor de vereniging werd er uitgezien naar de Synode te Middelburg. Deze zou gehouden worden in 1869, Sinds negen jaar waren de beide kerkengroepen niet met elkaar in officiële aanraking geweest, al was dan de band nimmer geheel verbroken. Het was zelfs voorgekomen, dat iemand, die in Kampen gestudeerd had, bij de Kruisgemeenten als leraar was opgetreden. De leraars, die uit deze kerken tot de Afscheidenen waren overgegaan. En dat was in de loop der jaren een aanzienlijk getal geworden, hielden nog steeds voeling met hun vroegere collegas en lieten ook niet na op classicale en provinciale vergaderingen aan te dringen op vereniging, zo waren in het voorjaar van 1869 verschillende predikanten bewerkt. Er ging een fluisterend gerucht door de gemeenten, dat het nu zou geschieden. Bij de eenvoudige broeders van weerszijden verwekte dat gerucht enerzijds blijde hoop, anderzijds beklemming. Blijde hoop omdat men wist en ervan overtuigd was, dat de vereniging een Gode welgevallige zaak was; beklemming, omdat er over en weer nog zoveel wantrouwen heerste.

De vergadering zou geopend worden op Woensdagmorgen 16 Juni, maar de avond tevoren zouden de broeders reeds bijeen zijn, zo dit althans mogelijk was. En dan zouden ze kunnen luisteren naar de wijdingspredikatie, die uitgesproken werd door ds A. S. Entingh.

Zijn Eerwaarde had tot tekst Mattheüs 28: 18b. *"Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde."*

't Was een hele reis, naar Middelburg. Wij mensen van de twintigste eeuw, kunnen het ons haast niet indenken, hoe ver Middelburg toen van Rotterdam lag. Zó was de reisroute: reeds op 14 Juni moest men met de Middelburgse boot uit Rotterdam om 10 1/4 uur vertrekken, dan was men s avonds in de hoofdstad van Zeeland. Men kon ook op 15 Juni vertrekken, maar dan voer de boot pas af om 12 uur en die boot kwam 's avonds eerst om tien uur in Middelburg; alzo te laat om bij de wijdingsdienst aanwezig te zijn. Men kon echter ook op Dinsdag 15 Juni met de Belgische boot om acht uur van Rotterdam vertrekken. Deze voer langs de Moerdijk, daar moest men uitstappen, vandaar per spoortrein naar Goes en dan met de diligence verder naar Middelburg.

De meeste broeders gingen Maandagsmorgens met de boot en uit mondelinge overleveringen vernam ik, dat ook de afgevaardigden der Kruisgezinden met die boot gingen. Maar op reis bleven de broeders nog streng gescheiden.

Natuurlijk, dat er bij beide partijen druk over de mogelijkheid der vereniging gesproken werd. Hoeveel bezwaren eraan verbonden waren, voor beide partijen was het een begeerlijke zaak. Stellig zal ook de inhoud van het volgende Koninklijk Besluit een onderwerp van discussie hebben uitgemaakt:

De Koninklijke besluiten van 5 Juli 1836 en van 9 Jan, 1841, inhoudende bepalingen omtrent de toelating en erkenning van gemeenten van afgescheidenen zijn ten dele ingetrokken door het besluit van 17 October 1852 en vervangen door de bepalingen der Wet van 10 September 1853, De besluiten van 1836 en 1841 worden echter, naar de Minister van Financiën, tijdelijk belast met het departement voor de zaken der Hervormde Godsdienst mededeelt, door de gescheidenen als verbindend beschouwd en opgevolgd. Vandaar dat er nu een nieuw K. B. wordt uitgevaardigd, (6 October 1868), bestaande uit het enige artikel:

De koninklijke besluiten van 5 Juli 1836 en van 9 Jan. 1841 behoudende bepalingen omtrent de toelating en erkenning van gemeenten van afgescheidenen,

worden bij dezen verklaard te zijn ingetrokken en buiten werking geplaatst. (6 October 1868).

De uitnodiging om met elkander samen te spreken, was uitgegaan van de Christelijk Afscheidenen. Feitelijk was het geen officiële uitnodiging. Deze moest immers geschieden door de synodale deputaten en in eerster instantie waren het dezen niet, die verzochten om een gemeenschappelijke samenkomst. Maar toch was het een officieel lichaam, dat daartoe overging. Het was de Provinciale Synode van Overijssel. Stellig heeft de voorzitter van die vergadering daar de hand in gehad.

Dat was ds W. H. Gispén. Misschien wel de aangewezen man om voor de vereniging te werken. Hij was overgegaan tot de Gescheidenen en had vele vertrouwde vrienden bij de Kruisgezinden. In de bladen verschijnt dan het volgende stuk:

De Provinciale synode der Christelijk Afscheiden Gereformeerde Kerk in Overijssel acht het om veelvuldige redenen juist nu hare dure roeping en verplichting om openlijk de broeders in Christus, die behoren tot de gemeente van wijlen ds Ledeboer, de gemeente onder leiding van D. Hoksbergen, de Gereformeerde kerk in Nederland (vroeger de Gereformeerde Kerk onder het Kruis) ja alle de kinderen Gods in de verstrooiing levende of zuchtende onder de macht van het geloof en kerk verwoestende liberalisme onzer dagen, op te roepen om te verschijnen of zich te doen vertegenwoordigen op de Synode der Christ, Afsch. Ger. Kerk, welke (zo God wil) zal gehouden worden te Middelburg de 15 Juni aanstaande; ten einde, onder biddend opzien tot God, pogingen aan te wenden tot ene zo vurig begeerde en afgesmeekte vereniging op goede Bijbelse gronden, overeenkomstig onze Gereformeerde belijdenisschriften en wijze van kerkregering. Geliefde broeders! zo de Heere, die wil en bad, dat de zijnen één zijn, ons daarin voorspoedig maakte, welke ene reden van blijdschap zou dat zijn! Voortaan als zonen van eenzelfde huis, als kinderen van dezelfde Vader, in zoete liefde en vrede tezamen te leven en eendrachtig werkzaam te zijn.

De Heere, de waarheid en de godsvrucht te belijden, te beleven, voor te staan, tegen on- en bijgeloof, tegen dwaling en ongerechtigheid te verdedigen. Allereerst het Woord Gods te prediken, de Heere te verheerlijken en het gelovig volk meer en meer in 's Heeren wegen te doen wandelen.

O, geliefde broeders, gawe God ons dat eens te beleven, mochten zo de muren van Sion gebouwd worden en wij in dezen de heerlijkheid Gods zien.

Namens de Vergadering voornoemd:

W. H. GISPEN, Praeses.

W. VAN DER KLEY, Scriba.

Zwolle, 7 April 1869.

Niet onmiddellijk gaven de leden der Gereformeerde Kerk aan dezen oproep gehoor. Door de ervaring geleerd, waren ze voorzichtig. Ze begrepen dat als ze onmiddellijk toehapten, de eisen wel eens zo hoog gesteld konden worden, dat ze toch die niet aanvaardden konden. Vandaar dat ze op dezelfde wijze antwoordden, als de Provinciale Synode hen opgeroepen had. Ze schreven in "De Wekstem" van 22 Mei 1869 eveneens een mededeling.

Merkwaardig, hoe grif de kerkelijke bladen deze berichten opnamen! Er blijkt wel uit, dat de gemoedsgesteldheid voor de vereniging gunstig was. Duidelijk legt dit nieuwe stuk de zwakke stee in het eerste bloot: De oproep moet niet uitgaan van een Particuliere Synode, doch van de Algemene Synode, het stuk luidt als volgt ("Wek-

stem." 22 Mei 1869): "Dat zij allen één zijn."

De classicale vergadering der Gereformeerde gemeenten, ressorteerende onder de classis Rotterdam, vergaderend te Dordrecht, de 12den Mei 1869, kennisgenomen hebbende van een oproeping door de provinciale vergadering der Christelijk Afscheidene gemeenten in Overijssel aan de Gereformeerde en sommige andere kerken en lichamen, om zich op de aanstaande Synode der Chr. Afg. Geref, Kerk te doen vertegenwoordigen, ten einde op Bijbelse en gereformeerde gronden vereniging te beproeven, acht zodanige vereniging, waar die op zulke gronden tot stand kan komen, hoogst wenselijk, opdat de Hogepriesterlijke bede des Heeren worde vervuld: "dat zij allen één zijn."

Zij spreekt echter als haar oordeel uit, dat geen vertegenwoordiging van de zijde der gereformeerde Kerk mogelijk is op de eenvoudige provinciale oproeping in de Wekstem; doch dat de Synodale Commissie der Ger. Kerk, indien de Algemene Chr. Alg. Synode van dezelfde mening is als die van Overijssel noodzakelijk daartoe officieel aanschrijving vanwege de Alg. Synode of van hare commissie behoorde te ontvangen. Niets zoude de Classis meer verblijden dan ene wettige, bijbelsche, door God bewerkte vereniging.

Namens de classicale vergadering van Rotterdam:

L, v. d. VALK, pres.

J. G. SMIT, Scriba.

De Redactie van "De Wekstem" tekent daarbij aan: "Volgens Zalsmans Jaarboekje bestaat de Syn. Commissie uit de H.H. D. Klinkert, N. J. Engelberts en J. Plug, pred. te Rotterdam en Zutphen."

De Kruisgezinden kregen hun zin. In goede orde en geheel in de vorm komt er een verzoek van de Algemene Synode aan de Synodale Commissie der Gereformeerde Kerk om afgevaardigden te zenden naar haar samenkomst om op goede Bijbelse gronden over de vereniging te handelen, zo zou dan de vergadering te Middelburg de lang gewenste zaak tot stand kunnen brengen.

't Was een aangrijpend moment, toen de Vice-praeses der vorige Synode, ds A. S. Entingh de eerste zitting der Synode opende. Plechtig ruisten de tonen van het psalmgezing door het kerkgebouw. De broeders zingen Psalm 89: 7 en 8. Dan gaat ds Entingh de vergadering voor in gebed.

De morgen wordt doorgebracht met het nazien der geloofsbrieven en de verkiezing van het moderamen, Ds W. A. Kok wordt praeses, ds W. H. Gispen vice-paeses. In de namiddag komen de afgevaardigden der Gereformeerde Kerk ter vergadering. Het zijn de broeders D. Klinkert.

N. J. Engelberts, M. Keulemans, L. van der Valk en W. G. Smitt. Het zijn allen predikanten; bij hen horen de ouderlingen B. C. P. Jansen en J. G. de Bruyn.

Hun komst - daarop zinspeelden we hierboven reeds - was voorbereid, Op de vergadering der Kruisgezinden, begin Juni te Rotterdam gehouden, was er een schrijven ingekomen van de Synodale Commissie der Afscheidenen, behelzende een officiële uitnodiging om te trachten de vereniging der twee kerkelijke lichamen te bewerken, Voor hen was dit schrijven van bijzondere betekenis, het verzoek ging immers van de andere partij uit; dat was voor hen winst, het moet hun voldoening gegeven hebben, dat nu onmiddellijk en niet langs een omweg het verzoek tot hen gekomen was, In beginsel, dat willen ze wel vaststellen, zijn ze voor verenigen. Maar hoe moet de vereniging geschieden en op welke gronden zal men gaan samenleven?

Direct als men er over gaat spreken, komen de moeilijkheden. De hele vergadering zal het er niet over kunnen eens worden, daarom wordt er een commissie benoemd van drie broeders, de leraren W. G. Smitt en N. J. Engelberts en de ouderling J. G. de Bruyn, om de zaak voor te bereiden en een advies aan de Algemene Vergadering te ontwerpen, de volgende dag reeds komt het advies ter tafel. Dat komt hierop neer. Er wordt een commissie benoemd, bestaande uit vijf leraren en twee ouderlingen. Die commissie zal een uitgebreide lastbrief ontvangen. Zij zal zich naar de Synode der Afscheidenen begeven, aan deze geen voorstellen doen, doch trachten die van haar uit te lokken. Als eis aan de Afscheidenen moet gesteld worden:

- a. de erkenning van de zending der leraren en het wettig bestaan der Kruisgemeenten.
- b. De naam Christelijk Afscheidenen moet losgelaten worden.
- c. De nieuwe formatie zal in prediking, kerkregering en onderwijs, zich getrouw en ernstig aansluiten aan de leer, dienst en tucht der Gereformeerde Kerk.

Dit zijn wel de voornaamste voorwaarden, waarop men samen zou kunnen gaan. De broeders gaan geheel accoord met het voorstel der commissie en zo worden nu de afgevaardigden gekozen naar de Synode te Middelburg. Dat zijn de predikanten D. Klinkert, W. G. Smitt, N. J. Engelberts, M. Keulemans, L. van der Valk en de ouderlingen J. O. de Bruyn en B. C. P. Jansen.

Op de bestemde tijd komen zij in het gebouw, waar de Synode te Middelburg vergadert. Het is de oude Gasthuiskerk, de kerk, waar anderhalve eeuw geleden ds B. Smijtegelt zijn triomfen behaalde. Wat een spanning was er in de vergadering, toen zij binnen traden! Zou dan eindelijk het zo lang gewenste verkregen worden? Daar overhandigen zij hun geloofsbrieven. Ze worden geopend en het blijkt, dat zij de opdracht hebben om op Bijbelse en Gereformeerde gronden over de vereniging te onderhandelen.

Plechtig spreekt de voorzitter hen toe. Hij betuigt zijn blijdschap en dankbaarheid over hun komst; hij verklaart, dat zijn kerk alleszins bereid is de breuk, zo dat mogelijk is, te helen. En dan vraagt hij of de broeders geneigd zijn de gronden te noemen, waarop de vereniging tot stand zou kunnen komen.

Maar daar had de commissie geen bereidheid toe; zij wilde haar kaarten niet openleggen. De uitnodiging was uitgegaan van de Afscheidenen, vandaar dat de tegenpartij geen voorstellen deed; die moesten komen van de vergadering te Middelburg.

Nu besluit de Synode om aan de commissie schriftelijk de gronden mee te delen. De commissie verlaat de vergadering en kan verder rustig afwachten. Op de Synode werd er nu echter druk gediscussieerd. Men begreep dat men een belangrijke tijd meemaakte, dat er heel veel afhing van de formulering der voorwaarden van de vereniging. In beginsel waren allen voor het ineensmelten, maar de wijze, waarop dat moest geschieden, daarover liepen de gevoelens uiteen.

Eindelijk komt men tot de volgende conclusies:

De Synode wenst vereniging met alle personen en verenigingen of kerkgenootschappen, die met onze kerk verenigd zijn in de leer en de regering der Gereformeerde Kerk.

De Synode kan of wil bestaande toestanden niet wegcijferen en wil in dit speciale geval niet in beoordeling treden, hoe die toestanden zijn ontslaan en bestendig tot op dit ogenblik.

Volgens de Synode bestaat er geen enkele grond, die ons gescheiden blijven

zou kunnen rechtvaardigen.

De leraars der Kruisgezinden zullen een zending onder de Afgescheidenen ontvangen.

Zo is, in het kort samengevat, het resultaat der besprekingen van de Synode. Als het besprokene en besliste op schrift is gesteld, wordt het ter hand gesteld aan de Commissie. Natuurlijk nam deze er met de grootste belangstelling van kennis. Nauwkeurig werd woord voor woord, zin voor zin gewikt en gewogen. Het werd vergeleken met de instructie, die zij ontvangen had. Er bleek nogal verschil te bestaan, doch onoverbrugbaar was dit verschil niet.

De broeders besloten nu open kaart te spelen. Zij wilden de voorwaarden mededelen, waarop volgens hun inzicht de vereniging tot stand kon komen, zo komen zij tot de volgende voorstellen:

Dat door Uwe kerk de tegenwoordige titel van Christelijk Afgescheiden worde opgeheven en zij zich openbare naar buiten en naar binnen, met of zonder geoorloofde staatserkenning als de historische Gereformeerde Kerk, dien titel voerende met of (liever) zonder enig betamelijk praedicaat.

Dat door u, zowel als door ons, ten stelligste wordt verklaard, dat de leer, dienst en tucht der Gereformeerde Kerk getrouw en ernstig worde gehandhaafd.

Dat uwe Synode onvoorwaardelijk de zending onzer leraren en het wettig bestaan der Gemeenten erkenne.

Over de punten in geschil werd nu enigen tijd gediscussieerd. Hoofdzakelijk spitsen de geschilpunten zich toe op de vraag, die voor velen een levensbelang was: Hoe zal het gaan met de leraren, die nu bij de Kruisgemeenten in dienst zijn? Gelukkig vond men een oplossing en wel in de formule:

"Er zal, wanneer de vereniging wordt getroffen, een wederzijdse erkenning van leraars en gemeenten plaats vinden."

Door deze formulering vallen de bezwaren van beide partijen weg.

Dan komt in bespreking de nieuwe naam, onder welken de kerken voortaan zullen optreden. Daarover zijn verschillende voorstellen.

Merkwaardig: in alle was het woord Gereformeerd; daaraan was men bijzonder gehecht. En zo was er een keus uit: Christelijk Afgescheiden Gereformeerd, Vrije Gereformeerde Kerk, Hersteld Gereformeerde Kerk, Oud-Gereformeerde Kerk.

Over het vragen der "vrijheid" werd niet meer gesproken; allen waren van oordeel, dat het voldoende was, zonder meer aan de hoge regering kennis te geven, dat er een vereniging van twee kerkengroepen had plaatsgegrepen. Over de naamsverandering werd men het niet zo spoedig eens, maar tenslotte verenigden allen zich met de naam: **Christelijk Gereformeerde Kerk.**

Als dat gebeurd is, zijn alle bezwaren tegen de vereniging weggenomen. De vereniging werd gesloten. Diep geroerd reiken de broeders elkander met de innigste blijdschap de rechterhand der gemeenschap.

De aandoenlijke en onvergetelijke ure, waarop de klove, die gescheiden hield, door Gods albesturende liefde en onkreukbare trouw voor Zijne Gemeente werd gedempt en de broederhand werd gereikt in de van God verordenden weg, maakte een diepe indruk op alle aanwezigen.

Zij werd besloten met hartelijke dankzegging door de voorzitter der Synode, waarna

gezongen werd Psalm 134: 3.

Dankbaar, voldaan en verblijd reist de commissie nu af naar Amsterdam, waar inderhaast de Algemene vergadering der Kruisgemeenten is samengeropen. Daar doet zij verslag van haar bevindingen. Over de handelingen der commissie betuigen de verschillende afgevaardigden hun grote tevredenheid.

Allen wensen verwaardigd te worden zich in de Heere te verblijden over Zijne daden en met een biddend hart de toekomst tegen te gaan.

Met nadruk moet er de aandacht op gevestigd worden, dat door deze vereniging er feitelijk een einde gemaakt werd aan het bestaan, zoowel van de Gemeenten onder het Kruis als der Christelijk Afgescheiden Gemeenten. De kerken openbaarden zich nu onder een anderen naam: de Christelijk Gereformeerde Kerk.

Alle gemeenten, zoals ze nu bestonden, verenigden zich. In de nieuwe gemeenschap werden opgenomen alle Afgescheiden predikanten, maar ook die van de andere groep. Zo sloten zich dan aan ds W. G. Smitt te 's Gravenhage, zoon van de eerste leraar der Kruisgemeenten, ds W. W. Smitt. En vader van de latere hoogleraar der Vrije Universiteit, professor Dr P. A. E. Sillevius Smitt; ds W. Bruininks, eveneens van de Haag; de predikanten D. Klinkert en L. van der Valk, beiden te Rotterdam; de predikanten J. G. Smitt en W. Eichhorn beiden te Amsterdam; - ds J. G. Smitt was een broer van ds W. G. Smitt; ds J. G. Smitt zou zich na enige tijd losmaken van de Chr. Geref. Kerk en overgaan tot de Evangelische Kerk - de leraren M. Keulemans en J. W. A. Notten uit Zeeland; de leraren N. J. Engelberts en H. M. van der Vegt uit Gelderland.

Natuurlijk stonden buiten de vereniging ds C. van den Oever en zijn beide zoons, die in 1858 uit de Kruisgemeenten getreden waren; ook ds Sterkenburg, die door geen der partijen begeerd scheen te worden.

Deze broeder Sterkenburg had al heel wat pogingen aangewend om zijn positie vast te maken. We lezen over hem in de notulen van de Amsterdamse gemeente der Afgescheidenen:

"31 Mei 1853, komt in de vergadering Bastiaan Sterkenburg, vroeger leraar bij de Gemeenten onder het Kruis, maar afgesneden, verklaart met de kerk te willen verenigen en dat althans tot hem te Haarlem behoren 10 personen, die zich met hem verenigen.

De praeses (ds van Velzen) verklaart, dat de bedoelde vereniging op de classis moet geschieden, die altoos advies van de kerkenraad zal vorderen wegens de echtheid of onechtheid der ingebrachte beschuldigingen.

Sterkenburg betuigt, dat zijn bedoeling niets anders is dan Christelijke Vereniging en dat hij hoe de uitslag mag zijn, hij in de wil des Heeren berust, doet voorts een uitvoerig verhaal omtrent de aankoop van een kerk te Haarlem en nopens de handelingen des kerkenraads met hem, zodat zelfs degenen, die hem hebben mishandeld, tot drie dagen gevangenis veroordeeld zijn; verder wordt door ouderling de Haas gemeld, dat vernomen is, dat Rooseboom de olieloper van hem gelden moet hebben.

Sterkenburg ontkent zulks. Sterkenburg doet een uitvoerig verhaal van de weg, waardoor hij leraar is geworden, alsmede van zijn verkering met de dochter van enen ds van Velzen (Hervormd predikant), dat kan worden onderzocht bij ds Astro. Er zullen inlichtingen gevraagd worden, Adres: B. Sterkenburg op de Oude Gracht, Haarlem."

In wijde kring was er grote vreugde over de vereniging, die naar men hoopte - en die hoop is vrij spoedig vervuld - een samensmelting zou worden. In de verschillende kerkelijke organen werd er over gejuicht, in de kerkelijke samenkomsten werd er voor gedankt. Zelfs werd de lier ter hand genomen en werden in rijm en maat de nieuwe broeders welkom geheten.

We drukken hier af het volgende vers:

Mijn handdruk aan de Oud-Gereformeerde Broeders.

*Liefde, zoete liefdebanden,
Dwingen mij een welkom af.
Trots des Satans list en tanden
Ligt verwijdering in het graf.*

*Welkom, welkom lieve vrienden,
Welkom, broederpaar van Smitt,
Die ons hart reeds lang beminde,
Strijdend met ons naar het wit.*

*Welkom, drietal wakkre leden
Van het heilig onderwijs.
Clerq en Mast, straks werkt ge mede
Om de hogen dienaarsprijs.*

*Welkom, Meulenbrug, mijn armen
Sla 'k om u en Bruininks heen;
Daar gij 't hart mij komt verwarmen,
Vlucht de vijand voor uw treên.*

*J. H. Brilman, lang gevestigd.
En aan broeder van de Broek
Worde 's Heeren gunst bevestigd,
Steunend op het Bijbelboek.*

*D. van Brummen, edele strijder,
Ook voor U is onze beê.
Zij en blijf een Christbelijder
Bij de prediking van vree.*

*Broeder Eichhorn en D. Klinkert,
Sta voorts vast op Jezu's Grond;
Hoger nog dan onze Blinkert
Stijg Gods glorie uit uw mond.*

*Ook voor Engelberts te bidden,
Stroomt uit liefde in 't gemoed;
En daar liefde is in 't midden,
Zijn wij één met Hazevoet.*

*Keulemans, de baak der Zeeuwen,
Kloppenburg en Simensen
Geve God de kracht der leeuwen
Op hun heilig strijdperk mee.*

*Paschier, Notten, Valk en Vegte
Steune God door Zijne kracht
Om het ongeloof te slechten.
Waar het om Gods Waarheid lacht.*

*Welkom, welkom, lieve vaders,
Lieve broeders in den Heer,
Welkom, Néérlands hartenaders,
Welkom, welkom, keer op keer.*

Ook enkele losse groepen volgden.

De Kruisgemeente van Hoksbergen sloot zich in 1869 niet aan bij de Afgescheidenen, doch in 1871 gingen 22 leden van de groep van Hoksbergen met de ouderling van der Veen over tot de Christelijk Gereformeerden.

In Zwolle smolten, naar we hierboven reeds mededeelden, de drie groepen ineen.

Er waren er echter ook, die zich niet lieten vangen. We geven ten bewijze hiervan een excerpt van een zeer zeldzame brochure. De titel is: *Een leerzame samenspraak tot onderrigting voor eenvoudigen, om niet door schijn misleid te worden door een masker van godsdienst, gehouden tussen Petrus, Demas, Diotrephes, Agrippa en Dirk de Eenvoudige over de vereniging tussen de Christelijk Afgescheidenen en de oud-Gereformeerden, welke heeft plaatsgehad in hunne laatstgehouden Synodale Vergadering, gehouden in de maand Juny 1869 te Middelburg; opgetekend door een lidmaat der Gereformeerde Kerk in Nederland.*

Leyden, J. J. Holtz 1869.

De onbekende auteur van dit werkje moet wel geweten hebben, dat er vroeger, in de 17de en 18de eeuw, herhaaldelijk dergelijke samenspraken werden uitgegeven, die op populaire wijze de zaken, die de aanleiding waren van een geschil, behandelden. De personen, die met elkaar aan het woord zijn, zijn opponenten en nu geeft de auteur aan hem, die zijn gevoelens verdedigt, de meest treffende argumenten; die van de tegenstander worden óf verdoezeld óf weerlegd en zo kan hij steeds rekenen op de overwinning - op papier althans.

Hier spreken met elkaar Petrus, de standvastige, deze zal het gevoelens van de Kruisgezinden verdedigen;

Demas, de verlater van de rechten weg, de man, die de wereld heeft liefgekrepen;

Diotrephes, genoemd in de derden brief van Johannes: "Diotrephes, die onder hen zoekt de eerste te zijn, neemt ons niet aan";

Agrippa, die bijna bewogen werd om de rechten weg te houden. En Dirk, eenvoudige oprechtheid.

Demas vertelt zijn levensloop aldus: "Ik behoorde vroeger als lidmaat bij de Gereformeerde kerk onder 't Kruis in Nederland, maar die heb ik en velen met mij in 1864 verlaten, want hoewel zij alle geen Demas's heten, zo zijn ze mij toch als

naamgenoot opgevolgd; toen noemden wij onszelven oud Gereformeerd, doch wij zagen wat bezwaar er in, dat wij het schip niet ree zouden kunnen houden, omdat er vrij wat bij ons inkroop, dat er niet onder behoorde en onze voorgangers somtijds wel eens wat inlieten uit gunst! somtijds wel eens uit eerezucht, zoowel voorgangers als leden, waardoor wel eens onenigheden ontstonden, zodat wij vreesden, dat onze boei nog eens zou instorten.

Om terug te keren tot de Geref. onder 't Kruis, dat wilden we niet, want door ons uitgaan van hen was dat lichaam zeer verzwakt en terwijl alles vooruitgaat, zo wilde wij ook vooruit en vermeerdering van volk zoeken, zodat het onze voorgangeren goed dachten om liever haarzelve te voegen bij de christelijk Afscheidene, die nog al een groten hoop uitmaakten.

Dirk de Eenvoudige heeft op dit verhaal nog al een en ander aan te merken. Als er eens een vervolging kwam, dan zouden de meeste predikanten op de vlucht slaan. Deuras wil daaraan niet denken, Er zijn nu geen vervolgingen meer, we beleven een beteren tijd, de mensen zijn nu vredelievender. Christenen moeten vrede maken en vrede houden, want hun Koning is een Vredevorst. En dan vervolgt hij: wat is dat aangenaam, dat hebben wij nu ondervonden op onze laatste gehoudene kerkelijke vergaderingen, die wij hadden te Amsterdam de 24 Juni, alsook te Middelburg, o wat hebben wij daar gezongen, ik geloof wel vijfmaal psalm 134: 3, toen wij daar met de Chr. Afsch. verenigd werden."

Diotrephes stemt met hem in, doch hij zit nog met een vraag. Waarom heeft de vereniging niet vroeger plaatsgegrepen? In 1858 zijn er al enige overgegaan: Gespe (Gispen), Holster en Juch. Die mensen hebben daar voordeel van gehad. "Een man als Gespe had dan altijd in De Lier, Holster in dat nare Vlissingen en Juch op dat dooije Tessel moeten blijven, maar nu zijn die mensen recht vooruit gekomen, nu staan er twee in een stad." Waarom, aldus Diotrephes, zijn ze niet eerder overgegaan?

Demas geeft als oorzaak op dat de eerste grondleggers van de Gereformeerde Kerk onder 't Kruis zeer stijve en stugge mensen waren, zij wilden geen letter van de Leer afstaan, Daar was geen verbuigen of verbreken aan. Er stierven er wel spoedig enigen, als ds W. W. Smitt, K. Noorduin en K. Flier, maar de overblijvenden waren niet minder streng, zo ds C. van den Oever, die had twee zoons, die ook leraars waren en dat drietal hield vast aan het oude.

In 1858 hebben ds Klinkert en ds Plug op de Vergadering te Dordrecht getracht om een scheuring teweeg te brengen, doch dat is niet gelukt, Juch, Gespe en Holster zijn toen weggegaan. Maar ook de Afscheidenen stonden op hun stuk. Zij eisten, dat de leraars der Kruisgezinden, als ze tot hen overkwamen, eerst op- nieuw geëxamineerd en geordend werden. Daar wilden de meesten niet aan, ze hadden zich bij ede aan de Kruisgemeenten verbonden en bovendien waren er onder hen, die tegen het examen opzagen. Ze waren vroeger ,door oogluiking in huis gelaten, terwijl de examiner onder hen ziek of afwezig was."

Demas noemt van enigen dezer de namen: Simense, Verhey, Wedemeyer. In 1864 hadden zich weer enigen van de Kruisgemeenten afgescheiden, die noemden zich Oud-Gereformeerden, zodat de Kruisgezinden zwakker waren en dan werden de Afscheidenen toegeeflijken. Zij schreven aan de Vergadering der Kruisgemeenten en noemden die Hoog Eerwaarde Synode. Zo had dan de vereniging te Middelburg plaats. En tot gedachtenis - vervolgt Demas - hebben wij daarvoor een opgericht teken laten maken voor het nageslacht.

Natuurlijk volgt dan de vraag: Wat was dat voor een opgericht teken?

En het antwoord - we geven het in de spelling en bewoordingen van Demas: "Zij gingen alle in een tuin zitten en lieten hun te samen uitpotreteren met de potographie en toen alle te samen bij elkander op een kaart gepotegrapheerd. O, dat was zo lief om te zien, die hoofden sloten zo dicht tegen elkander aan, Zelfs dat kleine kopje van dat keulemannetje kon gij er ook nog uit zien, het was lief en broederlijk, het nageslagt kan daar nog lang op kijken."

Natuurlijk, dat Demas daar iets over te horen krijgt.

Dirk voegt hem toe: "Jelui bent Godlooze, hoogmoedige schepsels!" en hij vervolgt in zichzelf: "Hum, Hum! is dat een boel? motte dat herders wezen om ziele voor mijn Jezus te winnen? zij vergode malkander en haarzelve! ! foei, foei, weg met zulk een boel!"

De broeders krijgen het dan druk over de naam Christelijk Afscheidenen, die nu veranderd is in de naam Christelijk Gereformeerd. Ds Gispén wordt nog even aan de kaak gesteld, omdat hij zo voor de naam Afscheidenen geijverd had. En met hem Juch, Holster, Klinkert, Keulemans, omdat ze het vaandel verlaten hebben. Met een psalmvers: (Ps. 55; 12 "Hij schendt verbonden, speelt met eden") worden ze op hun trouweloosheid gewezen.

Demas spreekt vervolgens de wens uit, dat nu ook de Hervormde Kerk spoedig tot hen zal overkomen, Dat is natuurlijk olie op het vuur, Petrus en Dirk willen er niets van weten, doch Diotrephes betoogt, dat het verschil heus zo groot niet meer is en dat beide kerken al aardig naar elkaar toe neigen.

Dan volgt de vraag: "Zijn nu alle gemeenten en leraars die vroeger of later uit het hervormd kerkgenootschap zijn gegaan met u verenigd?"

Daarop het volgende antwoord: Er zijn nog enige Kruisgezinden, die niet:verenigd zijn, zo D. Hoksbergen te Kampen; C. v. d. Oever te Rotterdam; A. v. d. Oever te Amsterdam; H. v. d. Oever te Enkhuizen; W. Hinzer te Dirksland; Donkers in de Haag; Scheffer te Langendijk; Bos te Haren; Veltman te Zwolle en Bal te Neuzen.

Bovendien ook nog diegenen, die vroeger onder het bestuur van ds Ledeboer en Budding waren, "maar die zingen de oude Psalmen, maar ik heb gehoord, dat die nu met de Gereformeerden onder 't Kruis zullen verenigen en dat elk zijn vrijheid zal houden om oude of nieuwe berijming te zingen, nu, dan kunnen die beide ook wel verenigen, want hun leerstellingen en gevoelens om al dat oude te behouden en geen nieuwe Bijbels te lezen en de wet te lezen enz. daar komen zij tezamen in overeen, het zijn ook van die stijfhoofden en letterzifters, eer onze ogen geopend waren, waren wij ook zo dwaas."

Dan spreekt Demas ook nog over Sterkenbutter - hij bedoelt Sterkenburg -, die wilde ook wel verenigen, maar dezen predikant wenste men niet te aanvaarden; daarentegen werd Joh. de Haan, hoewel er veel op hem aan te merken was, toegelaten, als hij een proeftijd gunstig had doorgemaakt.

Petrus krijgt nu de gelegenheid om zijn mening uit te spreken en dat is de mening van de auteur. De vereniging keurt hij af; het is een vereniging, "daar elk rechtgeaard Christen over treuren moet, ja, laat ik zeggen van gruwen moet en daar ook mijn ziel een heilige afkeer van hebben moet, want het is Christus met Beliam, stro met koorn en duisternis met licht verenigen. Zij hebben het met bedrog begonnen, want de meeste

gemeenten's hebben er niets van geweten, dus hunne gemeenten's hebben zij verraden en verronselt.

Hij spreekt daarbij ook over de 25-jarige "jubelpredicatie" van ds C. van den Oever. Petrus deelt omtrent dezen mede, "dat hij er onderscheidene geleerd en geëxamineerd had, in die jubelpredicatie stond vrij wat te lezen, meer als ik wenste te weten, onder degene die hij geleerd en geëxamineerd had, heb ik gehoord dat ook was D. Klinkert, Keulemans, van Brummen en meer anderen. Ja, ik wil nog wel wat meer zeggen, het is misschien negen jaar geleden, toen sprak ik eens de leraar W. H. van Leeuwen, vroeger onder 't Kruis en daarna onder de afgescheidenen en nu in Amerika, dog leeft nog en die verhaalde mi dat hij ds Noorduyn en ds C. v. d. Oever te Zwolle waren om ds Klinkert te examineren, maar dat hij zo min bekwaam was om een examene te doen, als een kind om te lezen, dat nog geen a. b. kent. Maar dat hij alle drie die leraars f 10.- in de hand stopte en omdat ds Klinkert een bijzonder vriend van ds C. v. d. Oever was, waarvoor zij toen (hoewel geveinsd) nog al achting hadden, om dat hij veel goeds voor de kerke uitrichtte en zo is Klinkert er door gesleept en leraar geworden."

Na dit wonderlijke staaltje van bedrog, dat - indien het waar is - voor beide partijen, examinatoren als examinandus, vernietigend is eindigt Petrus met de volgende peroratie:

"Nu vrienden, is het dan wel te verwonderen, dat ik tegen zulk ene vereniging gekant ben? het was te wenschen dat menigeen deze genoemde geschriften eens las, hij zou zowel als ik, de gemeenschap met zulke mensen niet verkiezen. Bezieet ook nu hun gehele handelingen! het is niets dan stinkende hoogmoed: vergoding van zichzelf en van elkander; enkel vleselijk werk. Dat titeluteerd elkander met namen van Hoog Eerwaarde. Enz. Waar vindt men zulks ooit van de vergaderingen van de Apostelen? waar, in de eerste Christenkerk? toen de voorgangers waarlijk van God gezonden waren en de leden waarlijk Christenen waren?"

Doch nu! wie moet er niet van gruwen! nu is het Hoog Eerwaarde pakloper! Hoog Eerwaarde schoenlapper, Hoog Eerwaarde scheepmakersjongen! looijer, schoolvos en wat niet al? Dat laat zich zelve te samen uitpotreteren in een tuin om also met dat godvruchtig portret te pronken! Hun redenen in de verhandelingen zoals men in hun notulen leest, stinken van hoogmoed tot walgens toe. O foei, ik mag er niet van horen. Het is een vereniging daar God tegen roken zal in toorne! De bitterste vruchten zullen er van geplukt worden, ik hoop en wens God te bidden, dat hij onze leraars mag bewaren om nooit met zulke mensen te verenigen, dan liever tot de dood toe onder het Kruis! ach dat vele verleide en verronselde de ogen eens mochten geopend worden om niet verder in die vervloekte hoogmoed en zelfsoeking in te zinken. Nu heb ik mijn gevoelens gezegd."

Diotrephes krijgt nu nog eens het woord. Hij vindt het jammer, dat Petrus aanstonds zo driftig wordt. Hij vindt het niet mooi, dat hij spreekt van Hoog Eerwaarde Schoenlapper. Ziet dat soms op ds Keulemans, die schoenlapper geweest is en Engelbert scheepmakersjongen en v. d. Broek en Simense paklopers? Maar wat komt dat er op aan, als God ze gebruiken wil? Waren de Apostelen ook geen arme vissers? Petrus repliceert niet meer, de andere doen er ook het zwijgen aan toe en zo beëindigen we het overzicht, dat een merkwaardig kijkje geeft op de geestesgesteldheid der onder elkaar strijdende partijen.

Of de schrijver van deze brochure een brede groep vertegenwoordigde, is mij niet bekend. In elk geval staat het vast, dat de Kruisgezinden en de Separatisten het

wonderwel met elkaar vinden konden. Dat is ook wel te danken aan de soepele houding van beide partijen. De gemeenten behielden hun zelfstandigheid, hun kerkenraden, hun predikanten. Op de classicale vergaderingen werkten de predikanten en ouderlingen samen, doch overigens stuurde men zijn eigen scheepje, tot tijd en wijle, dat de predikant vertrok, dan werden er maatregelen tot samensmelting genomen.

Op de Synode van 1872 is er gehandeld over enkele moeilijkheden, die zich voorgedaan hadden, doch niemand dacht er aan de vereniging ongedaan te maken. Er had langzamerhand inderdaad een versmelting plaats gegrepen. Krachtig ontwikkelde zich in de jaren 1870-1890 de Christelijk Gereformeerde Kerk.

Als in 1886 de Doleantie begint, kan ze in bezonken rust en ingehouden kracht de ontwikkeling der toestanden afwachten.

Zoals bekend is, verenigden zich in 1892 de Christelijk Gereformeerde Kerk en de Dolerende Kerken tot de Gereformeerde Kerken in Nederland. *Een deel van de Christelijk Gereformeerden wilden met deze vereniging niet meegaan. Zij stichtten een afzonderlijke gemeenschap en noemden zich de zuivere voortzetting van de Christelijk Gereformeerde Kerk.*

Er waren in 1935 honderdnegeentwintig gemeenten, bediend door vijfenzestig predikanten. Hun leraren vinden hun opleiding aan de Theologische School te Apeldoorn.

17. De Gereformeerde Gemeenten.

De vereniging, dat is uit het voorafgaande hoofdstuk wel gebleken, had niet aller sympathie. Er waren er die bezwaren hadden. En die bleven afzonderlijk staan. In de Gedachtenisrede, die ds G. H. Kersten op 10 October 1932 in zijn kerkgebouw te Rotterdam hield, deelt hij over de gemeenten, die afwijzend bleven tegen de vereniging mee: "Enkele kruisgemeenten bleven staan. En met haar enkele getrouwe dienaren als: Enkhuizen met ds Van de Broek. Ook Tricht met zijn leraar, die eerst verklaarde van de preekstoel, mee te zullen gaan met de voorgestelde vereniging, Maar als hij door één der ouderlingen ernstig vermaand en gewaarschuwd was, werd verenigen hem onmogelijk. De Heere opende zijn ogen. Hij kon de gemeente niet verkopen. Ook Lisse (daar stond ds Jac. Overduin, (v. d. D.)) wees de vereniging met de Afscheidenen af."

Er waren er meer, dan er hier genoemd zijn, al moet erkend worden, dat de niet genoemde kerken uit kleine groepjes bestonden en dikwijls een kwijnend bestaan leidden.

In Rotterdam bestond echter nog steeds de kerk van ds Van den Oever; daar kerkte nog steeds een aanzienlijke groep. Hoewel het niet vaststaat, dat deze kerk met andere in het land in verband stond, mogen we toch wel aannemen, dat er een zekere band bestond tussen de gemeenten te Rotterdam, Amsterdam en Middelburg, waar leden van het geslacht, van den Oever stonden of gestaan hadden. De nood der tijden, die een drang naar vereniging veroorzaakte, bracht beide groepen: de overgebleven Kruisgemeenten en de groep van de Oever bijeen.

Hoe dat gegaan is, is mij niet bekend. Ik kreeg daarover wel enige mededelingen, doch die bevatten zoveel tegenstrijdigheden, dat ik ze niet vermeld, het meest waarschijnlijke is, dat ds David Boeser van Smaalen, die al heel spoedig na het overlijden van ds C. v. d. Oever (5 Dec. 1877) in Rotterdam beroepen werd, niet ongezegende pogingen daartoe deed.

Maar met dat al bleef de nieuwe formatie een kleine onaanzienlijke groep. een verdwijnende minderheid tegenover de Christelijk Gereformeerde, die na de vereniging in 1892 met de Dolerende Kerken tot een krachtige en sterke groep was geworden.

De Kruisgemeenten zochten naar nieuwe versterking. De man, die daartoe krachtig meewerkte, was ds G. H. Kersten. Deze was oorspronkelijk onderwijzer, doch ging over tot het leraarsambt. Al heel spoedig bleek zijn organiserend talent. Hij streefde naar de vereniging van eensgezinde groepen. Niet voor niets noemt hij zijn orgaan: "De Samenbinder." Hij wenste de vereniging met een groep. waarvan we de geschiedenis nu in 't kort hier meedelen.

Wanneer men de geschiedenis schrijft van den Ontwikkeling der kerkelijke toestanden in de negentiende eeuw in Nederland, ziet men zich voor de taak gesteld om ook te handelen over de gemeenten, die door ds Ledebouer gevormd zijn. De poging om een enigszins volledige beschrijving te geven, stuit op onoverkomelijke bezwaren.

Men weet, dat er gemeenten door ds Ledebouer gesticht zijn, ze hadden alle de Formulieren van Enigheid tot grondslag, in hun uiterlijk optreden hadden ze de Dordtse Kerkorde tot leidraad, maar daarmee houdt dan ook de wetenschap op het is zeker, dat er meermalen algemene vergaderingen gehouden zijn, maar nimmer heb ik er een verslag van gelezen, Werden er notulen gemaakt?

Ik weet het niet. Alle gemeenten waren van een zwevende structuur. Ik bedoel daarmee, dat de leden niet allen bekend waren, er was een kern en daarom bewoog

zich een grotere of kleinere kring.

Meestal hadden de gemeenten geen vaste predikant, slechts af en toe kwam er een dienaar des Woords, die de Sacramenten bediende en preekte. Dan was het vol, eivol, het was helemaal geen zeldzaamheid, als er in een dienst vijftig kinderen gedoopt werden. Maar een volgende Zondag, bij het lezen der preek door de dienstdoende ouderling, slonk het getal hoorders weer tot enkele tientallen, de kern alleen was aanwezig.

Ds Ledeboer had tegen het aanvragen der vrijheid en het loslaten van de naam Gereformeerd onoverkomelijke bezwaren. Hij schrijft dat in: Een Spiegel dezes tijds (1841, uitgave: van Golverdinge) in deze bewoordingen:

"Wij ons afscheidende verklaren te zijn en te blijven de Gereformeerde Leer van harten toegedaan te zijn; dus komt er geen verloochening van naam of enige voorrechten der Gereformeerde Gemeente in aanmerking; verloochenen wij toch de naam, wij maken ons schuldig aan de verloochening der zaak; zoeken rust buiten God; dus ook niet bekroond wordende met de zegen van Hem; wij zetten ons neder op banken en zijn geraakt tussen klippen, waarvan en uit welke God Almachtig alleen ons redden kan, in kuilen, in welke men gezonken, strikken in welke men gevallen is; netten, die ons over het hoofd gehaald zijn. Wij zijn begonnen met de Geest, geëindigd met het vlees; hebben de geesten niet beproefd, of zij uit God waren. En ons blindelings aan hunne leiding overgeven."

In de door hem gevormde gemeenten had ds Ledeboer een geheel enige positie; hij was de vereerde leraar, die doordat hij alleen het recht had de Sacramenten te bedienen, een buitengewone invloed had. Oefenaars waren er genoeg, er was ook geen gebrek aan lerende ouderlingen, maar predikanten waren er niet; dat was alleen ds Ledeboer. Dat was, wat deze gemeenten voor hadden op de Kruisgemeenten; er was een geordend predikant.

Hoe jaloers konden de Kruisgezinden op hen zijn! Wat zouden ze ook graag de ordening hunner predikanten gehad hebben! Met klem van argumenten konden zij wel betogen, dat die ordening, die handoplegging toch eigenlijk van geen betekenis was, niet door de Schrift geëist werd, in hun hart hoopten ze, nog eens die ordening deelachtig te worden.

Dat mannen als ds Smitt, van der Werp. Hoksbergen, Schouwenburg de heilige tekenen en zegelen uitreikten, werd ook door ds Ledeboer afgekeurd.

Ik geloof, dat dit voor hem een onoverkomelijke hinderpaal was om zich met hen te verenigen.

En nu is het een merkwaardig feit, waar wel even de aandacht op gevestigd mag worden, dat ds Ledeboer o zo voorzichtig was met de ordening. Natuurlijk is hij herhaalde malen aangezocht om een of anderen welsprekende voorganger "de handen op te leggen." maar steeds werd hij ervan teruggehouden.

"De inwendige stem" moest luid en klaar en duidelijk in hem spreken, voor en al eer hij er toe zou overgaan. Juist door zijn enige positie hield hij het grote overwicht. Ik heb nergens een bewijs gevonden, dat hij dit wenste, dat dit een vooropgezet doel van hem was; neen, hij zag het eenvoudig zoo.

Slechts eenmaal, voor zover mij bekend is, heeft hij van zijn bevoegdheid gebruik gemaakt om iemand in te zegenen en éénmaal heeft hij iemand willen ordenen, die dat weigerde.

Om met het laatste te beginnen, Daan Bakker (1821-1885) was langs een diepe weg voorganger geworden in 's Gravenpolder. De gemeente daar was gesticht door ds

Ledeboer, die zes weken lang bij hem, op zijn boerderij de Palmboom, gelogeed had. Zondag aan Zondag trad Daan Bakker voor een groter of kleiner publiek in zijn dorpje op totdat op een kerkelijke vergadering te Middelburg hem toestemming verleend werd het Woord te bedienen, waar men hem zou mogen roepen. Kort daarop kwam hij in Benthuizen bij ds Ledeboer. Deze vroeg hem, of hij wettig leraar wilde worden, dan zou hij hem in het ambt stellen. Bakker weigerde echter; hij voelde zich niet geroepen. Enige gemeenten dachten er echter anders over; die begeerden hem als predikant, Bakker meende ook, dat hij vrijmoedigheid had om hun roeping op te volgen, doch ds Ledeboer was inmiddels overleden, zodat hij niet geordend kon worden. Toen besloot Bakker zich door een ouderling te laten bevestigen. Hij werd nu reizend gereformeerd leraar met als standplaats 's Gravenpolder. Een twaalfstal gemeenten werden door hem bediend.

De voorganger, die wel geordend werd, was ds P. van Dijke (1812- 1883). Ook deze heeft een diepen, donkere weg doorgemaakt, voor hij voorganger werd. Naar de zinrijke uitdrukking van dien tijd heeft hij "kermen geleerd." Van stroper, dronkaard en dobbelaar werd hij na zware zielestrijd "gearresteerd."

In zijn woonplaats St. Philipsland begon hij nu te oefenen en weldra had hij een talrijk gehoor, Ook van Dijke maakte kennis met ds Ledeboer. Deze kreeg vrijmoedigheid om hem tot predikant te ordenen, Op 10 Maart 1848 had deze plechtigheid plaats. Onder een groten toevloed van mensen werd van Dijke ingezegend. Ook hij stichtte verschillende gemeenten, Bij zijn dood bestonden er een twintigtal.

Als derde persoon in dezen kring moeten we noemen ds L. Boone (1860-1935). Ook hij trad in de gemeenten der Ledeboerianen op als oefenaar; in 1899 werd hij leraar volgens Artikel VIII en beroepen te Middelburg; in 1903 kwam hij in St.-Philipsland, het eigenlijke terrein van zijn werkzaamheid. Van daaruit deed hij reizen naar de gemeenten, die onder zijn toezicht stonden; dat waren er ook ongeveer een twintigtal.

In de kringen, die we hier in enkele woorden trachtten te tekenen, was er onderling wel samenbinding, doch met elkaar kwamen ze weinig in aanraking. De Bakkerianen en Dijkianen stonden vijandig tegenover elkander. Ds G. H. Kersten heeft pogingen aangewend deze groepen onderling en met zichzelf te verenigen. Met ds L. Boone is dit mislukt. Ds Boone wilde geen afstand doen van de naam Oud-Gereformeerd; ook wilde hij het oude ambtsgewaad, dat hij nog steeds droeg, verplichtend stellen voor de predikanten en dan wilde hij de psalmberijming van Datheen handhaven.

Met andere groepen had ds Kersten meer succes. In 1905 werden ds Pieneman en ds J. Overduin, beiden leraren bij de Gereformeerde Gemeenten afgevaardigd naar de te Bruinisse vergaderende Ledeboerianen om het verzoek over te brengen tot vereniging. Het verzoek werd voor alsnog afgewezen. Maar geheel vijandig stond men toch niet tegenover de leraars der Kruiskerken; de gemeenten van Ledeboer vonden goed, dat de leraars dezer kerken ook bij hen optraden, zo werd een vereniging voorbereid en in 1907, toen de gemeenten van Ledeboer te Middelburg vergaderden, trok een tweetal deputaten van de Kruiskerken, ds Janse en ds Kersten naar die samenkomst en daar kwam na korte samenspreking de vereniging tot stand.

Zo vormden vijftientig gemeenten een nieuw verband, dat na vijftientig jaar aangroeide tot een honderdtal. De naam der kerken werd: *Gereformeerde Gemeenten*. Bepaald werd, dat het de gemeenten zal vrijstaan de psalmberijming van Datheen of de nieuwe berijming te gebruiken, in de meerdere vergaderingen zullen alleen de

psalmen van Datheen gezongen worden.

Volgens de Staatsalmanak van 1936 tellen de Gereformeerde Gemeenten eenhonderdentwee gemeenten; voor haar geestelijke verzorging hebben zij zeventien predikanten. Een Theologische School te Rotterdam zorgt voor de opleiding der nieuwe leraren.

Niet alle gemeenten sloten zich aan, zoals we hierboven mededeelden. De niet aangeslotene hielden de naam: Oud-Gereformeerde Kerk.

Deze heeft gemeenten o.a. te St.-Philipsland, Bruinisse, de Haag, Nieuw-Beyerland, Amersfoort, Zierikzee en elders; in het geheel tweeëntwintig.

18. Ds A. van den Oever en ds. M. Ozinga

Het leven van al die mannen broeders, die als voorgangers in de gemeenten optraden, was rijk aan schokkende gebeurtenissen, het valt bij de lezing van de Notulen der Algemene Vergaderingen op dat er bijna geen enkele predikant was, die niet eens een vuurproef moest doorstaan en getoetst worden ten opzichte van de zuiverheid der leer of de juiste toepassing der kerkorde, Daaraan ontkwam niemand, zelfs niet een man van zo groten invloed als ds C. van den Oever. Afgezien van deze omstandigheid, die natuurlijk niet nagelaten zal hebben, het leven van de betrokkene ernstig te beroeren, was er de strijd in de gemeenten zelf. De notulenboeken der verschillende gemeenten konden we niet raadplegen, maar stellig zullen ze handelen over talrijke gevallen van censuur en ban met al de aankleve van dien en ook die tuchttoefening moet het leven van de verschillende voorgangers fel bewogen hebben. En dan, naast dit alles, was er de grote staatsverandering in hun levensomstandigheden. Van huis uit behorend tot de laagste klassen der maatschappij werden ze na korte voorbereiding geroepen tot voorgangers van een gemeente, tot het bekleden van een ambt, dat tot de meest aanzienlijke van alle betrekkingen behoorde.

Een typisch voorbeeld, Raman, wonende in Amsterdam, was aanspreker. Hij had twee zoons: Willem en Piet. Willem Raman was kolensjouwer op de gasfabriek van de Bruin, gelegen aan de Weteringschans. Hij kreeg begeerte om predikant te worden, begon de studie, doch kon die niet voltooien, daar hem de middelen daartoe ontbraken. Er was een gemeente, die zich over hem ontfermde, Hellevoetsluis.

Daar trad hij op als voorganger en met succes, blijkende uit het volgende bericht: "Met diepe smart zagen wij hedenmorgen de Eerwaarden Heer W. Raman onze Gemeente verlaten, in welke hij ruim elf maanden als student de betrekking van voorganger bij de gemeente "onder het Kruis" en die der Christelijk Afgescheiden Gereformeerden met waardigheid heeft vervuld."

Aldus schrijft een ingezetene van Hellevoetsluis, 30 April 1860. Spoedig daarna was W. Ramen tot predikant geordend.

Een soortgelijker levensgang maakt ds A. van den Oever door. Geboren 23 December 1828 te Rotterdam; opgevoed in armelijke huiselijke omstandigheden - zijn vader was toen nog schipper -, maakt hij al vroeg kennis met de armoede en de nood, waaraan de arbeidende klasse in dien tijd was blootgesteld. Treffend juist wist zijn vader, predikant geworden, in latere jaren over die behoeftige omstandigheden te spreken; hij had er aan den lijve mee kennis gemaakt. Maar eenmaal predikant, ging het van stap tot stap in opwaartse richting; toen van den Oever overleed, was hij rijk.

Nog tijdens zijn leven kon hij voor zijn zoon, beroepen in Amsterdam, de kerk van A. van der Linde, staande in de 3de Weteringdwarsstraat 18, kopen. Dat geschiedde op 27 Juli 1863. Van den Oever bleef niet in dat gebouw. Door eigen schuld liep zijn kerk leeg. Daarom verkocht ds C. van den Oever, die nog steeds eigenaar was, het gebouw weer aan J. G. Smitt, de voorganger van de gemeente onder het Kruis. Deze predikant was in Mei 1869 in Amsterdam gekomen, zijn gemeente had aanvankelijk vergaderd op de Prinsengracht in "de Suikerbrooden."

Voor A. van den Oever werd - weer door zijn vader - het gebouw gesticht aan de Vijzelstraat, thans no 47, Aanvankelijk trad de zoon er om beurten op met ds Daniël Boeser van Smaalen. Beiden dienden ook de gemeente te Rotterdam. Maar ds van Smaalen werd in Rotterdam meer op prijs gesteld dan zijn collega; daarom kwamen zij overeen, dat van Smaalen uitsluitend Rotterdam en van den Oever Amsterdam zou bedienen.

Bijzonderheden uit het leven van laatstgenoemde predikant vonden we in zijn

predicatie ter gelegenheid van het vijf-en-twintig-jarig leraars- ambt. We delen daaruit een en ander mee.

Op 23 Augustus 1877 hield A. van den Oever deze gedachtenisrede in de Nieuwe-Zijdskapel te Amsterdam, een gebouw, dat aan de Ned. Hervormde Gemeente behoorde, Natuurlijk was Hem toestemming verleend om in dat gebouw zijn gedenkrede uit te spreken, Hij is over die toestemming hartelijk verblijd. Als hij op de ouden kansel staat, waarin menigeen verkwikt is geworden door de beloften uit Gods Woord, is hij ontroerd, Hij geeft getuigenis van die blijdschap in de volgende bewoordingen:

"Hier weidt mijn ziel met een verwonderd oog. Is 't geen wonder, dat ik op dezen kansel voor U sta? Is 't geen wonder, dat ik hier van deze plaats mijn vijf-en-twintig-jarige preek doe?

Gewis voor menigeen. 't Is een wonder in onze ogen, wij zien het. En ik doorgrond het, Gode zij dank. Is mij goed, dat ik hier voor u ben opgetreden, want hoewel van den Ouden kansel dikwijls nieuwe leer wordt verkondigd, toch verwerpen wij de Hervormde Kerk niet. Neen, ik heb haar lief. Eer vergete mijn rechterhand zichzelf, eer ik u vergeet, Jeruzalem, onze Kerk. Zullen wij de kerk onzer Vaders, de kerk, waarin wij gedoopt zijn en belijdenis gedaan hebben, vergeten? Dat zij verre."

Als men deze woorden op zich laat inwerken, wordt de verwondering toch wel heel groot. Het trekt al de aandacht, dat een voorganger van den Oud-Gereformeerde Kerk in de Ned. Hervormde Kerk optreedt, doch als hij woorden als hierboven vermeld zijn, over dat zo zeer gesmade lichaam uitspreekt en zelfs laat afdrukken, dan moet ons de opmerking van het hart: De tijden zijn wel zeer veranderd.

Van de Oever vertelt in zijn gedachtenisrede zijn levensgeschiedenis. Een gewichtig en groot deel daarvan wordt ingenomen door het verhaal zijner bekering. Die had plaats tussen zijn 16de en 19de jaar. Als hij overtuigd is van zijn overgang in de ruimte, "van zijn vernieuwing naar lichaam en geest." wil hij leraar worden. Aanvankelijk scheen dat onmogelijk te zijn, hij had door een gevatte koude zijn stem verloren en bovendien kon hij de onkosten voor zijn studie niet betalen. Maar gelukkig, de hinderpalen werden weggenomen en op 22 Augustus 1852 werd hij door zijn vader bevestigd te Oosterland met de woorden van 2 Timotheüs 2 vers 1. In de namiddag moest hij zijn intrepredicatie doen. Maar naar zijn mededeling wist hij niet, waarover hij prediken zou. Zijn benauwdheid was groot, maar toen de nood op het grootst was, was de redding nabij want God deed hem in de Bijbel lezen: "Doe een teken mij ten goede." (Psalm 86: 17). Dat werd zijn tekst en door Gods hulp bracht hij de preek goed ten einde.

Het was voor de drie-en-twintig-jarigen jongeman een moeilijke en zware taak, die op hem gelegd was. Volgens zijn eigen getuigenis bracht hij het er goed af.

Lang bleef hij niet in Oosterland. In December 1855 kreeg hij een beroep naar de Haag. Het was dit beroep, dat aanleiding werd tot een breuk in de Kruisgemeenten. De van den Oevers - vader en twee zoons - kwamen buiten het verband dier kerk te staan. Het werd voor hen een periode van strijd op verschillende fronten, doch ze hielden moedig stand. Acht jaar lang stond van den Oever in de Haag, toen werd hij de strijd moede. Hij wilde zijn roeping vaarwel zeggen, "ging huizen bouwen om daarvan zijn bestaan te trekken." Maar dat ging niet, "God wierp die batterij omver en ontnam mij alles." Hij vluchtte naar Leiden, werd daar tot predikant beroepen en trad als zodanig

ook op. Maar Leiden stond hem tegen en zo was het voor hem een uitkomst, dat hij naar Amsterdam beroepen werd. Hij nam het beroep aan. Op 9 April 1866 deed hij er zijn intrede, naar aanleiding van Handelingen 10: 15; "En een stem geschiedde wederom ten tweeden male tot hem: Hetgeen God gereinigt heeft, zult gij niet gemeen maken." Hij was vooraf bevestigd door ds de Wilt.

Van de Oever preekte in de Weteringkerk, de kerk door ds A. van der Linde in 1859 gesticht. De kerk lag in een stille buurt, die bewoond werd door kalme, bezadigde burgers, bijna allen behorend tot de stand der handwerkslieden. Op Zondag heerste er een gewijde rust, het drukke geraas der stad verstoorde er de stilte niet, Des morgens gingen de mensen ter kerke, plechtig gekleed met een witte das op een wit overhemd; de buurt heette daarom wel in de wandeling de witte-dassenbuurt.

Ds Van den Oever voelde zich daar niet erg op zijn gemak. De mensen en hun gewoonten bevielen hem niet. Dat kwam ook uit in zijn prediking. Zo vertelde hij hun eens, dat zij onder hun witte overhemden een zwarte ziel hadden. De witte-dassenbuurt trok de consequenties, de mensen wilden niet meer bij hem in de kerk komen. Dat betekende voor van den Oever broodsgebrek, want "hij leefde van het zakje": genoot aan inkomen, wat er Zondags gecollecteerd werd.

In deze tijd kreeg zijn ambtsbroeder bij de Kruisgezinden, Ds G. Smitt, de grote toeloop. Het was zo, dat er gezegd werd: Smitt moet er in en van den Oever er uit.

En de laatste moest inderdaad het veld ruimen. Met een klein, hem trouw gebleven deel van de gemeente verhuisde hij naar een tot kerk ingericht pakhuis, gelegen in de Vijzelstraat. De eerste maal, dat hij er optrad, preekte hij over: "Hiertoe heb ik de verdere geschapen, ook de smid, die de kolen in het vuur aanblaast."

Het was in dezen tijd, dat de gemeente van Van den Oever erkenning van de regering verkreeg. Die was aangevraagd door de predikant met 189 zijner vrienden, Bij Koninklijk Besluit van October 1868 werd de gemeente erkend onder de naam: Oud-Gereformeerd. Een ogenblik heeft hij er in een vroegere periode over gedacht om aansluiting te zoeken bij de Afscheidenen. Hij deed het echter niet. De reden daarvan geeft hij op in de volgende bewoordingen: "Hun dienst is in 25 jaren meer vervalst dan die der Hervormde Kerk in 200 jaar. En hun zegen? Zie hun slechts aan, gij leest op hun gelaat de woorden van Paulus: *Raak niet en smaak niet en roer niet aan, want wij zijn heiliger dan gij.* Hun arbeid is openbaar. Zij wijken van Gods Woord af, door eigen kracht tot geloof te prediken en de mens een vrijen wil te verkondigen ... En wat zal hun einde zijn? Er zal van hen niets overblijven, dan de geschiedenis van hun bestaan.

De Hervormde Kerk verkiest hij boven die der Afscheidenen. Hij zegt dat aldus: "Zij die in onze gemeente gedoopt zijn, kunnen tot de Hervormde Gemeente overgaan, als zij het willen. En zij die thans gewoon zijn in onze gemeente te komen, hebben zich niet afgescheiden van de Hervormde Gemeente."

In zijn preek herdenkt hij ook zijn grijze vader; hij had hem gaarne de eer gegund om hier in de N. Zijdskapel mede onder zijn gehoor te zitten, helaas, ziekte heeft hem verhinderd er te verschijnen. Korte tijd daarna is dan ook Cs van den Oever gestorven, op 5 Dec. 1877.

Uit de predicatie, die van den Oever op zijn vijf-en-twintig-jarig ambtsjubileum hield, kreeg ik de indruk, dat de gemeente zich niet in bloeiende toestand bevond; die indruk wordt versterkt door zijn houding ten opzichte van de Hervormde Kerk. Toch schijnt er weer een opleving gekomen te zijn, want omstreeks 1886 had de gemeente twee

kerkgebouwen: een aan de Overtoom en het andere in de Vijzelstraat bij het Sophiaplein.

De kerk aan de Overtoom bestaat nog, is thans in gebruik bij de Apostolische gemeente. Men bereikt het gebouw door een gang (huisnummer 211). Het heeft een aardige, vriendelijke voorgevel, waarin het jaartal 1886 en het opschrift: "Aan God gewijd. Luctor et Emergo."

De laatste spreuk was de leus van Van den Oever; hij begint er ook zijn gedachtenisrede mee, op zijn vijf-en-twintig-jarig ambtsjubileum in 1877 uitgesproken. De eerste woorden: "Aan God gewijd" hadden volgens ds M. Ozinga (Weggejaagd 1892) nog een vervolg: door de kerkstrijd in A. van den Oevers tijd."

Indien deze mededeling, waarheid bevat. En dat is zeer waarschijnlijk, daar Ozinga een zestal jaren in dat kerkje gepreekt heeft, dan moeten de woorden later verwijderd zijn, want nu is er geen spoor meer van over.

Een typische bijzonderheid, die ik van een tijdgenoot van Van den Oever vernam, doch die ik niet op haar juistheid kan toetsen, is, dat de kerken eigendom waren van een Naamlooze Vennootschap waarvan A. van den Oever directeur was. Deze N.V., had die twee kerken en exploiteerde ook huizen. Het kapitaal was door de leden der kerk, ook wel door buitenstaanders bijeengebracht. Ds Van den Oever was goed in de bouwwereld thuis en kreeg later van de N.V., een behoorlijk inkomen. Zo was hij niet afhankelijk van de gemeente; het was zijn glorie, dat hij af en toe van de kansel kon uitroepen, dat niemand der gemeenteleden kon zeggen, dat hij hem had rijk gemaakt. De naam van de Vennootschap was ook "Luctor et Emergo."

Ds A. van den Oever is overleden 22 April 1906 te Amsterdam.

In de gemeente van dezen van den Oever is ook een conflict uitgebroken, waarvan we een en ander meedelen.

In 1883 verscheen er een advertentie in "De Standaard." waarin sollicitanten werden opgeroepen voor het ambt van hulpprediker bij de Oud-Gereformeerden te Amsterdam, Daarop attendeerde de heer M. Ozinga Dz., tot dusver rondreizend evangelist der Confessionele Vereniging en dus Nederlands Hervormd. Dit laatste was geen overwegend bezwaar, hij werd in 1884 als hulpprediker aangesteld en spoedig daarop als ambtsbroeder van ds Van den Oever bevestigd. Deze legde hem de handen op om beurten preekten zij in de Vijzelstraat en aan de Overtoom. Ds Ozinga had spoedig een grote toeloop. Zijn diensten waren steeds over- en overvol. Met zijn ambtgenoot was dat niet het geval. Daardoor ontstond er tussen hen verwijdering, die in 1892 leidde tot een openlijke breuk.

Natuurlijk, dat er een aanleiding was tot het uitbreken van het conflict en ook dat die aanleiding een principiële zaak betrof. Daarvoor werd in de regel gezorgd, maar gewoonlijk was door allerlei persoonlijke gevoeligheden - kleine conflictjes, die in het zakenleven onmiddellijk uitgevochten worden en spoedig vergeten zijn, ruzietjes tussen de vrouwen of enkele vooraanstaande gemeenteleden - de verhouding bedorven en de sfeer geschapen, waarin de twist welig kon opbloeien.

Het is verwonderlijk, hoe gemakkelijk een twist ontstond, die tot een breuk leidde. Zo werd mij het volgende door een hoorgetuige medegedeeld. - Tot recht verstand voeg ik er bij dat het niet de predikant van den Oever of Ozinga betrof. - Daan, zo heette de predikant van zijn voornaam, zo liet hij zich ook noemen door zijn vertrouwden - stel U hem voor met hoge hoed op het hoofd en trijpen pantoffels aan de voeten; thuis was de hoge hoed vervangen door het kalotje. - Daan dan had visite van enige ouderlingen

en diakenen en Daan vertelt. Hij heeft 's nachts een wonderlijken droom gedroomd. Zonder enigen twijfel een boodschap van God. Hij droomde, dat God "zijn vrouw zou thuis halen" en dat hij opnieuw zou huwen met de baker, die zijn echtgenote herhaaldelijk geassisteerd had.

Een ogenblik doodse stilte na dit verhaal. De broeders zijn er diep van onder de indruk. Maar één, nuchter van opvatting, doorziet het gevaar, dat in dergelijke dromen schuilt. En flapt er uit: "Dat is het vlees Daan, dat is niet uit God, maar uit de duivel." Nu raakten de tongen los. Daan hield bij kris en kras vol, dat zijn droom niet uit het vlees was. En de ander daar tegen in. De broeders verdeelden zich in twee partijen en het eind was de stichting van een nieuw groepje, dat weer afzonderlijk vergaderde.

Het conflict Ozinga-van de Oever had een onbetekenende aanleiding en lag ook op een geheel ander terrein. Feitelijk had geen van beiden iets met de aanleiding te maken. Er was een predikant bij de Oud- Gereformeerde gemeente, die ook wel in Amsterdam optrad, die de gewoonte had om te spreken van: -onzen broeder Jezus." Daartegen had Ozinga enige malen gepreekt. Nu kwam er in de vragenrubriek van "De Heraut" een vraag van dezen inhoud: ..Zijn wij broeders van Jezus?"

Dr A. Kuiper antwoordde daarop: Ja, Jezus is de broeder van Gods kinderen."

Ozinga, lezer van "De Heraut," vereerder van Dr Kuiper, schreef daartegen een ingezonden stuk, waarin hij liet afdrukken: "Nog niet lang geleden, werd in Amsterdam het Evangelie gediend door iemand, die zich veel bediende van uitdrukkingen; Jezus, mijn broeder, mijn halsbroeder. Met sommige hoorders, die dat overnamen en dierbaar vonden, kwam ik veel in aanraking en heb dan dergelijke familiariteit steeds en met nadruk bestreden. Jezus is de broeder van Gods uitverkorenen, maar voor zover ik weet, staat nergens, dat wij Sions Koning met die naam mogen aanspreken."

Men vraagt zich af, hoe deze vraagstelling en beantwoording tot een vinnig conflict konden leiden. En toch is dit zo. Er waren meer Herautlezers, ds Van den Oever kreeg het ingezonden stuk in handen en dat deed de boordevolle beker overlopen. Hij zond aan zijn ambtsbroeder het volgende schrijven, dat wij getrouwelijk in stijl en spelling gevolgd, overnemen:

Den Heer Ozinga. Alhier.

Mijn Heer.

Waarom stelt gij de gemeente zo publiek door Uw schrijven in de Heraut?

Gij vergeet ten eerste Uzelven door opentlijk te toonen, dat Gij onkundig zijt in de Exxeege van Gods woord.

ten tweede dat gij vreemdeling zijt van de verbonden der genade. Doch dit is Uw vergeetenheid.

Maar wat de gemeente aangaat die noemt gij als dat gij hun Predikant zijt, blijft U gebrek nog onder het Kerkgebouw, dan moeten wij het dragen; maar als het publiek word is het tot smart zulk een voorganger te hebben.

ten derde raakt het mij daardoor word men beoordeeld dat ik zulk een de handen opgelecht heb. Met recht zecht Paulus, legt niet haastelijk de handen op! Gij hebt het zelf gelezen, dat gij beledigd zijt, daar gij niet eens met ds Ozinga genoemd word, maar den heer Ozinga daar zelf van Linge, die Kuiper bestrijdt, nog Ds van Linge geschreven word.

In dezen vraag ik U voor de Kerkenraad op dat Uw dwaasheid niet langer voortga want een wijze vrouw bouwe haar huis, maar een dwaze breekt het af met bijde

handen.

Of anders zal ik een tegengift geven in de Courant, want onder die vlag van u
Dwaasheid wil ik niet varen.

N. A. 11 Oct, 1892,

A. v. d. Oever.

Uit de brief lezen we, dat van den Oever indertijd, dat was dan in November 1884, Ozinga als predikant bevestigd had. van den Oever heeft daar spijt van, Ozinga heeft niet aan zijn verwachtingen beantwoord. In de brief wordt Dr Kuyper ook op de vingers getikt, omdat hij spreekt van ds van Lingen en van de heer Ozinga. De rest van het schrijven is duidelijk, maar het blijft de vraag, waarom de toorn van de briefschrijver zo ontstoken is. Die moet een voorgeschiedenis gehad hebben.

Van de Oever volvoerde zijn bedreiging. De zaak kwam op de kerkenraad. Ds Ozinga heeft het verloop der geschiedenis meegedeeld in een brochure, die tot titel had: *Weggejaagd!! Mijn afzetting?? als predikant bij de Oud-Gereformeerde Gemeente te Amsterdam.* Amsterdam J. J. de Die. 1892.

Daaruit blijkt, dat reeds 17 November 1892 M. Ozinga bij schrijven, ondertekend door A. van den Oever, C. van Boven, H. Freeze en J. Stern, afgezet werd; hij was volgens dat schrijven een valse prediker, één, die de wereld ergernis geeft in de courant, een scheurmaker, zodat hem de dienst opgezegd werd, verboden de predikstoel der Oud-Gereformeerde kerk te beklimmen en in de naam van de Drieëenigen God het recht ontnomen werd de Sacramenten te bedienen.

Ds Ozinga onderwierp zich aan de afzetting niet. Met enkele leden van de kerkenraad protesteerde hij daartegen; dat waren de ouderlingen A. van Oosterom en G. v. d. Nadort en de diaken K. Abcouwer, het protest baatte niet. De kerk stond op naam van ds A. van den Oever; toen Ozinga op de avond, bestemd voor de catechisatie in het gebouw wilde gaan, vond hij politie, die hem de weg versperde.

Het overgrote deel van de gemeente bleef Ozinga trouw, het kwam samen eerst in het Gebouw voor de Werkenden Stand, later in Frascati, na enigen tijd in een nieuw gesticht gebouw aan de Looyersgracht.

Daar heeft hij met veel zegen gearbeid en er op 29 November 1896 herdacht "de daden des Heeren gedurende zijn 25-jarige Evangeliebediening. Ds Ozinga kon zich nu niet meer predikant der Oud-Gereformeerde Gemeente noemen, daartegen verzette zich de regering; vandaar de nieuwe naam: Oud-Gereformeerde Kerk.

Na de dood van ds Ozinga werd ds W. Hendriksen er predikant. Onder dezen had de vereniging van den Oud-Gereformeerde Kerk met de Christelijk Gereformeerden plaats. Ds W. Hendriksen werd door dezen als predikant aanvaard.

De Christelijk Gereformeerden hadden nu twee kerkgebouwen vlak bij elkaar, een aan de Looyers- en een aan de Lauriergracht. De kerk aan de Looyersgracht werd verkocht aan de eigenaar van een cartonfabriek, die er vlak naast woonde, het gebouw bracht ,f 32000.- op; later is het weer gekocht door de kerkenraad der Gereformeerde Gemeente voor f 20.000.

De Synode der Gereformeerde Gemeenten had herhaaldelijk pogingen aangewend om de groep van ds Ozinga aan zich te trekken. Ds Kersten is daarvoor persoonlijk in Amsterdam geweest, maar tenslotte waren er voor hem toch overwegende bezwaren tegen de vereniging: de kerk van ds Ozinga was verzekerd en bovendien was de inrichting der kerk niet presbyteriaal, in elk geval hield men er zich niet aan de

Dordtse Kerkenorde.

Dit laatste had reeds bij de aanhang van ds Ozinga een conflict veroorzaakt. Een ouderling, van Erk, had onmiddellijk na zijn benoeming tot ambtsdrager zich een kerkenorde aangeschaft en drong bij elke kerkenraadsvergadering op handhaving van de bepalingen aan. Dat verwekte geschil en het einde was, dat van Erk zich afscheidde.

Voorganger bij deze afdeling werd D. Overduin. En onder dezen ontstaat nu een toenadering tot de Gereformeerde Gemeenten. Inderdaad kwam het verband tot stand. De nieuw gevormde Gereformeerde Gemeente werd versterkt door leden van ds A. van den Oever, die inmiddels overleden was.

De kerk aan de Viizelstraat werd verkocht. Een tijdlang vergaderde de Oud-Gereformeerde Gemeente aan de Overtoom, ter plaatse waar nu de Congreszaal staat van het Leger des Heils, daarna aan de Rozengracht en tenslotte kocht ze het oude kerkje van ds Ozinga voor f 20.000.-. Daar vergadert de gemeente nu; de predikantsplaats is op heden vacant.

**Waar openbaart zich de Gereformeerde Kerk in Nederland?
DOOR
W. W. SMIT
BEDIENAAR DES GODDELIJKEN WOORDS TE ZALK¹**

VOORWOORD

Het zal nu zo ongeveer 110 jaren geleden zijn, dat Ds. W. W. Smitt de opdracht ontving van de Algemene Vergadering van de Kruisgemeenten, te Rotterdam 9-12 September 1845 gehouden, om het geschriftje op te stellen: "Waar openbaart zich de Gereformeerde Kerk in Nederland".

In die jaren is er in verschillend opzicht, en zo ook wat kerkelijke omstandigheden aanbelangt, veel veranderd. Maar ten aanzien van de grondstukken der waarheid, die in dit werkje verdedigd en voorgestaan worden van de zijde der Kruisgemeenten, zijn er ook in onze, zo verwaterde tijden nog, die zich eensgeestes gevoelen met dat oude voorgeslacht.

Er is nog een volk, dat door 's Heeren eigen hand nog bewaard wordt in deze donkere tijden van grove afval voor een meezakken met de dwalingen onzer dagen en allerlei wind van leer. Er is nog een volk, dat door genade verkleefd aan die aloude leer der waarheid, die is naar de godzaligheid, een afschuw heeft van al die schoonschijnende, maar in de grond van de zuivere waarheid afwijkende en haar verkrachtende leringen en wereldgelijkvormigheden. Het blijkt ook uit dit werkje, dat de hoofd geschilpunten steeds weer lopen over de leer, in het algemeen, de verbondsbeschouwing, de sacramenten en de kerk met hare regering en tucht.

Ten aanzien van de leer is er hier van de zijde van de Kruisgemeenten de handhaving van de leer der drie stukken, ellende, verlossing en dankbaarheid, tegenover dat zogenaamde welmenende aanbod van genade aan alle hoorders met het toekennen van de beloften des Evangelies aan allen, zonder bevindelijk ontdekkende plaatsmaking er voor in het hart. Wat het genadeverbond betreft, handhaafden de Kruisgemeenten, dat Christus het Hoofd is van het Verbond, en legden ze, zo echt practikaal, er alle nadruk op, dat de uitverkoren zondaar geestelijk levend gemaakt, ook in bevindelijk-ontdekkende plaatsmaking door een dadelijke geloofsvereniging in Christus met God verzoend en verenigd wordt. En bij de Sacramenten loopt het ook over de zuivere opvatting en bediening er van.

Ten opzichte van de Kerk trad hetzelfde verschil naar voren. Het gaat in alles zo bij hen om een zuivere separatie tussen dood en leven, en een bevindelijke ontsluiting van de weg der zaligheid en de gangen van het genadeleven.

We zien dan saamvattend een drieërlei nut in het opnieuw verschijnen van het boekje. Ten eerste is het historisch een bron uit de eerste hand voor het juiste inzicht in hun beschouwing en praktijk, hun worsteling voor, verdediging van en vasthouden aan de zuivere gronden van de waarheid.

Ten tweede ligt er een opwekking, een spoorslag in om toch te blijven bij die aloude leer der waarheid, die is naar de godzaligheid, om in dezelfde gangen en sporen te

¹ Opnieuw uitgegeven door: Dr. C. STEENBLOK, GOUDA. En J. VERMEULEN Hz., KINDERDIJK

blijven voortgaan, de oude palen niet terug te zetten, die uw Vaderen gemaakt hebben. En ten derde doet het ons zien, in hoever anderen al van dit voorgeslacht zijn afgeweken in leer en levenspraktijk, al geeft men dan soms nog voor, dat men de zuivere voortzetting er van is.

We merken tenslotte op, dat uit het werkje blijkt, dat zij de afscheiding of liever de uitleiding uit het Ned. Herv. Kerkgenootschap zien als een werk Gods. Er blijkt tevens genoegzaam uit, dat ze het verlaten van de grondslag naar Gods Woord en Getuigenis als een afscheiden van de ware kerk aanzien. En al even duidelijk, dat scheuringen in de ware kerk en godsdienst niet veroorzaakt worden door de ware aanhangers van de zuivere leer, maar juist door hen, die van die grondslag afwijken al bannen zij dan de ware aanhangers uit de zichtbare kerk en roepen zij nog zo hard, dat zijzelf de wettige voortzetting zijn.

We stemmen dan ook zo in met wat Vroomhart tegen Berghuis zegt: "Broeder, moet ik al weer zeggen, dat niet wij u, maar dat gij ons verlaten hebt door af te wijken van de grondslag onzer afscheiding, en u te laten misleiden van een volk onder u, dat ik geen andere naam kan geven, dan een nieuwe secte.

Gaarne willen we ons met u en met alle ware Gereformeerden verenigen, maar dan moet het ook in al uw daden blijken, dat gij met ons verenigd zijt; dan moet gij de omverwerpers van de leer, tucht en dienst der Dordtse Vaderen laten varen en de scheidbrief geven; want wat ons aangaat, wij begeren met niemand enige uitwendige kerkelijke vereniging, die niet hartgrondig met ons verenigd is". Zo is het: Tot de Wet en de Getuigenis.

Zoals de lezer ziet is het werkje in de hedendaagse spelling overgezet, ter vergemakkelijking van het lezen.

Gouda, Juli 1955 STEENBLOK

Deutr. 33: 29: *Welgelukzalig zijt gij, o Israël ! Wie is u gelijk? Gij zijt een volk, verlost door de Heere, het schild uwer hulpe, en Die een Zwaard is uwer hoogheid; daarom zullen zich uwe vijanden geveinsdelijk aan u onderwerpen, en gij zult op hunne hoogten treden.*

Hoséa 14: 10: *Wie is wijs? die versta deze dingen; wie is verstandig? die bekenne ze; want des Heeren wegen zijn recht, en de rechtvaardigen zullen daarin wandelen; maar de overtreders zullen daarin vallen.*

Openb. 22: 12:

En zie, Ik kom haastelijk; en Mijn loon is met Mij, om een iegelijk te vergelden, gelijk zijn werk zal zijn.

Uitgegeven op last der Algemene Vergadering der Gereformeerde Kerk onder het Kruis, in Nederland; en kerkelijk goedgekeurd door ons ondergetekenden, als daartoe gecommiteerd door de vergadering voornoemd.

Cs. VAN DEN OEVER,

Leraar bij de Geref. Gemeente onder 't Kruis, te Rotterdam.

W. H. VAN LEEUWEN, V.D.M.

bij de Geref. Gem. te Woerden en Linschoten.

VOORREDE

Waarheid-minnende Lezer !

Het werkje, dat wij u hier aanbieden, is zijn oorsprong verschuldigd aan een besluit, genomen op onze Algemene Kerkvergadering te Rotterdam, gehouden van de ge tot de 12e September j.l.

De broeders oordeelden het alle noodzakelijk en nuttig te zijn, om ons kerkelijk standpunt openbaar te maken, tegenover de Hervormde Kerk en de Christelijk Afgescheidenen. Ook was men algemeen van gevoelen, dat dit het geschiktste en meest doelmatigste kon geschieden, onder de vorm van een samenspraak; omdat men daardoor voor de eenvoudigsten des te verstaanbaarder zijn kon.

Te dien einde hebben wij hier dan ook als sprekers ingevoerd, drie ware bekeerde mensen, welke ten opzichte van de waarheid en het genadeleven, zoals dat bij mensen in Christus bevindelijk gekend wordt, geen het minste verschil hebben; alleen hebben zij een onderscheiden inzicht omtrent het kerkelijk standpunt.

Ten Dal vertegenwoordigt de godzaligen, welke niet afgescheiden zijn, en zich dan nog in de Hervormde Kerk bevinden; Berghuis, die onder de Christelijk Afgescheidenen, en Vroomhart, die van de Gereformeerde Kerk onder het kruis.

In hoever wij hebben beantwoord aan het doel der Vergadering, kan de lezer zelf oordelen. Dat wij met de openbaarmaking van ons kerkelijk standpunt, velen, vooral onder de Christelijk Afgescheidenen geen genoeg zullen geven, is een zaak waarop wij enigszins rekenen.

Mocht de Almachtige Koning Zijner Kerk, deze onze geringe pogingen dienstbaar maken tot heil en vereniging (in de rechte weg) van. Zijn duurgekochte kinderen, dan werd bereikt, het doel der Vergadering, en ook bepaald van

Uw heilzoekende dienaar in Christus **W. W. SMITT**
Bedienaar des Goddelijken Woords te Zalk

Zwolle, 15 October 1845

Beproeft alle dingen; behoudt het goede. I Thess. 5:21.

Het was op een zeer schone avond, toen Vroomhart in zijn tuin in diep gepeins verzonken zat, over de treurige toestand waarin Gods Kerk in ons Vaderland, zich in het algemeen bevindt, dat hij op het onverwacht in zijn overdenkingen gestoord werd, daar bij het helder schijnend maanlicht twee personen ontwaarde, welke zeer druk in gesprek waren, over hetzelfde onderwerp, hetwelk thans zijn overdenkingen uitmaakte; en toen zij naderden herkende hij in hen twee zijner godvruchtige vrienden, met wie hij voorheen zeer broederlijk verkeer had.

Nadat men elkander wederzijds gegroet had, verzocht Vroomhart zijn vrienden Ten Dal en Berghuis bij zich in huis en verlangde, dat zij de avond bij hem zouden doorbrengen. De beide vrienden lieten zich hiertoe lichtelijk bewegen, omdat dit juist aan hun oogmerk voldeed, aangezien zij zich voorgenomen hadden om enigszins breedvoerig met Vroomhart te spreken over kerkelijke aangelegenheden.

Nadat zij zich geplaatst hadden, zaten zij enige ogenblikken sprakeloos bij elkander, totdat Vroomhart dit stilzwijgen afbrak, en zeide:

Lieve broeders, het is mij aangenaam, dat ik ulieden nog eens weder in mijn woning mag ontmoeten, de betrekking die wij weleer op elkander hadden is dus nog niet verbroken; immers wat mij aangaat, ik mag op dit ogenblik nog aan mijn hart gevoelen, dat ik datgene in ulieden bemin, hetwelk de Heere in u gelegd heeft.

Ten Dal: Ja, broeder, die band welke God tussen Zijn volk gelegd heeft, zal nooit geheel verbroken worden; maar als ik mijn hart in gulle oprechtheid mag verklaren, dan spijt het mij dat gijlieden u van de Kerk hebt afgescheiden. Ik houd die afscheiding altijd mede als een grote oorzaak van de verdeeldheid, die er thans plaats vindt tussen de ware kinderen Gods.

Berghuis: Dit kan ik u niet toegeven, broeder ! Ik oordeel dat allen die het met de Heere, Zijn dienst, zaak, en Zijn volk houden, volgens Gods getuigenis, verplicht zijn een genootschap te verlaten, dat alle kenmerken van de valse Kerk draagt. Wat zegt gij, Vroomhart, zijt gij dit niet volkomen met mij eens?

Vroomhart: Ja, gewisselijk; deze zaken zijn mij zo duidelijk, dat het mij bijna onbegrijpelijk is, hoe iemand, die de Heere vreest, zijn Gereformeerde belijdenis verstaat en van harte toegedaan is, hieromtrent zó spreken kan, en het Hervormde Genootschap zo onbepaald de Kerk kan noemen.

Ten Dal: Vrienden ! Het zij verre van mij, dat ik het kwade goed en het goede kwaad wil noemen: ik beken gaarne, dat de Hervormde Kerk zeer bedorven is; maar ik kan ook zo veel heil niet zien in de Gemeenten der Christelijke Afscheidenen, daar is over het algemeen ellende en verwarring genoeg.

Berghuis: Ik bemerk u zeer wel, vriend ! Gij zijt listig, of liever verstandig genoeg om uw Genootschap een bedorven Kerk te noemen; als die wel weet, dat wij u volgaarne zullen toestemmen, dat men een bedorven Kerk niet mag verlaten, maar dat wij beweren met Gods getuigenis (Rom. 16: 17, 18; 2 Cor. 6: 4-18 en Openb. 18: 4, 5), en onze daarop gegronde Geloofsbelijdenis, Art. z8, dat men een valse Kerk moet verlaten; daar gezegd wordt: "Zo is het ambt aller gelovigen, volgens het Woord Gods, zich af te scheiden van degenen die niet van de Kerk zijn, en zich te voegen tot deze vergadering, hetzij op wat plaats dat God ze gesteld heeft; al ware het schoon zó dat de Magistraten en plakkatens der Prinsen daar tegen waren, en dat de dood of enige

lichamelijke straf daaraan hing. Daarom, al degenen, die zich van dezelve afscheiden, of niet zich daarbij voegen, die doen tegen de ordinantie Gods". Ik meen, broeder, dat ik op goede gronden u zeer wel kan bewijzen, dat het door ons verlaten genootschap van de Kerk niets meer heeft, dan de naam alleen; maar waartoe zal ik dit in het brede ontwikkelen, er is nu sedert meer dan tien jaren, zoveel over geschreven en gesproken, dat dit niemand meer onbekend kan zijn; immers hen niet, die niet geheel en al vreemdelingen in Jeruzalem zijn.

Vroomhart: Broeders, ik heb er niets tegen dat wij onderling over dit punt handelen, maar dan moet het in de liefde geschieden, en alle scherpe uitdrukkingen moeten vermeden worden, anders voorzie ik dat het meer tot verbittering dan tot stichting zal leiden.

Ten Dal: Dit ben ik volkomen met u eens, en als ik kon veronderstellen dat ons gesprek over dit onderwerp aanleiding tot verkeerdheid kon geven, zou ik er ook liever afstappen.

Berghuis: Wat mij aangaat, ik wil gaarne alle scherpheid vermijden, maar de Broeders moeten onder het oog houden, dat het niet altijd scherpheid is, als men het kind bij zijn eigen naam noemt, en dat de waarheid altijd hard is, voor hem die zich ongaarne onder dezelve wil buigen.

Ten Dal: Nu, vrienden, wij willen dan in alle bescheidenheid over de zaken spreken: doch ik houd vast dat de Kerk onder ons nog is. Gijlieden zult toch wel niet ontkennen of er zijn nog vele ware bekeerde mensen onder ons, en wat meer zegt, ook nog hier en daar godzalige predikanten die de waarheid verkondigen zoals die in Jezus is.

Berghuis: Broeder, wie zou dat tegenspreken? Ik zou u met ruim zoveel recht kunnen wijzen op onze Kerkgemeenschap, en Vroomhart op zijne; daar gij (het getal in aanmerking nemende) vrij wat meer bekeerde leden en leraars zult vinden, dan in de Hervormde Kerk. Gij gevoelt dus vriend, dat deze uw redenen geen steek kunnen houden.

Ten Dal: Nu ja, dat geloof ik dan ook wel: ik ken van ulieder beide Kerkgenootschappen veel bekeerde mensen; ook heb ik met genoegen en vereniging voor mijn gemoed van beide partijen de Leraars horen prediken; maar dan dunkt mij moet men het er voor houden, dat de Kerk zich openbaart onder ons, bij de Christelijke Afscheidenen, en bij het Kerkgenootschap van Vroomhart. Broeder Vroomhart, welke naam draagt uwe Kerkgemeenschap?

Vroomhart: Gereformeerd. Kinderen welke uit een wettig huwelijk geboren zijn, dragen de naam van hun vader. Zo ook hier; ware gereformeerden, die zich in alles houden aan de leer, tucht en dienst hunner gereformeerde Vaderen, kunnen zoals vanzelf spreekt, geen andere naam hebben.

Berghuis: Ik bemerk, dat er bij broeder Ten Dal een verwarring van denkbeelden bestaat tussen personen en zaken, en ofschoon ik geloof dat er zich nog vele kinderen Gods in het Hervormde Genootschap bevinden, zoo blijf ik evenwel beweren dat het alle kenmerken draagt van de valse Kerk zoals die beschreven wordt, Art. 29 der Ned. Geloofsbelijdenis. Wilt gij het horen, broeder Ten Dal, dan zal ik u dit stuk kortelijk

trachten toe te lichten.

Ten Dal: Wel, waarom niet.

Berghuis: Art. 29 onzer Ger. Belijdenis luidt: "Wij geloven, dat men wel naarstiglijk en met goede voorzichtigheid uit het Woord Gods behoort te onderscheiden, welke de ware Kerk zij; aangezien dat alle secten, die hedendaags in de wereld zijn, zich met de naam der Kerk bedekken. Wij spreken hier niet van het gezelschap der hypocrieten, welke in de Kerk onder de goeden vermengd zijn, en intussen van de Kerk niet zijn, hoewel zij naar het lichaam in dezelve zijn; maar wij zeggen, dat men het lichaam en de gemeenschap der ware Kerk onderscheiden zal van alle secten, welke zeggen dat ze de Kerk zijn". - Nu, Broeder, als deze belijdenis de uwe is, dan zult gij wel moeten toegeven dat men wel degelijk onderscheid moet maken tussen personen en het lichaam of de gemeenschap der Kerk. Is dit niet duidelijk, Vroomhart?

Vroomhart: Ja Broeder; dit is zo klaar als de dag.

Ten Dal: Maar ook ik spreek dit niet tegen, want dan zou ik mijn eigen belijdenis moeten verloochenen, in welke ik mijn geloof zo duidelijk uitgedrukt vind, dat ik het zelf niet klaarder en krachtiger zou kunnen zeggen. Om in één woord alles te zeggen: ik houd het er voor dat onze formulieren van éénheid - de Ned. Gel. Belijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse leerregels - in het minste en in het meeste overeen komen met het heilig Woord Gods.

Berghuis: Nu, daar twijfelen wij ook niet aan, en van dat punt gaan wij ook uit, als wij met Gereformeerden spreken, welke zich zo verklaren als gij doet, dan kan men elkander op de belijdenisschriften wijzen. Tegen vijanden van onze dierbare vrije genade-leer, strijden wij enkel met het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods Woord (Ef. 6: 17). Maar dit nu dáárgelaten; let dan nog eens op het slot van Art. 29: "Aangaande de valse Kerk, die schrijft zich en hare ordinantiën meer macht en autoriteit toe, als het Woord Gods en wil zich het juk Christi niet onderwerpen". Ziedaar, broeder, dat is het eerste kenmerk van de valse Kerk. Zoudt gij durven beweren, dat dit niet letterlijk een tekening is van het Hervormde genootschap?

Ten Dal: Broeder, ik pleit er niet voor, ik heb u immers reeds gezegd, dat het er in de meeste Gemeenten in ons Vaderland treurig uitziet.

Vroomhart: Broeder Ten Dal, gij verstaat broeder Berghuis niet. Zijn oogmerk is om u te bewijzen, dat de Hervormde kerk als lichaam beschouwd, de valse Kerk is.

Berghuis: Recht zo, broeder, en dan vraag ik Ten Dal: of dat lichaam der Hervormden vertegenwoordigd in haar Hoofdbestuur, de Haagse Synode, zichzelf en zijn ordonnantiën niet meer macht en autoriteit toeschrijft als het Woord God? Om maar eens één voorbeeld uit vele te noemen: is dit niet aller-duidelijkst gebleken in de gehele handel tegen de nu ontslapen Ds. de Cock in het laatst van het jaar 1834? Als gij er onbekend mee zijt, dan zijn die stukken nog te onderzoeken, want alles is door de druk gemeen gemaakt.

Ten Dal: Vriend, ik weet alles: er kwam in die dagen niets van die aard uit, of ik heb het gelezen; die dingen zijn niet tegen te spreken. Ds. de Cock heeft zich mannelijk verdedigd en de anderen ook. Al wat men van de Synode zag of hoorde, was niet:

"daar staat geschreven" (Matth. 4: 4), maar wel: Wij hebben een wet, "en naar onze wet moet hij sterven" (Joh. 19: 7). Met deelneming van mijn hart, was ik menigmaal bewogen, over de geheel tegen Gods Woord strijdende handeling deze mensen aangedaan.

Berghuis: Het doet mij genoegen, dat gij zo rond spreekt; ik bemerk daaruit, dat gij toch geen vijandschap in uw hart voedt tegen uw gescheiden broeders.

Ten Dal: Wie zou zijn overtuiging verbergen, en zijn broeders haten, daar ik verzekerd ben, dat velen van hen uit overtuiging gehandeld hebben. -- Die voor zijn eigen gelijk strijdt, mag plooiën en arbeiden om zijn zaak te verdedigen; maar die het om waarheid te doen is, geeft der waarheid getuigenis, om het even of hij er dan bij staat of valt.

Vroomhart: Zo is het ook, mijn broeder.

Berghuis: Ziet gij dan nu wel Ten Dal, dat gij aangaande het eerste kenmerk, dat de belijdenis opgeeft van de valse Kerk, uit uw eigen woorden veroordeeld wordt. --

Maar ten andere: Is het u onbekend, dat het Hoofdbestuur van het lichaam der Hervormden, alle banden ten aanzien van de leer heeft losgemaakt? Heeft de Haagse Synode niet in dat met list opgestelde Eed-formulier voor aankomende predikanten gezegd, dat men zich aan de formulieren van éénheid verbindt, in zoo ver dezelve overeenkomen met het heilig Woord Gods; daar het oude Eed-formulier de Leraar verplichtte, om die leer te prediken en te handhaven - welke in de formulieren van éénheid, als de geloofsleer der Kerk, uitgedrukt is, - omdat dezelve overeen komt met het heilig Woord Gods? Zijn daardoor niet alle banden verbroken, zodat de volgelingen van Socinus, Pelagius en Arminius, onbewimpeld de dierbaarste geloofswaarheden verdraaid voorstellen op de predikstoel en verbreiden in hunne geschriften? Is door het open zetten dezer deur voor allerlei dwalingen en dwaalleraars, de kerkelijke tucht - die voorname sleutel van het Koninkrijk der Hemelen - niet geheel onbruikbaar geworden, zodat de rechtzinnigen onder u hoegenaamd niets kunnen doen tegen Socinianen, Pelagianen en wie van die lieden meer de gezonde leer tegen zijn? Getuigen daarvan niet de Adressen, geschriften en onvermoeide pogingen der zeven Haagse heren, en van die duizenden, aan welkers hoofd zich Ds. B. Moorrees geplaatst had?

Ten Dal: Hoor, vriend ! gij behoeft er mij niets meer van te zeggen; het ziet er allertreurigst uit. Ik had gedacht, dat het Hoofdbestuur der Kerk - door deze en andere stemmen opgewekt - krachtige maatregelen zou hebben genomen tot beteugeling van alle vrijzinnigheid in de leer, en tot Hervorming van de Kerk.

Vroomhart: Broeder, ik herinner u de taal des Apostels, 2 Thess. 2: 10b en: "Daarvoor dat zij de liefde der waarheid niet aangenomen hebben om zalig te worden. En daarom zal haar God zenden een kracht der dwaling, dat zij de leugen zouden geloven". - Doch gesteld eens; al de leden van de Haagse Synode waren het met u eens, dan hebben zij geenszins de macht, om de dwalingen te beteugelen; deze machteloosheid heeft dat Hoofdbestuur der Hervormde Kerk zelf erkend in de antwoorden op bovengenoemde Adressen. Alle banden zijn losgemaakt; de fundamenten zijn ondermijnd, en nu moet dat gebouw noodzakelijk instorten. - De vijanden van de Gereformeerde leer binnen uw kerkgenootschap weten ook zeer wel, dat zij ongestraft

kunnen leren, prediken en schrijven al wat hun brein voortbrengt; daarom worden zij ook hoe langer hoe stouter. Ik behoef u hier slechts te wijzen op de zogenaamde Groninger school, dat broeiest van zo vele dwalingen.

Ten Dal: Het is maar al te waar; helaas, waar moet het heen met Nederland, als er geen algemene Reformatie komt? Menigmaal komen mij onwillekeurig te binnen, de zo naar waarheid uitgedrukte woorden van de nu zalige B. A. Ynia

*Wie treurt niet? Sions kind'ren treuren,
Omdat men 't kleed van haar wil scheuren,
Waarmee zij tot de Vader gaan;
Die mantel die haar moet verstrekken
Om hare naakte leên te dekken,
Wanneer zij voor het oordeel staan.
Die mantel ziet men haar benijden,
Waarin zij hare Heer belijden,
Door 't licht dat zich van Hem verspreid.
Als Borg heeft Hij voor haar verworven,
Om in de tijd haar te bezorgen,
De mantel der gerechtigheid.*

Berghuis: Maar nu verder, broeder 1 Het 29ste Art. der Gel. Belijdenis geeft als derde kenmerk van de valse Kerk op: "Zij bedient de sacramenten niet gelijk Christus in Zijn Woord verordend heeft; maar zij doet daar af en toe gelijk haar goeddunkt; zij grondt zich meer op mensen dan op Christus".

Om nu maar enkel te spreken van het sacrament van het Heilig Avondmaal, dan wordt dat zeer ontheiligd in de Hervormde Kerk, immers indien er in de gemeenten gehandeld wordt ingevolge de wetten der Haagse Synode; daar dit Hoofdbestuur der Kerk bepaald heeft, dat leden van alle Protestantse gezindten bij de Hervormden kunnen ten Avondmaal gaan; en in die plaats geen Gemeente van hun gezindheid aanwezig zijnde, dat deze dan in het boek der lidmaten moeten worden opgetekend (Deze wetten vindt men in het eerste deel der Kerkelijke Verordeningen, blz. 163 en 164); zodat nu b.v. een Remonstrant toegang tot de tafel des Heeren moet worden verleend, niettegenstaande de Heilige Schrift anders spreekt (1 Cor.

: 27-29), en het daarop gegronde formulier om het heilig Nachmaal te houden uitdrukkelijk zegt: "dat Christus deze geestelijke spijs alléén Zijn gelovigen verordineerd heeft". - Ziet gij nu wel, broeder, - dat het Hervormde Genootschap (vertegenwoordigd in haar hoofdbestuur) ook dit derde kenmerk der valse Kerk draagt? Want gij gelooft toch zo min als wij, dat een Remonstrant (als Remonstrant) een gelovige is; aangezien zij de volkomen genoegdoening en toegerekende gerechtigheid van Christus verloochenen, en het - op zijn best genomen - daarvoor houden, dat Christus verdiend heeft, dat wij verdienen kunnen.

Ten Dal: Ja broeder; ik weet al deze zaken, die zijn reeds voor enige jaren ons bekend geworden, uit hetgeen de Afgescheidenen daaromtrent in het licht gegeven hebben.

Berghuis: Daarom ben ik ook slechts zo kort in de ontwikkeling dezer zaken. Evenwel is het nodig, dat wij de stukken even aanvoeren, ten einde u te overtuigen dat wij niet tegen Gods Woord en onze Belijdenis gehandeld hebben, met het Hervormde Genootschap (als zijnde de valse Kerk) te verlaten.

Vroomhart: Broeder Berghuis, de Belijdenis geeft, art. 29, nog een vierde kenmerk op van de valse Kerk.

Berghuis: Ja, Vroomhart; wij lezen dáár aan het slot van het artikel: "dat de valse Kerk vervolgt degenen, die heilig leven naar het Woord Gods, en die haar bestraffen over haar gebreken, gierigheid en afgoderijen". Dat de Hervormde Kerk (in haar Hoofdbestuur aangemerkt) de oprechte kinderen Gods vervolgd heeft, en de grondleggers van al de vervolgingen tegen de Afgescheidenen zijn, acht ik Onnodig te betogen.

Ten Dal: Dat behoeft ten aanzien van mij niet, broeder; want de Haagse Synode heeft die aanvraag om vervolging zelf door de druk openbaar gemaakt; ook is dit stuk voor enige jaren reeds overgenomen door de Nederlandse stemmen, en aangevoerd in verscheidene Adressen van de Afgescheidenen aan de Koning gericht; welke deze zaak onweersprekelijk maken.

Berghuis: Nu broeder Ten Dal, als gij nu bij uw eigen Belijdenis blijft, dan moet gij zelf toestemmen, dat het Hervormd Genootschap de valse Kerk is, zoals die beschreven wordt, Art. 29 onzer Geloofsbelijdenis.

Ten Dal: Maar ik heb op al die stukken wel eens de tegenwerping gehoord, dat onze vaders het 28ste en 29ste Artikel hoofdzakelijk hebben opgesteld tegen de Roomse Kerk.

Berghuis: Broeder, dat is slechts een uitvlucht, welke in dit Artikel zelf wordt beantwoord. Immers wordt er gezegd: dat men wel met goede voorzichtigheid uit het Woord Gods behoort te onderscheiden, welke de ware Kerk is, aangezien alle secten, die hedendaags in de wereld zijn, zich met de naam der Kerk bedekken. Onze belijdenis geeft daar een beschrijving van de éne ware Kerk, zoals die zich naar buiten openbaart, en stelt die tegenover alle secten die in de wereld zijn, en al die secten tezamen genomen, noemt zij de valse Kerk, "welke twee Kerken lichtelijk zijn te kennen, en van elkander zijn te onderscheiden".

Ten Dal: Ik kan niet ontkennen dat - al deze stukken bij elkander genomen - de zaken mij nu zo duidelijk zijn, dat ik mijzelf geweld zou moeten aandoen, als ik ze zou willen tegenspreken. Maar broeders, gesteld eens, ik was gezind het Hervormde Genootschap te verlaten; waar zou ik mij dan moeten aansluiten?

Berghuis: Wel, broeder, hoe kunt gij dat nog vragen? Dat spreekt vanzelf: bij ons; bij de Christelijk Afgescheidenen.

Ten Dal: Dat kunt gij nu wel zeggen, broeder; maar er zijn zoveel verschillende partijen onder de Christelijk Afgescheidenen, zodat het niet wel mogelijk is die alle uiteen te zetten. Ik heb wel eens horen zeggen, dat men de Christelijk Afgescheidene Gemeenten uit de provincies Groningen, Friesland en Drenthe, met enige Gemeenten in Noord-Holland, op één partij kan rekenen; en dat dit de beste is (immers als het waarheid is hetgeen zij zeggen), dat zij zich houden aan de leer, tucht en dienst der Dordtse Vaders. - Een tweede partij zou te vinden zijn in Gelderland, Overijssel, Zeeland en Noord-Brabant en voorts verspreid met takken door al de provincies des Rijks, in die Gemeenten zouden die leraars arbeidende zijn, welke gekweekt zijn aan de school der Christelijk Afgescheidenen te Arnhem; en dan een derde partij zouden

de volgelingen zijn van een bekend man, welke zich te Utrecht heeft gevestigd.

Berghuis: Wat betreft de hoofdpersoon van de laatste door u genoemde partij (want ik weet wel wie gij bedoelt, al noemt gij zijn naam niet), daar hebben wij geen gemeenschap mede; die is door de Algemene Synode, gehouden in het jaar 1840 te Amsterdam, in zijn dienst geschorst. Voor het overige dan moet men de anderen alle als één lichaam beschouwen; want er worden in Groningen, Friesland of Drenthe geen aankomende leraars geëxamineerd en gezonden, of die van Arnhem hebben zitting in de Vergaderingen; ook worden de leraars door elkander van de ene standplaats naar de andere beroepen, zodat gij de Christelijk Afscheidenen juist in zoveel partijen niet behoeft te verdelen.

Ten Dal: Vriend ! Ik verdeel dezelve niet in partijen, maar ik zei, dat ik gehoord had, dat zij onder zich zo verdeeld waren; doch dit aan één zijde gezet, gij zegt dat de Christelijke Afscheidenen' de ware Kerk zijn en dat die zich als zodanig naar buiten vertonen; is dit niet zo?

Berghuis: Zekerlijk, dat is buiten alle tegenspraak.

Ten Dal: Maar waarvoor houdt gij dan de Kerkgemeenschap van Vroomhart?

Berghuis: Die hebben zich van de Kerk afgescheurd. Ik wil daar alles maar niet van zeggen, wat ik daarvan wel zeggen kon.

Vroomhart: Zeg maar al wat op uw hart ligt; als wij er bescheiden over spreken kunnen, dan spreek ik thans daarover gaarne. Wij zijn nu bij elkander, vriend; en ik heb ook nog wat op mijn hart dat er af moet. Wat hebt gij ons te zeggen, broeder Berghuis?

Berghuis: Dat gijlieden u niet van de Kerk had mogen afscheiden.

Vroomhart: Gij beweert dus twee raken: 1e. Dat wij ons van de Kerk hebben afgescheiden; 2e. Dat gijlieden de zuivere Gereformeerde Kerk zijt. Ik beweer juist het tegendeel, en zeg dat gijlieden van ons zijt uitgegaan, en dat zich de Gereformeerde Kerk onder ons openbaart, volgens Art. 29 der Ned. Gel. Belydenis.

Berghuis: Wat is dit! De gehele wereld weet immers dat de eersten die van ulieden zich van ons hebben afgescheiden, dit gedaan hebben op een provinciale Kerkvergadering in Overijssel, en dat daarop zich meer Gemeenten van onze Kerkgemeenschap hebben losgemaakt.

Vroomhart: De wereld en vooral velen van Gods ware volk, zijn van die zaken nimmer goed onderricht geweest. De Kerkenraad van Zwolle heeft schriftelijk verklaard, alle gemeenschap op te zeggen met al degenen die afwijken van de leer en de kerkelijke verordeningen der Dordtse Vaderen, vastgesteld in de Synode van 1618 en 1619; omdat men hun een Kerkordening wilde opdringen.

1. Dit is de Utrechtse Kerkordening van 1837, in welke zij een andere beschrijving van de Kerk vermeenden te bespeuren als wij vinden in de Ned. Gel. Belydenis, art. 27 en 29, en de Heid. Catechismus Zondag 21; en dus een afwijking van de leer en dienst der Kerk.

2. Zie de brief van de Zwolse Kerkenraad aan F. A. Kok, bij G. A. Rigter te Zwolle uitgegeven. Dit was mede het gevoelen van nog zes andere gemeenten, op die provinciale Synode vertegenwoordigd door haar opzieners. In die zelfde tijd openbaarden zich twee Gereformeerde Gemeenten in de provincie Zuid-Holland en één in de provincie Utrecht, welke aldaar op een provinciale Vergadering verklaard hadden, geen gemeenschap meer te kunnen oefenen met hen die van de leer, tucht en dienst der Gereformeerde Kerk afweken. –

Wij en alle oprechten in den lande, hebben bij onze uitgang uit het Hervormde Genootschap niets anders bedoeld, dan geheel en al weder te keren tot de leer, tucht en dienst der Gereformeerde Kerk, zoals die in de Dordtse Synode van 1618 en 1619 is vastgesteld; alle ware Gereformeerden zijn geheel vreemd van het oprichten van een Nieuw Kerkgenootschap, met enige afwijking van die grondslag. Intussen is het al reeds sedert enige jaren genoegzaam gebleken, dat allen die zich met ons van het Hervormde Genootschap hebben afgescheiden, dit doel niet gehad hebben. –

Gij zult er derhalve wel werk aan hebben, broeder Berghuis, om ons aan te wijzen dat wij de grondslag onzer afscheiding verlaten hebben; dat dit wel degelijk het geval bij ulieden is, zal aanstonds genoegzaam blijken. Ik verklaar dus plechtig dat ik mij nooit heb afgescheiden van de uitgeleide Gereformeerde Kerk; maar dat ik er door Gods genade bij gebleven ben.

Berghuis: Intussen heeft een Ouderling van één uwer Gemeenten in het jaar 1839 een boekje uitgegeven, waar men op het titelblad leest: "die als afgescheidene van de Hervormde Kerk in 1835 zich genoodzaakt vond in 1837 ZICH AF TE SCHEIDEN VAN DE AFGESCHIEDENEN".

Vroom hart: Ik weet wien gij bedoelt: de nu zalige en mij zeer dierbare broeder Johs. Andriessen te Sneek, schreef "Iit gevoel van plicht en liefde, een korte opwekking aan allen, die de waarheid liefhebben, en in alles verenigd zijn met de leer onzer Dordtse vaders, in deze verwarde dagen" (Te Sneek bij Andries Andriessen) en drukt zich aan het slot van het titelblad zó uit als gij zegt; maar ik vraag u, broeder, of het billijk is, om daaruit tot de zaak te besluiten die gij beweert, namelijk dat wij Afgescheidenen zijn van de uitgeleide Gereformeerde Kerk, omdat Andriessen zich op dat titelblad minder nauwkeurig heeft uitgedrukt?

Andriessen heeft nimmer gezegd, dat hij zich van de uitgeleide Gereformeerde Kerk afscheidde; maar wel heeft hij in dat stukje betoogd, dat hij met de afwijkers van de Gereformeerde leer, en die de Heere Jezus als Koning Zijner Kerk verloochenen, geen gemeenschap had of begeerde te hebben; hij heeft - ons daarin gewaarschuwd om onze belijdenis niet te verzaken, welke de Synode van Amsterdam, gehouden in 1836, in naam der gehele Gereformeerde Kerk onder het Kruis, onder aanroeping van de Almachtige God betuigd heeft, in een adres aan de Koning.

Noot. Johs. Andriessen heeft enige zinsneden overgenomen uit het Adres, waarvan wij onze lezers drie zullen mededelen; hoewel het wenselijk ware, dat dit Adres in zijn geheel in handen was van alle oprechte Gereformeerden; men zou daaruit kunnen zien, in hoever de meesten ontrouw geworden zijn aan hun betuiging en belijdenis. Men leest op bladz. 9 en 10 van het Adres: "Kon men ons aantonen, hoewel wij verzekerd zijn dat dit onmogelijk is, dat wij in enig opzicht van de leer, tucht en dienst der Geref. Kerk zijn afgeweken (aant.: Het zou thans zo onmogelijk niet meer zijn, om de Praeses der Synode Ds. Scholte zijn afwijking van de Gereformeerde leer te bewijzen, aangezien Z.E.W. onlangs in het Tijdschrift De Reformatie, zelf heeft geopenbaard, waarin Z.E.W. in zijn gevoelen verschilt van de Geref. Kerk, uitgedrukt in hare belijdenis- schriften), dat wij niet tot de Geref. gezindheid

behoren, wij zouden dit in dank aannemen en bereidvaardig zijn om in dit geval terug te keren; doch indien wij aantonen, dat het kerkbestuur van het in 1816 georganiseerde Nederlands Hervormd kerkgenootschap in openbare strijd staat met de Ger. Kerk, dat de Geref. gezindheid daarin niet wordt gevonden, dan wenssen wij ook, dat ons recht gedaan zal worden, en dat wij niet bestempeld zullen worden met de naam van een nieuw kerkgenootschap, maar erkend als een in waarheid Christelijke Geref. Kerk, die geen gemeenschap wil hebben met de omverwerpers van die Kerk, enz.

Wij wenssen ons naar dezelfde regels te gedragen als onze voorouders; daarom hebben wij ook bij vernieuwing, uit overtuiging des harten, ons plechtig door de ondertekening der oude formulieren van enigheid verbonden verklaard aan de instellingen der Ger. Kerk; en vragen eerbiediglijk van Uwe Majesteit bescherming van het recht dat wij in 1815 bezaten, doch hetwelk ons thans betwist wordt; het recht n.l. om de Heere onze God in het openbaar te dienen, en onze kerkelijke zaken te regelen overeenkomstig onze oude instellingen.

Wij hebben de formulieren van enigheid der Ger. Kerk in Nederland ernstig overwogen, en verklaren bij deze, dat daarin de Liturgie der Ger. Kerk, onze reglementen en statuten vervat zijn, en wij verzekeren Uwe Majesteit, dat wij niets strijdigs met de formulieren beogen of wenssen te bevorderen. In de handhaving der tucht regelen wij ons naar de instellingen der Ger. Kerk, enz.

Het ware mijns inziens veel beter voor u geweest, als gij de getrouwe waarschuwingen en wenken die hij geeft om ons niet te laten misleiden ter harte genomen hadt. Wilt gij naar waarheid oordelen hoe onze Kerkgemeenschap zich verklaard heeft over de afwijkingen van de Afgescheidene Leraars, lees dan de voorrede voor de uitgave der Dordtse Kerk-ordening, uitgegeven in de maand Juni 1838 bij de boekhandelaar C. A. Rigter te Zwolle.

Noot. Ten dienste van onze lezers welke deze uitgave niet bezitten, delen wij het volgende uit de bedoelde voorrede mede: In onze kerkelijke Vergadering te Zwolle te zamen handelende over de toestand der Kerk in deze, voor de ware Geref. Gemeenten, zo zorgelijke tijden, wegens de vreemde en nieuwe dingen, welke de Predikanten en enige anderen, tot beroering der Gemeenten trachten in te dringen, hebben wij besloten de Dordtse kerkenordening zoals deze door onze Vaderen is vastgesteld op de Nationale Geref. Synode van 1618 en 1619, uit te geven, en dezelve in zijn geheel voor onze gemeenten aan te nemen. De redenen welke ons daartoe dringend genoopt hebben, zijn:

1e. Omdat wij, die Geref. zijn en door Gods genade wenssen te blijven, geen de minste behoefte aan wat nieuws hebben, want naar deze kerkordening hebben de Gereformeerden gedurende bijna twee eeuwen geleefd (van 1619-1816) en ook wij wenssen gaarne te wandelen in de sporen onzer Godzalige Vaderen, waarop de Heere zo kennelijk Zijn goedkeuring heeft verleend, gedenkende daarbij aan Salomo's raad, Spr. 22: 23: Zet de oude palen niet terug, die uwe Vaderen gemaakt hebben.

2e. Om hiermede zo voor onze Overheden als .land- en geloofsgenoten, een openbaar blijk te geven, dat wij ons niet verenigd vinden, met degene, die van de paden der Dordtse Vaderen afwijken, en iets zoeken in te voeren daar niets dan onheil en groot nadeel voor de Kerk uit kan voortvloeien.

Het verwondere niemand dat wij tot deze daad gekomen zijn; onderscheidene malen hebben wij gepoogd om de met ons Afgescheidene en nu afgewekene Leraars te vermanen, om hun kerkordening te verwerpen, en met ons te blijven bij hetgeen ons van de Vaderen is overgeleverd; alles heeft echter tot hiertoe niet mogen baten, maar wel integendeel zijn wij op onderscheidene Kerkelijke Vergaderingen gedrongen, om hunne Utrechtse Kerkordening aan te nemen, en het bleek ons uit alles duidelijk, dat men alsnog geen het minste plan had, om van de éénmaal ingeslagen weg terug te keren, enz.

Berghuis: Broeder Vroomhart, ik laat dat alles nog aan zijn plaats ik beken zelfs dat er wel onberaden stappen door onze Leraars gedaan zijn, en wij ledematen zijn hen - in het vertrouwen dat wij op onze Voorgangers hadden - gevolgd. Wij hebben dat later ook wel ingezien, en hebben dat pad nu ook verlaten, en zijn geheel tot het oude wedergekeerd.

Vroomhart: Als het maar waar is; ik vermeen gezonde reden te hebben om dat te moeten betwijfelen.

Ten Dal: Waren het niet de Predikanten Brummelkamp, De Moen en Van Raalte, welke tegen de aanneming der Dordtse Kerkwet geprotesteerd hebben? Ik meen mij te kunnen herinneren, dat ik daarvan iets gelezen heb in het Verslag van de Synode, gehouden te Amsterdam in het jaar 1840.

Vroomhart: Ja, broeder; de WelEerw. Heer C. G. de Moen, Leraar bij de Christelijk Afscheidene Gemeente in Den Ham, schreef korte tijd na het houden dier Synode, daarover een opzettelijk stukje, en geeft daarin te kennen dat zijri ambtsbroeders met de aanneming der Dordtse Kerkenordering niets anders ten doel hadden, dan om de onkundige menigte zand in de ogen te werpen. Hebben deze uw Leraars en anderen die het met hun houden, zich nu ook onderworpen aan de Dordtse Kerk-regering, broeder Berghuis?

Berghuis: Dat geloof ik niet.

Vroomhart: Ik meende dat ik u zo-even hoorde zeggen, dat gij allen wedergekeerd waart tot de oude paden.

Berghuis: Ik bedoelde in de provincie Drenthe, tot welke Gemeenten ik behoer, gelijk u bekend is.

Ten Dal: En ik vermeende te hebben opgemerkt toen ik zo straks sprak van onderscheidene partijen onder de Christelijke Afscheidenen, dat gij hebt aangemerkt dat die in geen partijen behoeften te worden verdeeld. Er is dan toch in allen gevalle verschil over de regering der Kerk.

Vroomhart. Daar hapert nog wel meer: er is ook verschil in *de leer* onder hen, en dat over fundamentele leerstukken, die de zaligheid betreffen.

Berghuis: Dat kan alles wel waar zijn. Ik zou ulieder kerkelijk standpunt kunnen billijken, als gijlieden had blijven protesteren tegen alle afwijkingen; maar het is te ver gegaan; gijlieden hebt Predikanten gemaakt, en dat moest nooit hebben plaats gehad.

Vroomhart Ik hoop en vertrouw dat onze Leraars een inwendige Goddelijke roeping hebben tot dat gewichtige werk, en in dat geval maakt de Heere, en niet de mensen Predikanten; de mensen zijn dan maar middelen door welke zij geroepen en gezonden worden. Leraars welke niet van de Heere, maar alleen een roeping en zending van mensen hebben, zijn huurlingen. Het zijn wel Profeten, zegt de Heere, maar Ik heb ze niet gezonden.

Ten Dal: Dit is volkomen waarheid, mij dunkt dat er geen ongelukkiger mensen zijn,

dan Leraars die onbekeerd en van God niet geroepen zijn, tot deze heilige bediening.

Vroomhart: Dit is zekerlijk zo; Vader Brakel spreekt er ook in diezelfde zin zo van. Maar wat zoudt gij denken, broeder Berghuis, zouden onze Gemeenten alleen niet het recht hebben, om uit hun midden mannen te roepen, welke zij oordelen bekwaam te zijn, tot het Herder- en Leraarambt?

Noot. W. A. Brakel zegt in zijn Redel. Godsdienst, I, p. 577: De Kerk heeft macht, in casu van noodzakelijkheid te beroepen tot Dienaars des Woords, die oordelen bekwaam daartoe te zijn, schoon de omstandigheden en alle ceremoniën, die in een welgestelde Kerk gepleegd worden, alsdan nagelaten worden. De zending is van God, van Hem krijgt ze de autoriteit, de mensen zijn middelen door welke zij gezond worden, hetzij van Leraren in een welgestelde Kerk, hetzij van de gemeente zelf in verwarde tijden, in herstel van een bedorven Kerk. De vergadering van 120 personen, Hand. 1: 5, stelde er twee tot een Apostel daaruit door het lot te verkiezen, vs. 23. Van stad tot stad werden ouderlingen gesteld met opsteking der handen der gemeente; Act. 13: 23. Zo mag de Kerk ook in casu van noodzakelijkheid Leraren stellen. Men mocht zeggen, dat waren extra-ordinaire zendingen en dan moesten ze mirakelen doen. Antw. 't Is geen nieuwe, maar de oude bediening, geen nieuwe leer of manier van Godsdienst; 't is maar in de omstandigheden wat ongewoons. Zie mede in het gemelde werk, I deel, bl. 646, par. XIII.

Berghuis: Ik geef dat alles eens toe, maar dan had de examinatie, de zending en bevestiging toch moeten zijn geschied door Leraars uit onze Kerkgemeenschap.

Vroomhart: Nooit las ik in enige Kerkgeschiedenis dat Gereformeerden, in verwarde tijden, gelijk wij nu beleven, zich gewend hebben tot onzuivere Kerkgenootschappen, om daardoor hun Leraars te laten ordenen en van deze ene zending voor hun Dienaren te verlangen. De Gereformeerde Kerk roept en zendt haar eigen dienaren, en als er geen Leraars zijn welke dezelve kunnen inzegenen, met oplegging der handen (gelijk dat bij ons in het begin het geval was), dan dienen zij enkel op hun wettige roeping van de gemeente. Die vervolgens aankomen worden door deze Leraars (na behoorlijk te zijn geëxamineerd) met de gewone stipulatiën, naar het voorschrift, vervat in de Dordtse Kerkordening ingezegend; gelijk gij weet dat dit bij ons geschiedt.

Berghuis: Ik hoorde u daar spreken van onzuivere Kerkgenootschappen, daar zult gij toch ons - de Christelijk Afscheidenen - zekerlijk niet onder rekenen?

Vroomhart: Houdt onder de aandacht broeder, dat ik hier niet spreek van uw persoon, noch van vele anderen; want ik ken onder uw Kerkgenootschap vele bekeerde mensen, en die zijn alle in hun hart Gereformeerd. Maar uw Kerkgemeenschap ah lichaam beschouwd, is niet de Gereformeerde Kerk; men behoeft maar alleen te vragen naar uw naam.

Berghuis: Wat maakt de naam uit als wij de daad maar hebben.

Vroomhart: Berghuis!

Berghuis! Dat bastaarden zo spreken, dat kan men nog enigszins plaatsen, maar het is onbegrijpelijk, dit te moeten horen uit de mond van de echte kinderen der Gereformeerde Vaders, daar ik u onder reken; hoe menigmaal hoorde ik u uit uwe

bevinding spreken, hoe God u Gereformeerd gemaakt had, en is dan aan de daad niet de naam verbonden?

Mijn waarde broeder, Johs. Andriessen antwoordt op die tegenwerping: "Voor een oprechte Nederlander die belijdenis van dat (Gereformeerde) geloof gedaan heeft, en hetzelfde ook door genade bezit, valt het smartelijk, zulks te moeten horen, en dat wel van dezulken, wie de naam van Gereformeerd als in de mond bestorven was, ten einde de thans 'zo verbasterde Hervormde Kerk de mond te stoppen. O, verbasterd nakroost, die op deze wijze onze voorvaders schandvlekt ! Erkennen wij onze Dordtse vaders voor Godzalige mannen, dan is hun naam ook zoo eerwaardig, dat wij die niet zo lichtvaardig mogen afleggen, daar toch aan de daad, de naam verbonden is, en niet vernietigd kan worden, neen, is de daad goed dan moet de naam ook goed zijn, en hij die dezelve heeft, kan dezelve niet verzaken; en zo ook in het tegengestelde geval: heeft iemand gestolen, ogenblikkelijk is de schandnaam er aan verbonden; wie dit niet vat, moet waarlijk wel stekeblind zijn".

Maar broeder ! ik geloof dat er aan de daad - om Gereformeerd te heten - ook nog vrij wat ontbreekt. Willen wij nog eens een gedeelte van het 29ste Art. onzer Geloofs-Belijdenis overwegen? Oordeel dan zelf als een eerlijk man of ik teveel gezegd heb.

Berghuis: Ik heb er niets tegen.

Vroomhart: Wij lezen daar: "De merktekenen om de ware Kerk te kennen, zijn deze: Zo de Kerk de reine predicatie des Evangelies oefent".

Berghuis: Dat kenmerk heeft onze Kerkgemeenschap; onze Leraars prediken Gereformeerd.

Vroomhart: Broeder, wees niet al te voorbarig; wij spreken hier niet van hetgeen uw Leraar predikt; maar ik wilde u maar aantonen welke dwalingen onder de Christelijk Afgescheidenen geduld en zelfs gehandhaafd worden, daar een zekere partij de boventoon voert. Ook herinner ik u hetzelfde dat gij zo straks gezegd hebt tegen broeder Ten Dal, dat wij thans spreken over het lichaam en de gemeenschap der Christelijke Afgescheiden Kerk, en niet over particuliere personen; gij hebt immers gezegd, dat men ulieden als één lichaam moest beschouwen.

Berghuis: Ja, dat is ook zo.

Vroomhart: Nu, broeder, in uw Kerkgenootschap houdt men gemeenschap met, en men verdraagt zulke, die een algemeen en welmenend aanbod van genade prediken aan alle mensen die onder het Evangelie leven, zonder onderscheid. Hieruit moet noodzakelijk volgen, dat zulke predikers van gevoelen zijn, dat Gods macht zich zo ver niet uitstrekt, als Zijn genegenheid om zondaren te zaligen; of dat men zo veel kracht in de mens veronderstelt, dat hij dat zogenaamde welmenend aanbod van genade kan omhelzen, indien hij zijn vermogens maar wel aanlegt.

Ten Dal: Mensen welke dit laatste gevoelen toegedaan zijn, behoren mijns inziens beter te huis bij de Pelagianen of Remonstranten als onder de Gereformeerden. - Is dat gevoelen van de algemene en welmenende aanbidding der genade, niet reeds door sommigen in de helft der vorige eeuw verkondigd en voorgestaan?

Vroomhart: Ja, broeder; doch dit gevoelen is krachtig en bondig weergelegd door J.

van Woensel, lidmaat der Gereformeerde Gemeente te Amsterdam, welke daarover reeds in het jaar 1761 twee uitgewerkte boekdelen in het licht gaf (J. van Woensel: Zedige bedenkingen over de Algemene en Welmenende Aanbieding in het Evangelie enz.; en Vervolg van Zedige bedenkingen, bij J. van Woensel, te Amsterdam); en wij willen elk die niet gaarne van de oude en beproefde waarheid begeert afgetrokken te worden, op het ernstigste geraden hebben, om het belangrijke werk van Van Woensel te lezen.

Berghuis: Ik moet ronduit verklaren, broeder, dat ik mij zelf volstrekt niet kan verenigen met de stelling der algemene en welmenende aanbieding, zoals gij die daar met een enkel woord hebt ontwikkeld; maar wij moeten ons mijns inziens wel wachten, dat wij bij het bestrijden van verkeerde gevoelens, niet over-Gereformeerd worden, en daardoor zelf tegenspreken hetgeen de uitdrukkelijke leer der Kerk is.

Vroomhart: Ik vat reeds wat gij zeggen wilt, dat het woord aanbieding gevonden wordt, in de Dordtse leerregels. Is dat niet zo, Berghuis?

Berghuis: Juist dit; men vindt daar Hoofdst. III en IV, Art. 9: "Dat er velen door de bediening des Evangeliums geroepen zijnde niet komen en niet bekeerd worden, daarvan is de schuld niet in het Evangelie, noch in Christus door het Evangelie aangeboden zijnde, noch in God die door het Evangelie roept, en zelfs ook dien Hij roept verscheidene gaven mededeelt; maar in diegenen, die geroepen worden" enz. Ziet gij nu wel, broeder, dit is de leer der Gereformeerde Kerk. Vroomhart: Daar zijn wij ook volkomen mede verenigd; maar wie ziet niet duidelijk dat onze vaders daaraan nimmer die mening wilden gehecht hebben, gelijk een verbasterd en niet Gereformeerd nakroost daarvan maken wil. Er is geen enkele letter van een algemeen en welmenend aanbod van genade in de Bijbel te vinden, en als dat •Cle stelling der Dordtse Vaders geweest ware, die deze lieden drijven, dan hadden zij tegen de Bijbel gesproken, doch dat zij verre.

Ten Dal: Men vindt er ondertussen toch het woord aangeboden; hoe wordt dit dan gezond verklaard?

Vroomhart: Broeder, lees dat gehele stuk in zijn verband na, dan zult gij vinden dat onze vaders daar spreken van de uitwendige roeping; en dan is het niet anders dan een verwisselen van het woord aanbieden en roepen. In diezelfde zin vindt men deze woorden ook bij vele Godzalige schrijvers; maar als gij er velen in verband en samenhang leest, dan is het duidelijk dat zij aan die beide woorden, dezelfde betekenis hechten, hoewel er veel onderscheid in de zaak is, die elk woord (nauwkeurig overwogen) in zich sluit. –

Ik heb bij ondervinding geleerd, dat die nieuwigheid-zoekers onder de Christelijk Afscheidenen, zich wonderlijk zoeken te behelpen met de oudheid, en als er dan een woord of uitdrukking voorkomt in de belijdenisschriften, of in de werken van de Reformateurs van de 16e eeuw, die hun past, dan schermen zij daarmede, om de onkundige menigte te misleiden, en nemen dan een voorkomen aan, alsof zij echt-, oud-, orthodox-Gereformeerd waren. Ik denk onder het aannemen van al die vormen en gedaanten, wel eens aan 2 Petr. 2: 1-3.

Broeders, het geldt hier de waarheid en het belang van onsterfelijke zielen ! Laat ons voor ons zelf veel werk maken van het lezen der belijdenisschriften en dezelve onze kinderen van hun jeugd af aan in handen geven, opdat zij door de dwalingen dier

predikers niet weggevoerd worden.

Ten Dal: Dit is toch zekerlijk niet het enige verschil in gevoelen dat er onder de Christelijk Afscheidenen bestaat.

Vroomhart: Neen, ganselijk niet, broeder; uit de éne dwaling moet noodzakelijk de andere volgen. De Christelijk Afscheidene Leraars welke een algemeen en welmenend aanbod prediken, dwalen ook in het leerstuk van de Roeping, welke zij slechts voorstellen uitwendig en niet inwendig te zijn. Hieruit volgt nu als van zelf dat zij hun toehoorders het geloof opdringen, en niet dan bij noodzaak zeggen, dat het Gods gave en een gewrocht van de Heilige Geest is.

Ten Dal: Is er onder hen ook geen verschil over het leerstuk van de Kerk? Ik meen, dat dit voor enige jaren eens opengelegd is door de Zwolse Kerkenraad, in een brief aan F. A. Kok, welke in die tijd ouderling te Dwingelo was.

Vroomhart: Ja, broeder, ik heb die brief reeds aangehaald. Het gevoelen van deze mensen over de Kerk, werd bijzonder openbaar in de vijf eerste artikelen, van de Utrechtse Kerkordening van 1837. De Zwolse Kerkenraad heeft in die brief in het brede ontwikkeld, dat dit gevoelen in strijd is, met de beschrijving, die wij van de Kerk vinden, in het 27ste en 29ste Artikel van de Ned. Gel. Belydenis, en in de 21ste Zondag van de Heidelberger Catechismus. - De Zwolse Kerkenraad geeft (op bladz. 7 van die brief) het gevoelen dezer Nieuwelingen te kennen, en zegt daar: "Wij vinden artikel i (van de Utrechtse Kerkordening), dat men alle belijders met hun kinderen als lidmaten der Gemeente Christi zal aanmerken".

Wij vragen van de zichtbare Kerk of van de onzichtbare: "Strekt de zichtbare Kerk zich even ver uit als de onzichtbare? Of is er geen onderscheid tussen die beide? Uit de Artikelen is het duidelijk, dat de voorstanders derzelve drijven, dat men alles wat zich in de zichtbare Kerk bevindt voor waarachtige leden zal houden; ja, dat men zelfs niemand van geveinsdheid mag verdenken, zolang hij zuiver in belydenis en onbesproken van wandel is" (Artikel 3).

Verder ontwikkelen zij hoe dit gevoelen in strijd is, met de verklaring die de opsteller van de Catechismus, Zacharias Ursinus, over de eiste Zondag geeft; te vinden in zijn Schatboek fol. 208 en 209, met welker gevoelens zij zich volkomen verenigd verklaren.

Berghuis: In de provinciën Groningen en Drenthe hebben de broeders zich nimmer verenigd met de vijf eerste artikelen. Zij hebben de Utrechtse Kerkordening wel aangenomen, onder uitdrukkelijke belofte van Ds. van Raalte dat er, ter onzer geruststelling een nadere verklaring door hen zou worden gegeven, betreffende de vijf eerste artikelen.

Vroomhart. En hoe is dit uitgekomen?

Berghuis: Ja, broeder, dat weet ge wel, wij waren zo min verenigd met de verklaring als met de artikelen; daarom hebben onze leraars en wij met hen, alles dat er op de Utrechtse Synode gemaakt is, verworpen, en wij hebben de Dordtse Kerkordening weder aangenomen.

Vroomhart: Intussen hebt ge zelf reeds gezegd, dat de voorstanders van die vreemde

leer (die in de bedoelde artikelen geleerd wordt) de Dordtse Kerk-ordening niet hebben aangenomen. Ze hebben zitting in uwe vergaderingen, onderzoeken uwe aankomende Leraars, en voeren de boventoon daar zij de meerderheid hebben.

Kan nu zulk een genootschap de Gereformeerde Kerk heten!

Ik betuig u oprecht, dat ik er dan geen kennis meer van heb.

Berghuis. Maar broeder, men mag toch de Kerk niet scheuren, zolang het de fundamentele leerstukken niet raakt.

Vroomhart: Als de door mij aangevoerde dwalingen de grondleer van de Kerk niet betreffen, dan heb ik mij ten uiterste vergist, maar er is nog meer, er worden ook dwalingen geduld, omtrent het Verbond der genade.

Ten Dal: Welk is hun gevoelen daaromtrent?

Vroomhart: Zij stellen, dat God de Vader van alle eeuwigheid het Verbond der Genade heeft opgericht met God de Zoon, en dat alle uitverkorenen in dat Verbond zijn begrepen, evenzo als God het Verbond der Werken met Adam heeft opgericht, en in hem met al zijn nakomelingen.

Ten Dal: Maar broeder, dat is immers goed, dat is ook onze stelling.

Vroomhart: Neen, broeder, het is verkeerd; gij moet op de woorden letten, want daar zijn gewichtige zaken achter verborgen. Het doel is om alle onderhandelingen die er plaats vinden tussen God en de uitverkoren zondaar weg te redeneren; om het bevindelijk Christendom de bodem in te slaan.

Volgaarne erkennen wij een inzijn Christus (van alle uitverkorenen) van eeuwigheid in de dispositie van Gods Raad, en dat er een Verbond of Verdrag is, tussen de Goddelijke personen van alle eeuwigheid, waarin God Zijn uitverkoren volk rekende in Christus, als hun schuldovernemende en plaats- bekleedende Borg, om wiens gerechtigheid zij in der tijd stonden gerechtvaardigd te worden: zo zijn de uitverkorenen, in de Tweede Adam, gelijk alle mensen in de eerste Adam gerekend; doch dit is het Verbond der Verlossing of de Raad des Vredes (Zach. 6: 13). Ten Dal: Ja, broeder, ja, dat is de leer der Gereformeerde Kerk. Ik verzoek u voort te gaan.

Vroomhart: In het Verbond der Verlossing, handelde God de Vader met de Zoon; in het Verbond der Genade handelt God met de uitverkoren zondaar in en door Christus. Houdt toch die zaken wel uit elkander; als ge recht achter dit stuk zijt, dan hebt ge de sleutel van al hun dwalingen. Ik zal hier nog een enkel woord bijvoegen van het Verbond der Genade. Dit Verbond is een eeuwigdurende overeenkomst of verdrag, tussen God en de uitverkoren zondaar en het is gegrond op het Verbond der Verlossing tussen de Goddelijke Personen.

De uitverkoren zondaar, die van natuur met alle mensen in de geestelijke doodstaat verkeert, moet geestelijk levend gemaakt en dadelijk in Christus worden overgebracht, door een Zaligmakende geloofsvereniging met Hem, hetwelk een gewrocht is van de Heilige Geest, in de harten der uitverkorenen (Ef. 2: 1 en 5; Col. 1: 13; Joh. 1:12; Ef. 2: 8 en 9; Rom. to: to; 2 Cor. 3: 3; Phil, i: 6). De ontdekte zondaar ziet bij Goddelijk licht, zijn ellende en diepe afval van God, in Zijn Verbondshoofd Adam (Ps. 51: 5-7; Rom. 5: 12 en 18); hij ziet zichzelf liggen onder vloek en schuld (Gal. 3: to), en dit veroorzaakt in hem een droefheid, welke naar God is, die een onberouwelijke bekering tot Zaligheid werkt (2 Cor. 7: Ic)); hij moet en wil zijn Rechter toevallen; en

erkent dat God rechtvaardig en hij voor eeuwig strafwaardig is (Ps. 51: 5 en 6). Zo wordt hij in zijn gevoel en bevinding een gans ontblote voor God, tot wiens gebed de Heere zich wendt (Ps. 102: 18) want hij ontvangt op des Heeren eigen tijd een openbaring van Christus aan en in zijn hart (Joh. 14: 26 en Gal. i: 15 en 16), als de fontein die geopend is tegen de zonde en de onreinheid voor het huis Davids en voor de inwoners van Jeruzalem (Zach. 13: 1; z Cor. 4: 6); en nu wordt het hem gegeven dadelijk in onderhandeling te komen met God door Christus (Joh. 14: 6) en de toevlucht te nemen onder de schaduw Zijner vleugelen (Ps. 36: 8; Ps. 2: 12.); hij kan niet rusten voordat God tot zijn ziel zegt: Ik ben uw heil (Ps. 35: 3). De Heere Zelf moet van vrede spreken tot zijn hart (Ps. 85 9).

Nu, al die werkzaamheden en dadelijke oefeningen des geloofs om tot vereniging en bevrediging met God door Christus te komen, worden door hun stelling ondermijnd en verworpen.

Ten Dal: Nu worden mij vele zaken duidelijk; maar wat houden zij dan voor een vereniging met Christus?

Vroomhart: Zij beschrijven de vereniging met de Heere Jezus alléén te zijn, een hebbelijkheid des geestelijken levens door de Geest. Zij verkondigen alléén een geloof, dat werkzaam is uit de bewustheid van verenigd te zijn, en dat met de toeëigening en aanmatiging; wij kunnen er geen andere naam aan geven, als van een aangegrepen of beredeneerd geloof, waarmede zij op de hoogste trap klimmen; zij zeggen zelf: "Het geloof waarvan wij spreken gaat gepaard met een vaste overreding des harten, dat God onze Vader is in de Zoon Zijner liefde" (Zie het Tijdschrift de Reformatie, over de maand Dec. 1837). Ten Dal: Nu wordt het mij zo klaar als de dag, waarom deze predikers geen waarachtige bekommerde en heilzoekende kinderen Gods, in hun predicatiën behandelen.

Vroomhart: Dit doen zij de meeste tijd niet; doch als zij dezelve nog al eens toespreken, dan slaan zij er geweldig op, en verdringen deze zwakke lammeren van Jezus' kudde met hun schouder (Deze stukken zijn in het brede aangewezen in het werkje van de Eerw. A. Flier: Verantwoording tegen de lasteringen van H. P. Scholte; bij de uitgever dezes).

Sommigen zijn zo stout, dat zij de bevindelijke openbaring van Christus aan en in het hart van Gods volk (Joh. 14: 21; Gal. 1: 15 en 16), dweperij durven noemen, of hun gemeenteleden zoeken in te boezemen, dat het zeer gevaarlijk is om enige hoop te scheppen, uit de bevinding van de werking des Heiligen Geestes in het hart (Rom. 5:4 en 5); zodat men de raad geeft om zich te voegen bij verstandige Christenen, die niet over bevindingen, maar enkel over waarheden spreken. In vele opzichten zijn zulke niet ongelijk aan de Liberalen, waarvan iemand zegt, dat zij zeggen:

Bevindingswerk zijn losse gronden, En nooit een vastheid voor de geest, Men heeft het beter uitgevonden, Ten einde niemand raakt bevreesd. 't Geloof historisch voorgebouwen, En dan maar zeker te vertrouwen, Dat dit waarachtig is geschied; Wees dan gerust, wilt vrolijk leven, Want al uw schuld is u vergeven, En Adams schuld die raakt u niet.

Ten Dal: Ik had nimmer gedacht, dat het zoveel verschilde.

Berghuis: Maar broeder Vroomhart zal dit toch zo algemeen niet willen toegepast hebben, op al de Christelijk Afgescheidene leraars?

Vroomhart: Neen, broeder, maar er zijn al vrij wat meer met die gevoelens besmet als men oppervlakkig denken zou. Hetgeen hier hoofdzakelijk viel te betogen, was, om aan te tonen met welke dwalingen men zich verdraagt.

Berghuis: Geloof vrij, dat er vele godzalige leraars en ledematen onder ons zijn, welke daar onder zuchten.

Vroomhart: Wenselijk ware het geweest, dat de Christelijke Afgescheidenen, die waarlijk de waarheid - zoals die in Jezus is - toegedaan zijn, zich intijds de waarschuwingen hadden ter harte genomen, welke de Kerkenraad van Zwolle, in de meergemelde brief deed, in de maand Mei 1838, dan zou het nu niet op die hoogte gekomen zijn.

Berghuis: Ds. Scholte is toch door de Synode van Amsterdam, gemakkelijk niet aan te vatten.

Vroomhart: Ik geloof niet, dat er veel aan gedaan is, om er vat dan te krijgen.

Berghuis: Ds. Scholte is toch door de Synode van Amsterdam, gehouden in het jaar 1840, in zijn dienst geschorst.

Vroomhart: Als ik het wel heb, dan is dit niet geschied, om enige afwijking in de leer; maar omdat Z.E.W. zich aan enige dingen schuldig gemaakt had, welke die vergadering niet wilde goedkeuren. Och, mijn broeder, het is betreuenswaardig; men plooit en wil tezamen gebonden houden, hetgeen de Heere nimmer tezamen gevoegd heeft, en hetgeen wij reeds voor enige jaren gezegd hebben, herhaal ik nogmaals: de vereniging met zulke mensen is tot verderf en ondergang van uw kerkgenootschap.

Ten Dal: Is er onder de Christelijk Afgescheidenen ook geen verschil in gevoelen over de Kinderdoop?

Vroomhart: Ja, broeder, de dwalingen daaromtrent werden reeds openbaar in 1836, kort na het houden van de Synode te Amsterdam.

Ten Dal: Het heeft mij reeds verwonderd dat gij daarvan nog geen enkel woord gemeld hebt; of zijn daaromtrent de gevoelens nu verenigd? En zijn de wanbegrippen, welke daarvan openbaar geworden zijn, op Gods Woord gegrond uit de weg geruimd?

Vroomhart: Ja, broeder; Ds. de Kock en anderen, gaven tegelijkertijd hun gevoelen uit over de kinderdoop; doch dit leidt mij juist tot de overweging van het tweede kenmerk hetwelk de Gel. Belydenis Art. 29 opgeeft van de ware Kerk, waar gezegd wordt: "Zij gebruikt de reine bediening der Sacramenten, gelijk ze Christus ingesteld heeft". Nu zulke ver uiteenlopende gevoelens over de kinderdoop, (als er van weerszijden geopenbaard zijn), verdragen de Christelijk Afgescheidenen in elkander, en dan zeg ik, dat zij (als lichaam aangemerkt), ook volstrekt geen aanspraak mogen maken, dit kenmerk der ware Kerk te bezitten.

Dat de Christelijk Afgescheidene Leraars niet alle Gereformeerd zijn, is ook inzonderheid gebleken, uit het voorgevallene met wijlen Ds. Wildeboer, ten tijde Z.E.W. als Leraar stond in -de Gemeente van het Zand, in de provincie Groningen; als zijnde dezelve door de classis der Christelijk Afgescheidenen te Appingedam, in het

jaar 1842, omtrent de dwalingen in het leerstuk over de Heilige Doop, openlijk voor een scheurmaker verklaard en uitgeworpen. Echter heeft men niet geschroomd Z.E.W. korte tijd daarna (zonder verandering van denkwijze in dezen) te roepen in de gemeente van de Hitzerd, alwaar Z.E.W. (deze roeping volgende) door één der hoofdonderwijzers van de Arnhemse school in dezelfde kerkgemeenschap, in de Heilige dienst is bevestigd.

Berghuis: Vriend! Gij moet niet al te zeer doorslaan; ik heb u immers al meer dan eens gezegd, dat wij met Ds. Scholte geen gemeenschap hebben: die staat geheel buiten ons.

Vroomhart: Broeder. Gij moet in de verdediging van uw zaak oprecht en eerlijk blijven. Ik vraag u in gemoede, of gij niet zelf gelooft, dat velen onder de ledematen en Leraars in uw kerkgemeenschap de gevoelens van Ds. Scholte, en bepaald ook zijn stelling over de kinderdoop, aanhangen, verdedigen en prediken?

Berghuis: Daar kan wel hier of daar iemand van dat gevoel onderons wezen; ik zou dat niet geheel durven ontkennen.

Ten Dal: Ik heb wel eens gehoord, dat in de provinciën Friesland, Groningen en Drenthe, dit zo erg niet is; dat de Christelijk Afgescheidenen daar in het algemeen meer zuiver in de leer der Vaderen staan; maar dat men de gevoelens van Ds. Scholte meer aanhangt in de provinciën Utrecht, Gelderland, Noord- en Zuid-Holland, Overijssel, Zeeland en Noord-Brabant; hoewel men in al die provinciën, ook nog echte voorstanders vindt van de oude Gereformeerde leer, en de daarop gegronde praktijk der Vaderen.

Berghuis: Daar kan ik niet in beslissen, wij hebben zo goed als geen gemeenschap met die broeders; ook ik ontken niet dat zich onder ons kerkgenootschap ellende genoeg openbaart.

Vroomhart: Een zuiver kerkgenootschap waarin zich geen wangestalten openbaren, zal men hier op aarde tevergeefs zoeken; maar dat men zich met dwalingen en ketterijen verdraagt, en zich broederlijk verenigd houdt met mensen, waar men in de grond zo min mee verenigd is als met het lichaam der Hervormden, van wie wij uitgegaan zijn, dat is de zaak waar wij thans over handelen.

Berghuis: Ja, broeder, ik vat dat stuk zeer wel.

Vroomhart: Art. 29 der Gel. Belydenis noemt als derde kenmerk der ware Kerk: "Zo de kerkelijke tucht gebruikt wordt om de zonden te straffen".

Berghuis: Nu, broeder, gij zult toch in deze niet veel op ons kerkgenootschap hebben af te dingen. Men behoeft in het algemeen ons niet na te geven, dat de sleutel van het Koninkrijk der Hemelen, achter de kist verroest ligt en niet veel gebruikt wordt; gelijk dit het geval is bij de Hervormden.

Vroomhart: Dat is betrekkelijk, broeder, de Christelijke ban wordt onder de Christelijk Afgescheidenen niet geoefend volgens het bevel van Christus, over degene die onder de Christelijke naam onchristelijke leer voeren (antwoord op de 85e vraag van de

Heid. Catechismus), doch men verenigt zich broederlijk met dezulke, gelijk gij zelf bekend en ik u breedvoerig aangetoond heb. Aan de andere zijde, misbruiken velen de macht die de Heere de Gemeente gegeven heeft om te behouden en niet om te verderven, en dat tegen de ware schapen van Jezus' kudde, die met hun nieuwigheden niet voort kunnen.

Ik zou u misschien een honderdtal van zulke voorbeelden kunnen opnoemen, welke men onder censuur gebracht heeft, niet, omdat zij dwaalden in de leer of in hun leven, maar omdat zij het met de nieuwe dingen niet eens zijn, en dat heet dan: Omdat zij met de Kerk niet verenigd zijn; zo zoekt men de getrouwste van Gods kinderen, welke het meeste licht in hun dwalingen en afwijkingen hebben, onbruikbaar te maken voor het Koninkrijk van Christus. Ik verzeker u, broeder ! God ziet zeer wel de verdrukking Zijner zuchtende kinderen, en Hij zal hun verdrukkers bezoeken ten dage Zijner verbolgenheid.

Berghuis: Dat de Kerk zeer bedorven is en dat er veel misbruiken plaats vinden, ontken ik niet.

Vroomhart: Ik zal voor dat woord bedorven maar geen ander noemen; doch ik wil ten slotte u zelf laten oordelen, in hoever gij op uw kerkgenootschap het vierde en laatste kenmerk, dat de belijdenis opgeeft van de ware Kerk, kunt toepassen; daar lezen wij: "Kortelijk zo men hem aanstelt naar het zuivere Woord Gods, verwerpende alle dingen die daar tegen zijn, houdende Jezus Christus voor het enige Hoofd". Dat men in uw kerkgemeenschap (als lichaam aangemerkt) er ver af is, van het eerste gedeelte van dit kenteken te bezitten der ware Kerk, acht ik reeds voldongen te hebben aangewezen.

Berghuis: Ik kan en ik wil niet ontveinzen dat er onder ons wangestalten genoeg te betreuren zijn; maar (hoeveel gij ook hebt aan te merken) alle Christelijk Afscheidenen houden Christus voor het enige Hoofd der Kerk.

Vroomhart: Ik weet dat zij allen zeggen dat dit hun belijdenis is, doch of zij, in het algemeen genomen, dit met de daad niet verloochenen, dat zal de vraag zijn.

Ten Dal: Dat komt nader.

Berghuis: Nu dat zou ik dan toch wel eens bewezen willen hebben.

Vroomhart: Vergun mij u vooraf een paar vragen te mogen voorstellen: Erkent gij met mij, dat de afscheiding of liever de uitleiding der Gereformeerden uit het Hervormde Genootschap, Gods werk is?

Berghuis: Ongetwijfeld; dat heb ik immers bondig betoogd, tegen broeder Ten Dal.

Vroomhart: Goed zo. Nu nog een vraag. De hereniging, van de uitgeleide Gereformeerden, tot Gemeenten, en de beroeping van leraren, ouderlingen en diakenen tot hun onderscheidene ambten, is dat menselijk werk, of is dat geschied naar des Heeren bevel?

Berghuis: De uitgeleide Gemeenten hebben hierin gehandeld overeenkomstig Gods Woord en het voorbeeld der Apostelen onzes Heeren.

Vroomhart: Nu, zo denk ik er ook over; doch daar dit dan nu zo is, dan is het immers zonneklaar, dat meer dan honderd en vijftig Gemeenten der Christelijk Afscheidenen, de Heere Jezus Christus als het enige Hoofd der Kerk, metterdaad verloochend hebben, in het aanvragen van vrijheid van Godsdienst aan de aardse Koning.

Berghuis: Hebben onze Vaderen zich in de dagen der vervolging ook niet dikwijls gewend tot de aardse machten, om vrijheid van Godsdienst? De geschiedenis van de Kerk in ons Vaderland vermeldt ons, dat zij zelfs aan de Koning van Spanje dertig duizend gulden hebben aangeboden.

Vroomhart: Onze Vaderen bewezen met deze daad dat zij ook zwakke en ellendige mensen in zichzelf waren, en ik zou deze hun daad ook niet graag willen rechtvaardigen, doch hoe dit ook zijn moge, God heeft het verhoed, dat zij geen voor geld gekochte vrijheid hebben gekregen; opdat zij daarna niet zouden kunnen zeggen: ons geld is onze god die ons verlossing heeft gebracht. Nadat zij nog veel jaren werden gelouterd in de smeltkroes der verdrukking en alles hopeloos scheen, aan des mensen zijde, heeft God hen Goddelijk geschonken een gewenste vrijheid in de Kerk en in de Burgerstaat, en toen werden de Godvrezenden gedwongen om te zeggen: "Dit is van de Heere geschied en het is wonderlijk in onze ogen". Och, hadden de uitgeleide Gereformeerden op de Heere gewacht, en waren zij niet uitgebroken; de Heere zou hun recht hebben doen voorkomen als de middag, en de God onzer Vaderen zou tonen, dat Hij nog dezelfde is, die Hij was ten tijde van ons godvruchtig voorgeslacht.

Berghuis: Moet men dan de wereldse machten niet erkennen? Mag men van de overheid niet de gewenste vrijheid van Godsdienst verlangen, die alle andere gezindheden in ons Vaderland bezitten?

Vroomhart: Zeer wel broeder; maar dat moet niet geschieden met verloochening van de Heere Jezus.

Onze voormalige Koning heeft bij besluit van de 5e Juli 1836, de . gemeenten (des noods) ontbonden verklaard, en in dat besluit bepaald, dat allen die vrijheid van godsdienst zouden verlangen, als individuele mensen zich tot Hoogst Dezelve moesten wenden, om de vrijheid te verkrijgen om een gemeente te mogen oprichten. Men ontkent dus in de aanvraag het bestaan der gemeente; men erkent bijzondere personen en geen gemeente te zijn; men ontvangt als bijzondere personen de toestemming van de hoge regering om een gemeente te mogen oprichten en alzo verloochent men voor de aardse machten het bestaan der Gemeenten; waarvan Leraars, Ouderlingen en Diakenen bij hun bevestiging betuigd hebben: "Dat zij van Gods Gemeente en mits van die God Zelf geroepen zijn". Dit is een openbare verloochening van de daden des Heeren; een openbare verloochening van de Heere Jezus in Zijn Koninklijk ambt, en een verschrikkelijke zonde, die als een schuld rust, op elk die daaraan deelgenoot is. Men mag daarvoor zoveel pleiten als men kan, en met onze gedachten, over die zaak de spot drijven; maar het oordeel is al begonnen van het huis Gods, en ik ben zeker dat de Heere nooit met U zal optrekken, wanneer er over deze zonde geen belijdenis komt voor God en de mensen.

Berghuis: Ik betuig u oprecht, broeder, da ik dit stuk nooit zo heb ipgezien, en wij

leden der gemeente hebben in het algemeen zo geen kennis van die zaken; onze Leraar zeide: dat wij de aanvraag om vrijheid maar tekenen zouden, dat er hoegenaamd geen kwaad achter schulde, en toen hebben de meeste leden der Gemeente dat stuk getekend.

Ten Dal: Ik heb veel over de vrijheid van de Afscheidenen horen spreken. Maar de zaak bezien uit uw standpunt dan zeg ik ook hetzelfde tegen u, broeder Berghuis, hetwelk gij in het begin van ons gesprek tegen mij hebt aangevoerd: Broeder ! Gij wordt uit uw eigen woorden geoordeeld.

Vroomhart: Wat mij aangaat, ik geloof gaarne, broeder Berghuis, dat gij met vele oprechten in het land, de diepten des Satans, welke achter de zaak verborgen liggen, niet gekend hebt. Van harte zou ik wenssen dat gij in oprechtheid voor God en mensen mocht invallen en wederkeren; en dat al de gemeenten die zich nog met u verenigd houden, en die deze vrijheid niet hebben, bewaard mogen blijven, opdat velen van Gods erfdeel geen zwaarder oordeel moge treffen.

Ten Dal: Het is toch wonderlijk; en men zou zeggen: hoe is het toch mogelijk, dat er zoveel gemeenten in ons land zijn, die zo de vrijheid hebben aangevraagd?

Vroomhart: Ja, broeder ! En dat niettegenstaande zoveel verschillende waarschuwend stemmen zich hebben doen horen: maar ach, Wat is de mens! Waartoe vervallen Gods kinderen niet als de Heere hen niet bewaart! Wij zien dit duidelijk: Matth. 26: 31-35. De Heere Jezus voorspelde Zijn jongeren, dat zij allen in diezelfde nacht aan Hem geërgerd zouden worden, en zelfs dat Petrus (welke de Heere tegensprak) Hem drie maal zou verloochenen; doch Petrus zei: "Al moest ik ook met U sterven, zo zal ik U geenszins verloochenen". Desgelijks zeiden ook al de discipelen. Helaas. Zo is het ook gegaan in onze dagen met veel van Jezus' discipelen, de een is de ander nagevolgd in deze kwade zaak.

Berghuis: Ik erken graag dat er veel onder de Christelijk Afscheidenen is, hetwelk wenselijk ware dat er niet gevonden mocht worden; het bederf is van nu aan reeds diep genoeg doorgedrongen; maar gijlieden had ons niet moeten verlaten, broeder Vroomhart; gij had ons moeten helpen tegen hen, die van de paden der Vaderen afwijken.

Vroomhart: Broeder, moet ik al weer zeggen, dat wij niet u, maar dat gij ons verlaten hebt, door af te wijken van de grondslag onzer afscheiding, en u te laten misleiden van een volk onder u, dat ik geen andere naam kan geven, dan een nieuwe secte. Gaarne willen wij ons met u en alle ware Gereformeerden verenigen, maar dan moet het ook in al uw daden blijken, dat gij met ons verenigd zijt; dan moet gij de omverwerpers van de leer, tucht en dienst der Dordtse Vaderen laten varen en de scheidbrief geven; want wat ons aangaat, wij begeren met niemand enige uitwendige kerkelijke vereniging, die niet hartgrondig met ons verenigd is.

Berghuis: Broeder, indien de oprechten onder ons eens gezind waren tot een vereniging, hoe zoude men zulk een zaak uitvoeren?

Vroomhart: Indien ulieder hart recht voor God mocht staan, dan kon dit gemakkelijk; dan moest er een algemene oproeping plaats hebben van alle ware Gereformeerden in

Nederland, met het voorstel om zich geheel en in alles te verenigen tot de grondslag onzer afscheiding, namelijk: de leer, tucht en dienst der Gereformeerde Kerk, zoals die is vastgesteld in de Nationale Synode te Dordrecht in de jaren 1618 en 1619, met verwerping van alles wat er sedert de uitleiding uit het Hervormde Genootschap door de Afscheidenen gemaakt of verbroken is. Zo velen er dan van ulieden zijn mochten, welke de Heere verloochend hebben (bij het aanvragen om vrijheid van godsdienst, in het ontkennen voor de aardse koning, dat Koning Jezus hen tot Gemeenten gemaakt had); deze moesten dat herroepen en daarvan openlijk belijden doen voor de Heere en de wereldlijke Overheden.

O, mijn broeder, het volk van God dat nu niet mede juichen kan, maar met tranen dikwijls hun ziel uitstort voor de Heere over de treurige toestand van Sion, en de afwijkingen hunner geliefde broeders en zusters in de Heere, zouden zich dan verheugen en verblijden. Gave de Heere ons hierin het rechte gezicht en de genade om als Oprechten te handelen; gewisselijk, wij zouden ondervinden dat de Heere met ons zou optrekken. Al de ellenden die er zijn, zijn gevolgen van de openbare afwijkingen en algemene zonden. Letterlijk behoort hier te worden toegepast, Jer. 2:13: "Want Mijn volk heeft twee boosheden gedaan: Mij de springader des levendigen waters hebben zij verlaten, om zichzelf bakken uit te houwen, gebroken bakken, die geen water houden"; en vers 17: "En doet gij u dit niet zelfs (doordien) gij de Heere uw God verlaat, ten tijde als Hij u op de weg leidt?"

Ten Dal: Als de zaak van de ware Gereformeerden eens die wending mocht krijgen (zoals broeder Vroomhart zoëven voorstelde), dan was het voor ons, die nu nog bij de Hervormde Kerk zijn, zulk een twijfelachtige zaak niet meer; doch zoals het nu is, onder de Christelijk Afscheidenen, daar kan geen een Gereformeerde (die onpartijdig en oprecht is) zich mede verenigen. Alles wordt onder hen maar geduld. Is er ook niet een partij onder hen, die tegen de kinderdoop is?

Vroomhart: Neen broeder, die behoren tot de Christelijk Afscheidenen niet; dit is een nieuwe en geheel op zichzelf staande secte, waarvan men één Gemeente vindt te Zutphen en één te Gasselternijveen.

Ten Dal: Wij hebben nu al van verschillende partijen van de Afscheidenen gesproken, maar ik heb nog geen enkel woord gehoord van de Afscheidene Gereformeerde Gemeenten, waar Ds. Ledeboer onder werkzaam is; of die nog al wat sterk zijn?

Vroomhart: Broeder, het is mij volstrekt onbekend of het getal dier gemeenten veel of weinig is; maar dat vertrouw ik van Ds. Ledeboer, en van de ware kinderen Gods die tot Z.E.W. gemeente behoren, dat zij hun sterkte niet in de meerderheid, maar in hun Verbondsgod en Koning Jezus zoeken.

Ten Dal: Nu ja, broeder, hun daden geven daarvan (door Gods genade) tot hiertoe getuigenis, doch hoe komt het dat gijlieden u niet met elkander verenigt? Of zijn er wezenlijke verschillen, welke zulk een vereniging niet wel mogelijk maken?

Vroomhart: Wij hebben nog nimmer beproefd om met die gemeenten tot een vereniging te geraken. Zover mij echter bekend is, zijn er hoegenaamd geen verschillen, noch in de leer, noch in ons kerkelijk standpunt' tussen beide; alleen is er dit onderscheid, dat men in die gemeenten voor het kerkelijk gezang gebruikt, de Psalmen van Petrus Dathenus, en wij zingen de nieuwe berijming, welke door de

Gereformeerde Kerk in Nederland in het jaar 1773 is aangenomen; doch dit is onzes inziens geen wezenlijk verschil, een vereniging zou daarom zeer wel tot stand kunnen komen, want ik houd dit stuk voor een middelmatige zaak, welke men in de vrijheid der gemeenten kan laten.

Ten Dal: Waarom zingt gijlieden de oude Psalmen niet?

Vroomhart; ie Omdat de nieuwe Psalmen zowel Gereformeerd zijn als de oude berijming; 2e Omdat de nieuwe berijming ons (over het algemeen) de tekst wel zo nauwkeurig in de dichtmaat teruggeeft; 3e Omdat wij aan dezelve gewoon zijn; 4e Omdat de dichtmaat vloeiender is; 5e Omdat de Heere Zijn kinderen zowel zegent en vertroost onder het gebruik van de nieuwe als oude berijming. Berghuis: Maar welke redenen geven die broeders dan op, voor het gebruik der oude, boven de nieuwe berijming?

Vroomhart: Zij zeggen: Dat zij Gereformeerder zijn, en ten deze dat de innerlijke zielsgestalten en bevindingen, daarin klaarder en krachtiger naar het leven en het gemoedsbestaan van Gods volk uitgedrukt zijn.

Ten Dal: Vindt gij dat ook zo, Vroomhart?

Vroomhart: Neen, broeder, over het algemeen kan ik dat niet vinden.

Berghuis: Ik bemerk uit uw redenen, broeder Vroomhart, dat gijlieden ook, wat het kerkelijk standpunt aangaat, vrijwel verenigd zijt met Ds. Ledeboer en zijn gemeenten; doch waarom hebt gijlieden dan uw eerste Leraars niet laten ordenen en inzegenen van Ds. Ledeboer?

Vroomhart: Onze eerste Leraars waren reeds als zodanig enige maanden in de dienst der gemeenten werkzaam geweest, toen Ds. Ledeboer zich van de Hervormde Kerk afscheidde; en om daarmede nu nog achteraan te komen, achtten wij onnodig, omdat de stipulatiën en ceremoniën (daar wij zeer óór zijn dat dezelve in acht genomen worden als het kan geschieden), echter geen volstrekt vereiste zijn, gelijk vader Brakel duidelijk aanwijst (zie pag. 19); doch behalve dit, broeder, daar zouden onze tegenstanders (welke wij niets naar de zin kunnen doen) ook nog al vrij wat aanmerkingen op hebben kunnen maken, welke enige schijn hadden. Misschien hadden zij in dit geval gezegd, dat de ordening door die Leraar ook niet goed was, omdat Z.E.W. eerst in het jaar 1838 Predikant geworden is, onder de Hervormden, en dat Ds. Ledeboer zijn oorspronkelijke ordening moest gehad hebben van de Afgescheidenen, omdat de ware Kerk reeds weder sedert het jaar 1834 in Nederland bestond en openbaar geworden was. Onze partijen zouden dit wel hebben weten uit te vinden, om, ware het mogelijk, onze Leraars onbruikbaar te maken voor de belangen van Jezus' Koninkrijk.

Ten Dal: Broeder. Het ware toch wel wenselijk dat niemand op het een of ander iets kon aanmerken.

Vroomhart: Ik meen, dat wij in dit avonduur, elk die billijk en voor overtuiging vatbaar is, reeds de mond gestopt hebben, doch zo weinig wij een hond het blaffen kunnen verbieden, kunnen wij onze tegenstanders voldoening geven en hun gezochte

aanmerkingen voorkomen.

Ten Dal: Dit geloof ik ook wel; in allen geval, wat gaat het uw Leraars ook aan, of anderen, die niet tot de gemeenten behoren, hun al of niet erkennen?

Vroomhart: Voor hun persoon, hoegenaamd niets; maar ik geloof dat zij, welke van hun goddelijke roeping tot dit gewichtig ambt, krachtdadig overtuigd zijn, er innige smart van hebben, dat sommigen van des Heeren volk, zich in dit opzicht zwaar bezondigen, als gedenkende de woorden van de Heere Jezus, Luk. 10: 16: "Wie u verwerpt, die verwerpt Mij; en wie Mij verwerpt, die verwerpt Degene, Die Mij gezonden heeft".

O, broeder. Het is geen wonder dat velen van Gods kinderen, in deze treurige en verwarde dagen, zo duister en mager aan de ziel zijn. Gods volk zondigt niet goedkoop, en de Heere neemt het Zijn volk (welke Zijn werk aantasten), vrij wat meer kwalijk als de onbekeerde wereld. Velen werken, helaas ! over het hart heen; ontmoet men oprechte mensen die met ons verenigd zijn - en welke in staat zijn ons kerkelijk standpunt naar Gods Woord en onze belijdenis te verdedigen - dan heeft men geen licht in de zaak; maar zijn zij op een bodem daar zij geen tegenstand denken te ontmoeten, dan ontzien zij zich niet om de arme hoop (die, wat er ook gebeuren moge, door Gods genade wenst getrouw te blijven in de weg der Gereformeerde Vaders) te veroordelen en hun daden te gispen. O, treurige toestand van Sion. Och, dat mijn hoofd water ware, en mijn ogen een springader van tranen. Ik zou dag en nacht bewenen de verslagenen der dochter mijns volks. (Jer. 9: 1).

Berghuis: Broeder Vroomhart, gijlieden zijt zulke mensen van orde, en verkleefd aan de oudheid, maar niettegenstaande dat, worden er dingen bij u toegelaten, die in het geheel niet overeenkomen met de weg der Vaders; ja lijnrecht in strijd zijn met hun besluiten; onder anderen is er één van uw Leraars, welke openbare winkelnering doet. In het 5e artikel van de Nahandelingen der Synode gehouden te Dordrecht in het jaar 1574, wordt gezegd, dat dit ongeoorloofd is.

Vroomhart: Het is zo, broeder; doch wij moeten de omstandigheden in aanmerking nemen, waarin die gemeente tegenover haar Leraar verkeert. Die gemeente is niet zeer uitgebreid; letterlijk moet men op dezelve toepassen, de taal des Apostels 1 Cor. I: 26-29: "Gij ziet uwe roeping, broeders, dat gij zijt, niet vele rijken, niet vele wijzen, niet vele edelen, enz." –

Met de genegenste wil welke de gemeente voor haar Leraar heeft, kan zij dezelve niet onderhouden. Indien de zaak anders ware en de gemeente die Leraar een behoorlijk onderhoud kon verschaffen, zo zouden we het afkeuren, maar nu de gemeente daartoe onvermogen is, en de Leraar dezelve om niet het Evangelie verkondigt, achten wij het alleszins geoorloofd.

Ten Dal: Ja, dat dunkt mij ook, en welke aanmerkingen uwe tegenstanders ook zoeken te maken op uwe Predikanten, deze Leraar zullen zij toch wel niet kunnen nageven, dat hij een profeet is om den brode.

Berghuis: Dat hoort gij mij niet zeggen, broeder, en dat zeg ik ook van geen één hunner Leraars; maar broeder Vroomhart zal dan toch wel moeten toestemmen, dat het een nieuwigheid is.

Vroomhart: Een nieuwigheid is het niet; maar het is een omstandigheid die in onze dagen ongewoon is. Zulk een geval - in dergelijke omstandigheden - was reeds voor ongeveer achttienhonderd jaren in de Kerk van Christus bekend; toen was er een voornaam Leraar welke het Evangelie ook om niet verkondigde, terwijl hij door zijn handenwerk voor zijn tijdelijk onderhoud moest zorgen.

Ik bedoel de Apostel en tentenmaker Paulus (Hand. 18: 3). Zijn taal tot de Opzieners der gemeente van Efeze was: "Ik heb niemands zilver, of goud, of kleding begeerd. En gij zelf weet dat deze handen tot mijn nooddrift, en dergenen die met mij waren, gediend hebben. Ik heb u in alles getoond, dat men alzo arbeidende de zwakke moet opnemen, en gedenken aan de woorden van de Heere Jezus, dat Hij gezegd heeft: Het is zaliger te geven dan te ontvangen. (Hand. 20: 33-35, verg. I Cor. 9: 12, 2 Cor. II:9, z Cor. 12: 13, I Cor. 4: 12, Thess. 2: 9 en 2 Thess. 3: 8.)

Ten Dal: Nu broeder, het doet mij zeer veel genoegen, dat ik nu uit uw eigen mond van uw zaken bericht ben. Ik had buiten af zo veel geruchten gehoord, dat ik menigmaal dacht: hoe is het toch mogelijk, dat Vroomhart zich bij die kerkgemeenschap kan ophouden? Ik ben voldaan en volkomen met u bevredigd, en als ik tot de daad der afscheiding komen mocht, dan is het mij niet duister meer waar ik mij moet aansluiten.

Vroomhart: Het kwade gerucht dat men van ons in het leger verspreid heeft, hebben wij hoofdzakelijk te wijten, aan de voorstanders der anti-gereformeerde gevoelens onder de Christelijk Afscheidenen; deze zijn doortrokken van een secte-geest, en om hun zaak staande te houden, ontzien zij zich niet om ons en voornamelijk onze voor.: standers in de Heere, in een hatelijk daglicht te stellen. Is dit niet zo, broeder Berghuis?

Berghuis: Ik wil niet ontveinzen dat sommigen, door partijzucht gedreven, de grenzen wel eens wat te buiten gaan; maar neem het mij niet kwalijk dat ik daarvan nu liever niets meer wil zeggen.

Vroomhart: Is er ook nog wat op uw hart blijven liggen, broeder Berghuis, dat gij tot een bezwaar tegen ons hebt in te brengen? Ik heb gaarne dat alles nu maar voor de dag komt.

Berghuis: Dat kan ik niet zeggen; maar wie is in een ogenblik ook bij alles bepaald?

Vroomhart: Zoudt gij het op u durven nemen om ons aan te wijzen dat er één kenmerk van de ware Kerk bij onze Kerkgemeenschap gemist wordt, zoals wij dezelve beschreven vinden in Art. 29 der Ned. Gel. Belijdenis?

Berghuis: Daar spreek ik immers geen enkel woord over, maar ik geloof dat het reeds laat begint te worden. Hoe denkt gij er over, Ten Dal, willen wij ook huiswaarts keren?

Ten Dal: Ja broeder, ik ben gereed.

Vroomhart: Nu, broeders. Van harte wens ik, dat de Heere ulieden oprecht en getrouw moge maken om uw belijdenis niet te verloochenen en uw overtuiging tegen te

werken; want het gevolg daarvan kan niet anders zijn, dan een dorheid en magerheid aan uw zielen. Hebt gijlieden lust om mij eens weder te bezoeken, het zal mij aangenaam zijn; gij weet, mijn huis staat voor u open. Vaarwel, tot wederziens.

*Hun vijand heeft hen wreed verdrukt,
zij lagen jammerlijk gebukt;
en schoon d' Algoedheid op hun smeken
hun rampen dikwijls heeft geweerd,
zij zijn weer telkens afgeweken
en door hun zonden uitgeteerd.*

*Nochtans was God met hen begaan.
Hij zag hun angst, hun tranen aan,
en hunner hateren verwoedheid.
Hij dacht aan Zijn gestaafd verbond
en had berouw naar al Zijn goedheid,
meedogendheid met Israels wond.*

*Dies hebt G', o God, hun last verlicht
zelfs voor huns vijands aangezicht.
Verlos ons ook als onze vaad'ren,
wil ons, nog overal verspreid,
genadig weer bijeen vergaad'ren !*

*Zo word' Uw naam en roem verbreed.
Geloofd zij Israels grote God.
Zijn gunst schenk' ons dit heilgenot:
zo zullen wij Zijn goedheid danken.
Dat al wat leeft Hem eeuwig eer'
Al 't volk zegg' "Amen" op mijn klanken
Juich aarde, loof den Opperheer!*

NASCHRIFT.

Na de afdruk van dit werkje kwam ons in handen, het Tijdschrift *De Reformatie* over October 1845, waarin Ds. H. P. Scholte, in het onderwerp de Mensch de Gereformeerde leer in de hartader aantast, en daarin, tegen de leer der Heid. Catechismus (Zond. 3 vr. 6) openlijk verklaart, dat God Adam geschapen had, in een staat, dat hij, als zijnde een natuurlijk mens, Gods gebod niet kon volbrengen, uit kracht van zijn onvolkomenheid, zoals hij uit de hand van zijn Maker was voortgekomen.

Wij melden dit hier ter plaatse alléén, om onze lezers te waarschuwen, en de stukjes van de, van de Geref. leer verschillende Ds. Scholte met een oordeel des onderscheids te lezen, om daardoor niet tot zijn dwalingen te worden afgevoerd. - Die Christelijk Afgescheidene Leraar zal (als hij zijn belofte volbrengt) de Goddelijke waarheden behandelen, en wij hebben hier in dit eerste stuk reeds dadelijk een proef hoe dat zijn zal, en hoe Z.E.W. dezelve behandelen zal in strijd met de oude beproefde Geref. leer, waarvoor onze Vaders goed en bloed geofferd hebben.

Wij geloven dan nu ook, door de ondervinding bevestigd, dat de Eerw. A. Hier in zijn verantwoording tegen de lasteringen van Ds. H. P. Scholte in 1838 de waarheid reeds gezegd heeft, als hij betuigt te geloven, dat Scholte met al zijn geschreeuw tegen sleurdienst en oude vormen, niets anders op het oog had, dan om de oude waarheid uit de weg te krijgen.

Mijn mede geloofsgenoten! Gereformeerden! Zijt op uw hoede. Het gevaar is binnen het huis, de dwaalgevoelens eten voort als de kanker, houdt dat gij hebt, opdat niemand uwe kroon neme. Laat dus door listig gestelde en met drogredenen omklede woorden, noch door Ds. Scholte, noch door iemand anders de oude Geref. waarheid ontnemen, zij bevat naar uw eigen overtuiging en belijdenis, de waarachtige en volkomen leer der zaligheid. Of wij nog eens terug zullen komen op bovengemelde en andere dwalingen van Ds. Scholte en andere Christelijk Afgescheidene Leraars, kunnen wij niet bepalen; de tijd kan welhaast geboren worden, dat wij niet kunnen, niet mogen zwijgen. Wij besluiten dit alles met de taal des Apostels: 1 Johannes 4:1: *Geliefden, geloof niet een iegelijk geest, maar beproeft de geesten, of zij uit God zijn; want vele valse profeten zijn uitgegaan in de wereld.*

